

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Ročník VII.

Číslo 1/2012



ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume VII

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Ročník VII.

Číslo 1/2012



ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume VII

Redakcia:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava

Tel.: 00421 2 624 11 856

E-mail: skvrnda@dec.euba.sk

Hlavný redaktor:

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Redakčná rada:

prof. Ing. Vítazoslav Balhar, CSc.

prof. Kiyoshi Kasahara

doc. Milan Kurucz, CSc.

prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.

doc. PhDr. Ján Lidák, CSc.

Dr.h.c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Ing. Ladislav Lysák, DrSc.

prof. PhDr. Ľudmila Malíková, CSc.

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

doc. PhDr. René Pawera, CSc.

doc. PhDr. Dalibor Vlček, CSc.

Výkonný redaktor:

PhDr. Lucia Milošovičová

Vydavateľ:

Vydavateľstvo EKONÓM

ISSN 1337-0715

Za obsahovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

Príspevky neprešli jazykovou úpravou.

Články prechádzajú recenzným konaním.

Registračné číslo: 3622/20

Obsah

State:

Milan Márton	5
Sociálny kapitál, ekonómia, hodnoty	
Karol R. Sorby	20
Pád režimu cAbdalkarīma Qāsima v Iraku – významná zmena v blízkovýchodnej politike	
Emil Souleimanov	43
Kurdská otázka v Iraku a bezpečnosť Tureckej republiky	

Diskusia:

Silvia Draková	60
Regionálne disparity v Európskej únii	
Radoslav Ivančík	72
Medzinárodná bezpečnosť z pohľadu postmoderných konfliktov v Afrike	
Laura Meričková	97
Protirečivý vplyv WikiLeaks na diplomaciu	
Tomáš Michal'ák	112
Zápas Palestínčanov o medzinárodné uznanie (1971 – 1974)	
Chalotorn Sinproh	134
Základné globálne nerovnováhy v súčasnej svetovej ekonomike	

Informácie:

Vítězslav Balhar, Vítězslav Balhar, ml.	156
Prekonanie terajšej globálnej krízy vyžaduje nové kvalitatívne aktivity vo vede, ekonomike, v životnom prostredí, sociálnej dimenzii aj mierovom vývoji sveta	

Recenzie:

Ladislav Drozdík	164
Sorby, Karol ml.: Arabi, islám a výzvy modernej doby Bratislava, Slovak Academic Press 2007, 234 strán. ISBN 978-80-8095-009-5	
Jan Wanner	167
Sorby R. Karol a Sorby Karol ml.: Blízky východ v medzinárodnej politike (1971-1990). Bratislava, Vydavateľstvo EKONÓM 2011; 266 s. ISBN 978-80-225-3227-3	

Sociálny kapitál, ekonómia, hodnoty¹

Milan Márton

Abstrakt

Autor vo svojom príspevku charakterizuje niektoré základné vymedzenia sociálneho kapitálu, poukazuje na ich kontroverznosť a isté limity pri analýze sociálnych procesov. Sleduje jeho vymedzenie vo vzťahu k ekonomickej racionalite, ktorá svojim individualizmom „spotrebúva“ sociálny kapitál. Upozorňuje i na potrebu zmeny paradigmy ekonómie, ktorá posilnením svojho normatívneho rozmeru môže prispieť k rozvoju sociálneho kapitálu.

Kľúčové slová: sociálny kapitál, racionalita ekonomiky normatívne, paradigma ekonomiky.

Abstract

Author characterizes in his paper some of basic definitions of social capital. He mentions their controversies and some limits in analyzing of social processes. He follows its definition related to economic rationality that „consumes“ the social capital by its individualism. He notices also the necessity of change of paradigm of the economy that could contribute to development of social capital by reinforcement of its normative dimension.

Key words: Social capital, rationality of economy normative, paradigm of economy.

JEL klasifikácia: A 12, A 13, A 14

K vymedzeniu pojmu sociálny kapitál

Pojem sociálny kapitál je často používaný v rôznych kontextoch a rovinách. Inak ho používajú ekonómovia, inak sociológovia, inak politológovia. K tomu sa pridružuje často nejasné a mnohokrát kontroverzné vymedzenie toho, čo sociálny kapitál je. Zložitosť a rýchlosť zmien danú situáciu ešte viac komplikuje. Zmeny v technike, technológiách, premeny fungovania trhového mechanizmu smerom ku globalizácii zapríčinili aj zmeny v sociálnych vzťahoch, zmeny vo fungovaní mechanizmov v spoločnosti, vo fungovaní spoločenského poriadku. Deštrukcia fungovania spoločenského poriadku súvisí so

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia úlohy VEGA č.1/1009/11: Medzikultúrne vzťahy a sociálny kapitál.

štrukturálnymi zmenami v ekonomickom systéme, prejavuje sa zmenami v presunoch moci, zmenami v sociálnej štruktúre, v sociálnej hierarchii.

Pojem sociálny kapitál sa začal používať už začiatkom 20.storočia. Prvýkrát sa objavil v práci sociologičky L. J. Hanifanovej, ktorá analyzovala vidiecku školu ako komunitné centrum, neskôr ho použil ekonóm G. Loury a sociológ I. Light pri analýze rozvoja mestských centier. Širšie sa začal pojem sociálny kapitál používať v 80.rokoch v dielach sociológa J. Colemana a politológa R. Putnama, ktorý výrazne rozšírili diskurz o problémy vzťahu sociálneho a ľudského kapitálu, jeho tvorby a deštrukcie, jeho vzťahu k rozvoju demokracie. Objavujú sa čoraz viac aj širšie kontexty, ktoré sú vymedzené odlišnosťami kultúr, hodnotových vzorcov správania sa zmenami v štruktúre riadenia firiem, etických dimenzií podnikania, rozpadov spoločenstiev, zmien v rodine, kriminalite a i.²

Často sú pod tento pojem subsumované a využívané pri jeho analýzach aj diela teoretikov, ktorí tento pojem vôbec nepoužívali, ale ich analýzy sú využiteľné pri hodnotení zmien v sociálnom kapitáli. Napr. pokiaľ ide o mechanizmy fungovania spolupráce, kooperácie, hodnotových rámcov, fungovania hodnôt v podnikateľskom prostredí, foriem a štruktúr politickej organizácie, vytvárania neformálnych štruktúr až po zakotvenie spoločenského poriadku v ľudskej prirodzenosti.

F. Fukuyama vymedzuje sociálny kapitál ako určitú podmnožinu noriem kultúry. „Sociálny kapitál možno definovať jednoducho ako súbor neformálnych hodnôt, či noriem spoločných pre členov nejakej skupiny, umožňujúci im vzájomnú spoluprácu. Ak členovia skupiny začnú očakávať, že sa ostatní budú správať spoľahlivo a čestne, tak si začnú navzájom *dôverovať*.“³ Dôvera, rešpektovanie istých morálnych noriem a pravidiel je uznávané aj ekonómami, aj keď skôr z pozícií ich funkcionality, t.j. uznávania toho, že dôvera znižuje transakčné náklady. Z pozícií politológie sa skúma sociálny kapitál ako významný faktor vzniku občianskej spoločnosti a platí to zrejme aj a vice versa. Jeho

² Pozri aj F. Fukuyama: *Velký rozvrat*, s.30 a n. Fukuyama posúva analýzu tohto pojmu až k často diskutovanému a zneužívanému pojmu ľudskej prirodzenosti od jeho zdôvodnení z počiatkov klasického novovekého myslenia až k súčasným dichotómiám biologického a kultúrneho, individuálneho a spoločenského, egoizmu a altruizmu, ekonomickej racionality a morálnych hodnôt tak ako sú analyzované v empirickej sociológii, vo všeobecnej sociológii, etológii, evolučnej biológii, teórii riadenia a ďalších spoločenskovedných disciplínach. Na základe toho sa pokúša zdôvodniť ako a prečo je nevyhnutné aby človek, aj keď motivovaný individuálne, neustále vytváral sociálny kapitál.

³ Fukuyama, F.: *Velký rozvrat*, s.28.

význam sa zdôrazňuje najmä v spojitosti s liberálnou demokraciou.⁴ Prospernosť a význam sociálneho kapitálu sú posudzované nielen z hľadiska významu pre ekonomiku, ale aj z hľadiska dobra, spravodlivosti a solidarity.

Samotná súdržnosť a solidarita môže platiť napr. vo vnútri rodiny, ale mimo okruhu rodiny, úzkych spoločenstiev (mafia, exkluzívne kluby) neplatí. Existencia morálnych noriem, istého kódexu správania sa vo vnútri skupiny podporuje stabilitu skupiny, ale navonok vo vzťahu ku spolupráci v spoločnosti môže pôsobiť negatívne a niektoré tradície, ktoré pôsobia vo vnútri skupiny pozitívne, môžu v širších sociálnych kontextoch pôsobiť ako konzervatívne a neudržateľné.

Napr. pri rodine, pokrvnom príbuzenstve je silný sociálny kapitál, ale v širších kontextoch ekonomického a verejného života môže prinášať nepotizmus, korupciu... Dôvera, korektnosť, spolupráca fungujú rôzne nielen v rôznych skupinách, ale aj v rôznych formách spolupráce. V jednotlivých civilizáciách napr. čínskej, juhoamerickej, islamskej,.... je pevnosť rodinných väzieb rôzna. Rozdielny je aj rozsah a vzdialenosť príbuzenských väzieb, ktoré zahrňujeme do okruhu spolupráce a podpory. Tieto civilizácie vykazujú vysokú súdržnosť v rámci rodiny, kým v krajinách západnej civilizácie sú tieto väzby voľnejšie, diferencovanejšie z aspektu bezpodmienečnosti spolupráce a dôvery v rámci rodiny a sú pod silným vplyvom individualizmu.

M. Weber vo svojej práci *Protestantská etika a duch kapitalizmu* popisuje dôležitosť hodnôt reformácie a najmä kalvinizmu, puritánov, ktoré vznikajú v rámci rodiny (striedmosť, šetrnosť, skromnosť, pracovitosť, orientácia na budúcnosť) sa stávajú základnými hodnotami novo nastupujúceho spoločenského poriadku a prekračujú tak rámec rodiny. Vzniká tak nový priestor pre dôveru a tieto hodnoty sa stávajú faktorom silnej kohézie vo vnútri väčšieho spoločenstva. Ako konštatuje M. Weber: „Jedna z najkonštruktívnejších zložiek moderného kapitalistického ducha, a nielen jeho, ale aj modernej kultúry: racionálny spôsob života na základe *idey povolania* sa zrodila -....- z ducha *kresťanskej askézy*.“⁵

Pokiaľ však puritán chce byť človekom povolania a zdôvodňuje to realizáciou Božej vôle, dnes sa už do toho mechanizmu „moderného kapitalistického ducha“ rodíme a javí sa

⁴ Patrí sem najmä R. Putnam, ale aj Fukuyama, R Inglehart ai.

⁵ Weber, M.: *Protestantská etika a duch kapitalizmu*. In: K metodológii sociálnych vied. Bratislava, Pravda 1983, s. 356. Ako je známe, najvýraznejšie možno doložiť tento vplyv v USA. „Duch kapitalizmu“ vyrastajúci z hodnôt reformácie sa v Európe ťažšie presadzuje (aj keď tu vzniká), pretože sa musí presadiť proti starej spoločenskej organizácii a štruktúre, kým v USA vzniká kapitalizmus „na zelenej lúke.“

nám ako „prírodná nevyhnutnosť“: „V čase zrodu kapitalizmus potreboval robotníkov, ktorí kvôli svojmu *svedomiu* boli k dispozícii ekonomickému využívaniu. Dnes je kapitalizmus v sedle a je schopný si vynucovať ich ochotu pracovať aj bez príslubov odmeny vo večnosti.“⁶

Už vo Weberových dobách sa vedú spory utilitarizmu, humanistického racionalizmu, čistej, objektívnej neutrality racionálneho etc. M. Weber ale už jasne vidí, že snaha mať, vlastniť zbavená etického zmyslu vedie k zábave, konzumu, ktorý môže viesť k tomu, že pri tomto vývine kultúry „odborníci bez ducha, pôžitkári bez srdca, toto nič si namýšľa, že vystúpilo na stupeň ľudstva, ktorý ešte nikdy nebol dosiahnutý.“⁷

V sociálnych vedách, v sociológii je tento problém reflektovaný cez kontrapozíciu pojmov *e Gemeinschaft* a *e Gesellschaft* F. Tönniesa, ktoré sú chápané ako protipóly spoločenstva, komunity a modernej spoločnosti. Komunitné cnosti, predstava správneho, dobrého života v spoločenstve kde ľudia zdieľajú svoje problémy a radosti je tu už dlhé stáročia, aj keď sa istým spôsobom transformuje od dôb Aristotelovho *bonnum commune* T. Akvinského, cez kresťanstvo až dodnes. Tento hodnotový rámec preberá i svetské myslenie a moderná spoločnosť využíva túto predstavu, toto hodnotové vybavenie komunít v službách modernej racionality, v službách ekonomickej efektívnosti. Je to istým spôsobom „posledná služba komunity.“⁸

Modernita však postupne vytláča a rozkladá tradičné komunity, čo sa deje najmä organizáciou výroby, vznikom industriálnej spoločnosti, ktorá nanovo štrukturuje sociálny život človeka. Väzby ľudí, ich sociálne kontakty sa realizujú v nových priestorových, časových a obsahových kontextoch. Vnímanie sociálneho času a priestoru sa mení. Vzťahy, ktoré dovtedy mali relevanciu v reálnom živote sa stávajú skôr neformálnymi vzťahmi medzi ľuďmi, ktorí nie sú príbuzní, ale sú si blízki záujmami, profesiou a t p.. Problémy do ktorých sa spoločnosť dostáva a ktoré vznikli rozbitím komunít (sú to napríklad problémy v zdravotníctve, sociálnej starostlivosti a i. by mali byť riešené práve s využitím prvkov tradičného spoločenstva, tradičnej komunity s jej hodnotovým rámcom.

Zložitost' len narastá ak k tomu pridáme vzťahy ku kultúrnemu a ľudskému kapitálu. V sociologickej rovine je tento kontext načrtnutý hlavne P. F. Bourdieuom. Vychádza z analýzy foriem sociálneho konania v rámci koncepcie sociálnej a kultúrnej

⁶ Tamtiež, s.354.

⁷ Tamtiež, s.359.

⁸ KELLER, Jan: *Nejistota a důvěra*, s. 67 a n.

reprodukcie. Jednotlivci aj skupiny sa snažia o začlenenie do spoločnosti vo vrstve, ktorá má privilegované postavenie. Osvojuje si preto jej kultúrne rysy a celkovo jej kultúrnu identitu. Toto predstavuje tzv. „symbolický kapitál“ (M. Weber), ktorým sa jednotlivci a skupiny presadzujú v spoločnosti. Predpoklady k osvojeniu si správnych postupov ako aj profesiovej kvalifikácie umožňuje vzdelávací systém. Tento kultúrny kapitál je však rozložený nerovnomerne podľa sociálneho statusu a vo väzbe na kapitál ekonomický a sociálny. Samotný vzdelávací systém tak môže produkovať a produkuje nerovnosti a istým spôsobom sťažuje sociálnu mobilitu. Prechod k informačnej spoločnosti si vyžaduje čoraz širšie zapojenie čo najväčšieho počtu ľudí do procesu vzdelávania a teda aj zvyšovanie ich kultúrneho kapitálu a následne aj možností pozitívne meniť svoj sociálny status. Sociálny kapitál vymedzuje P.F. Bourdieu ako bohatstvo stykov a známostí, ktoré môžu byť užitočné. V podstate vychádza z pozície jednotlivca, ktorý sa snaží byť úspešný. Je teda potrebné hľadať užitočné kontakty, ktoré sa neskôr začnú javiť ako sociálna investícia, keď on začne byť vyhľadávaný inými ľuďmi. Je tu zrejmá analógia medzi výmenou v trhovom hospodárstve v ekonomickej na princípe užitočnosti. Sociálny kapitál má byť tiež akumulovaný a reprodukován a získava nám sociálne uznanie. Bourdieu chápe sociálny kapitál ako istú sieť známostí, elít, privilegovaných, ktorí sa združujú v kluboch, elitných školách, poľovačkách, golfe atp. U F. Bourdieua sociálnym kapitálom disponujú iba tí, ktorí patria k najvyšším vrstvám. F. Bourdieu vychádza z dôrazu na funkcionality pojmu sociálny kapitál, pričom akcentuje najmä pojem kapitál. Najmä tí, ktorí majú pod kontrolou veľký finančný kapitál „využívajú sociálny kapitál k tomu aby posilňovali integritu svojej skupiny a reprodukovali svoje privilegované postavenie“⁹ Sociálny kapitál teda patrí skupine s vysokým sociálnym statusom. V tomto poňatí nemá význam hovoriť o sociálnom kapitáli v spojení s nižšími a strednými triedami. Príslušníci najvyšších elít už väčšinou nepracujú, neriadia firmy, disponujú ale, popri ekonomickom, značným kapitálom symbolickým, sociálnym a kultúrnym. Očakáva sa od nich, že budú žiť určitým štýlom života, stretávať sa s členmi svojich klubov, vzdelávať svoje deti určitým spôsobom a kultivovať ich kultúrny kapitál. Tieto siete sa cieľavedome budujú cez školy, voľný čas, rodinné väzby atp. Patriť k týmto skupinám posilňuje vzájomnú dôveru, neformálne kontakty atď. Už Ch. W. Mills v práci *The Power Elite* zdôrazňuje, že „byť

⁹ KELLER, J.: *Tri sociálne svety.*, s.164.

členom klubu znamená byť spoločensky uznávaný ... a mať tak lepšie možnosti zjednávať obchody pri večeri.“¹⁰

Táto sociálna elita sa čoraz viac uzatvára a cieľavedome prenáša svoju dominantnú pozíciu na potomkov. Navonok (a najmä pre iných) prezentuje ideológiu individualizmu a osobného výkonu, ale je skôr kolektivistická, svoj status získava skôr askripciou, dedičstvom, než osobným výkonom.¹¹

J. Coleman už nepokračuje vo vymedzovaní sociálneho kapitálu v exkluzívnej podobe, ktorú reprezentujú najvyššie elity, ale prisudzuje ho všetkým vrstvám spoločnosti, ale najmä stredným. Sociálny kapitál sa takto prejavuje ako celok hodnôt a postojov, ktoré sa prezentujú v ochote uprednostniť skupinový záujem pred vlastným. Každý teda môže participovať na sociálnom kapitále. Takto pochopený sociálny kapitál, ktorý je dostupný každému „spoľahlivo zahmlňuje rastúcu nerovnosť pri distribúcii pridanej hodnoty.“¹² Vo svojej práci *Foundations of Social Theory*¹³ uvádza päť foriem sociálneho kapitálu, ktoré sa, podľa J. Kellera, kryjú s vlastnosťami, ktoré mali tradičné komunity seberovných aj klientelistické vzťahy. „Sociálnym sieťam ... vdychuje Coleman ducha nadindividuálnej komunitnej vzájomnosti.“¹⁴ V tejto podobe je sociálny kapitál tým nástrojom, ktorý zabezpečuje kohéziu skupiny, dôveru vo vnútri nej, je nástrojom konformity a sociálnej kontroly.¹⁵

R. Putnam, ako sme už naznačili, rozširuje vo svojej práci *Bowling Alone* pojem sociálny kapitál z úrovne mikrosociálnej na úroveň makrosociálnu, komunitnú. Tento pojem tu funguje ako tmel siete medziosobných vzťahov. Reciprocita a dôvera fungujú, podľa Putnama, jednak vo vnútri skupín a jednak v podobe spolupráce s inými sociálnymi, etnickými a i. skupinami¹⁶

Colemana aj Putnama spájajú konštatovania o poklese sociálneho kapitálu najmä v druhej polici dvadsiateho storočia, ktoré zo svojho aspektu a svojho obsahového zamerania a vymedzenia sociálneho kapitálu skúmajú. Istým spôsobom sa uvádzaní autori,

¹⁰ MILLS, Ch. W.: *Mocenská elita*, s. 89

¹¹ J. Keller upozorňuje v tejto súvislosti najmä na prácu manželov Pinçonovcov: Pinçon, M., Pinçon, Ch., M.: 1997: *Voyage en grande Bourgeoisie*. Paris. P.U.F.

¹² KELLER J.: *Tri sociální světy*, s.165.

¹³ COLEMAN, J.S.: *Foundations of Social Theory*. Cambridge. Belknap Press 1990.

¹⁴ KELLER, J.: *Nejistota a důvěra*, s.60. J. Keller podrobnejšie hodnotí Colemanovo dielo v citovanej práci na s.56 a n., ale aj v iných svojich prácach.

¹⁵ PUTNAM, R.: *Bowling Alone. The Collaps and Revival of American Community*. New York: Touchstone Book. 2000.

¹⁶ KELLER, J.: *Nejistota a důvěra*, s.62 a n.

ale aj mnohí iní, vyhýbajú týmto dôsledkom tým, že rozširujú sociálny kapitál na všetky úrovne a všetkých členov spoločnosti, čím narušujú koncept exkluzivity sociálneho kapitálu (Bourdieu). Pripustenie poklesu sociálneho kapitálu v spoločnosti, (presadzovania sebeckých záujmov, kriminality, rozpadu rodinných vzťahov, etc.) je u časti autorov spájaný s názorom, že sociálny kapitál je v procese väčších spoločenských zmien spájaný s poklesom a znovu vytváraním sociálneho kapitálu. Podľa F. Fukuyamu neplatí, že vyspelé spoločnosti mňajú svoj sociálny kapitál bez toho, aby ho vedeli znovu vyprodukovať. „Pravda je taká, tvrdí F. Fukuyama, že súčasné technologicky vyspelé spoločnosti aj naďalej potrebujú sociálny kapitál, čerpajú z neho a potom ho dopĺňajú takmer rovnakou mierou ako predtým.“¹⁷

Toto spontánne sebauváranie prirodzeného spoločenského poriadku je chápané u jednotlivých autorov rozdielne. Konzervatívci považujú za nástroj spontánnej samoorganizácie a obnovovania prirodzeného spoločenského poriadku náboženstvo, liberáli akcentujú v tejto úlohe občiansku spoločnosť. Implementácia zjavených morálnych noriem, či spontánne vytváranie noriem cez diskurz komunity, ktoré sú sankcionované autoritou Boha, či spoločnosti, majú priniesť predpokladané prekonanie rozvratu, ktorý priniesla informačná spoločnosť. Zmeny vo vyspelých spoločnostiach už neumožňujú aby náboženstvo hralo tak intenzívnu úlohu pri formovaní sociálnej súdržnosti, dôvery, spolupráce ako predtým. Ale ani „neviditeľná ruka“ spontánneho vývoja spoločnosti negarantuje pozitívny obrat¹⁸

Ekonomická racionalita, hodnoty

Mnohí autori, ktorí hovoria o spotrebúvaní sociálneho kapitálu v modernej spoločnosti, v kapitalizme vychádza z toho, že príčinou je jednostranné akcentovanie vlastných individuálnych záujmov. Príslušnosť ku komunite ochraňovala pred istými negatívnymi sociálnymi dôsledkami. Individualizácia je často interpretovaná ako vyviazanie sa zo sveta sociálnych determinácií. Už nie práca, ale konzum sa stáva centrálnou kategóriou. Nie emancipujúca sila práce, ktorá vedie ľudský rod k slobode, ale

¹⁷ FUKUYAMA, F.: *Velký rozvrat*, s. 275. S istou nadsádzkou môžeme povedať, parafrázujúc výrok P. Ehrlicha, ktorý hovorí o tom, že ekonómovia sú jediní vzdelaní ľudia na svete, ktorý veria v perpetuum mobile (v prípade nekonečnosti prírodných zdrojov), že i tu je v pozadí podobná viera. Napriek istým argumentom, ktoré autor vo svojej práci prináša, sa nedomnievame, že je možné záver formulovať takto jednoznačne.

¹⁸ Mechanisticko- deterministická linearita progresívnosti historického vývoja ani v tomto prípade nefunguje.

konzum, participácia na svete peňazí, sa stáva vyjadrením miery slobody. Možnosti individuálnej voľby a jej dôsledky sú však rozdielne podľa toho, do ktorej vrstvy jednotlivec patrí. Iná je možnosť voľby pre príslušníka elity, skupiny s vysokým statusom, iná je pre stredné a nižšie vrstvy. Postmoderna akcentuje na procese individualizácie vyviazanie sa z rôznych kolektív. Deje sa to v podmienkach rozpadu tradičných komunít, ich hodnôt, znižovania sociálneho kapitálu, pričom jednotlivec sám čelí tlakom z vonkajšieho sociálneho prostredia. Individualizácia v tejto podobe nie je skutočnou slobodnou voľbou. Ide skôr o to, čo U. Beck nazýva „vynútená individualizácia“.¹⁹

Súčasný hlavný prúd v ekonómii vychádza z metodologického individualizmu. Špecifický model ľudského správania, ktorý je v jeho základoch, je často označovaný ako homo oeconomicus. Tento model je možné v skratke zhrnúť ako predpoklad, že človek sa snaží vo všetkých situáciách maximalizovať svoj prospech, úžitok. Ekonomický prístup ku skúmaniu ľudského správania možno charakterizovať aj ako rekonštrukciu sociálnej skutočnosti v individualisticko-racionalistickej forme. Problém nastáva vtedy ak si model konania z ekonomickej teórie nárokuje na empirickú relevanciu. Niektorí ekonómovia sa snažia uplatniť tento model ako univerzálny explanačný model pre ľudské konanie. Snaha o dominanciu býva niekedy označovaná ako ekonomický imperializmus (Kirchgässner²⁰ a i.), či kolonizácia životného sveta človeka (Koslowski). Tieto tendencie sú najmä u predstaviteľov neoliberálnej ekonómie, ktorí sa domnievajú, že ekonomické nástroje sú tým, čo ich približuje k univerzálnej predstave o človeku. Napr. J. Buchanan, ale najmä G. Becker rozšírili pôsobnosť ekonomických kategórií i na nie celkom ekonomické fenomény (rodinné vzťahy, politika, rasizmus,...). Napr. pri rodine je pravda, že trhové hospodárstvo prekonáva výlučnosť rodinného hospodárstva, čo je, bezpochyby, sprevádzané i zmenou tradícií, hodnôt, či, povedané s niektorými uvádzanými autormi, poklesom sociálneho kapitálu. Stále však platí, že popri trhových vzťahoch, s princípom vzájomnej užitočnosti a výhodnosti, však v kruhu rodiny, priateľov neplatí už princíp ekvivalencie, pretože rodina rozdeľuje viac podľa potreby než podľa individuálneho príspevku k jej príjmom. Vyvoláva to pochopiteľne otázku nakoľko princípy egoizmu, vlastného záujmu určujú ľudské správanie. F. Fukuyama napr. hovorí, že stúpenci neoklasickej metodológie majú pravdu na

¹⁹ BECK, U. : Riziková spoločnosť. Na ceste k novej modernite., s.212.

²⁰ Pozri i skoršiu prácu G. Kirchgässnera :*Ökonomie als imperial(istisch)e Wissenschaft*, ale aj práce iných autorov.

80%.²¹ H. Kliemt²² priznáva relevanciu tohto prístupu ešte nižšiu a metodologicky to zdôvodňuje nižšou situáciou vysokých nákladov voči situáciám vysokých nákladov.²³ Bez podrobnejšieho analyzovania týchto termínov môžeme uviesť, že pri situáciách vysokých nákladov ide o situácie označované v teórii hier ako straitjacket, alebo single exit. Ide o situácie, v ktorých sú následky nezohľadnenia vonkajších pravidiel značné. V tejto rovine môžeme hovoriť o procesoch maximalizácie a prognózovateľnosti, ktoré závisia od situácie. Štandardizácie situácií (možné preto, že úroveň spracovania informácií sa neblíži k optimu) prinášajú štandardizované konzekvencie konania, najmä v tých situáciách, ktoré vedú k úspechu. Ak by sme teda prognózovateľné konanie označili za maximalizačné, potom nie z toho dôvodu, že indivíduá sú „od prírody“ také, ale, že kontext konania v určitej situácii ich núti k istému riešeniu. Koncept ekonomickej racionality, homo oeconomicus teda nezobrazuje skutočné vlastnosti aktérov, ale skôr charakteristiky situácií konania. Je preto prinajmenšom problematické považovať koncept homo oeconomicus za východisko chápania ľudskej prirodzenosti a vylúčené jeho používanie ako univerzálneho nástroja analýzy v spoločenských vedách. Interpretácia človeka ako individuálneho aktéra naráža na svoje hranice ak sa má vysvetliť sociálne správanie. Do istého konfliktu sa tak dostáva utilitaristický model správania a normatívna paradigma. V tomto kontexte sa časti hovorí o vzťahu homo sociologicus²⁴ a homo oeconomicus.

V prospech homo sociologicus prináša isté argumenty aj evolučná biológia a etológia. Aj keď evolučná biológia aj neoklasická ekonómia vychádzajú z metodologického individualizmu, z jednotlivca, biológia potvrdzuje, že ľudia sú skôr sociálnymi bytosťami²⁵

V tomto kontexte môžeme teda chápať aj isté morálne hodnoty, hodnotové vzorce správania v ekonómii ako súčasť istej kohézie, vnútorného poriadku spoločnosti. Touto súčasťou sú aj stereotypy konania, parciálnych reakcií aktérov na „logiku situácie“ (K. Popper). V tomto zmysle i paradigma ekonómie, jej chápanie ekonomickej racionality je

²¹ FUKUYAMA, F.: *Chýbajúcich dvadsať percent*. Fórum občianskej spoločnosti, 1997, č.4.

²² KLIEMT, H.: Normbegründung und Normbefolgung in Ethik und Ökonomik

²³ Situáciám vysokých a nízkych nákladov sa venujeme v štúdiu M. Márton: *K univerzálnosti, situatívnosti a relevancii modelu homo oeconomicus*. In: Ekonomický časopis 48, 2000, č.2, s.164-172.

²⁴ K výrazným predstaviteľom homo sociologicus patria R. Dahrendorf, T. Parsons, R. Boudon.

²⁵ Aj keď je už táto myšlienka - široko prezentovaná i v práci F. Fukuyamau *Velký rozvrat*- je potrebné upozorniť na mechanické prenášanie paralel a prijatie lineárneho vývoja ako samozrejmeho a na jeho hranice. Stále ostávajú otázky kedy sa mení stádo ľudoopov v ľudský rod, v ľudský kolektív a kedy sa stáva z inštinktívneho konania morálne, etické konanie.

súčasťou hodnotovej výbavy jednotlivca, aj keď z hľadiska interiorizácie hodnôt u jednotlivca môže situácia vyzeráť inak. Minimálne však z aspektu „výstupov“, t.j. konania je jednotlivec nútený prispôbiť sa širším rámcom, pravidlám. I tieto hodnoty, ako aj vzorce konania súčasťou sociálneho kapitálu až na úroveň jednotlivca. To platí i o etike konania jednotlivca zapojeného do ekonomických vzťahov.

Z hľadiska kohézie, stability, hodnotovej orientácie, pripravenosti indivíduí i skupín, funkčnosti inštitúcií posudzuje situáciu i F. Fukujama, ktorý hovorí o „veľkom rozvrate“ práve vo vzťahu k sociálnemu kapitálu medzi rokmi 1960 až 1990 kedy došlo k rastu kriminality, nedôvere k inštitúciám, rozvratu rodín.²⁶ Podobný proces je možné zaznamenať i po páde berlínskeho múru, po rozpade bipolárneho systému²⁷. Došlo k zmenám na úrovni „makroudalosti“, ale aj na úrovni individuálneho rozhodovania, teda v situačnej logike konania. Nedošlo však k zmenám iba v bývalom východnom bloku. K významným zmenám došlo aj v starých demokraciách Západu. Pred pádom berlínskeho múru tu bola konkurencia dvoch politických systémov, ktorá bola silným impulzom pre spoluprácu západných štátov, ale pre spoluprácu medzi skupinami v rámci štátov. Cieľom tejto spolupráce boli verejné záujmy, ako napr. sociálny blahobyt, zníženie nezamestnanosti, rozvoj vzdelania atp. Po skončení studenej vojny tento impulz zanikol a nenahradil ho iný. Zmenil sa dominujúci svetonázor. Predtým prevládal názor, že sociálny štát bráni vzniku krízy, dnes prevláda názor, že sociálny štát je príčinou ekonomického úpadku.

Ak by sme použili terminológiu teórie hier, v nekomunistických krajinách došlo ku kooperácii a hrám s pozitívnymi nenulovými výsledkami. Po R.1975, keď začína byť evidentné, že ZSSR prehráva v súťaži systémov, sa u hlavných aktérov stráca motivácia na dosahovanie „public purpose“. Pre krajiny RVHP je skôr typická nekooperatívna stratégia snahy o znižovanie plánu, viac surovín,... Z povahy situácie, ktorá je typická pre dilemu väzňov, vyplýva, že vo väčšine prípadov ku kooperatívnej správe nedochádza spontánne, alebo samorganizáciou. Preto je potrebné vytvoriť rámcové podmienky, resp. taký socioekonomický kontext situácie, aby aktéri zosúladiли svoje ciele s „public

²⁶ Je prinajmenšom zaujímavé, že k tomuto rozvratu dochádza práve v období razantného nástupu neoliberalizmu. Historický kontext zrejme nie je náhodný, ale komplex faktorov, ktoré ho determinujú je podstatne zložitejší, ako jednoduchá paralela.

²⁷ Príkladov poklesu sociálneho kapitálu je, samozrejme, mnoho. My sme si tento vybrali pre jeho závažnosť v súdobých dejinách. Komplexnejší záber je možné nájsť u viacerých autorov, ktorých sme citovali.

purpose“.²⁸ Ťažkosťou však je, že „homo post-sovieticus“, odmieta predstavu kooperácie. Podobná je aj situácia na Západe, kde výskumy poukazujú na prudký pokles sociálneho kapitálu, schopnosti urobiť niečo pre iných a akákoľvek výmena je podmienená vlastným ziskom²⁹. Monetárna politika, neoliberálny prístup väčšinou preferuje reštrikcie na udržanie rozpočtového deficitu, vysoké úroky, ktoré majú nakoniec nepriaznivý dopad na dopyt, výrobu. Súťaž o alokáciu investícií vedie k citeľnému zvýšeniu verejných výdavkov a príjmov. Finančná sféra dominuje na výrobnou. Celkovým výsledkom je rast nezamestnanosti, kriminalita, rast sociálneho napätia, znižovanie sociálnej kohézie. Deregulácie, monetárna disciplína vedie k preferovaniu finančného kapitálu (od veľkých bánk, cez penzijné fondy až k drobným akcionárom). Výrazne sa znižuje úloha odborov, často sú predstavitelia politiky i odborov korumpovaní. Aj na Západe to vedie k narušeniu, či až ku koncu sociálneho partnerstva.

V hore uvádzanom kontexte sa preferuje sociálne nezakotvený a morálne indiferentný typ konania. V rámci sociálnej normatívnej, deontologickej vedy je snaha o kooperatívneho a solidárneho aktéra, ktorý by bol schopný integrovať aj altruizmus. Obmedzenia vyplývajúce z homo oeconomicus sa snažia prekonať rôzne modely z pozícií novej ekonómie, socio-ekonómie (Etzioni s paradigmou MY odmieta dominanciu JA a inšpirovaný M. Buberom formuluje termín ústretové spoločenstvo. Prijatie istých hodnôt výrazne ovplyvňuje i ekonomické chovanie. Človek, podľa Etzioniho voľbu realizuje viac na báze normatívno-afektívnych ako kognitívnych aspektov.

Bez toho, aby sme si kládli za cieľ prekonať veľkú tému sociálnych vied – vzťah Ja a My – jednotlivca a spoločnosti, už samotné problematizovanie pokusov o jediné, večné riešenie³⁰, aj v zmysle postmodernej problematizácie univerzality a konečných a „definitívnych slovníkov“ môže byť cestou kladená otázok a problémov, formovania východísk paradigmy, ktorá produkuje aj krízu „sociálneho kapitálu“, zároveň ale vytvára

²⁸ Nie je nezaujímavé, že J. Stiglitz so svojim tímom na podnet Svetovej banky skúmal (r. 1996) úlohu štátu pri rýchlom raste ôsmich krajín východnej Ázie a došiel k záveru, že štátna politika tu vhodne podporila kooperáciu a spojila ju s výhodami súťaže a prispela tak k rýchlemu rastu.

²⁹ Pozri PRASZKIER, R.: *Mental and Cognitive Factors in the Transformation Process*. Podobné výsledky vykazujú aj empirické výskumy R. Putnama, ktorý hovorí o prudkom poklese sociálneho kapitálu, ale aj výskumy B. Davyho, ktorý hovorí o výraznom vzostupe konania orientovaného na vlastný prospech.

³⁰ Neoliberalizmus je pokračovateľom liberalizmu a práve tak ako pôvodný liberalizmus považuje svoj neoliberalný model spoločnosti za ten, kde ľudská spoločnosť dosiahla formu zodpovedajúcu ľudskej prirodzenosti, čím sa vývoj končí, končia sa dejiny, ekonómia v podobe katallaxie bude zavŕšením ľudskej vedy (F. Hayek).

možnosti k prekonaniu, napríklad cez informačnú spoločnosť a globalizáciu, ktorá môže byť pochopená aj inak, ako je to v dominujúcom prúde neoliberalnej ekonómie a ideológie.

Z „tábora“ slovenskej ekonómie prichádza v tomto kontexte aj celkom zaujímavý pokus I. Halušku, ktorý vytvára koncept humanistickej ekonomiky, ktorá chce zmeniť súčasnú dominanciu finančného kapitálu, tak aby sa vytvoril nový trhový mechanizmus, ktorý nebude produkovať priepastné rozdiely, bude spojená s normatívnym základom, tvorivosťou komunit, demokratizáciou. Humanistická ekonomika by, podľa I. Halušku mala obnoviť spoločenský poriadok, presadiť hodnoty, ktoré zvýšia sociálny kapitál spoločnosti.³¹

V tejto súvislosti chceme poukázať na niektoré možnosti formovania hodnotových východísk sociálnej kohézie, napr. pri formulovaní konceptu svetového étosu (H. Küng, M. Walzer,...). H. Küng napríklad hovorí o potrebe ľudskosti, humanity, vytvárania kultúry nenásilia³², úcty k živému, kultúru solidarity, spravodlivého hospodárskeho poriadku, primátu étosu pred politikou a ekonómiou. Pochopiteľne, akési univerzálne hodnoty formulované etikou narážajú na kultúrne odlišnosti a aj odlišnosti systémov morálnych hodnôt v jednotlivých civilizáciách, či spoločenstvách. Autori z oblasti etiky (aj nami uvedení, si toto uvedomujú a napr. M. Walzer hovorí o tzv. „hustej“ a „riedkej morálke“ kde konsenzus by sa dal hľadať v oblasti „riedkej“ morálky, ktorá by mohla zahŕňať iba niektoré hodnoty spoločné jednotlivým civilizáciám. Trhové hospodárstvo by malo byť v službách človeka. Nie je náhodné, že najmä v ostatných niekoľkých rokoch čoraz viac silnejú hlasy, aj z komunity ekonómov, o potrebe zrušenia dominancie finančného sektoru nad inými sektormi ekonómie, o potrebe zabránenia morálnemu hazardu, ktorý je podľa mnohých autorov príčinou súčasnej krízy tým, že z pôvodnej a nevyhnutnej úlohy sprostredkovateľa sa finančný svet stáva akoby uzavretým svetom, ktorý hrá podľa vlastných pravidiel a namiesto sprostredkovateľa sa stáva cieľom.

Osobitnú výzvu predstavuje globalizácia, ktorá silne ovplyvňuje i národné štáty a značná časť pravidiel už nie je určovaná štátom. Pokiaľ ide o vzájomne ovplyvňovanie etiky a konania jednotlivca, skupiny, štátu (podniku, firmy, inštitúcie) sú isté možnosti korekcie správania cez morálne hodnoty (výchova, svedomie, etický kódex, právny

³¹ Pozri HALUŠKA, I.: Budúcnosť globálnej ekonomiky. Teória a prax humanistickej ekonomiky, s 381 a n.

³² Je istým paradoxom, že o podobných hodnotách hovoria aj veľké firmy, transnárodné korporácie, ktoré agresívnym spôsobom šíria najmä model nesolidárneho aktéra, znižovanie sociálneho kapitálu v krajinách kde pôsobia, ale aj celosvetovo. Tento „spodný prúd“ ich pôsobenia je vyvažovaný seba propagáciou cez PR oddelenia, reklamou, často okázalými, ale veľmi málo efektívnymi charitatívnymi akciami.

poriadok) na globálnej úrovni to takto nie je. Pokiaľ subjekty maximalizujúce zisk, úžitok, reprezentujúce ekonomickú racionalitu, sú koordinované, finančný a obchodný kapitál majú svoje organizácie, presadzovanie etických pravidiel na globálnej úrovni nie je inštitucionalizované. Deje sa však cez napr. OSN kde však ide o deklarácie, ktoré nie sú vymáhateľné. Ďalšou formou sú napr. aktivity neziskových združení mimovládnych organizácií atp.

Formujú sa iniciatívy, ktoré vytvárajú koncepty svetovej ekonomiky slúžiacej životu (lebensdienliche Ökonomie). Globálne ekonomika by mala byť postavená na normatívnom základe, hospodárska etika by sa mala rozšíriť aj na procesy globalizácie. Dajú sa však vytvoriť inštitúcie, napr. niečo ako štát so svetovými občanmi? Podľa T. Maaka inštanciou legitímnosti na globálne ekonomické konanie je kritická svetová verejnosť dospelých občanov (nie svetový štát). Na báze národne organizovaných republikánskych občianskych spoločností by malo byť aj férové a spravodlivé hospodárske spoločenstvo. Táto svetová verejnosť by sa formovala z národne zakotvených občianskych spoločností a znamenala by „premostenie internacionalizácie a regionalizácie“.³³ Išlo by teda o akúsi svetovú hospodársku etiku. Pri tomto by mali zohrať úlohu nevládne organizácie, médiá, internet atp.

Záver

V článku sme poukázali na trend spotrebúvania sociálneho kapitálu v modernej dobe a akcenty jeho vymedzenia od jeho výlučnosti až k jeho rozšíreniu prakticky na všetkých členov spoločnosti. Kľúčovým pre „spotrebúvanie“ sociálneho kapitálu je predovšetkým krajná individualizácia, preferovanie vlastného individuálneho záujmu pred záujmom komunity, štátu, spoločnosti. Modelovo je v hlavnom prúde súčasnej ekonómie vyjadrená podoba takto konajúceho aktéra termínom homo oeconomicus.³⁴ Absencia sociálnych a časových kontextov tohto modelu viedla u niektorých ekonómov k jeho prezentácii ako univerzálneho modelu človeka. Vyviaznosť modelu homo oeconomicus z týchto kontextov presvedčivo demonštruje aj deštrukcia sociálneho kapitálu v súčasnej dobe. Prienik tohto

³³ REMIŠOVÁ, A.: Etika a ekonomika, s. 89.

³⁴ Sme si vedomí toho, že mimo hlavný prúd sú aj iní významní ekonómovia, ktorí sú proti redukcii na homo oeconomicus. Napr. inštitucionalisti a neoinštitucionalisti (T. Veblen, J. K. Galbraith a i). Mnohí ďalší kritizujú, najmä pod vplyvom finančnej krízy, nerešpektovanie reality v súčasnej ekonomickej teórii, zmiešavanie ideálnych modelov a reálneho sveta atď.

modelu na globálnu úroveň (najmä cez finančný a obchodný kapitál) vedie k pokračovaniu tohto trendu i na tejto úrovni. Napriek tomu, že človek je aj homo sociologicus, nevedie to automaticky k reprodukovaniu sociálneho kapitálu na tej istej úrovni ako predtým, aj keď je nulová úroveň kooperatívnosti, dôvery, vzájomnej spolupráce v rámci komunit, sociálnych skupín prakticky nepredstaviteľná.

V druhej časti sme poukázali na potreby zmeny paradigmy ekonómie, zabudovanie normatívneho aspektu do jej ďalšieho vývoja a potrebu interpretácie ekonómie ako skutočnej spoločenskej vedy v systéme spoločenských vied, tak aby vystupovala ako veda schopná participovať na komplexnom výskume reality bez toho aby sa snažila podriaďovať si ich a prezentovať sa ako univerzálna veda o človeku a spoločnosti. Zmena paradigmy uvoľní aj priestor pre obsiahnutie a integrovanie hodnôt ľudskej civilizácie od jednotlivca, cez komunitu, spoločenstvo až k ľudstvu.

Použitá literatúra:

1. BECK, U.: Riziková spoločnosť. Na ceste k jinej modernite. Praha: SLON, 2004.
2. FUKUYAMA, F.(2005): Veľký rozvrat. Ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku. Bratislava: AGORA, 2005. ISBN 80-969394-1-6.
3. HALUŠKA, I.: Budúcnosť globálnej ekonomiky. Teória a prax humanistickej ekonomiky. Bratislava: IRIS, 2011. ISBN 978-80-89256-65-5.
4. KELLER, J.: Nejistota a dôvera aneb K čemu je modernite dobrá tradice. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-002-5.
5. KELLER, J.: Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti. Praha: SLON 2011. ISBN 978-80-7419-044-5.
6. KIRCHGÄSSNER, G.: Ökonomie als imperial(istisch)e Wissenschaft. Zur Anwendung des ökonomischen Verhaltensmodells in der benachbarten Sozialwissenschaften In: Jahrbuch für Neue Politische Ökonomie 7. Tübingen: Mohr. 1988.
7. KLIEMT, H.: Normbegründung und Normbefolgung in Ethik und Ökonomik. In: Zeitschrift für Betriebswirtschaft. Ergänzungsheft. 1992, č.1.
8. KÜNG, H.: Světový étos pro politiku a hospodářství. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-372-2.
9. MATZNER, E.: Pád múru. Socio-ekonomická interpretácia výsledkov. In: Sociológia, roč.30, č.2, s.165-190.
10. MÁRTON, M.: K univerzálnosti, situatívnosti a relevancii modelu homo oeconomicus. In: Ekonomický časopis 48, SAV Bratislava, 200, č.2. ISSN 0013-3035.
11. MILLS, Ch. W.: Mocenská elita. Praha: Orbis, 1996.
12. PRASZKIER, R.: Mental and Cognitive Factors in the Transformation Process. Lecture at the third AGENDA workshop on Lesson from Transformation. Austrian

Academy of Sciences, Research Unit for Socio-Economics. Vienna, 12-14. April.

13. REMIŠOVÁ, A.: Etika a ekonomika. Bratislava: Kalligram, 2011. ISBN 978-80-8101-402-4.
14. STIGLITZ, J. E.: Jiná cesta k trhu. Hledání alternativy k současné podobě globalizace. Praha: Prostor 2003.
15. Velký sociologický slovník. Praha, Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.
16. WEBER, M.: Protestantská etika a duch kapitalizmu. In: K metodológii sociálnych vied.. Bratislava: Pravda 1983.

Pád režimu cAbdalkarīma Qāsima v Iraku – významná zmena v blízkovýchodnej politike.¹

Karol R. Sorby

Abstrakt

Ozbrojené povstanie 8. februára 1963, ktoré ukončilo režim cAbdalkarīma Qāsima, vzišlo z arabských nacionalistických a panarabských kruhov. Žiaden iný segment v irackom politickom spektre nebol schopný zhostiť sa takej úlohy. Komunisti a ľavica ešte stále ticho podporovali cAbdalkarīma Qāsima a najmä nemohli sa opierať o podporu dôstojníckeho zboru armády. Kurdi oslabili bojovosť irackej armády, ale sami by nikdy neboli dokázali zvrhnúť režim. No ani arabskí národovci nemali spoločný cieľ okrem túžby zbaviť sa „vodcu“ a zmeny orientácie zahraničnej politiky smerom k vytvoreniu istej formy jednoty s inými arabskými krajinami. Akcia nebola palácovým prevratom. Baasisti a ich spojenci-národovci dokázali prevziať moc až po dni ostrých bojov s obrancami režimu, ktoré si vyžiadali stovky životov. Nakoniec vzbúrené jednotky prenikli do komplexu ministerstva obrany a 9. februára zajali cAbdalkarīma Qāsima a jeho najbližších spolupracovníkov. Boli okamžite súdení tribunálom baasistických a panarabských dôstojníkov, odsúdení na smrť a následne zastrelení.

Kľúčové slová: režim cAbdalkarīma Qāsima; prevrat 8. februára 1963, Strana Baas, národne orientovaní irackí dôstojníci.

Abstract

The 8th February 1963 coup that finally put an end to the regime of cAbdalkarīm Qāsim came from the Arab nationalist quarter; no other element in the political spectrum was prepared to undertake the task. The Communists and the left still tacitly supported cAbdalkarīm Qāsim, and in any event they had too little support in the army officer corps. The Kurds had weakened the fighting capacity of the army, but they were in no position to overthrow the regime by themselves. However, there was no real unity of purpose between Arab nationalists beyond their common desire to be rid of the “Leader” and to reorient foreign policy toward some kind of union with other Arab countries. The action was no palace

¹ Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 2/0141/12.

coup. Ba'athists and their nationalist allies only succeeded in gaining control of the government after a day of fierce fighting with the defenders of the regime, which cost hundreds of lives. At last the rebel forces broke through into the Ministry of Defence compound, capturing 'Abdalkarīm Qāsim and his colleagues on 9 February. They were immediately brought before a tribunal of Ba'athist and pan-Arab officers, sentenced to death and summarily shot.

Key words: the regime of 'Abdalkarīm Qāsim; the coup of 8 February 1963; the Ba'ath Party; pan-Arab Iraqi Officers.

JEL klasifikácia: Z 19

Bezprostredne po revolúcii 1958, *Komunistická strana Iraku (KSI)* a jej sympatizanti boli jasne najväčšou politickou silou v Iraku a nový predseda vlády 'Abdalkarīm Qāsim, ktorý v tom čase – na rozdiel od svojho zástupcu 'Abdassalāma 'Ārifa – nemal k dispozícii ani kmeňové, ani regionálne štruktúry nehovoriac už o politickej strane, sa ocitol v takmer úplnej závislosti od masovej podpory. Bolo to v situácii, keď chudobným masám ľudu boli oveľa sympatickejšie ciele a ideály *KSI* ako ciele alebo ideológia ktorejkoľvek inej strany.² A tak 'Abdalkarīm Qāsim – skôr reformista ako revolucionár – nemal na výber iba sa prispôbiť, aj keď jeho nadšenie voči komunistom bolo veľmi vlažné.

Hoci zásadné ideologické rozpory boli zjavné, nepriateľstvo medzi blízkovýchodnými komunistickými stranami a arabskými národnými organizáciami v období pred dosiahnutím nezávislosti sa prakticky neprejavovalo, keďže obe boli jednotné v odpore voči cudzej koloniálnej prítomnosti. Navyše, komunistické hnutie v Iraku sa vyvíjalo v atmosfére presýtenej názormi tak iracko-arabského, ako aj panarabského nacionalizmu, hoci fakt, že veľká časť Iráčanov boli *š'iti* a Kurdi, znamenalo, že ten prvý, t. j. vlastenecký pocit medzi nimi prevládal. V roku 1956 sa komunisti začali zbližovať s nacionalistami, keď sa znova prihlásili k arabskej jednote.³ Politika uskutočňovaná *KSI* úspešne spojila zásady triedneho boja so zásadami národnej nezávislosti. *KSI* nielen vyrástla z boja za národnú nezávislosť, ale bola aj jej integrálnou súčasťou a získala širokú podporu, pretože jej vedenie pochopilo, že dosiahnutie nezávislosti je nevyhnutnou podmienkou pre sociálne oslobodenie. Zoči-voči

² BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq: a Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of its Communists, Ba'athists and Free Officers*. Princeton: Princeton University Press, 1978, s. 828-829.

³ BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, s. 822.

obrovskému vplyvu, ktorý sa spájal s osobou prezidenta Džamāla ʿAbdannāsira, najmä dosah znárodnenia Spoločnosti Suezského prieplavu v roku 1956, konferencia *KSI* v tom roku vyhlásila, že Arabi sú jeden národ a uznala, že „pociťujú vášnivú túžbu po zjednotení“, hoci spájala splnenie panarabskej myšlienky s „odstránením imperializmu z arabského sveta a uskutočnením demokratických reforiem“.⁴ V júli 1958, v období, keď bola *KSI* do značnej miery považovaná za vedúcu politickú silu v Iraku, rastúca popularita Džamāla ʿAbdannāsira a nová situácia spôsobená vznikom ZAR, nesmierne zvýšili príťažlivosť panarabizmu, osobitne medzi mestským *sunnitským* arabským obyvateľstvom.

V Sýrii predáci *Strany Baas*, Michel ʿAflaq a Džamāl al-Atāsī, ktorí boli nominálne v spojení so sýrskymi komunistami, vypracovali v roku 1956 interný stranický dokument zdôrazňujúci zásadný nesúlad medzi proletárskym internacionalizmom a ich vlastným svetonázorom, a vyjadrili znepokojenie, že stúpajúca sovietska popularita v regióne znamená podporu pre sýrskych komunistov.⁵ Za týchto podmienok neprekvapuje, že Michel ʿAflaq a a jeho kolegovia sa náhlili do Bagdadu, aby sa pokúsili presvedčiť Iračanov o výhodnosti vstupu do ZAR. Rovnako neprekvapuje, že komunisti sa za takýchto podmienok všeobecne stavali proti tomu návrhu. Ďalej, keďže hlasné volanie po zjednotení podporoval ʿAbdassalām ʿĀrif, ktorý bol známy ako zarytý antikomunista, irackí komunisti nemali ilúzie aký účinok by taký krok mal na ich postavenie. Ich opozícia voči zjednoteniu vyhovovala ʿAbdalkarīmovi Qāsिमovi z dvoch príčin: po prvé, rovnako ako mnohí irackí nekomunisti bol viacej irackým vlastencom (*watanī*) ako panarabským nacionalistom (*qawmī*); a po druhé, nijako zvlášť netúžil hrať popri Džamālovi ʿAbdannāsirovi druhé husle.⁶

Situácia, v ktorej sa nachádzal ʿAbdalkarīm Qāsिम, bola paradoxná, keďže jeho vlastné politické názory boli skôr reformistické ako revolučné a boli oveľa bližšie názorom *Národno-demokratickej strany*, zdôrazňujúcej vlastenectvo (*watanīja*), podporu a ochranu domáceho priemyslu a vytvorenie sociálneho štátu, ako názorom komunistov. No reformistické krídlo národnej buržoázie, ktoré reprezentovala *Národnodemokratická strana*, nebolo schopné presadiť svoju hospodársku alebo ideologickú hegemoniu v celej krajine

⁴ GRIMAL, Henri. *Decolonisation: the British, French, Dutch and Belgian Empires, 1919 – 1963*. Boulder: Colorado, Westview Press, 1978; BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, s. 750.

⁵ ABU JABER, Kamel S. *The Arab Baath Socialist Party*. New York: Syracuse University Press, 1966, s. 43-44; BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, s. 822-823.

⁶ PENROSE, Edith & PENROSE, E. F. *Iraq: International Relations and National Development*. London: Benn, 1978, s. 215; DANN, Uriel. *Iraq Under Qassem. A Political History, 1958 – 1963*. London: Pall Mall Press and New York: Praeger Publishers, 1969, s. 79-81.

a vládnuca elita jej v posledných rokoch monarchie zabránila vybudovať efektívnu politickú organizáciu alebo stranický aparát.⁷ Navyše, náhle zvýšenie príjmov z ropy na začiatku 50. rokov spôsobilo obrovské zvýšenie spotreby, čo ďalej rozšírilo priepasť medzi veľmi bohatými a zvyškom spoločnosti a podčiarklo ťaživú potrebu veľkých spoločenských reforiem, ktoré monarchia zjavne nemala vôľu uskutočniť.

Pri absencii účinnej buržoáznej sociálnodemokratickej strany, ktorá by sa bola mohla zaoberať reformou spoločnosti, *KSI* bola čoraz viac považovaná za jedinú organizáciu schopnú vyjadrovať túžby a požiadavky širokých vrstiev spoločnosti, najmä keď zdôrazňovala potrebu demokratických reforiem rovnako ako revolučnej zmeny. Politikou *KSI* bolo vyvíjať tlak na zlepšenie pomerov a radikálne reformy v rámci existujúceho spoločenského poriadku, kým socializmus bol vždy vykresľovaný ako ideálna spoločnosť, ktorá bude jedného dňa, za vhodných hospodárskych a spoločenských podmienok v Iraku vybudovaná, ale v blízkej budúcnosti nebola považovaná za praktickú alternatívu. A tak sa *KSI* sústredila na také otázky ako zlepšenie životných a pracovných podmienok, rovnomernejšie rozdeľovanie bohatstva a lepšie zdravotné, vzdelávacie a sociálne služby všetkým. Podobné úsilie o spravodlivejšiu spoločnosť vyvíjali aj panarabskí nacionalisti a *baasisti*, ale pre historické a demografické príčiny panarabská ideológia získala pomerne malý vplyv.⁸

Revolučná vláda po roku 1958 čoskoro zistila, že je nesmierne ťažké vybudovať novú politickú štruktúru a uskutočniť reformný program. *Slobodní dôstojníci* nemali skúsenosti potrebné na praktické vládnutie ani neboli ochotní zveriť administratívu do civilných rúk. V snahe zvládnuť riadenie štátu a udržať sa pri moci, museli vychádzať z politickej reality, a preto sa úprimné nádeje väčšiny obyvateľstva na nekompromisné zúčtovanie s minulosťou a na vytvorenie otvorenejšej spoločnosti postupne vytrácali.⁹

Režim sa rozhodol zachovať existujúci spoločenský a politický systém, ale stále ešte zostávala široká škála možných trajektórií – alternatívy zostali otvorené počas roku 1958 a väčšinu roku 1959. Napr. nebolo jasné, ako ďaleko má vlastne ísť pozemková reforma a znárodnenie ropy a priemyslu. Toto boli dôležité otázky, ktoré rozdeľovali obyvateľstvo a mimoriadne znepokojovali náboženských konzervatívcov a iné vplyvné vrstvy spoločnosti,

⁷ Al-ČĀDIRČĪ, Kāmil. Muzakkirāt Kāmil al-Čādirčī wa tārīh al-hizb al-watanī ad-dīmuqrātī. (Memoáre Kāmila al-Čādirčīho a dejiny Národnodemokratickej strany). Bejrút: Dār at-ṭalī'a li-t-ṭibā'a wa-n-našr, 1970, s. 637-639.

⁸ BATATU, Hanna. The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq, s. 704.

⁹ TRIPP, Charles: A History of Iraq. Cambridge: Cambridge University Press 2000, s. 149.

vytvárajúce čoraz hrozivejšiu protiváhu ľavici. A tak sa vytvorilo spojenectvo medzi tými silami, ktoré sa obávali, že ich záujmy a spôsob života ohrozuje ĽAbdalkarīm Qāsīm, a tými, ktorí verili alebo predstierali, že veria, že komunisti iba čakajú na vhodnú príležitosť, aby prevzali moc a tým ich odstavili. Pod heslom „vytvoriť opozíciu proti ľavici“ vzniklo spojenectvo, lebo pre mnohých perspektíva zjednotenia so Sýriou a Egyptom (sama osebe dosť vágna a vzdialená) bola oveľa menším zlom ako vidina radikálnych sociálnych a ekonomických zmien. Preto sformovali opozíciu s *baasistami* a panarabskými nacionalistami proti ĽAbdalkarīmovi Qāsīmovi a komunistom.¹⁰

Panarabskí nacionalisti (al-qawmījūn) reprezentovali jeden z hlavných prúdov politického názoru v Iraku. Cítili, že základ ich politickej existencie je ich „arabstvo“ (Ľurūba). Od roku 1955 ich viera v arabskú identitu znamenala, že ich priťahoval k Džamāl ĽAbdannāsir, ústredná postava arabského sveta, hoci v žiadnom prípade neboli všetci ochotní viesť svoju lojalitu do krajnosti a presadzovať „okamžité zjednotenie“ so ZAR.¹¹ Hoci arabská jednota bola kľúčovým záujmom nacionalistov a *baasistov* – ktorých prívrženci v Iraku neboli v tom čase veľmi početní – je veľmi nepravdepodobné, že by už pred júlovou revolúciou bolo došlo k transformácii tejto myšlienky do konkrétneho plánu na začlenenie Iraku do ZAR. Nie sú náznaky, že by bol taký plán koloval medzi *Slobodnými dôstojníkmi*, keď Zjednotená arabská republika (ZAR) vznikla zhodou okolností z iniciatívy sýrskych *baasistov* a nie Džamāla ĽAbdannāsira.¹²

Tesne spojená s arabskými národovcami a opierajúca sa o podporu tých istých vrstiev, bola *Socialistická strana arabskej obrody (Baas)*.¹³ Hlavný impulz pre rast *Strany Baas* prišiel po prevrate v roku 1958, keď jej vedenie využilo vlnu sympatií k panarabskému nacionalizmu, aby organizovalo a získavalo prívržencov. Irackí *baasisti* mali s národovcami spoločný cieľ – arabskú jednotu – ale Džamāl ĽAbdannāsir nebol ich idolom. Hľadeli skôr na Sýriu, kde strana vznikla a kde mala svoju najpevnejšiu základňu. Sýrska *Strana Baas* však v zápase s ľavicou strácala dych, a preto jej vedenie siahlo po možnosti ústavnej únie s Egyptom ako po prostriedku ako sa zbaviť konkurencie komunistov. Hoci podmienky únie

¹⁰ SLUGLETT, Marion Farouk & Peter SLUGLETT. *Iraq since 1958. From Revolution to Dictatorship*. London, New York: I. B. Tauris Publishers, 1990, s. 58.

¹¹ DANN, Uriel. *Iraq Under Qassem. A Political History, 1958 – 1963*. London: Pall Mall Press and New York: Praeger Publishers, 1969, s. 69.

¹² JANKOWSKI, James. *Nasser's Egypt, Arab Nationalism, and the United Arab Republic*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2002, s. 108-111.

¹³ DEVLIN, John F. *The Ba'ath Party. A History from Its Origins to 1966*. Stanford, Ca.: Stanford University, Hoover Institution Press, 1976, s. 150.

žiadali, aby sa *Strana Baas* rozpustila, vedenie strany sa mylne domnievalo, že jej pozícia sa posilní keď vyšší stranícki funkcionári v Sýrii získajú vysoké funkcie v spoločnom štáte, pričom únia poskytovala *Strane Baas* ďalšiu výhodu v tom, že egyptské protikomunistické zákony, uplatnené v Sýrii, odstránili komunistickú stranu zo sýrskej politickej scény.¹⁴

Po revolúcii 1958 *Komunistická strana Iraku (KSI)*, ktorá sa viezla na porevolučnej eufórii, jasne ovládala ľavú stranu politického spektra. Komunisti svojím programom úspešne oslovovali nemajetných, *š'itov*, Kurdov a inteligenciu. Zdalo sa, že 'Abdalkarīm Qāsīm sa ríkláňa skôr k tradičnému sociálnodemokratickému predstaviteľovi ľavice, *Národnodemokratickej strane*, ale bola to strana intelektuálov bez širšej masovej základne a čoskoro v nej došlo k rozkolu medzi tými, ktorí podporovali ministerského predsedu, a tými, ktorí boli proti nemu.¹⁵ A tak najsilnejšiu a rozhodujúcu podporu poskytli premiérovi komunisti. Úvahy o zjednotení so ZAR spôsobili medzi komunistami istý nepokoj: nemali ilúzie, čím by splnutie hrozilo ich strane.¹⁶ Možno usudzovať, že nedostatok nadšenia pre návrh okamžitého zjednotenia zo strany *KSI* nebol ani tak vecou princípu, ako reakciou na nedobré skúsenosti sýrskych a egyptských súdruhov s fungovaním ZAR. Čo sa týka veľkej komunity *š'itov*, jej duchovní vodcovia sa vždy snažili chrániť náboženskú komunitu pred ničivými vplyvmi sekularizačných tendencií, či už prichádzali zo strany komunistov alebo *baasistov*.¹⁷

Tak ako si 'Abdalkarīm Qāsīm upevňoval svoju vodcovskú pozíciu, *národovcinnāsirovci* a *Strana Baas* začali šíriť propagandu, že premiér sa stal nástrojom v rukách komunistov. Panarabské sily prechádzali do čoraz tvrdšej opozície voči komunistom, v čom ich v rokoch 1958 – 1961 materiálne i morálne podporoval prezident ZAR Džamāl 'Abdannāsir a jeho *baasistickí* spojenci v Sýrii.¹⁸ Splnutie so ZAR by bolo znamenalo výraznejšiu zmenu v živote Iraku a Blízkeho východu než sa počítalo v revolúcii 14. júla. Vytvorenie ZAR vyvolávalo nepríjemné predtuchy aj medzi veľmocami, ktoré mali v regióne hospodárske a strategické záujmy a perspektíva jej rozšírenia im spôsobovala ešte väčší nepokoj. Každý, kto mal materiálny záujem na tom, aby Arabi zostali rozdrobení, sa,

¹⁴ OLSON, Robert W. *The Ba'ath and Syria, 1947 to 1982. The Evolution of Ideology, Party and State*. Princeton, N.J.: The Kingston Press, Inc., 1982, s. 31-32.

¹⁵ 'ALĪ, Muhammad Kāzīm: *Al-'Irāq fī 'ahd 'Abdalkarīm Qāsim, 1958 – 1963*. (Irak v ére 'Abdalkarīma Qāsima). Bagdad: Maktabat al-jaqza al-'arabīja, 1989, s. 159.

¹⁶ BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, s. 827.

¹⁷ DZIEKAN, Marek M. *Irak. Religia i polityka*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa, 2005, s. 57.

¹⁸ 'ABDALKARĪM, Samīr. *Aḥwā' 'alā al-haraka aš-šujū'īja fī al-'Irāq*. (Svetlo na komunistické hnutie v Iraku). Vol. III. Bejrút: Dār al-mirsād bez roku vydania, s. 60.

samozrejme, staval na odpor voči pokusom o zjednotenie. Aj keď sa nový iracký režim rozhodol zachovať existujúci spoločenský a politický systém – a alternatívy zostali otvorené po celý rok 1958 a časť roka 1959 – bola tu stále široká škála možných alternatív v otázke pozemkovej reformy alebo znárodnenia ropy a priemyslu.¹⁹

Tieto dôležité otázky rozdeľovali obyvateľstvo a znepokojovali najmä náboženských konzervatívcoch a iné vplyvné skupiny spoločnosti, ktoré sa začali stále viac obávať toho, čo denne počúvali z káhirskeho rozhlasu, že najsilnejšie tlaky sú vyvíjané zľava. Ďalším Abdalkarīm Qāsim naznačoval, že nie je proti zjednoteniu, ale iba proti bezhlavému vrhaniu sa doň. V septembri 1958 však bolo už každému jasné, že sa priklonil na stranu odporcov jednoty a stal sa centrom ich nádejí, aj keď naďalej tvrdil že je apolitický.²⁰ Jeho prežitie záviselo od toho, že nedovolí žiadnej zo súperiacich síl, aby príliš zosilnela, alebo aby sa obe dohodli. Preto 10. septembra odvolal Ďalssalāma Ďarīfa z funkcie zástupcu hlavného veliteľa ozbrojených síl²¹ a 30. septembra ho zbavil aj funkcie podpredsedu vlády a ministra vnútra.²² Zápas o spoločenskú a politickú orientáciu štátu zanechal jazvy: vytvoril strach z chaosu, ktorý rýchlo pochoval každú nádej na návrat demokratického systému.

Zvrhnúť vojenskú diktatúru občianskym hnutím odporu je veľmi ťažká úloha a v Iraku na začiatku 60. rokov, nebol občiansky odboj ani trvalý ani účinný napriek tomu, že v širokých vrstvách obyvateľstva panovala verejná nespokojnosť s armádou. Pokus ukončiť vojenskú vládu zavraždením diktátora sa javil ako prakticky nemožný a mnohí ho odmietali na základe toho, že mal zločinecké črty. Avšak v prípade, keď lojalita armády voči režimu je oslabená alebo oblasť občianskych nepokojov je natoľko rozšírená, že režim stráca schopnosť ich zvládnuť, možno dúfať v úspešné prevzatie moci. V daných podmienkach nemali občianske skupiny inú možnosť ako presvedčiť sympatizujúce elementy v dôstojníckom zbore, ktoré nesúhlasili s politikou predsedu vlády Ďalalkarīma Qāsima, aby začali otvorenú ozbrojenú vzburu, aj s rizikom, že to môže znamenať pohromu a vyvolať občiansku vojnu.²³ Skupina, ktorá bola pripravená ovplyvňovať dôstojníkov náchylných zapojiť sa do akcie, bola samozrejme *Strana Baas*. Jej členovia mali od posledného neúspešného pokusu o atentát na

¹⁹ Az-ZUBAYDĪ, Lays Ďalalhasan. *Sawrat 14 tammūz 1958 fī al-ĎIrāq*. (Revolúcia 14. júla 1958 v Iraku). Bagdad, Dār ar-Rašīd li-n-našr a Dār al-hurrīja li-t-ṭibā'a, 1983, s. 300-305.

²⁰ BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, s. 818.

²¹ HUSAJN, Chalīl Ibrāhīm. *Suqūt Ďalalkarīm Qāsim*. (Pád Ďalalkarīma Qāsima). Bagdad: Dār al-hurrīja li-t-ṭibā'a, 1989, s. 210-212.

²² Az-ZUBAYDĪ, Lays Ďalalhasan. *Sawrat 14 tammūz 1958 fī al-ĎIrāq*, s. 419.

²³ KHADDURI, Majid: *Republican Iraq. A Study in Iraqi Politics since the Revolution of 1958*. London, New York, Toronto: Oxford University Press, 1969, s. 188.

život ĆAbdalkarĭma Qāsima v roku 1959, povest' nebojácnych odporcov jeho vojenskej diktatúry.

Puč, ktorý mal zvrhnúť ĆAbdalkarĭma Qāsima vo februári 1963 bol v podstate plánom *Strany Baas*. *Baasisti* urobili hlboký dojem na verejnosť svojou odvahou; na veľké zadostučinenie mnohých národovcov sa púšťali do divokých zrážok s komunistami, ktorí v tom čase boli na vrchole ideologického zápasu o smerovanie spoločnosti. Preukázali, že sú jedinou možnou skupinou, ktorá dokáže vyvolať vzburu v armáde, pretože boli rozhodnutí konať bez zaváhania a boli schopní strhnúť za sebou mnohé vrstvy spoločnosti. Zárodky prevratu 8. februára sa prejavili už na jar 1961, keď sa *Strana Baas* zotavila z odvetných úderov, ktoré ju postihli. Po neúspešnom atentáte na ĆAbdalkarĭma Qāsima na jeseň 1959 prišla o mnohých svojich najaktívnejších členov: časť z nich uväznili bezpečnostné sily režimu a časť utiekla do zahraničia. V Damasku vznikol zvláštny orgán, Iracké byro, ktorý si stanovil úlohu pomôcť postaviť stranu znova na nohy.²⁴ Došlo ku konsolidácii nového vedenia strany a staré kádre obnovili činnosť. V júni 1961 boli z irackého Národného frontu vylúčení *nāsirovci*,²⁵ keďže *Strana Baas* nebola ďalej ochotná tolerovať partnera, ktorého považovala za piatu kolónu egyptského prezidenta Džamāla ĆAbdannāsira, a tento vývoj skôr posilnil ako oslabil národné sily v krajine. Navyše, amnestie, ktoré v tom roku boli udelené politickým väzňom, prispeli k obnove vedenia strany, ktoré potom zorganizovalo prevrat v roku 1963. Čin milosrdenstva ĆAbdalkarĭma Qāsima – zrejme nie veľmi premyslený krok – vrátil na slobodu a často do funkcií a velenia, niektorých jeho najzarytejších nepriateľov.

Sprisahanci na neunáhli. Od leta 1960 *Strana Baas* a jej sympatizanti už nemuseli pracovať v úplnej ilegalite, lebo režim čiastočne zmiernil politický tlak. Začiatkom roku 1961 *Strana Baas* obnovila svoju činnosť, keď bol na čelo Regionálneho vedenia strany postavený ĆAlĭ Sālih as-Saĉdĭ, jeden z jej aktívnych mladých členov, ktorý pripravil stranu a jej kádre na prevzatie vládnej moci. Počas nasledujúcich mesiacov vybudoval sieť „poplašných výborov“, ktoré neskôr vytvorili jadro smutne známej Národnej gardy.²⁶ Za účelom koordinácie vojenskej a civilnej ozbrojenej činnosti bolo sformované vojenské byro označené ako

²⁴ BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, s. 966.

²⁵ Národný front vznikol v roku 1961 po rozpade Frontu národnej jednoty a skladal sa zo Strany Baas, Strany nezávislosti a Hnutia arabských národovcov. In: Az-ZUBAJDĪ, Lays ĆAbdalhasan. *Sawrat 14 tammūz 1958 fi al-ĆIrāq*, s. 516.

²⁶ BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, s. 968.

„Poradný výbor pre uskutočnenie revolúcie“.²⁷ Medzitým strana pripravovala plány na zvrhnutie režimu, trpezlivo zvažujúc vyhliadky každého na úspech, ale efektívna polícia °Abdalkarīma Qāsima mimoriadne sťažovala jej aktivity. Bezpečnostné sily však vo všeobecnosti neprenasledovali *baasistov* a národovcov s plným nasadením, hoci z času na čas odhalili nejakú bunku alebo zhabali letáky. V tomto smere sa sympatie polície a štátnych úradníkov väčšinou zhodovali s verejnou mienkou. Zásady *Strany Baas* nevyvolávali nič podobné tomu čo vyvolali výčiny komunistov na jar 1959.²⁸ Metóda zakrývania si očí, ktorú uplatňovali bezpečnostné služby počas posledných dvoch rokov režimu °Abdalkarīma Qāsima, umožnili *Strane Baas* budovať a organizovať výcvik jej straníckej milície. Keď nastal deň prevratu, táto milícia dokázala tisíckami svojich členov ovládnuť ulice hlavného mesta.

V rokoch 1961 – 1962 sa *Strana Baas*, napriek tomu, že zostávala v ilegality, výrazne aktivizovala a jej oficiálny, aj keď nepovolený, tlačový orgán *al-Ištirākī* (Socialista) sa tajne rozširoval medzi jej členmi v stále vyššom náklade. Prvá skúška sily oživej *Strany Baas* s režimom sa prejavila počas nepokojov v Bagdade v marci 1961.²⁹ Nepokoje spočiatku nemali nijaké politické zafarbenie a boli odozvou verejnosti na drastické zvýšenie cien benzínu. Toto zvýšenie mimoriadne tvrdo zasiahlo najmä vodičov osobných vozidiel, lebo zvýšenie cien sa nedotklo nafty, a preto ceny cestovných lístkov na autobusy sa nezmenili. Vedenie strany očakávalo, že demonštrácie sa zmenia na masové hnutie, ktoré by mohlo odstrániť režim. *Baasistickí* agitátori sa postavili do čela demonštrantov, ktorí volali po povstaní. Avšak policajné jednotky podporené armádou vyčistili ulice a zahnali výtržníkov, demonštrantov bez veľkého odporu. Viacerí demonštranti, vzbúrenci boli zabití.³⁰ Strana si zobrala poučenie k srdcu. Jej ďalšie plány sa zakladali na úzkej spolupráci so sympatizujúcimi „Slobodnými dôstojníkmi“. Prevrat mal byť uskutočnený vojenskými jednotkami, posilnenými a doplnenými masovými akciami organizovanými stranou.

Napriek pokusom odvieť pozornosť od vnútorných problémov k zahraničným, režim

²⁷ Tento výbor viedol °Alī Sālih as-Sa°dī. In: Al-DŽUBŪRĪ, Sālih Husajn. Sawrat 8 šubāt 1963 fi al- °Irāq. Nihājat hukm °Abdalkarīm Qāsim. (Revolúcia 8. Februára 1963 v Iraku. Koniec vlády °Abdalkarīma Qāsima). Bagdad, Dār al-hurrīya li-t- tibā°a, 1990, s. 117.

²⁸ DANN, Uriel. Iraq Under Qassem. A Political History, 1958 – 1963, s. 364.

²⁹ BATATU, Hanna. The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq, s. 957.

³⁰ Strana Baas: Li-takun zikrā šuhadā°inā hāfizan li-tašdīd an-nidāl li-tasfijat al-hukm al-°askarī al-fardī ad-diktātūrī. (Nech je spomienka na našich martýrov podnetom na zosilnenie boja za odstránenie vojenskej, osobnej a diktátorskej vlády). In: Nidāl al-Baas. Vol VII, Al-Qutr al-°Irāqī 1958 – 1963. Bejrút: Dār at-talī°a li-t-tibā°a wa-n-našr 1970, s. 121-123.

osobnej moci začal prejavovať známky rozkladu. Na druhej strane *Strana Baas* zintenzívnila svoju ilegálnu agitáciu, aby pripravila verejnosť na blížiaci sa povstanie a aby ospravedlnila vojenskú vzburu tým, že bola rozpútaná ako reakcia na požiadavky ľudu. Koncom roku 1961 sa sformoval spoločný výbor *baasistických* a slobodných dôstojníkov, ktorý sa neskôr stal známym pod menom „Národná rada revolučného velenia“ (NRRV).³¹ Cieľom tejto spolupráce bola v prvom rade eliminácia „diktátora“ a nasledovať malo konečné účtovanie s komunistami. Nakoniec sa predpokladalo úprimné, ale nie bezpodmienečné, zblíženie so ZAR.

V priebehu roku 1962 bolo vypracovaných niekoľko plánov, ale niektoré boli neuskutočniteľné a iné sa priamo alebo nepriamo dostali k °Abdalkarīmovi Qāsimovi, lebo náčelník jeho vojenského spravodajstva pozorne sledoval pohyby v armáde. Efektivita orgánov vnútornej bezpečnosti však nemôže byť hodnotená konečným zlyhaním. Jej agenti boli dobre platení a určite ich neobmedzovali ústavné alebo operačné obmedzenia, a ich velitelia boli °Abdalkarīmovi Qāsimovi oddaní. Navyše, brigadier Tāhā aš-Šajch Ahmad, náčelník odboru plánovania na generálnom štábe a brigadier °Abdalkarīm al-Džidda, náčelník vojenskej polície, premenili svoje odbory na výzvedné služby, aby sledovali sympatie dôstojníckeho zboru, tak medzi jeho aktívnymi, ako aj penzionovanými členmi.³² Podľa po sebe nasledujúcich hlásení, bolo v priebehu roku 1962 pripravovaných niekoľko pokusov zavraždiť °Abdalkarīma Qāsima a prevziať vládu; sprisahanci však v každom z týchto prípadov v poslednom momente upustili od realizácie atentátu pre obavy, akú škodu by strane mohol spôsobiť neúspešný pokus.³³

Sprisahanci niekoľkokrát posunuli svoj útok aj preto, lebo sa obávali, že bol prezradený, pričom sa neskôr ukázalo, že bezdôvodne. Veľké vojenské sily, ktoré °Abdalkarīm Qāsīm držal sústredené okolo Bagdadu, mali tiež odstrašujúci účinok. Komplex ministerstva obrany medzi ulicou ar-Rašīd a riekou Tigris sa premenil na opevnený tábor. Ministerstvo obrany chránila devätnásť brigáda, ktorej °Abdalkarīm Qāsīm velil v období revolúcie roku 1958 a piatej divízii rozmiestnenej v tábore ar-Rašīd na juhovýchodnom okraji Bagdadu, velil od roku 1960 jeho bratranec, brigadier °Abdaldžabbār Džawād.³⁴ Na druhej strane nechut °Abdalkarīma Qāsima alebo jeho neschopnosť rozšíriť svoju mocenskú

³¹ Al-DŽUBŪRĪ, Sālih Husajn. Sawrat 8 šubāt 1963 fi al-°Irāq, s. 122.

³² DANN, Uriel. Iraq Under Qassem. A Political History, 1958 – 1963, s. 358.

³³ Al-DŽUBŪRĪ, Sālih Husajn. Sawrat 8 šubāt 1963 fi al-°Irāq, s. 113-116.

³⁴ DANN, Uriel: Iraq Under Qassem. A Political History, 1958 – 1963, s. 359.

základňu alebo vytvoriť inštitúcie, ktoré by dokázali mobilizovať účinnú ľudovú podporu znamenala nielen to, že všetko nepriateľstvo sústredil na seba, ale nemal ani žiadnu obranu proti dobre organizovanému vojenskému sprisahaniu. Či to malo pôvod v rodinnom prostredí, v ktorom vyrastal, alebo vo výchove, °Abdalkarīm Qāsim bol mimoriadne citlivý na rozmanitosť irackého obyvateľstva a tým aj na nutnosť podnietiť istý pocit národnej súdržnosti, ak iracká politika nemala byť naďalej sužovaná podozreniami a nenávisťou medzi rozličnými komunitami.³⁵

Situácia sa vyhrotila 27. decembra 1962 keď študenti štátnych stredných škôl začali štrajkovať a k nim sa pripojili študenti ďalších stredných škôl a Bagdadskej univerzity.³⁶ Generálny štrajk bol prejavom nespokojnosti, ktorú využila *Strana Baas* na to, aby vytvorila podmienky priaznivé pre pripravovanú vojenskú vzburu. No napriek prísnemu utajovaniu stykov *Strany Baas* s príslušníkmi armády, °Abdalkarīm Qāsim dostal hlásenie o sprisahaní, ktoré sa v decembri 1962 chystá proti nemu, ale dozvedel sa iba mená niektorých sprisahancov, nie všetkých, a tých nechal uväzniť.

Sprisahanci sa predtým niekoľkokrát pokúsili spustiť akciu proti „jedinému vodcovi“, ale boli nútení svoje plány ešte pred spustením odvolať. Koncom roku 1962 bol vypracovaný ďalší, podrobnejší plán, ktorý mal byť uskutočnený 19. januára 1963, ale °Abdalkarīm Qāsim bola zasa varovaný. Výsledkom bolo penzionovanie alebo uväznenie najmenej osemdesiatich dôstojníkov.³⁷ Vodcovia sprisahania však unikli väzeniu. Prípravy pripomínali tie predošlé, ale menej priestoru pripadlo improvizácii a väčšiu úlohu mali zohrať obrnené jednotky. Nový termín bol stanovený na 25. februára, na sviatok °Īd al-Fitr,³⁸ keď sa počítalo s menšou pripravenosťou režimu reagovať na ozbrojené povstanie. Aj tento plán bol v poslednej chvíli určite prezradený °Abdalkarīmovi Qāsimovi. Komunisti ho varovali pred bezprostredne hroziacim nebezpečenstvom vzbury a dostal aj ďalšie hlásenia o sprisahaní, ale on dôveroval vlastným spravodajským orgánom. Vystríhal svojich protivníkov a 3. februára rozkázal uväzniť niekoľkých popredných členov *Strany Baas*: bol medzi nimi aj plukovník Sālih Mahdī °Ammāš.

³⁵ TRIPP, Charles. A History of Iraq, s. 170.

³⁶ ABU JABER, Kamel S. The Arab Baath Socialist Party. New York: Syracuse University Press, 1966, s. 67; Al-DŽUBŪRĪ, Sālih Husajn. Sawrat 8 šubāt 1963 fi al-°Irāq, s. 124.

³⁷ DANŠALĪ, Mustafā. *Ēizb al-Ba°t al-°arabī al-ištirākī, 1940 – 1963*. (Socialistická strana arabskej obrody). Bejrút: Dār at-talf°a li-t-tibā°a wa-n-našr 1979, s. 248; Al-DŽUBŪRĪ, Sālih Husajn. *Sawrat 8 šubāt 1963 fi al-°Irāq*, s. 125.

³⁸ Sviatok, ktorý nasleduje po ukončení pôstneho mesiaca ramadánu.

John Devlin tvrdí, že °Abdalkarīm Qāsim dobre vedel o sprisahaniach a pohyboch v radoch ozbrojených síl, a práve to spôsobilo, že sa poponáhlal s penzionovaním alebo uväznením mnohých dôstojníkov. Týmto však nechtiac zbavil zdroja informácií jedného kapitána, ktorému Sālih Mahdī °Ammāš dôveroval v presvedčení, že je lojálnym členom *Strany Baas*. Keď sa „zdroj informácií“ dostal do väzenia a stratil styk s *baasistickými* sprisahancami, dotčný kapitán sa nemohol nič dozvedieť o plánoch a úmysloch sprisahancov, keď začali akciu pod velením Ahmada Hasana al-Bakra. A tak prevrat spustený náhlivo pod motívom „teraz alebo nikdy“ mužmi, ktorí mali operačnú kontrolu iba nad niekoľkými jednotkami armády, sa ukázal ako rozhodujúci na zvrhnutie „jediného vodcu“.³⁹

Sprisahanci v presvedčení, že °Abdalkarīm Qāsim má v rukách úplný zoznam svojich odporcov, vojakov i civilistov, museli každý deň očakávať zatknutie a trest. To dohnalo zvyšných sprisahancov k činu, lebo hrozila oveľa dôkladnejšia čistka a ich vedenie dospelo k záveru, že najistejšou politikou je odvaha a že situáciu môže zachrániť iba okamžitá akcia. Na druhý deň Ahmad Hasan al-Bakr, veliteľ vojenskej skupiny, vydal spolupracovníkom inštrukcie, že začiatok prevratu bol stanovený na ráno v piatok 8. februára, t. j. dva týždne pred pôvodne plánovaným termínom, skôr ako by dal °Abdalkarīm Qāsim uväzniť ostatných vedúcich predstaviteľov *Strany Baas*.⁴⁰ V čase začiatku akcie mal °Abdalkarīm Qāsim, ktorý zvykol pracovať dlho do noci, spať vo svojom dome v bagdadskej štvrti °Alwīja, ulice mali byť voľné a väčšina nezasvätených dôstojníkov si mala užívať voľný deň. Veľmi priaznivou hrou osudu pre sprisahancov bol veliteľ letectva, brigadier °Abdaldžabbār Džawād chorý a jeho úradujúci zástupca bol účastníkom sprisahania.⁴¹ Kurdi, panarabské sily, vláda ZAR ani Národné vedenie *Strany Baas* v Bejrúte neboli o hodine „H“ informovaní.⁴²

Vojenský prevrat nebol prekvapením. Vojenské byro *Strany Baas* schválilo plán činnosti, v ktorom boli dva hlavné ciele: komplex ministerstva obrany na východnom brehu rieky Tigris a vojenský tábor ar-Rašīd, asi 10 km juhovýchodne od Bagdadu. Komplex ministerstva obrany bránila devätnásta brigáda posilnená ťažkými zbraňami a protiletadlovým delostrelectvom a množstvom munície. V tábore ar-Rašīd, bola

³⁹ DEVLIN, John F. *The Ba'ath Party. A History from Its Origins to 1966*, s. 233.

⁴⁰ K najvýznamnejším dôstojníkom, ktorí sa aktívne zúčastnili na príprave vojenského povstania patrili Ahmad Hasan al-Bakr, °Abdassattār °Abdalltaif, Sālih Mahdī °Ammāš, Chālid Makkī al-Hāšimī, Hardān °Abdalgaḥfār al-Tikrītī, Munzīr Tawfiq al-Windāwī a Chālid aš-Šawī.

⁴¹ DANN, Uriel. *Iraq Under Qassem. A Political History, 1958 – 1963*, s. 365.

⁴² Hodina „H“ bola stanovená na 9 h ráno 8. februára 1963; heslo znelo „Požehnaný ramadán“. In: CHAJŪN, °Alī. *Dabbābāt Ramadān. Qissat Sawrat 14 Ramadān 1963 fī al-°Irāq*. (Tanky ramadánu. Príbeh revolúcie 14. ramadánu v Iraku). Bagdad, Dār aš-šu'ūn as-saqāfija al-°amma, 1989, s. 95.

s vyhliadkou na rýchly presun v prípade naliehavej potreby, vytvorená zvláštna úderná jednotka pozostávajúca z pechoty, tankov a letectva. Keďže sa tam bolo umiestnených aj niekoľko perutí stíhačiek *MiG 19*, na ktorých ako piloti i pomocný personál slúžili komunisti, mohutný priamy útok na tábor bol bezpodmienečne nutný.⁴³ V piatok ráno, keď prvé bomby začali dopadať na ministerstvo obrany, zvláštne komando prišlo k domu brigadiera Džalāla al-Awqāthiho, schopného komunistického veliteľa leteckých síl oblasti a oddaného prívrženca ʿAbdalkarīma Qāsima, a keď sa pokúsil o útek, na mieste ho zastrelilo.⁴⁴

Keďže hlavný stan predsedu vlády na ministerstve obrany bol ťažko opevnený, priamy útok pozemnými jednotkami nezaručoval vytúžený cieľ. Na druhej strane boli tam iba obranné a nie útočné sily.⁴⁵ Preto sa povstalci rozhodli letecky zaútočiť na opevnený komplex ministerstva obrany skôr ako naň zaútočia tanky. Útok sa mal viesť aj na tábor ar-Rašīd, aby tam dislokované úderné jednotky nemohli prísť na pomoc ʿAbdalkarīmovi Qāsimovi a skôr ako sa sily povstalcov pohnú smerom na Bagdad bolo treba obsadiť sklad ostrej munície nachádzajúci sa severne od Abū Ġurajbu.⁴⁶ Keď boli všetky tieto prípravy ukončené, dôstojníci mohli vydať povel na začatie akcie.

Signál na spustenie akcie bol vydaný po tom, čo tri lietadlá odštartovali z leteckej základne al-Habbānīja, nachádzajúcej sa západne od rieky Eufkrat, a zaútočili na tábor ar-Rašīd. O 9,05 ráno 8. februára prúdový stíhací bombardér typu *Hawker-Hunter* patriaci k šiestej letke z al-Habbānīje sprevádzaný dvoma stíhačkami *MiG 17*, sa objavili nad vojenským letiskom tábora ar-Rašīd v juhovýchodnej časti Bagdadu a zaútočili bombami na jeho vzletovú dráhu, čím neutralizovali letisko a zničili mnoho lietadiel deviatej letky na zemi. Veliteľom leteckého útoku bol kapitán Munzir al-Windāwī, a spolu s ním poručíci Fahd ʿAbdalchāliq as-Saʿdūn a Wāsiq ʿAbdallāh Ramadān.⁴⁷ Nakoľko bola vzletová dráha zničená by sa bolo ukázalo, keby sa letci so svojimi stíhačkami *MiG-19* boli pokúsili zasiahnuť do boja. Podstatná je skutočnosť, že deviata letka zostala na zemi.

Niekoľko minút po útoku na letisko ar-Rašīd sa ďalší útok sústredil na komplex ministerstva obrany. V tom istom komplexe sa nachádzal aj Generálny štáb a ministerstvo

⁴³ BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, s. 970.

⁴⁴ AI-DŽUBŪRĪ, Sālih Husajn. *Sawrat 8 šubāt 1963 fī al-ʿIrāq*, s. 147.

⁴⁵ ʿULAJWĪ, Hādī Hasan. *Muhāwalāt al-qadā ʿalā ʿAbdalkarīm Qāsim*. (Pokusy o zavraždenie ʿAbdalkarīma Qāsima). Bagdad, Dār al-hurrīja li-t-tibāʿa, 1990, s. 109.

⁴⁶ KHADDURI, Majid. *Republican Iraq. A Study in Iraqi Politics since the Revolution of 1958*, s. 190;

ʿULAJWĪ, Hādī Hasan. *Muhāwalāt al-qadā ʿalā ʿAbdalkarīm Qāsim*, s. 79 a 83.

⁴⁷ ʿULAJWĪ, Hādī Hasan. *Muhāwalāt al-qadā ʿalā ʿAbdalkarīm Qāsim*, s. 103.

bolo v každom smere srdcom režimu, mohutne opevnené a dobre vybavené zbraňami. Jeho posádku tvorilo vyše dvetisíc vojakov devätnástej brigády. ⁴⁸ Abdalkarīma Qāsima, ktorý tú noc strávil doma v bagdadskej štvrti ⁴⁹ Alwīja, prebudili prvé detonácie z letiska ar-Rašīd. Správy hovoria, že jeho prvou reakciou bolo, že rozkázal deviatej peruti, aby bombardovala základňu al-Habbānīja, ale jeho telefonát zachytil a odklonil nacionalistický telefonista v telefónnej centrále ar-Rašīd. O 9,45 dopoludnia brigadieri Tāhā aš-Šajch Ahmad a Wasfī Tāhir prišli do jeho domu a predložili niekoľko nápadov ako rozdrviť povstanie a potom navrhli okamžitý presun do hlavného stanu.⁴⁸ Potom sa všetci traja, sprevádzaní jedným pobočníkom hnali v obrnenom vozidle po ulici ar-Rašīd na ministerstvo obrany, kam vošli bočným vchodom. Bolo už pol jedenástej a bombardovanie sa začalo pred vyše hodinou a pokračovalo s prestávkami po celý deň až do večera.⁴⁹ Abdalkarīm Qāsim okamžite začal vydávať rozkazy verným dôstojníkom na protiútok. Väčšina oslovených veliteľov sľúbila splniť jeho rozkaz, ale dali prednosť vyčkávaniu a nikto sa nepohol.⁵⁰ Telefónne linky naschvál neboli prerušené, aby Abdalkarīm Qāsim mohol prijímať pesimistické odpovede od niektorých vzbúrených vojenských jednotiek.

Krátko po začatí leteckého útoku na ministerstvo obrany, tanky a obrnené vozidlá štvrtého tankového práporu, ktoré vyrazili z tábora Abū Ġurajb sa zmocnili skladu munície a retranslačnej stanice v dedine Abū Ġurajb.⁵¹ Potom sa prápor rozdelil na menšie skupiny, z ktorých jedna pokračovala smerom na Bagdad k ministerstvu obrany, druhá postupovala, aby obsadila budovu rozhlasu v západnej časti Bagdadu a tretia sa presúvala cez Bagdad k táboru ar-Rašīd.⁵² Po začatí bombardovania dostala rozkaz „vpred“ baasistická milícia, ktorá sa po prvý raz ozdobila zelenými páskami na rukáve s nápisom Národná garda. Najmenej dvetisíc mužov, mnohí ozbrojení samopalmi, sa vyhrnulo do štvrti al-A⁵³zamīja. Po tom, čo zatarasili vchod do štvrte proti možnému útoku zo strany komunistov, zaujali pozície pozdĺž hradskej do al-Habbānīje a do Abū Ġurajbu, odkiaľ sa očakávala vojenská podpora.

Tanky prvej skupiny potom prešli dlhou ulicou ar-Rašīd smerujúcou k ministerstvu obrany. Po ceste sa tanky stali terčom prekvapivých útokov komunistov a niektoré boli zastavené; komunisti útočili na tanky, zabíjali vojakov a vláčili ich po uliciach a zdržovali

⁴⁸ FAWZĪ, Ahmad. Abdalkarīm Qāsim wa sãātihi al-achīra, s. 112-113.

⁴⁹ AI-DŽUBŪRĪ, Sālih Husajn. Sawrat 8 šubāt 1963 fī al-⁵⁰Irāq, s. 148.

⁵⁰ ULAJWĪ, Hādī Hasan. Muhāwalāt al-qadā ⁵¹alā Abdalkarīm Qāsim, s. 108.

⁵¹ CHAJŪN, ⁵²Alī. Dabbābāt Ramadān. Qissat Sawrat 14 Ramadān 1963 fī al-⁵³Irāq, s. 106.

⁵² ULAJWĪ, Hādī Hasan. Muhāwalāt al-qadā ⁵³alā Abdalkarīm Qāsim, s. 77.

postup tankov.⁵³ Tie napriek tomu pokračovali a štyri z nich, ktoré sa dostali na námestie pred ministerstvom obrany, spustili paľbu na mohutne vyzbrojený komplex, ale spočiatku nedokázali preraziť cez mocnejšieho súpera. Prerazili cestu k hlavnej bráne, ale čoskoro zostali stáť pred komplexom.⁵⁴ Dokázali nadviazať spojenie s členmi Národnej gardy a pokračovali v zrážkach so zástupmi vedenými komunistami. Najprv ich chceli upokojiť, ale potom sa uchýlili k násiliu a zmietli ich paľbou.⁵⁵ Druhá skupina pozostávajúca z troch tankov postupovala na juhovýchod a rozostavila sa okolo tábora ar-Rašīd.⁵⁶ V tábore sa nachádzalo veliteľstvo piatej divízie a devätnástej brigády, ako aj vojenské väzenie s najväčším sústredením politických väzňov v Iraku. V každom prípade tie tri tanky by neboli nič zmožli, keby sa jednotky nachádzajúce v tábore boli pokúsili vyraziť von, ale neurobili to.

Len čo budova rozhlasu padla do rúk povstalcov, *Strana Baas* vytvorila Národnú radu revolučného velenia, ktorá mala nahradiť vládu °Abdalkarīma Qāsima a budova rozhlasu sa stala jej dočasným hlavným stanom. Na podnet °Alīho Sāliha as-Sa°dīho NRRV vymenovala °Abdassalāma °Ārifa za dočasného prezidenta republiky, kým nebude ustanovený trvalý ústavný režim.⁵⁷ V tejto etape NRRV neodhalila žiadne nové revolučné princípy, pretože jej hlavným cieľom bolo obrátiť verejnú mienku proti °Abdalkarīmovi Qāsimovi, ktorý podľa povstalcov zradil ciele revolúcie 14. júla 1958. Revolúcia 8. februára bola preto považovaná za potvrdenie júlovej revolúcie. V oficiálnom vyhlásení nebola spomínaná ani *Strana Baas* ani jej vedúci predstavitelia; ako hlava nového režimu bol uvedený iba °Abdassalām °Ārif, ktorého meno sa spájalo s panarabizmom a ktorý bol vo verejnosti známy tým, že sa krátko po revolúcii postavil proti °Abdalkarīma Qāsima.⁵⁸

Už ráno o 9,20 h, v čase keď ešte nebolo nič rozhodnuté, povstalci vysielali z obsadeného bagdadskeho rozhlasu správu, v ktorej oznamovali pád režimu.⁵⁹ O necelú polhodinu vysielali ďalšie revolučné vyhlásenie, v ktorom oznamovali smrť vodcu. Táto správa mala za cieľ zneistiť a odradiť komunistov od jeho podpory. Ďalšie vyhlásenia boli oznamované po sebe v rýchlom slede. O desiatej hodine odznelo v rozhlase vyhlásenie o penzionovaní 18 vysokých dôstojníkov spomedzi prívržencov °Abdalkarīma Qāsima a boli

⁵³ BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*, s. 978.

⁵⁴ AI-DŽUBŪRĪ, Sālih Husajn. *Sawrat 8 šubāt 1963 fī al-°Irāq*, s. 143.

⁵⁵ FAWZĪ, Ahmad. °Abdalkarīm Qāsim wa sā°ātihi al-achīra, s. 117.

⁵⁶ CHAJŪN, °Alī. Dabbābāt Ramadān. *Qissat Sawrat 14 Ramadān 1963 fī al-°Irāq*, s. 107; °ULAJWĪ, Hādī Hasan. *Muhāwalāt al-qadā °alā °Abdalkarīm Qāsim*, s. 92.

⁵⁷ KHADDURI, Majid. *Republican Iraq. A Study in Iraqi Politics since the Revolution of 1958*, s. 193.

⁵⁸ AI-DŽUBŪRĪ, Sālih Husajn. *Sawrat 8 šubāt 1963 fī al-°Irāq*, s. 156.

⁵⁹ Cit. in: HUSAJN, Chalīl Ibrāhīm. *Suqūt °Abdalkarīm Qāsim*, s. 331-333.

vyzvaní, aby sa vzdali a prihlásili na najbližšej policajnej stanici. Ďalej nasledoval oznam o vytvorení Národnej gardy na obranu ľudu a vlasti. Po celý ten čas boli vysielané aj správy o podpore povstania od armádnych jednotiek, jednotlivých dôstojníkov, ale väčšina z nich nebola pravdivá.⁶⁰

Obsadenie vysielача v Abū Ġurajbe rozhodujúcim spôsobom ovplyvnilo výsledok povstania. Po prvé, väčšina vojenských veliteľov verných ċAbdalkarīmovi Qāsimovi keď od začiatku počúvala vyhlásenia predpokladala, že revolučné sily už rozhodli boj o moc vo svoj prospech a to viedlo k tomu, že ich nadšenie opadlo a začali v tichosti podporovať povstanie. Po druhé, rozhlasový vysielач bol využitý ako nástroj na usmerňovanie jednotiek k vytýčeným cieľom. Je nepochybné, že ich postoj bol ovplyvnený vysielaním povstalcov, ktoré oznamovalo nepravdivé správy o smrti ċAbdalkarīma Qāsima. Po tretie, NRRV dokázala zmobilizovať všetkých svojich prívržencov, ktorí predtým nevedeli nič o prevrate, aby sa vrhli okamžite na nenávidený režim.⁶¹

Keď obyvatelia Bagdadu počúvali detonácie skoro hodinu, počas ktorej ozbrojení civilisti označení zelenými páskami na ramene sa hemžili po uliciach a divoké chýry sa šírili po meste, správy o povstaní nakoniec prenikli do verejnosti. Keď vzbúrenci začali vysielat svoje výzvy v rozhlase prerušované vojenskými pochodmi a výkrikmi „Allāhu akbar“, ktoré sprevádzali aj revolúciu 14. júla 1958, okamžite po celom Bagdade vypukli demonštrácie na podporu ċAbdalkarīma Qāsima a bagdadská chudoba vyšla do ulíc v zúfalej snahe brániť režim. Komunistická strana Iraku napriek zložitému vzťahu s ċAbdalkarīmom Qāsimom zmobilizovala svojich členov, takže tisíce ľudí vyšli do ulíc brániť režim. Smerovali k hlavnému stanu vodcu na ministerstve obrany v nádeji, že zabránia prevratu tým, že ovládnu ulice hlavného mesta.⁶²

Prípravy povstalcov na odvrátenie možných komunistických protiopatrení prišli takmer neskoro. Komunisti neboli úplne zaskočení pokusom o prevrat, pretože ako väčšina ľudí v Bagdade so zmyslom pre politické ovzdušie, už týždne cítili, že sa blíži nejaké dramatické rozuzlenie. Mýlili sa však v hodnotení ľudových síl, ktoré podporovali povstanie dôstojníkov. Chýry o britských a amerických intrigách na zvrhnutie ċAbdalkarīma Qāsima ich zmiatli, takže očakávali, že o prevrat sa pokúsi malá skupina dôstojníkov s masívnou

⁶⁰ Podľa ċAbdassattāra ad-Dūrāho, jedného z *baasistických* aktivistov v vysielачi v Abū Ġurajbe, vysielané správy o smrti ċAbdalkarīma Qāsima a telegramy podpory povstaniu boli podvrhy. In: FAWZĪ, Ahmad. *ċAbdalkarīm Qāsim wa sã'ãtihi al-achīra*, s. 123.

⁶¹ ċULAJWĪ, Hādī Hasan. *Muhāwalāt al-qadā ċalā ċAbdalkarīm Qāsim*, s. 86-87.

⁶² TRIPP, Charles. *A History of Iraq*, s. 169.

materiálnou a finančnou podporou Západu, prípadne že im pošlú na pomoc jednotku výsadkárov. Neboli pripravení na to že sa objavia veľké ozbrojené jednotky milície.⁶³ Dôležité bolo aj to, že si asi neuvedomili, nakoľko boli komunisti vytlačení z armády a polície. Národne orientovaní dôstojníci mohli vydať rozkazy, ktoré boli rešpektované; väčšina policajných staníc do hodiny od vysielania prvého vyhlásenia bola doplnená členmi Národnej gardy a pripravená odolávať akémukoľvek útoku na ich zbrojnice. A nakoniec, sila a morálka komunistov bola podkopaná; väčšina ich vodcov sedela vo väzeniach alebo bola vo vyhnanstve, ich kádre boli sledované a oslabené, ich organizácia rozložená.⁶⁴

Davy, ktoré sa zhromaždili pri ministerstve obrany žiadali „jediného vodcu“, aby im dal zbrane, ale pravdepodobne v hlbokom presvedčení o svojich schopnostiach nájsť východisko zo situácie, to odmietol a až do trpkého konca veril, že jeho jednotky sa dokážu porátať s problémami.⁶⁵ Ako dôstojník armády sa nedokázal prinútiť k tomu, aby rozdával zbrane verejnosti, napriek skutočnosti, že v minulosti bol ochotný využiť tú istú verejnosť na to, aby odradila potenciálnych vzbúrencov v radoch armády od podobných myšlienok. K najtvrdšiemu odporu došlo v chudobných mestských štvrtiach, najmä v oblasti okolo *š'itskej* svätyne v al-Kāzimīji, kde boje pokračovali až do nasledujúceho dňa, davy bojovali s tankami s pištoľami a palicami. *Strana Baas* a jej spojenci sa však nedali odradiť. Ich vlastná ľudové organizácie tiež vyšli do ulíc dobre vyzbrojené a odhodlané vyčistiť ulice od svojich politických oponentov. Medzitým vojenské jednotky vedené *baasistickými* a nacionalistickými dôstojníkmi smerovali priamo k ministerstvu obrany, odsunúc nabok občiansky odpor.⁶⁶ Väčšina tých, ktorí sa zhromaždili pred ministerstvom obrany, bola v priebehu dňa zabitá, či už rozmliaždená tankami štvrtého tankového práporu alebo zastrelená členmi *baasistickej* Národnej gardy.⁶⁷

Jednako najmä komunisti, jasne videli v možnom páde režimu ^cAbdalkarīma Qāsima vážne nebezpečenstvo pre svoju vlastnú existenciu. Je pravda, že aj komunisti boli často vystavení tvrdým opatreniam režimu, ale ich vplyv pravidelne klesal keď silnela panarabská činnosť.⁶⁸ Zdá sa, že komunisti si už dávno pred februárovým povstaním uvedomili, že keby

⁶³ AI-DŽUBŪRĪ, Sālih Husajn. *Sawrat 8 šubāt 1963 fī al-‘Irāq*, s. 139.

⁶⁴ DANN, Uriel. *Iraq Under Qassem. A Political History, 1958 – 1963*, s. 369.

⁶⁵ GOMBÁR, Eduard. *Revolučné demokratické strany na Blízkom východe*. Praha: Univerzita Karlova 1986, s. 49.

⁶⁶ TRIPP, Charles. *A History of Iraq*, s. 170.

⁶⁷ SLUGLETT, Marion Farouk & Peter SLUGLETT. *Iraq since 1958*, s. 84.

⁶⁸ KHADDURI, Majid. *Republican Iraq. A Study in Iraqi Politics since the Revolution of 1958*, s. 194.

bol režim ⁶⁹Abdalkarīma Qāsima niekedy ohrozený zo strany národovcov, musia mu prísť na pomoc tak, že zhromaždia všetky vrstvy odmietajúce panarabizmus k jeho podpore, keďže prevzatie moci panarabistami by komunistov na dlhé roky odsúdilo k záhube. Inštinktívne cítili ohrozenie svojej strany.⁶⁹ Komunistickí demonštranti rozdávali letáčky vyzývajúce občanov, aby povstali proti reakcii a – čo bolo osobitne zdôrazňované – zachránili nezávislosť krajiny. Výzva však nedokázala zvrátiť smer, ktorý nabral vývin udalostí.⁷⁰ Boli úboho vyzbrojení a ešte horšie vedení; stovky z nich pozabýjala armáda a milícia. Ich vystúpenie neovplyvnilo udalosti dňa.

Komunistické vyhlásenia, vydané 8. februára, vyzývali iracký ľud na odpor proti zradným sprisahacom tvrdiac, že masy ľudu ovládajú celý Bagdad aj zvyšok Iraku. V ich vyhlásení sa uvádzalo: „*Bezvýznamná skupina sprisahaneckých dôstojníkov podnikla zúfalý pokus o ovládnutie rozhlasu v snahe vrátiť našu krajinu do pazúrov imperializmu a reakcie. Zmocnili sa vysielача v Abū Ġurajbe a snažia sa vyvolať masakru medzi ľuďmi, aby uskutočnili svoj odporný nízky úmysel, prevziať moc. Masy nášho bojujúceho ľudu a vojaci 14. júla (1958) vstávajú ako jeden muž, aby zničili toto podlé sprisahanie a sprisahancov. Do ulíc, ó masy nášho ľudu, aby ste vyčistili našu krajinu od odpadlých zradcov, do zbrane na obranu našej nezávislosti a výdobytkov revolúcie 14. júla. Vytvárajte výbory obrany v každom tábore, každom mieste, podniku a dedine. Vyčistíme ohniská reakcie, rozdrvme každý imperialistický pokus v každej kasárni a v každom kúte našej krajiny. Ľud pod vedením demokratických síl porazí toto podlé sprisahanie tak ako predošlé. Vpred!*“⁷¹

NRRV po tom čo dala odvysielat' rad vyhlásení k národu začala vystupovať ako skutočná vláda, ktorej právomoc sa vzťahuje na územie, ktoré ovládla. Niektoré vyhlásenia obsahovali všeobecné nariadenia verejnosti, vrátane zákazu vychádzania v hlavnom meste a uzatvorenie hraníc a letísk; iné boli vydané, aby pôsobili proti vyhláseniu vydanému komunistami vyzývajúcemu ľud, aby sa zmocnil zbraní na policajných stanicích a ďalšie oznamovali, že bola zrušená Rada suverenity a ⁶⁹Abdassalām ⁶⁹Ārif bol vymenovaný za prezidenta republiky.⁷² Nová hlava štátu poverila Ahmada Hasana al-Bakra, aby vytvoril novú vládu. Ďalšie rozkazy povoľovali dôstojníkom, ktorých ⁶⁹Abdalkarīm Qāsim odvolal, alebo

⁶⁹ BATATU, Hanna. The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq, s. 976.

⁷⁰ BATATU, Hanna. The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq, s. 979.

⁷¹ ⁶⁹ABDALKARĪM, Samīr. *Adwā' ⁶⁹alā al-haraka aš-šujū'īja fī al-⁶⁹Irāq*. (Svetlo na komunistické hnutie v Iraku). Vol. III. Bejrút, Dār al-mirsād, b.d., p. 35; HUSAJN, Chalīl Ibrāhīm. *Suqūt ⁶⁹Abdalkarīm Qāsim*, s. 335.

⁷² HUSAJN, Chalīl Ibrāhīm. *Suqūt ⁶⁹Abdalkarīm Qāsim*, s. 337-338.

poslal do výslužby, aby sa vrátili do služby a posielali do výslužby dôstojníkov, ktorí boli úzko zviazaní s režimom °Abdalkarīma Qāsima.

Nový, rozsiahlejší letecký útok vedený zo základne al-Habbānīja šiestou letkou stíhacích bombardérov *Hawker-Hunter* a stíhačiek *MiG-17*, sa začal o pol druhej popoludní.⁷³ Zakrátko sa k útočníkom pripojili ďalšie dve stíhačky *MiG-17*, zo základne a dokonca pplk. gšt. Hardān at-Tikrītī so stíhačkou *MiG-17* z Kirkūku. Útok trval asi dve hodiny, pričom lietadlá sa pravidelne vracali na svoje základne na doplnenie paliva a munície. Spolu 18 lietadiel uskutočnilo 44 vzletov a vystrelili na komplex ministerstva obrany 72 rakiet. Ani protiletadlové delostrelectvo na ministerstve nezaháľalo a jedno lietadlo bolo zostrelené.⁷⁴ Budovy ministerstva boli bombardovaním značne poškodené. Pre úspech povstania bolo najdôležitejšie to, že letecké útoky vyradili telefónne aj telegrafné spojenie ministerstva s vonkajším svetom.⁷⁵

Prvý deň bojov sa skončil tak, že žiadna zo strán nedosiahla rozhodujúce víťazstvo, hoci NRRV tvrdila, že zmenšila sily °Abdalkarīma Qāsima a vydala predčasné vyhlásenie verejnosti, že sily režimu sa zrútili, hoci boje sa večer iba prerušili. Obe strany sa snažili získať posily počas noci keď letectvo nebombardovalo a nasledujúce ráno sa boje obnovili s takmer rovnakým nasadením. °Abdalkarīm Qāsim a niekoľko jeho najbližších spolupracovníkov zotrvali niekoľko hodín zabarikádovaní v hlavnej budove. Asi o polnoci °Abdalkarīm Qāsim opustil komplex cez nestrážení bočný vchod a prešiel do Sály ľudu priliehajúcej zo severu. Spreádzali ho Fādil °Abbās al-Mahdāwī, Tāhā aš-Šajch Ahmad a poručík Kan°ān Chalīl Haddād, jeho telesný strážca. Brigadier °Abdalkarīm al-Džidda a Wasfī Tāhir, jeho prvý pobočník, ležali mŕtvi, zasypaní pod troskami ministerstva.⁷⁶

Nasledujúce ráno (9. februára) okolo deviatej sa strelba obnovila a telesná stráž premiéra kládla spočiatku oveľa väčší odpor ako v závere uplynulého dňa. Pokračujúce ostreľovanie však ukázalo, že nemá zmysel klásť ďalší odpor a °Abdalkarīm Qāsim ponúkol, že sa za istých podmienok vzdá. Jeho odporcovia mu však odkázali, že jeho požiadavky sa prerokujú v NRRV iba ak sa bezpodmienečne vzdá. Napoludnie °Abdalkarīm Qāsim nakoniec

⁷³ FAWZĪ, Ahmad. °Abdalkarīm Qāsim wa sā°ātihi al-achīra, s. 121-122.

⁷⁴ Bola to stíhačka *MiG 17* letiaca v malej výške, ale jej pilot, poručík Fahd °Abdalchāliq as-Sa°dūn, si zachránil život skokom padákom. In: Al-DŽUBŪRĪ, Sālih Husajn. *Sawrat 8 šubāt 1963 fī al-°Irāq*, s. 157; also: FAWZĪ, Ahmad. °Abdalkarīm Qāsim wa sā°ātihi al-achīra, s. 120; also: °ULAJWĪ, Hādī Hasan. *Muhāwalāt al-qadā °alā °Abdalkarīm Qāsim*, s. s. 157.

⁷⁵ DANN, Uriel. *Iraq Under Qassem. A Political History, 1958 – 1963*, s. 367.

⁷⁶ DANN, Uriel. *Iraq Under Qassem. A Political History, 1958 – 1963*, s. 371.

súhlasil, že sa vzdá a o pol hodiny neskôr ho previezli do hlavného stanu NRRV, do budovy rozhlasu.⁷⁷

Nasledujúci záznam posledných dvanástich hodín °Abdalkarīma Qāsima je založený na priamych alebo nepriamych výpovediach jeho nepriateľov a vrahov. On a jeho kolegovia boli zatknutí v budove a previezli ich vo dvoch obrnených vozidlách do budovy rozhlasu. Tam boli predvedení pred °Abdassalāma °Ārifom, Ahmadom Hasanom al-Bakrom a ďalších Slobodných dôstojníkov. °Abdalkarīm Qāsim sa snažil presvedčiť °Abdassalāma °Ārifu, aby mu dovolil opustiť krajinu, ale on a ďalší vodcovia Strany Baas v obave z možného ďalšieho polusu o prevrat povedali, že záležitosť vyrieši NRRV. Vojský súd vymenovaný NRRV (°Abdassalām °Ārif nebol členom tribunálu) vyniesol spoločný rozsudok °Abdalkarīm Qāsim, Fādil °Abbās al-Mahdāwī a Tāhā aš-Šajch Ahmad boli odsúdení na smrť popravou. Zdá sa, že °Abdalkarīm Qāsim odvážne obhajoval svoju politiku a hrdil sa výdobytkami júlovej revolúcie, za ktoré bol zodpovedný. Všetci traja a Kan°ān Chalīl Haddād boli postavení k stene a zastrelení dávkami zo samopalov. Stalo sa to o pol druhej popoludní. °Abdalkarīm Qāsim bol v noci pochovaný do neoznačeného hrobu.⁷⁸

Toto je celý príbeh. Niet príčiny pochybovať, že je pravdivý. Okolnosti zvrhnutia a smrti °Abdalkarīma Qāsima, v mnohých smeroch stelesňovali štrukturálne problémy irackej politiky, s ktorými sa zápasil, ale ktoré aj vytváral. Moc rozhodnúť osud vlády ležal v rukách úspešného sprisahania v rámci dôstojníckeho zboru, rovnako ako jeho vlastná moc závisela od jeho schopnosti udržiavať si oddanosť (lojalitu) kľúčových jednotiek v ozbrojených silách. Nepochybná osobná popularita °Abdalkarīma Qāsima u mnohých Iračanov a stelesnenie sily jeho osobnosti, niečo znamenala. V skutočnosti, jeho nepriatelia to uznávali, keď ukazovali jeho guľkami prevrtané telo v irackej televízii, aby ľudí presvedčili, že je skutočne mŕtvy.⁷⁹

Iracký historik žijúci v USA Majid Khadduri uvádza, že niektorí vojenský experti sa domnievajú, že keby °Abdalkarīm Qāsim bol opustil ministerstvo obrany a viedol jednotky, ktoré mal k dispozícii do útoku proti svojim protivníkom, veľká časť ozbrojených síl by mu bola prišla na pomoc a jeho vyhliadky na úspech mohli byť väčšie. Tým, že zostal na ministerstve obrany, nutne zostal v defenzíve a umožnil svojim protivníkom, aby prekonalí opozíciu v hlavnom meste a jeho okrajových štvrtiach. A tak, obkľúčený so svojou telesnou strážou a pod sústavnou paľbou povstalcov, bol nakoniec nútený sa vzdať. To ho stálo nielen

⁷⁷ KHADDURI, Majid. Republican Iraq. A Study in Iraqi Politics since the Revolution of 1958, s. 196.

⁷⁸ DANN, Uriel. Iraq Under Qassem. A Political History, 1958 – 1963, s. 372.

⁷⁹ TRIPP, Charles. A History of Iraq, s. 170.

postavenie, ale aj život.

°Abdalkarīm Qāsim dal prednosť zotrvaníu v komplexe možno preto, lebo veril, že jeho telesná stráž je dostatočne silná na to, aby zadržala a odrazila útok vzbúrencov dovtedy, kým sa zhromaždia jemu lojálne sily a potlačia povstanie. Je možné, že sa obával toho, že keby opustil svoj hlavný stan a osobne viedol boj, mohla by ho zabiť náhodná guľka a odpor jeho vojakov by bez velenia rýchlo ochabol. Avšak keď berieme do úvahy neslávny koniec akým sa skončil jeho život, možno mal predsa len radšej padnúť v boji napriek skromných vyhlídkam na úspech, ako zomrieť ponížený rukou svojich nepriateľov.⁸⁰

Použitá literatúra:

1. ABU JABER, Kamel S. *The Arab Baath Socialist Party*. New York: Syracuse University Press, 1966.
2. °ABDALHAMĪD, Subhī. *Asrār sawrat 14 tammūz 1958 fī al-°Irāq*. (Tajomstvá revolúcie 14. júla 1958 v Iraku). Bagdad, Al-maktaba al-watanīja, 1983.
3. °ABDALKARĪM, Samīr. *Adwā' °alā al-haraka aš-šujū°tja fī al-°Irāq*. (Svetlo na komunistické hnutie v Iraku). Vol. III. Bejrút, Dār al-mirsād, bez dátumu vydania.
4. °AFLAQ, Michel. *Fī sabīl al-Baas*. (Pre vec obrody). Bejrút: Dār at-talī°a li-t-tibā°a wa-n-našr, 1975.
5. °ALĪ, Muhammad Kāzim. *Al-°Irāq fī °ahd °Abdalkarīm Qāsim, 1958 – 1963*. (Irak v ére °Abdalkarīma Qāsima). Bagdad: Maktabat al-yaqza al-°arabīja, 1989.
6. Al-°ALĪ, Hāzim Hasan. *Intifādat al-Mawsil. Sawrat aš-Šawwāf 7 āzār 1959*. (Mosulské povstanie. Revolúcia aš-Šawwāfa 7. apríla 1959). Bagdad: ad-Dār al-°arabīja li-t-tibā°a, 1987.
7. Al-°AKKĀM, °Abdalamīr, Hādī. *Tārīch hizb al-istiqlāl al-°irāqī 1946 – 1958*. (Dejiny irackej Strany nezávislosti). Bagdad: Dār aš-šu°ūn as-sāqafīja al-°amma, 1986.
8. Al-°AZZĀWĪ, Džāsīm Kāzim. *Muzakkirāt al-°amīd ar-ruqn Džāsīm Kāzim al-°Azzāwī. Sawrat 14 tammūz. Asrāruhā, ahdāthuhā, ridžāluhā hattā nihājat °Abdalkarīm Qāsim*. (Spomienky brigadier gšt. Džāsima Kāzima al-°Azzāwīho. Revolúcia 14. júla. Jej tajomstvá, jej udalosti, jej muži do pádu °Abdalkarīma Qāsima). Bagdad: Šarikat al-ma°rifa li-n-našr wa-t-tawzī° al-mahdūda, 1990.
9. BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq: a Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of its Communists, Ba°thists and Free Officers*. Princeton: Princeton University Press, 1978.
10. Al-°ĀDIRĀČĪ, Kāmil. *Muzakkirāt Kāmil al-°Chādirchī wa tārīch al-hizb al-watanī al-°irāqī ad-dīmuqrātī*. (Spomienky Kāmila al-°Čadirčīho a dejiny Národnodemokratickej strany). Bejrút: Dār at-talī°a li-t-tibā°a wa-n-našr, 1970.

⁸⁰ KHADDURI, Majid. *Republican Iraq. A Study in Iraqi Politics since the Revolution of 1958*, s. 195.

11. DANN, Uriel. *Iraq Under Qassem. A Political History, 1958 – 1963*. London: Pall Mall Press a New York: Praeger Publishers, 1969.
12. DANŠALĪ, Mustafā: *Hizb al-Baas al-[°]arabī al-ištirākī, 1940 – 1963*. (Socialistická strana arabskej obrody). Bejrút, Dār at-talī[°]a li-t-tibā[°]a wa-n-našr, 1979.
13. DEVLIN, John F. *The Ba[°]th Party. A History from Its Origins to 1966*. Stanford, Ca.: Stanford University, Hoover Institution Press, 1976.
14. Ad-DURRA, Mahmūd. *Thawrat al-Mawsil al-qawmīja 1959. Fasl fī tārīch al-[°]Irāq al-mu[°]āsir*. (Národná revolúcia roku 1959 v Mosule. Kapitola zo súčasných irackých dejín). Bagdad: Maktabat al-yaqza al-[°]arabīja, 1987.
15. FAWZĪ, Ahmad. *Abdalkarīm Qāsim wa sā[°]ātihi al-achīra*. ([°]Abdalkarīm Qāsim a jeho posledné hodiny). Bagdad: ad-Dār al-[°]arabīja li-t-tibā[°]a, 1989.
16. FAWZĪ, Ahmad. *Ajna al-haqīqa fī masra[°] Abdalkarīm Qāsim?* (Aká je Pravda o smrti [°]Abdalkarīma Qāsima?). Bagdad: ad-Dār al-[°]arabīja li-t-tibā[°]a, 1990.
17. GOMBÁR, Eduard. *Revolučně demokratické strany na Blízkém východě*. Praha: Univerzita Karlova, 1986.
18. Al-HASANĪ, as-Sajjid [°]Abdarrazzāq. *Tārīch al-wizārāt al-[°]irāqīja*. (Dejiny irackých vlád). Vol. IX. Bagdad: Dār aš-šu'ūn as-sāqafīja al-[°]amma, 1988.
19. HUREWITZ, J. C.: *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record: Vol. I, 1535 – 1914*. Princeton, New Jersey, Toronto, New York, London: D. Van Nostrand Company, Inc., 1956.
20. HUSAJN, Chalīl Ibrāhīm. *Suqūt Abdalkarīm Qāsim*. (Pád [°]Abdalkarīma Qāsima). Bagdad: Dār al-hurrīja li-t-tibā[°]a, 1989.
21. Al-DŽUBŪRĪ, Sālih Husajn. *Sawrat 8 šubāt 1963 fī al-[°]Irāq. Nihājat hukm Abdalkarīm Qāsim*. (Revolúcia 8. februára 1963 v Iraku. Koniec vlády [°]Abdalkarīma Qāsima). Bagdad, Dār al-hurrīja li-t-tibā[°]a, 1990.
22. KHADDURI, Majid. *Independent Iraq. A Study in Iraqi Politics from 1932 to 1958*. London: Oxford University Press, 1960.
23. KHADDURI, Majid. *Republican Iraq. A Study in Iraqi Politics since the Revolution of 1958*. London, New York, Toronto: Oxford University Press, 1969.
24. CHAJŪN, [°]Alī. *Dabbābāt Ramadān. Qissat Sawrat 14 Ramadān 1963 fī al-[°]Irāq*. (Tanky Ramadānu. Príbeh revolúcie 14. ramadānu v Iraku). Bagdad: Dār aš-šu'ūn as-sāqafīja al-[°]amma, 1989.
25. LONGRIGG, Stephen Hemsley. *Oil in the Middle East. Its Discovery and Development*. London: Oxford University Press, 1961.
26. MARDĀN, Džamāl Mustafā. *Abdalkarīm Qāsim al-bidāja wa as-suqūt*. ([°]Abdalkarīm Qāsim, začiatok a pád). Bagdad: al-Maktaba aš-šarqīja, 1989.
27. MARR, Phebe. *The Modern History of Iraq*. Boulder, Colorado: Westview Press, 1985.
28. McDOWALL, David. *A Modern History of the Kurds*. London, New York: I.B. Tauris, 1996.
29. Al-MUWĀFĪ, [°]Abdalhamīd Muhammad. *Misr fī džāmi[°]at ad-duwal al-[°]arabīja, 1945 – 1970*. (Egypt v Lige arabských štátov). Káhira: al-Haj'a al-misrīja al-[°]amma li-l-

kitáb, 1983.

30. SLUGLETT, Marion Farouk & Peter SLUGLETT. *Iraq since 1958. From Revolution to Dictatorship*. London, New York: I. B. Tauris Publishers, 1990.
31. SULAJMĀN, Hikmat Sāmī. *Naft al-[°]Irāq. Dirāsa iqtisādīja sijāsīja*. (Iracká ropa. Hospodársko-politická štúdia). Bagdad, Dār ar-rašīd li-n-našr, 1979.
32. TRIPP, Charles: *A History of Iraq*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
33. [°]ULAJWĪ, Hādī Hasan: *[°]Abdalkarīm Qāsim. Al-haqīqa*. ([°]Abdalkarīm Qāsim. Pravda). Bagdad, Dār al-hurrīja li-t-tibā[°]a, 1990.
34. [°]ULAJWĪ, Hādī Hasan. *Muhāwalāt al-qadā [°]ala [°]Abdalkarīm Qāsim*. (Attempts of Killing of [°]Abdalkarīm Qāsim). Bagdad, Dār al-hurrīja li-t-tibā[°]a, 1990.
35. Az-ZUBAJDĪ, Lays [°]Abdalhasan. *Sawrat 14 tammūz 1958 fī al-[°]Irāq*. (Revolúcia 14. júla 1958 v Iraku). Bagdad: Dār ar-Rašīd li-n-našr a Dār al-hurrīja li-t-tibā[°]a, 1983.
36. Az-ZUBAJDĪ, Muhammad Husajn. *Sawrat 14 tammūz 1958 fī al-[°]Irāq*. (Revolúcia 14. júla 1958 v Iraku). Bagdad: Dār al-hurrīja li-t-tibā[°]a, 1983.

Kurdská otázka v Iráku a bezpečnost Turecké republiky

Emil Souleimanov¹

Abstrakt

Válka v Iráku vnesla "kurdskou otázku" do popředí zájmu světových médií i odborné veřejnosti. Jako desetiletí předtím, osud tohoto třicetimilionového národa – největšího národa na světě bez vlastního státu, roztržitého na území čtyř zemí, Turecka, Íránu, Iráku a Sýrie, se chytě nechtě ocitl ve středu velké mocenské hry vedené o vliv na klíčovém místě z hlediska bezpečnosti Středním východě. Směr, jakým se budou ubírat vývoj v kurdských horách, bude mít nesmírný dopad na mocenskou konstelaci nejenom v Iráku samotném, ale i v sousedních zemích. Především se to týče Turecka, pro něhož je „kurdská problematika“ vzhledem k celé řadě faktorů otázkou prvořadého bezpečnostního významu. Abychom tomuto komplikovanému tématu rozuměli, je důležité věnovat náležitou pozornost stručnému historickému přehledu a analýze postavení tohoto u nás málo známého národa, s důrazem na Turecko a Irák.

Klíčová slova: Irák, Turecko, Sýrie, Írán, Kurdové, Střední východ, secese, bezpečnost.

Abstract

The invasion of Iraq by coalition forces (2003) and the armed conflict in Iraq that followed put the „Kurdish issue“ to the forefront of interest of the media and expert community around the world. As decades ago, the fate of this 30-million strong people has found itself in the core of a big power game carried out by a number of actors in one of the key hotspots of the Middle East, where Iran, Turkey, Syria, and Iraq share borders. Hence the evolution of the „Kurdish question“ is going to have an immense impact on the developments not only in Iraq, the northern parts of which have been de facto controlled by the Kurds, but also for the entirety of the region. This article is an attempt to analyze in the historical context and with emphasis on the contemporary period to situation of the Kurds, their secessionist aspirations, and the policies of Turkey and Iraq toward the „Kurdish issue“.

Keywords: Iraq, Turkey, Syria, Iran, Kurds, Middle East, secessionism, security.

JEL klasifikácia: Z 19.

¹ Tento článek vznikl díky laskavé podpoře Výzkumného záměru FSV UK MSM 0021620841.

Kurdové: Krátký historický exkurz

Kurdové jsou autochtonním obyvatelstvem starodávného Kurdistánu², převážně horské krajiny nacházející se v jihovýchodní části Turecka, zahrnující rovněž řadu severních a severovýchodních oblastí Iráku, krajní severozápad Íránu hraničící s Irákem a Tureckem (západní část íránské provincie Západní Ázerbajdžán) a západní íránsko-irácké příhraničí u pohoří Zagros, nepatrnou severovýchodní část Sýrie (provincie al-Hasákah). Ačkoliv jednotný literární jazyk stále ještě neexistuje a Kurdové mluví řadou někdy si navzájem nesrozumitelných dialektů (zejména zazakí, soraní a kurmandží)³, v současné době jsou irácko-kurdskými intelektuály prováděny snahy unifikovat jazyk na základě kirkúského a mosúlského nářečí. I když se informace o počtu Kurdů různí⁴, podle některých údajů tvoří kurdské obyvatelstvo pětasedmdesátimilionového Turecka 15 až 20 milionů, kurdská menšina přibližně stejně velkého Íránu tvoří přibližně kolem 7 milionů, v Iráku jich žije kolem 6 milionů (celkové obyvatelstvo Iráku dnes činí kolem 31 milionů lidí). Několik set tisíc lidí čítá kurdská komunita dvaadvacetimilionové Sýrie. Asi půlmilionu převážně tureckých a iráckých Kurdů žije v Německu, statisíce Kurdů - z větší části uprchlíků z Iráku - žijí od poloviny 80.let ve Francii, Itálii, Nizozemsku, Dánsku, USA, Kanadě, Švédsku aj. Kurdské komunity historicky existují i na jižním Kavkaze, zejména v Arménii a v Ázerbájdžánu, kde se však během posledních desetiletí výrazně asimilovali do místního turkofonního živlu.

Dějiny odboje a loajality

Jednotný suverénní kurdský stát v dějinách neexistoval (Istoriya Kurdistana 1999; McDowall; Kreyenbroek et al. 2004). Bylo to bylo podmíněno jednak nepřístupností horského terénu, účinně bránícího intenzivním stykům mezi jednotlivými kurdskými kmeny, jejich rozvoji a unifikaci, jednak problematickou polohou na rozmezí vyspělých centralizovaných říší. Kurdům se nicméně právě díky zeměpisné poloze podařilo nesplynout s mocnými dobyvateli a uchovat svou původní identitu. Třebaže byl Kurdistán v průběhu dějin ovládán Babyloňany a Asyřany, Peršany a Řeky, Armény a Římany, kurdstí kmenoví vůdci si zpravidla uchovali relativní autonomii a nezřídka proti dobyvatelům i účinně

² První zmínka o předcích současných Kurdů padla ve 3. tisíciletí před našim letopočtu v sumerských zdrojích, kde se hovořilo o „zemi Karda“.

³ Kurdstina spolu s perštinou, lurštinou, baludžštinou, bachtiarštinou, tádžičtinou, afghánským darí patří do íránské jazykové skupiny, která nemá s turečtinou (jazykem turkické jazykové skupiny) a arabštinou (jazykem patřícím do semitské jazykové skupiny) kromě řady lexikálních půjček nic společného.

⁴ Vlády států se značným podílem kurdského obyvatelstva se tradičně snaží prezentovat jejich nižší počty.

povstávali. Pověstná bojovnosť Kurdů byla oceňována středovýchodními vládci; proto byly často kurdské kmeny přesídlovány do neklidných příhraničních oblastí, aby plnily úlohu strážců hranic, kterým (osmanským Kurdům) se od konce 19.století stále častěji přezdívalo kozáci Středního východu⁵ (O'Ballance 1996).

Ve druhé polovině 7. století byl Kurdistán dobyt arabskými chalífy a počínaje tímto obdobím dochází zde k místy krvavé islamizaci. Díky izolovanosti si však Kurdové do jisté míry uchovali rysy tradičních pohanských kultů a svébytnou kulturu. Mnohé kurdské kmeny dodnes vedou kočovný obraz života, což je podmíněno potřebou udržovat velká stáda dobytku. Kurdové – zejména ti kočovní - zůstávají relativně nejsekulárnějším živlem Iráku a Íránu. Je zajímavé, že vyznavače jednoho z nejstarších náboženství Orientu - zoroastrismu - do dneška najdeme mezi Kurdy; jedná se o subetnikum *jazídů* (Fuccaro 1997). Počínaje 11. stoletím se Kurdové ocitají pod stále sílícím vlivem výbušných přistěhovalců ze středoasijských stepí - turkických kmenů *Oghuzů-Seldžuků*.⁶ V roce 1299 je tureckým vládcem Osmanem I. založen sultanát, který se odpojil od Seldžuckého státu a v průběhu následujících staletí se stal významnou říší, rozprostírající se na území tří kontinentů. Osmanům se následně daří podmanit si zbytky Byzance a v 16.-17. stoletích ustavit více či méně stabilní kontrolu nad převážnou částí historického Kurdistánu; kurdské kmeny si přesto uchovaly poměrně solidní lokální autonomii.

Až do fatální porážky Osmanské říše v První světové válce (1914-1918) a jejího rozpadu v roce 1918 se kurdské kmeny prezentují jako zpravidla věrní vazalové tureckého sultána. Jsou mnohdy nasazovány jako trestné oddíly při potlačení vzpour na východních hranicích říše; jako osmanští sunnitě se rovněž účastní řady válek se šíitskou Persií (Barker et al. 1998).

V první třetině 20.století se množí snahy nepočetných kurdských intelektuálů vytvořit základnu pro kurdský nacionalismus. Jejich pokusy sjednotit rozmanité kmeny do jednoho národa s moderním národnostním sebeuvědoměním - tak, jak tomu bylo v Evropě - se však nemohly setkat s pochopením prostých kurdských pastevců a rolníků, neboť se jednotliví Kurdové identifikovali - což do značné míry přetrvává dodnes - spíše podle kritérií kmenových či náboženských (*sunnité, šíité, alawité, jazíde*), a je nezřídka

⁵ Snad nejznámějším Kurdem v dějinách byl legendární sultán Saladdín z dynastie Ajjubovců, kterému se v roce 1187 podařilo „osvobodit“ Jeruzalém od křižáckých vojsk. Skutečnost, že veliký vojevůdce byl původem z města Tikrít v současném centrálním Iráku, odkud pochází i Saddám Husajn, byla státní propagandou za Husajnova režimu hojně využívána – kurdský, resp. nearabský původ Saladdína se samozřejmě zamlčoval.

⁶ Předků dnešních Turků, Turkmenů a Ázerbajdžánců.

doprovázejících averzí, a vykazovali ve srovnání s jinými etnickými menšinami sultanátu maximální apolitičnost (Barker et al. 1998).

V neposlední řadě se i vzhledem k této skutečnosti netěšilo se ze strany *Éntante Cordiale* chystané rozdělení Osmanské říše na *národní státy* organizované podpoře ze strany kurdských kmenových náčelníků, i když i Kurdům bylo v rámci mírové smlouvy ze Sèvres (1920) přislíbeno poměrně rozsáhlé území ve východní Anatólii. Kurdové se tak z větší části zdrželi aktivit proti rodící se Turecké republice za Války za nezávislost (1919-1923), kdy se turecké armádě pod velením Mustafy Kemal-paši (Atatürka) podařilo porazit okupační jednotky Řeků v západní části Malé Asie. Toto důležité vítězství, které fakticky rozhodlo o zrušení stanov Sèvreské smlouvy a přetrvání tureckého státu, vyústilo v kolaps aspirací kurdských intelektuálů ve vytvoření samostatného národního státu.⁷ Poněkud odlišná situace však nastala při násilném prosazování světských reformistických pořádků Ankarou právě v zaostalých východních oblastech země. Nacionalistická i laická politika Atatürkových stoupenců v kurdských provinciích zde často narazila na výrazný odpor místního konzervativního obyvatelstva - avšak i řada *de facto* etnicky organizovaných kurdských povstání z 20. a 30.let proběhla pod náboženskými, nikoli nacionalistickými hesly náboženských vůdců - *šejchů*. Vzpoua a jejich potlačení si vyžádaly tisíce životů (Souleimanov 2002b).

Rozdělení Kurdistánu

Značná část kurdské populace, která byla rozdělena mezi Osmanskou říší a Persií, se od počátku 20. let minulého století ocitla v rámci francouzského (Sýrie) a britského (Irák) mandátního území. V Iráku a Sýrii se tak do řady nepřátel kurdské nezávislosti zanedlouho přidali i britští a francouzští kolonizátoři, kteří zde i po vypršení mandatória⁸ čas od času prováděli politiku *rozděl a panuj* důsledným rozeštváním Arabů a Kurdů. To pak vyústilo v řadu masových povstání v kurdských oblastech Sýrie a zvláště v Iráku, kde se jak základny Evropanů, tak arabské ozbrojené oddíly staly terčem útoků ze strany Kurdů. Tímto obdobím se datují počátky poměrně silného arabsko-kurdského antagonismu. Reakce Britů, později ovšem i Arabů, byla o to brutálnější, že Kurdové přirozeně považovali za svá klíčová města iráckého Kurdistánu Kirkúk, Mosúl a Irbíl, kde se navíc nacházely – a nacházejí - bohatá

⁷ V roce 1923 byla podepsána Lausannská smlouva, která stanovila hranice Turecka v současné podobě.

⁸ Irák se fakticky osamostatnil v roce 1932, Sýrie pak až v roce 1946.

ropná ložiska; jejich význam byl vzhledem k tehdejší neexistenci těžby ropy z Perského zálivu o to podstatnější. Britové tak roku 1925 zrušili polonezávislý kurdský *Mosulský vilájet* a rozhodli o jeho připojení k Iráku. Rovněž turečtí generálové ve 20. letech aspirovali na získání těchto území a leitmotivem jejich snahy ovládnout Kirkúk a Mosúl byla skutečnost, že zde žilo (a žije dodnes) několik desítek tisíc Turkmenů či Turkomanů, mluvících jazykem, který je anatolské turečtině velmi blízký (Ciment 1996; Kendal 1993).

Právě zkušenost s organizovaným ozbrojeným odporem z meziválečného období a konfrontace s novým tureckým, arabským i íránským nacionalismem značně posílila kurdskou národní identitu. V roce 1946, kdy byla severní teritoria Íránu okupována sovětskou armádou, došlo za cílené podpory Moskvy k ustavení tzv. *Mehabadské republiky* - kurdské autonomie v severozápadním Íránu (Eagleton 1963). I když byla Moskva zejména v důsledku sílícího tlaku ze strany USA a Velké Británie posléze donucena se z Íránu stáhnout a kurdská autonomie byla šáhem utopena v krvi, nedlouhá zkušenost s *de facto* vlastní státností se stala dalším stimulem pro upevnění národního sebeuvědomění Kurdů a jejich následné sjednocování (William 1963). Tradiční spontánnost kurdského osvobozenického hnutí tak do jisté míry vzala za své, a po 2. světové válce nabývalo stále organizované i politické podoby. Došlo tak k vytvoření polo- ne- nebo legálních nacionálně vlasteneckých: Demokratické strany íránského Kurdistánu (1945-46), Demokratické strany Kurdistánu (Irák, 1946), Kurdské demokratické strany (Sýrie, 1957), Demokratické strany Tureckého Kurdistánu (1965). Ty pak v politickém životě irácké monarchie – až do svržení dynastie Hášimovců (1958) a nastolení republiky – tak či onak fungovaly.

Regionální vztahy a „kurdská otázka“

Zvláštní pozornost si zaslouží vztahy Turecka se svými jižními a východními sousedy - nahlíženo prizmatem „kurdské otázky“. Mezi Ankarou a Bagdádem například v průběhu poměrně krátkých dějin existence Iráku (od roku 1931) coby suverénní země existovalo cosi jako přirozený soulad zájmů. Bylo to podmíněno tím, že Irák měl podobně jako Turecko problematické vztahy se svými sousedy – Sýrií⁹ a Íránem. Ankara proto potřebovala mít jižně

⁹ Nutno zmínit, že během íránsko-irácké války (1980-1988) byla Sýrie jedinou arabskou zemí, která – navzdory velmi silnému zápalu arabské solidarity - podporovala Írán proti sousednímu Iráku. Kromě důvodů strategického charakteru lze to vysvětlit i tím, že rodina zesnulého prezidenta Háfiza Ásada (respektive jeho syna Bášara), která patří do šíitské větve *alawitů*, jehož vyznavači tvoří přibližně desetinu převážně sunnitské Sýrie, měla v osobě íránských šíitů „přirozených“ spojenců. Alawité v současnosti mají pod kontrolou nejdůležitější instituce v Sýrii, což je zdrojem permanentního společenského napětí.

od vlastních hranic mocný Irák, s nímž nemá vyhraněné teritoriální spory, což mu mělo zajistit protiváhu proti Íránu a Sýrii.¹⁰ Turecko-irácké vztahy se ale poněkud zhoršily po rozhodnutí tehdejšího tureckého prezidenta Turguta Özala¹¹ poskytnout spojeneckým armádám náležitou vojenskou a technickou pomoc za operace Pouštní bouře (1991). Hlavním tmelitelem „strategického přátelství“ Ankary a Bagdádu však byla hlavně „kurdská otázka“, respektive odpor proti separatistickým náladám Kurdů v obou zemích a jejich přeshraniční spolupráci. Bagdád z pochopitelných důvodů příliš neznepokojovaly ani občasné útoky turecké armády na tábory kurdských separatistů, dislokované na svém území - v severním Iráku, k nimž v průběhu 90. let docházelo.

Mezi Tureckem a Sýrií existuje latentní spor - ačkoli Turecko přítomnost jakéhokoli sporu popírá - o území Hatay (Iskenderun, Alexandretta), které se nachází na jižním pobřeží Turecka poblíž severozápadních hranic se Sýrií. V roce 1938, kdy ještě byla Sýrie mandátním územím Francie, poskytla Paříž této oblasti „nezávislost“; krátce na to byla Tureckem anektována (1939). Tento krok Francie byl zdůvodňován nutností zabezpečit neutralitu Turecka v propukající válce s Německem. Sýrie po osamostatnění se dodnes požaduje návrat této oblasti pod svou jurisdikci. Turecko-syrské vztahy poškozují i problém dodávek vody z řeky Eufrat, na níž Ankara vybuodovala zavlažovací systémy a vodní elektrárnu, což se negativně odráží v kvalitě i objemu vody tekoucí do Sýrie. Turci naopak Damašku vyčítali fakt, že od počátku osmdesátých let podněcoval „kurdský terorismus“, respektive poskytoval kurdským separatistům sdruženým v rámci Kurdské strany pracujících (PKK – *Partiya Karkeren Kurdistan*) a vedoucím v jihovýchodních oblastech Turecka ozbrojený boj přístřeší. V říjnu 1998 se obě země ocitly na pokraji válečného konfliktu, kdy Ankara pohrozila invazí do Sýrie. Vojensky, ekonomicky a demograficky mnohem slabší Damašek vzápětí rezignoval; prezident Háfiz Ásad urychleně vyhostil předáka PKK Abdullaha Öcalana ze země.¹² V záhy podepsaných tzv. Adanských dohodách rovněž souhlasil se všemi tureckými požadavky na zastavení podpory poskytované kurdským separatistům (Makovsky 1999). Turecko-syrské

¹⁰ Skutečnost, že kemalistické Turecko se *de iure* zřeklo veškerých územních aspirací (Ankara má podle ústavy zakázáno vznášet jakékoliv územní nároky), rovněž prospěla stabilně vysokému úrovni turecko-iráckých vztahů. Téměř žádný oficiální činitel tudíž – před polovinou 80. let 20. století - nevystoupil s (veřejným) požadavkem „navrácení“ Kirkúku (arabsky *al-Mawsil*) a Mosúlu (arabsky *Kerkuk*) a okolních oblastí.

¹¹ Mimochodem, Turgut Özal byl poloviční Kurd.

¹² Ten byl posléze – za přispění amerických tajných služeb – chycen v Keni, dostal rozhodnutím tureckého vojenského soudu doživotí a nyní tento trest odpykává ve vězení na ostrově Imrali.

vztahy, které se v minulém desetiletí stabilizovaly i díky zahraničně politickému uvažování současné vlády v Ankaře, usilující o bezproblémové vztahy se sousedy, se však v posledních měsících poněkud zhoršily v důsledku probíhající občanské války v Sýrii a skutečnosti, že podle některých informací Turecko podporuje činnost protirežimní Sýrské osvobozené armády.

Vztahy s Íránem jsou také historicky velmi komplikované. Tito klasičtí rivalové v průběhu staletí usilovali o vliv na Středním východě, což vyústilo v řadu nábožensky motivovaných (sunnitsko-šíitských) válek v 16. – 17. století i v pozdějším období. Po vítězství islámské revoluce v Íránu (1979) vstoupilo dějinné ideologické soupeření mezi islamistickým Íránem a prozápadním, sekulárním a proamerickým Tureckem do nové fáze. I zde však – kromě podpory radikálních islámských uskupení působících v Turecku – v 90. letech minulého století byla „kurdská otázka“, která značně komplikovala vzájemné vztahy Ankary a Teheránu. Íránští mulláhové totiž poskytovali kurdským separatistům podporu – zbraně, munici a zázemí – v jejich boji proti Turecké republice; retrospektivně se dá říci, že tato politika – stejně jako podpora iráckým Kurdům (viz níže) - se Teheránu nevyplatila, neboť buňky kurdských ozbrojenců v západním Íránu začínají vykazovat stále zřetelnější míru separatistické aktivity. Pro úplnost obrazu je zde třeba zmínit, že i Teherán obviňoval Ankaru z podněcování iredentistických aktivit iránských (jižních) Ázerbajdžánců, národa, který je Turkům etnicko-kulturně a jazykově velmi blízký. V posledních letech se však turecko-iránské vztahy výrazně zlepšily, což má za následek rovněž posílení ekonomických vazeb mezi těmito sousedními zeměmi – Turecko nyní patří mezi nejvýznamnější odběratele iránské ropy a zemního plynu.

Problematické jsou dodnes vztahy Turecka s Arménií. Tento stav je podmíněn neustálými snahami Jerevanu prosadit na mezinárodní rovině otázku uznání genocidy Arménů v Osmanské říši (1915) – fakt, který Ankara odmítá uznat, ale i nedořešeným konfliktem mezi Arménií a Ázerbajdžánem o Náhorní Karabach, v němž Turecko podporuje Ázerbajdžánce.¹³ Neméně důležité byly občasné protesty Ankary na adresu Arménie v souvislosti s (údajnou) podporou Kurdům, resp. s existencí na arménském území výcvikových táborů PKK. Podobná obvinění, jejichž podloženost je velmi těžké ověřit, vznášela v 80. a 90. letech minulého století Ankara i směrem k Aténám. Je zajímavé, že samotná vojenská doktrína Turecké

¹³ Viz např. Emil Souleimanov, Postsovětská Arménie - zajištění národní bezpečnosti mezi Tureckem a Ruskem, *Medzinárodné vzťahy*, 9:2 (2011), ss. 56-66.

republiky až do poloviny 90. let se opírala o formuli „2+1“, tedy předpokládala možnost současného vojenského konfliktu proti dvěma spřáteleným státům (Řecku a Sýrii) a nepříteli ve svých hranicích (Kurdové).

Kurdové v Iráku

V roce 1961 propuklo v iráckém Kurdistánu velké povstání, které s menší či větší mírou intenzity a občasnými přestávkami přetrvalo až do počátku 90. let. Až do poloviny 70. let vedl povstání charismatický Mustafá Barzání, zakladatel Demokratické strany Kurdistánu a nejvlivnější kmenový vůdce iráckých Kurdů; nyní je strana vedena jeho synem Masúdem.¹⁴ Ačkoli v roce 1970 došlo k dohodě mezi Bagdádem a Barzáním o vytvoření *Kurdské autonomní oblasti* v řadě Kurdy obydlených oblastí Iráku, zůstávala tato dohoda spíše formální záležitostí, neboť zde byla i nadále prováděna politika násilné *arabizace* a systematického porušování práv kurdských obyvatel. Bagdád například do severoiráckých oblastí systematicky přesouval tisíce Arabů, převážně šíitů z jihu. To nadále naráželo na ozbrojené protesty Kurdů. V polovině 70. let došlo k opětovnému povstání v iráckém Kurdistánu; tentokrát se Kurdům dostávalo vojensko-technické a jiné materiální podpory ze strany Rezá-šáhu Pahlávího, iránského monarchy, který své počínání podporoval nacionalistickou rétorikou – hesly o společném (iránském) původu Peršanů a Kurdů. Ve skutečnosti však měl pragmatický zájem; šlo mu totiž o maximální oslabení Iráku, s nímž měl významné územní spory kolem vlastnictví oblastí u ústí a toku příhraniční řeky Šatt al-Arab. Poté, co se šáh v roce 1975 – výhodně pro Írán – dohodnul s Bagdádem, svoji podporu stáhnul, a kurdské povstání bylo brutálně potlačeno; desítky tisíc Kurdů uprchly do sousedních zemí, hlavně do Íránu a Turecka, samotný Mustafá Barzání utekl do USA, kde roku 1979 zemřel.

Několik měsíců po islámské revoluci v Íránu – ve snaze využít susedovo zdánlivé oslabení - zaútočila irácká vojska pod Husajnovým velením na Írán; začala tak krvavá irácko-iránská válka (1980-1988). Ta stála životy desítek tisíc Kurdů na obou válčících stranách. Mužské obyvatelstvo kurdských kmenů, obývajících příhraniční oblasti, bylo i ze strategických důvodů¹⁵ vystaveno takřka totální mobilizaci¹⁶ a utrpělo v průměru největší

¹⁴ Je symptomatické, že se povstání časově shoduje s uchopením moci nacionalistickou stranou BAAS (1963) a zesílením politiky arabizace severoiráckých provincií.

¹⁵ Blízkost k frontě a snaha „zbavit“ se co nejvíc potenciálně neloajálních Kurdů.

¹⁶ Třeba říci, že mnozí mladí Kurdové dezertovali do Turecka či se skrývali v horách.

ztráty – zejména na iránské straně. Kurdové, znovu podněcovaní Teheránem, zintenzívnili partyzánské aktivity proti irácké armádě, což opět zaplatily svými životy tisíce kurdských civilistů obzvláště v konečné fázi války. Saddám Husajn totiž několikrát neváhal použít i chemických zbraní, které byly nasazeny proti desítkám kurdských vesnic. Podle převážně kurdských informací, jimž dává za pravdu i řada západních odborníků, od roku 1963 – nástupu nacionalistické strany BAAS k moci v Bagdádu a zintenzivnění politiky arabizace – bylo v nížinné části iráckého Kurdistanu zlikvidováno zcela či částečně přibližně 4000 kurdských vesnic. Až 300 tisíc Kurdů bylo zabito nebo zemřelo následky nemocí a hladu (O’Leary 2002). Další desetitisíce uprchly do Turecka a Íránu.

V roce 1984 se k iráckým Kurdům přidali i Kurdové turečtí - ozbrojené oddíly PKK a až do jeho zajetí tureckými bezpečnostními službami v únoru 1999 sváděly s tureckou armádou v jihovýchodních oblastech země prudké boje.¹⁷ (K občasným protivládním rebeliím dochází – zejména v posledním desetiletí - i v iránské části Kurdistanu). Konflikt v jihovýchodních oblastech Turecka si vyžádal kolem 30 tisíc lidských životů převážně Kurdů. Jak se však ukázalo, teroristicko-diverzní metody boje PKK jak proti tureckým vojskům, tak nezdědka i vůči údajným kolaborantům z řad místního kurdského obyvatelstva se nesetkaly s masovou přízní tureckých Kurdů a kolem Öcalana se nesjednotili turečtí Kurdové, aspoň nikoliv v takové míře, jako tomu bylo u iráckých Kurdů v případě legendárního Mustafy Barzáního. Mnohem serióznějším dopadem patnáctileté činnosti PKK se ale stala skutečnost, že o Kurdech se ve světě vůbec začalo vědět a mluvit; idea kurdské suverenity se stala význačnou myšlenkou jak kurdské komunity ve světě, tak liberálně smýšlející veřejnosti na celém světě. Poskytla rovněž žádoucí nástroj zejména regionálním vládám a jednotlivým politikům – i v Evropě - usilujícím o oslabení moci Turecka.¹⁸

"Svobodný Kurdistan" (1992 - ?)

Spojenecká operace Pouštní bouře v Iráku (1991) se stala další příležitostí pro irácké Kurdy, aby upevnili své pozice v boji proti nenáviděnému Saddámovu režimu. I když se

¹⁷ Velmi důležitá byla v 80. letech spolupráce iráckých (jižních) a tureckých (severních) Kurdů, která posilovala vědomí národní sounáležitosti.

¹⁸ Jednalo se tedy – či se jedná - převážně o Řecko, Sýrii, SSSR, Arménii, Rusko atd.

Spojené státy a Velká Británie¹⁹ přece po určitém váhání rozhodli postavit se na stranu Kurdů, trestná výprava Bagdádu ovšem měla dost času na to, aby zaútočila na jižní kurdské oblasti a obsadila téměř všechna důležitá severoirácká města. Na půlmilionu Kurdů tak před nástupem irácké armády muselo uprchnout před postupující pravidelnou armádou muselo uprchnout, převážně do Turecka, odkud pak desetitisíce pokračovaly v trnité cestě za šťastným životem v evropských zemích a v Americe. Záhy však byl na dvou třetinách severoiráckého území obydleného z větší částí Kurdy a za přímé pomoci USA a Británie vytvořen tzv. Svobodný Kurdistan (1992), kde byla vyhlášena bezletová zóna pro irácké letectvo, i když jak Mosúl, tak Kirkúk a Irbil nějakou dobu stále ještě zůstávaly v rukou arabských ozbrojenců či přímo irácké armády. Existence Svobodného Kurdistanu se v 90. letech opírala především o politickou podporu ze strany Spojených států a Velké Británie, s jejíž pomocí došlo i k významnému „vyčištění“ severoiráckých měst od arabských ozbrojenců. Zrušení bezletového pásma či obecně odstup spojenců od podpory Kurdů v 90. letech by mohly přivodit jak seriózní arabsko-kurdské krveprolití na komunální úrovni, tak masivní útok ze strany objektivně mocnější regulární irácké armády s cílem vypořádat se jednou pro vždy s *kurdskými zrádci*. V oblasti byly vytvořeny orgány samosprávy, posíleny vlastní ozbrojené formace (*pešmer*, pl. *pešmerga - jdoucí na smrt*), policie – tyto instituty fungují dodnes. Vznikla relativně svobodná média; zisky z prodeje zdejší ropy zaručují kurdskému obyvatelstvu na místní poměry stabilně kvalitní život a *pešmerga* možnost získávat zbraně a munici (Heller 1996). Kirkúk, administrativní středisko iráckého Kurdistanu, považují mnozí Kurdové za hlavní město nezávislého kurdského státu, který má v budoucnu vzniknout, respektive velmi silné autonomie v rámci Iráku.

Jednotě v iráckém Kurdistanu však dlouhodobě bránil kurdský partikularismus, který není zcela překonán ani dnes. Od roku 1976, kdy se od Demokratické strany Kurdistanu odštěpil Vlastenecký svaz Kurdistanu, vedený největším Barzáního rivalem Džalálem Talabáním, se boj o moc nezřídka vyostřoval, a jakmile se hrozba z jihu zdála být na ústupu, došlo k vyřizování účtů mezi místními kmeny a vůdci, jako za *malé kurdsko-kurdské války* v roce 1994. Tato skutečnost pak značně oslabovala pozice Kurdů v jejich společné věci, neboť „nepřátelé kurdské jednoty a nezávislosti“, jak jsou Kurdy označováni především Turci a Arabové, toho neváhali využít ve vlastní prospěch. Skutečností, která místní poměry ještě více

¹⁹ A to na rozdíl od jejich krvavé neutrality za šíitského povstání proti sunnitskému Bagdádu v jižním Iráku ve stejné době, které stalo životy tisíců šíitů zmasakrovaných iráckými oddíly zvláštního nasazení.

komplikuje, je existence v těchto třech kurdských oblastech severního Iráku již zmíněné turkmenské komunity, čítající několik set tisíc lidí, orientující se výhradně na Turecko a jeho podporu a mající problémové vztahy s Kurdy, ale i komunity křesťanských Asyřanů, která turkmenské nadšení pro Turky a Turecko historicky nesdílí. Kromě těchto komunit obývají severoirácké oblasti i (převážně šíitské) Arabové, vesměs přestěhovalci za Husajnova režimu, kteří sdílejí s Turkmeny obavy z kurdské dominance v oblasti; ozbrojené střety mezi Turkmeny a Araby na jedné straně a Kurdy na straně druhé, k nimž ve druhé polovině roku 2003 a začátkem roku 2004 zde docházelo, tomu nasvědčily. Konec srážkám položil jen zásah amerických vojáků.

V 90. letech minulého století bylo pro Američany významným úkolem docílit maximálně možného oslabení Bagdádu; „kurdská otázka“ se v této souvislosti nabízela sama. Problém, jak irácké Kurdy sjednotit, se tak stala noční můrou pro Američany, kteří sem vysílali v 90. letech minulého století nespočetných emisarů, a zdá se, že nakonec dosáhli relativně slušných výsledků. V posledních několika letech je totiž patrné, že soupeřící kurdské frakce značně sblížily svoje postoje²⁰ a že je moc v *Svobodném Kurdistanu* - alespoň v současné fázi kurdské suverenity - šťastně rozdělena. Iráckí Kurdové obecně patří mezi rozhodné zastánce federalizace Iráku, což se setkává se záští iráckých Arabů – jak sunnitů, tak (zejména v posledních měsících) šíitů.

Turecká nespokojenost

Vývoj v *tureckém podbříšku* se pochopitelně nezamlouvá politikům z Ankary, o čemž jsme již měli možnost se přesvědčit. „Kurdská otázka“ je totiž již po dobu minimálně dvou desetiletí noční můrou ankarských stratégů, a to z více důvodů. Předně, v jihovýchodních „kurdských“ provinciích dochází k nepřetržitému demografickému boomu a budou-li současné tempa růstu kurdské populace nadále přetrvávat, k polovině tohoto století se podíl Turků a Kurdů v Turecku vyrovná. Zatímco však ještě nedávno bylo „kurdskou emancipací“ relativně možné udržovat na uzdě cílenou jazykovou politikou,²¹ v posledních letech se situace razantně mění. Istanbul, Ankara, ale i další kdysi „čistě“ turecká města čelí

²⁰ Demokratická strana Kurdistanu syna zesnulého Mustafy Masúda Barzáního, Patriotický svaz Kurdistanu Džalála Talabáního jsou v podstatě identickými stranami se stejnou sociálnědemokratickou orientací a strategickými cíly, rozdíl jen tvoří osobní animozita stranických vůdců a rozdílná kmenová základna *voličů*.

²¹ Kurdština nebyla oficiálně považována za samostatný jazyk; turecké úřady dokonce odmítali Kurdům ve svébytné identitě, považovali je za „horské Turky“. To již však již pět let – hlavně vzhledem k nátlaku EU - neplatí. Viz Souleimanov 2002a.

neutuchajícimu přísunu kurdského živlu; Kurdové, zoufalí kvůli stabilně vysoké nezaměstnanosti a absenci perspektiv doma sem jezdí kvůli práci a lepšímu životu. Mnozí Kurdové – hlavně v Turecku – dosáhli v posledních letech poměrně vysokého společenského postavení, vydělali si majetek na obchodování s „kupci“ z postsovětských zemí; některé čtvrti Istanbulu jsou již dnes převážně kurdské. Vytvářejí se tak poměrně silné – nezdědka i kulturně a zeměpisně izolované - početné kurdské komunity; neustálý přísun kurdského elementu znemožňuje asimilaci, tradičně prosazovanou Ankarou. Kvůli nátlaku ze strany Evropské Unie, která případný vstup Turecka do Společenství podmiňuje politikou vůči mj. etnickým minoritám, odpovídající unijním normám, tak Ankara musí měnit i svůj přístup ke „kurdské otázce“. Kurdština tak byla formálně uznána za samostatný jazyk (2002) - na rozdíl od 70. či 80. let minulého století to již není zakázaný jazyk. V současné době se v ní smí i vyučovat atd. Současně s tím roste i sebeuvědomění kurdského obyvatelstva, čemuž prospívají i kontakty s *de facto* nezávislým iráckým Kurdistánem. Mnozí Turci však vidí příčinu zaostalosti své země v Kurdech či spíše v historickém stereotypním obrazu Kurda jako zaostalého, hrubého, nevzdělaného, nespolehlivého a nebezpečného jedince; obrazu, který kromě Turecka přetrvává i v řadě sousedních zemí. Nutno zmínit, že na rozdíl od převážně tureckých (vyspělejších) oblastí v kurdských provinciích stále ještě na denním pořádku přetrvávají zvyky, jako krevní msta, vraždy žen ze „cti“ atd. Jedná se tedy jevy, které obecně kazí obraz Turků a Turecka v očích (Západo)evropanů, rozlišupředně těch, kteří poukazují na odlišnou – neslučitelnou – kulturní *background* Turků a Evropanů.²² Vztahy mezi Turky a Kurdy jsou poměrně napjaté, i když by bylo nanejvýš zavádějící v tomto ohledu paušalizovat – etnicky motivované střety na komunální úrovni mezi příslušníky obou etnických skupin jsou v současnosti spíše řídkosti. Turecké nacionalisty a obzvláště generalitu však nesmírně pohoršují občasná vystoupení kurdských migrantů v tureckých městech, například v Istanbulu, – vyslovujících se na podporu Öcalana, PKK atd., tedy na témata, která jsou tabuizovaná; jedná se o jev, který byl ještě před deseti patnácti lety nepředstavitelný.

Obava z vytvoření nezávislého či fakticky nezávislého kurdského státu jižně od vlastních hranic totiž přiměla turecké poslance, aby ve dvou hlasováních po sobě odmítli naléhavé prosby Washingtonu, aby bylo na 60 tisícům amerických vojáků umožněno zaútočit na Irák z tureckého území.²³ Rozhodnutí tureckých poslanců navíc připravilo Koalici o

²² Prospívá tomu skutečnost, že pro běžného Evropana je obtížné rozlišovat mezi Turkem a Kurdem.

²³ Souhlas byl poskytnut pouze s použitím vzdušného prostoru republiky nevojenskými americkými letadly.

možnost soustředěného útoku na Bagdád z kratšího i snadnějšího severního směru. Jelikož bylo v dané situaci nereálné vytvořit útoku schopnou armádu vysazením desetitisícových desantů, museli si Američané v severním Iráku vystačit především spoléháním na kurdské *pešmerga*; to americko-kurdskou spolupráci a důvěru ještě více upevnilo.. Turci totiž docela logicky připouštěli, že by washingtonští stratégové v rámci politiky oslabení Iráku byli ochotni uvažovat o (fakticky) nezávislém či výrazně autonomním statutu iráckého Kurdistanu; tyto předpovědi se aspoň zčásti naplnily. Je zřejmé, že Kurdové získali ponaučení z minulé války a nebudou ochotni bez výslovné podpory spojenců riskovat odvetu ze strany Arabů, k čemuž by v případě opětovného návratu severního Iráku pod jurisdikci Bagdádu dříve či později mohlo dojít. Tato perspektiva by ovšem představovala bezprostřední hrozbu bezpečnosti a jednotě Turecka, neboť by zcela zřejmě posílila separatistické aspirace vlastní kurdské menšiny.²⁴ Turci se navíc docela logicky obávají, že by v případě vytvoření nezávislého Kurdistanu získali Američané nástroj účinného nátlaku na Turecko, ale perspektivně možná i na Írán i Sýrii²⁵, kde – jak již bylo zmíněno - rovněž existují kurdské menšiny. I proto se pokouší Ankara ve spolupráci se zmíněnými zeměmi, obávajícími se kurdského separatismu, ale i dalšími arabskými státy vytvořit koalici, která si staví cíl zabránit případné fragmentaci Iráku, což se jí – vezmeme-li v úvahu podporu ze strany Íránu, Sýrie, Jordánska, Egyptu a Saúdské Arábie - docela daří. Mimochodem, v minulých měsících se stupňovaly i aktivity Turků namířené na ustavení spolupráce s iráckými Araby; mezi mocné odpůrce Kurdů například patří radikální šíitský lídr šejch Muqtáda as-Sadr, podporovaný v myšlence jednotného Iráku mj. hlavním šíitským duchovním Iráku ajatolláhem Álím as-Sistáním, ale i premiérem (rovněž šíitou) Ibrahímem al-Džafárim. Nedávná premiérova návštěva do Ankary, nekonzultovaná s prezidentem (Kurdem) Džalálem Talabáním, tak byla posledním silně zkritizována a posloužila se o vnitropolitický skandál; není však nikterak ojedinělá.

Koncem března (2003) přes opakovaná popírání oficiální Ankara nakonec přiznala, že speciální průzkumný oddíl turecké armády překročil iráckou hranici. Turecký premiér Recep Tayyip Erdogan po několika týdnech, jimž předcházela i návštěva amerického ministra zahraničí Colina Powella a nervózní konzultace s tureckými kolegy, nedvousmyslně varoval, že by v případě dislokace kurdských ozbrojených formací v Mosúlu a Kirkúku si Ankara

²⁴ Odmítnutím amerického návrhu však přišla Ankara o údajný příslib 30 miliard dolarů od Washingtonu, které by jinak představovaly žádoucí přínos pro stagnující tureckou ekonomiku.

²⁵ Damašek velmi zneklidnila ozbrojená vystoupení Kurdů v provincii Hasakah na jaře 2004.

nechala právo zaútočit na tyto strategické oblasti - vždyť je kontrola nad ropnými ložisky Mosulu a Kirkuku, kde se dobývala minimálně třetina irácké ropy, klíčová pro budoucnost vznikajícího kurdského státu. Je zajímavé, že ve vystoupeních některých tureckých politiků – počínaje ministrem obrany Sabahattinem Cakmakoglu a bývalým tureckým prezidentem Süleymanem Demirelem – začala stále častěji zaznívat myšlenka, která by se dala shrnout takto: „Ve 20. letech 20. století jsme Kirkúk a Mosúl postoupili Iráku, nikoliv Kurdům. Dojde-li k přehodnocení tohoto stavu, budeme nuceni zasáhnout“. I když turecká armáda v průběhu 90.let několikrát zasáhla do severního Iráku, kde se nacházely vojenské základny PKK, od poloviny 90.let se navíc severně Mosulu nachází asi desetitisícová jednotka turecké armády, Kurdové důrazně pohrozili, že případná invaze regulérní turecké armády narazí na jejich ozbrojený odpor, což je velmi pravděpodobné: Kurdové nemají co ztrácet. I Američané, kteří rovněž varovali turecké spojence z NATO před invazí²⁶, museli pod nevídaným tureckým nátlakem v polovině dubna 2003 donuceni přesvědčovat Kurdy, aby se urychleně stáhli z právě dobytých Kirkúku a Mosúlu. Ti se pak do těchto měst a okolních oblastí vbrzku vrátili. Vzkaz Turecka Kurdům je však zřetelný: premiér Recep Tayyip Erdogan jim pohrozil, aby si „nepohrávali s ohněm“, v opačném případě jim hrozí zásah nejenom ze strany Ankary, ale i Teheránu a Damašku. Není třeba zdůrazňovat, že podobné výroky se nestkávají s přízní iráckých Kurdů, ani Kurdů tureckých.

Ankara nyní stojí před obtížným dilematem. Turecko evidentně má nesmírný zájem o posílení svého jižního souseda – Iráku, o existenci silného a sjednoceného (jednotného) státu, v němž by byl vliv (proiráckých) šítů neutralizován a separatismus Kurdů by byl znemožněn či aspoň výrazně utlumen. Ve společných americko-tureckých rozhovorech, ale i na mezinárodní scéně důsledně prosazovalo zrušení mezinárodních sankcí proti Iráku²⁷. Je tudíž snad nejrazantnějším zastáncem rozšíření svrchovanosti Bagdádu nad severními oblastmi.

Perspektivy kurdské nezávislosti: Mezi USA, Tureckem, Íránem a Araby

Osud iráckých Kurdů tak bude do značné míry záležet na tom, jakým způsobem bude vynaloženo s *iráckým dědictvím*. Dojde-li nakonec k faktickému rozdělení Iráku, ať již pod

²⁶ Podle tvrzení prezidenta Bushe „Velmi jasně Turkům dáváme najevo, aby nezasahovali do severního Iráku“. Citováno podle Washington Post, 04. 4. 2003.

²⁷ Kvůli ekonomické blokádě Iráku ze strany mezinárodního společenství přicházely ročně o miliardy dolarů mj. i vzhledem k nemožnosti získávat značné finanční prostředky za tranzit irácké ropy do (tureckého) středomořského přístavu Ceyhan.

pokryvkou vytvoření (kon)federativního státu, zahrnujícího šíistké Araby v jižních oblastech, sunnitské Araby ve středu země a Kurdy na severu – scénář, který se prozatím zdá být jako poměrně pravděpodobný - budou se Kurdové muset spoléhat na vojensko-politickou podporu USA tvář v tvář případné (nejenom) turecké invazi, respektive na vlastní jednotu jako na záruku proti arabskému revanšismu. Není totiž žádná pojistka, že by se příští, jak se předpokládá, demokratický zvolený (jisté je, že bude arabský, buď sunnitský, nebo spíše šíitský) režim v Bagdádu nesoústředil na úsilí ve prospěch sjednocení irácké arabské vlasti a v tomto případě by Kurdy čekala další léta boje s početnějším i motivovaným nepřítelem. Jak již bylo naznačeno, přítomnost výrazně proamerické kurdské autonomie v severním Iráku se ale jeví jako trumfová karta Američanů v jejich tradiční středovýchodní politice *biče a cukru*, a sice vůči problematickému Íránu, v poslední době ne příliš *vstřícnému* Turecku, ale v menší míře i Sýrii. I proto lze i v návaznosti na celou řadu ne méně důležitých *nekurdských* faktorů se značnou dávkou jistoty očekávat delší i výraznější přítomnost Spojených států v Iráku.²⁸

Nelze zapomínat rovněž na skutečnost, že v případě, dospějí-li v Ankaře k závěru, že vývoj jižně vlastních hranic přímo ohrožuje jednotu a bezpečnost Turecka, stane se hrozba invaze nejmocnější v regionu turecké armády reálnou, ať již to bude Turkey stát další desetiletí marného čekání na členství v Evropské unii nebo ale spíše zhoršení vztahů s dosud klíčovým spojencem - USA a další značné ekonomické a geopolitické oběti (Souleimanov 2006). Nutno dodat, že dokument tureckého Ministerstva zahraničních věcí z května 2001 pod názvem „Prioritní cíle turecké politiky ve vztahu k Iráku“, kde je jasně uvedeno, že „vyhlášení nezávislého kurdského státu v severním Iráku by mělo Turecko považovat za důvod k vojenské intervenci“, podepřený novějšími výroky i politikou, stále platí.²⁹ Což je důležitější, nadále platí i způsob myšlení tureckých generálů, pro něž by znamenala perspektiva vytvoření *de facto* či *de iure* nezávislého kurdského státu jižně vlastních kurdských oblastí bezpečnostní katastrofu.

²⁸ V této souvislosti nutno poznamenat, že dubnové (2003) stažení *pešmerga* z Kirkúku a Mosúlu záhy po jejich obsazení lze vnímat spíše jako formální gesto usmíření s Ankarou. V případě potřeby totiž nebude větší problém za pár hodin vrátit kurdské bojůvky do těchto měst, navíc samotní obyvatelé měst, z převážné části Kurdové, se mohou chopit svých *kalašnikovů* a se stát *pešmerga*.

²⁹ Citováno podle <http://www.turkpulse.com/turkey20.htm>.

Je perspektiva kurdsko-turkmenské federace reálná?

Nechtějí-li se Kurdové a Turci ocitnout ve válce, nezbyvá jiné řešení než to kompromisní. Zde se sama sebou vybízí perspektiva vytvoření kurdsko-turkmenské *federace* v severním Iráku, jejíž bezpečnost by zaručovalo jak Turecko, tak Spojené státy. Tím lze vysvětlit i pomalý, ale za současných okolností nezbytný odstup Turecka od vize jednotného iráckého státu, což lze považovat spíše za akceptaci reality. Není bez zajímavosti, že od roku 2003 probíhaly – zřejmě probíhají dodnes - tajné konzultace mezi Washingtonem a Ankarou a z mála informací, které se dostaly ven z diplomatických kuloárů, se dalo usoudit, že by Turci v podstatě byly ochotni odstoupit od původního rezolutního odmítání odpojení severních provincií Iráku výměnou za *turkmenizaci* (a následnou *turkizaci*) iráckého Kurdistanu. Pokud se tedy v Turecku výslovně mluví o kurdsko-turkmenské federaci, tedy se zastoupením protureckých Turkmenů, případně místních Arabů (účast Asyřanů je pro Turky méně nepřijatelná, ale vzhledem k jejich obavám, z kurdské dominance rovněž přípustná) a za účasti vůči tureckému státu víceméně příznivě nakloněné Demokratické strany Kurdistanu Masúda Barzáního, přirozeně se předpokládá, že zastoupení Turkmenů i Kurdů v koncipované federaci bude rovnoměrné (nebo téměř rovnoměrné), i když je Turkmenů v současném Iráku i vzhledem k stálým emigracím do Turecka v poměru asi sedmkrát méně než Kurdů. Tento případný útvar, v neposlední řadě tedy jeho ekonomická základna - ropná pole Mosúlu a Kurkúku - by měl být podroben přímé kontrole ze strany Ankary, která by tak mohla získat permanentní *carte blanche* pro jakousi korekturu podoby a konkrétní politiky nové politické entity.³⁰ Určení statutu této entity je však otázkou, která bude v dohledné době ovlivněna souhrnem celé řady jak vnitropolitických, tak vnějších faktorů.

Použitá literatura:

1. BARKER, Henry a Graham, Fuller. 1998. *Turkey's Kurdish Question*. Washington.
2. CIMENT, Ciment. 1996. *The Kurds, State and Minority in Turkey, Iraq and Iran*. New York: Facts on File.
3. EAGLETON, William, Jr. 1963. *The Kurdish Republic of 1946*. London: Oxford University Press.
4. FUCCARO, Nelida. 1997. *The Lost Kurds: The Yazidis of Modern Iraq*, London/New

³⁰ Viz například obnovovanou webovou stránku severoiráckých Turkmenů: <http://www.turkmeneligenlik.8k.com/english.htm>

York: IB Tauris.

5. HELLER, Mark. 1994. Iraq's Resentful Shi'a and Kurdish Communities. In: *Iraq's Road to War*. Ed. Baram, Amatzia. New York: St. Martin's Press.
6. *Istoriya Kurdistana*. 1999. Moskva: Rossijskaja akademija nauk.
7. KENDAL, John. 1993. The Kurds Under the Ottoman Empire. In: *A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan*. Ed. McDowall, David a Chaliand, Gerard. New York: Olive Branch Press.
8. KREYENBROEK, Phillip a Allison Christine. 1996. *Kurdish Culture and Identity*. London: Zed Books.
9. MAKOVSKY, Alan. 1999. Defusing the Turkish-Syrian Crisis: Whose Triumph? *Middle East Insight*, February.
10. MCDOWALL, David. 2004. *A Modern History of the Kurds*. London: IB Tauris.
11. O'LEARY, Carole. 2002. „The Kurd of Iraq. Recent History and Future Prospects“. Vol 6, No 4 (December).
12. O'BALLANCE, Eduard. 1996. *The Kurdish Struggle (1920-94)*. New York: Macmillan.
13. SOULEIMANOV, Emil. 2002a. „Reforma historického významu: Klíč k turecko-kurdskému usmíření?“, *Mezinárodní politika*, č. 10.
14. SOULEIMANOV, Emil. 2002b. „Turecko, země na pomezí dvou světů: Geopolitické postavení Turecka“. *Integrace* (19. června).
15. SOULEIMANOV, Emil. 2006. „Bezpečnostní aspekty případného členství Turecka v Evropské unii“. *Středoevropské politické studie*, č. 3.
16. SOULEIMANOV, Emil. 2011. Postsovětská Arménie - zajištění národní bezpečnosti mezi Tureckem a Ruskem, *Medzinárodne vzťahy*, 9:2, ss. 56-66.

Regionálne disparity v Európskej únii

Silvia Draková

Abstrakt

Cieľom príspevku je objasniť podstatu regionálnych disparít v kontexte Európskej únie a identifikovať aktuálny stav rozvoja regiónov členských štátov Únie na základe vybraných sociálno-ekonomických ukazovateľov. Uvedené predpokladá vymedzenie a porovnanie jej najviac a najmenej rozvinutých štátov a regiónov a zhodnotenie, či regióny Únie zaznamenávajú z hľadiska ekonomického rozvoja regiónov konvergentné alebo divergentné tendencie. Záverom príspevku je objasnenie prístupu EÚ k odstraňovaniu regionálnych disparít, vrátane priblíženia základných prvkov jej regionálnej politiky.

Kľúčové slová: regionálne disparity, EÚ, úroveň NUTS 2, regionálna politika.

Abstract

The subject of this paper is the clarification of the nature of regional disparities in the context of the European Union and the identification of the current state of EU member states regional development based on selected socio-economic indicators. This assumes the definition and comparison of its most and least developed countries and regions and the evaluation whether the EU's regions are achieving convergent or divergent tendencies in terms of development of regional disparities. Finally, this paper tries to clarify the EU's approach to elimination of regional disparities, including the explanation of basic elements of its regional policy.

Key words: regional disparities, EU, NUTS 2 level, regional policy.

JEL Klasifikácia: R00, R11, R58

Úvod

Postupný, takmer šesťdesiat rokov trvajúci proces európskej integrácie vyústil do vzniku unikátneho hospodárskeho a politického zoskupenia – Európskej únie, ktorá v súčasnosti predstavuje silného hráča na poli svetovej ekonomiky, politiky, bezpečnosti, vedy a výskumu či kultúry; a disponuje potenciálom byť trvalou zárukou stability a prosperity. Využitie tohto potenciálu je však ovplyvňované celým komplexom dispozícií a podmienené svedomitou a cieľavedomou kooperáciou členských štátov, budovaním silnej európskej identity, využívaním vnútornej rozmanitosti vo svoj prospech ako zdroj bohatstva a

odstraňovaním pretrvávajúcich a prehlbujúcich sa prekážok obmedzujúcich ekonomickú výkonnosť Únie, spomaľujúcich rast životnej úrovne obyvateľov a ďalší rozvoj.

Vnútna rozmanitosť Únie na seba pritom na jednej strane nesporne viaže výhody a príležitosti, na druhej strane sa však spája s nežiaducimi efektmi a často pôsobí ako zdroj problémov. A rozmanitosť v zmysle príliš výrazných disparít medzi regiónmi, priepastného zaostávania niektorých európskych regiónov, prudko sa prehlbujúcich rozdielov v životnej úrovni obyvateľov, rastúcej nerovnosti a chudoby medzi aktuálne problémy Európskej únie bez pochyb patrí. Zaťažuje ju totiž vysokými nákladmi, znižuje jej ekonomickú výkonnosť a podnecuje rast politického i sociálneho napätia. Cieľom príspevku je preto objasniť podstatu regionálnych disparít v kontexte Európskej únie, analyzovať aktuálny stav disparít medzi jej regiónmi na základe vybraných sociálno-ekonomických ukazovateľov a priblížiť regionálnu politiku, ktorou EÚ podporuje znižovanie zaostalosti najmenej rozvinutých regiónov a snaží sa o posilnenie jej konkurenčného postavenia ako celku.

Teoreticko-metodologické východiská

Snaha nájsť univerzálne definície pojmov región a regionálne disparity, ktoré by mohli predstavovať vhodné východisko tohto príspevku, sa po štúdiu domácej a zahraničnej literatúry ukazuje viac než ambiciózna. Ako vhodne podotýka Čadil: „*región býva definovaný v rôznych publikáciách rôznym spôsobom. V zásade pritom žiadna z definícií nie je (a ani nemôže byť) považovaná za univerzálnu a všeobecne platnú. Môžeme iba tvrdiť, že správnosť definície regiónu sa odvíja od účelu, na ktorý je používaná.*“¹

V kontexte Európskej únie a v súlade s cieľmi tohto príspevku je potom najvhodnejšie pojmom región rozumieť určitú oblasť krajiny – územný celok, ktorý je vymedzený v súlade s danými kritériami. V užšom slova zmysle vníma Európska komisia najčastejšie región ako územný celok na úrovni NUTS 2, pričom NUTS (*La Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques*) predstavuje jednotnú nomenklatúru územných jednotiek na štatistické účely, ktorá bola Európskou úniou zavedená pre potreby harmonizovaného zberu údajov a regionálnej štatistiky. Územie členských štátov sa na základe nomenklatúry člení v závislosti od počtu obyvateľov do nasledovných skupín: úroveň NUTS 0: predstavuje územie členského štátu (napríklad Slovenská republika, Nemecká spolková republika, a pod.); NUTS 1: územie s 3 – 7 miliónmi obyvateľov - v prípade menších členských štátov predstavuje celé ich územie; v ostatných väčšie územné celky (napr. SR; spolkové krajiny v Nemecku a pod.);

¹ ČADIL, J. *Regionální ekonomie: Teorie a aplikace*. Praha: C. H. Beck, 2010. s. 1.

NUTS 2: územie s počtom obyvateľov 800 tisíc - 3 milióny, teda oblasť/región (napríklad Bratislavský kraj, Západné Slovensko, Stredné Slovensko a Východné Slovensko v SR; vojvodstvá v Poľsku, osem regiónov v ČR alebo francúzske zámorské departementy); NUTS 3: územný celok s počtom obyvateľov 150 tisíc - 800 tisíc, teda v našich podmienkach kraj/VÚC (v SR Bratislavský kraj, Trnavský kraj, Trenčiansky kraj, Nitriansky kraj, Žilinský kraj, Banskobystrický kraj, Prešovský kraj a Košický kraj); LAU 1 (resp. NUTS 4): v SR korešponduje s pojmom okres (teda sem patrí 79 okresov v SR) a LAU 2 (resp. NUTS 5): korešponduje s pojmom obec. Posledné dve spomínané úrovne môžu byť využité v každom štáte, ktorý sa delí na úroveň NUTS 3, a to podľa jeho vôle a rozhodnutia.

Ako už teda bolo spomínané, Komisia najčastejšie uvažuje s regiónom na úrovni NUTS 2. A to nie len pre potreby monitorovania a komparácie regionálnych disparít v rámci EÚ, ale taktiež pre potreby rozdeľovania a čerpania finančných prostriedkov v rámci regionálnej politiky Únie. Na úrovni NUTS 2 je definovaný aj chudobný región, ako región, „v ktorom príjem na jedného obyvateľa je nižší ako 75% priemeru v Európskej únii“². Regióny spĺňajúce túto podmienku majú nárok požiadať v súčasnom programovom období o finančné prostriedky zo všetkých troch fondov regionálnej politiky Únie v rámci jej prvého cieľa Konvergencia.

Regionálne disparity možno v najširšom slova zmysle chápať ako akékoľvek rozdiely, diferencie či nerovnomernosti medzi jednotlivými regiónmi. Európska únia pritom zameriava pozornosť na medziregionálne rozdiely členských štátov rôzneho charakteru – od rozdielov fyzických, ktoré primárne závisia od geografických a prírodných dispozícií regiónov, cez rozdiely demografické, rozdiely v dostupnosti a kvalite infraštruktúry (dopravnej, technickej, zdravotnej, vzdelávacej,...) a rozdiely pracovného trhu, až po rozdiely v hospodárskej štruktúre a ekonomickej výkonnosti regiónov, v príjmoch domácností, v úrovni podnikateľského prostredia, v oblasti vedy, technológií, inovácií a informatizácie spoločnosti či v oblasti stavu životného prostredia. V súlade so zameraním a cieľmi tohto príspevku však budeme regionálne disparity v nasledujúcom texte vnímať v užšom slova zmysle ako rozdiely v ekonomickej výkonnosti, životnej úrovni a ďalšom sociálno-ekonomickom rozvoji jednotlivých regiónov EÚ. Na analýzu boli pritom zvolené nasledovné ukazovatele: hrubý domáci produkt (HDP) per capita v parite kúpnej sily (PKS) z priemerného HDP per capita EÚ, miera nezamestnanosti a disperzia regionálneho HDP na obyvateľa.

² LIPKOVÁ, Ľ. a kol. 2011. *Európska únia*. Bratislava: Sprint dva, 2011. s. 229.

Ukazovateľ HDP v PKS, ktorý je prepočítaný na obyvateľa krajiny, vo všeobecnosti odzrkadľuje ekonomickú výkonnosť a vyspelosť štátu či regiónu, ktorú je možné porovnávať s inými štátmi a regiónmi. Parita kúpnej sily berie do úvahy rozdielne národné cenové hladiny a vyrovnáva existujúce rozdiely medzi kúpnu silou meny v jednotlivých štátoch. HDP per capita v PKS z priemerného HDP per capita EÚ potom umožňuje hodnotiť ekonomickú úroveň štátov a regiónov Únie v porovnaní s jej priemerom.

Sociálno-ekonomický ukazovateľ miera nezamestnanosti vyjadruje podiel evidovaných nezamestnaných obyvateľov k počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov, teda k pracovnej sile, v percentách. Taktiež indikuje rovnomernosť/nerovnomernosť regionálneho rozvoja – keď spravidla (ale nie nevyhnutne) najrozvinutejšie regióny zaznamenávajú nižšiu mieru nezamestnanosti ako najmenej rozvinuté.

Pomerne novým indikátorom na analýzu rozdielov medzi úrovňou regionálneho HDP na obyvateľa a jeho priemernou úrovňou v konkrétnej krajine je indikátor *disperzia regionálneho HDP na obyvateľa*, ktorý zaviedol a od roku 2007 využíva Eurostat, a ktorého najväčšou výhodou je možnosť zaznamenané údaje jednotlivých krajín porovnávať. Indikátor sa určuje nasledovne: „pre danú krajinu, disperzia „D“ regionálneho HDP na úrovni regiónov NUTS 2 je stanovená ako súčet absolútnych rozdielov medzi regionálnym a národným HDP na obyvateľa, vážený na základe regionálneho podielu počtu obyvateľov a vyjadrený v percentách z národného HDP na obyvateľa.“³ Teda⁴:

$$D = 100 \frac{1}{Y} \sum_{i=1}^n |(y_i - Y)| (p_i / P)$$

Pričom:

- Y = národný / celoštátny priemerný HDP na obyvateľa;
- n = počet regiónov k štátu;
- y_i = regionálny HDP na obyvateľa regiónu i;
- p_i = počet obyvateľov regiónu i;
- P = celkový počet obyvateľov štátu.

Výsledná hodnota indikátora udáva, o koľko percent sa líši HDP na obyvateľa regiónov od priemerného HDP na obyvateľa krajiny. V prípade, ak by hodnota HDP na obyvateľa vo všetkých regiónoch krajiny bola rovnaká, hodnota indikátora by bola nula.

³ EUROPEAN COMMISSION - EUROSTAT. 2011. *Eurostat regional yearbook 2011*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. s. 101.

⁴ Tamtiež.

Samotná analýza regionálnych disparít štátov Európskej únie prináša viacero úskalí. Medzi najzávažnejšie možno považovať práve výber hodnotiacich ukazovateľov a úrovne hodnotenia, určenie miery zovšeobecňovania výsledkov, rovnako ako dostupnosť harmonizovaných dát a aktuálnych údajov. Porovnávanie krajín a regiónov a ich členenie na bohatšie a chudobné pri využívaní všeobecne uznávaného ukazovateľa HDP per capita v PKS je potrebné správne interpretovať. Nemožno tvrdiť, že takáto komparácia regiónov skutočne a absolútne odráža ich sociálnu a hospodársku situáciu, či bohatstvo obyvateľov príslušných územných celkov. Komplexná analýza si vyžaduje výber viacerých ako len troch indikátorov - no v článku budeme od uvedených úskalí abstrahovať, prípadne volíme optimálnu možnosť v snahe ich zohľadnenia. Naším cieľom je totiž upozorniť na narastajúce regionálne nerovnomernosti v Európskej únii, zaostávanie mnohých európskych regiónov zo sociálno-ekonomického hľadiska za najrozvinutejšími regiónmi Únie či nadradenosť hlavných miest.

Aktuálny stav regionálnych disparít v Európskej únii

Európska únia v súčasnosti spája 27 štátov, 271 regiónov a takmer pol miliardy obyvateľov. Medzi jej členské štáty s najvyšším HDP per capita v parite kúpnej sily z priemerného HDP per capita EÚ pritom patria Luxembursko (266% priemerného HDP per capita EÚ), Holandsko (132%), Írsko (128%), Rakúsko (125%) a Dánsko (123%); medzi štáty s najnižšou dosahovanou hodnotou tohto ukazovateľa možno naopak zaradiť Bulharsko (44%), Rumunsko (47%), Lotyšsko (51%), Litvu (55%) a Poľsko (61%).⁵ Uvedené vychádza z najnovších údajov uverejnených v databázach Eurostatu, ktoré sú dostupné pre rok 2009, a zohľadňuje referenčnú hodnotu priemerného HDP per capita v PKS EÚ vo výške 23 500⁶.

Regióny s najvyšším HDP per capita v Európskej únii sa nachádzajú: v južnom Nemecku, na juhu Veľkej Británie, v severných častiach Talianska a v Belgicku, Luxembursku, Holandsku, Rakúsku, Írsku a v Škandinávii; patria sem taktiež regióny v okolí určitých hlavných miest štátov Únie, najmä v okolí Madridu, Paríža, Prahy a Bratislavy.⁷ Najrozvinutejšími regiónmi EÚ na úrovni NUTS 2 sú konkrétne dlhodobo regióny: Inner London (332% priemerného HDP p.c. v PKS EÚ v 2009), Luxembourg (266%) a Région de Bruxelles-Capitale/Brussels Hoofdstedelijk Gewest (223%). Regióny s najnižším HDP per

⁵ EUROPEAN COMMISSION – EUROSTAT. 2011. *Gross domestic product (GDP) at current market prices at NUTS level 2* [online], aktualizované 15.3.2012 [cit. 15.3.2012]. Dostupné na internete: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupModifyTableLayout.do>>.

⁶ Hodnota priemerného HDP per capita v PKS EÚ výške 23 500 predstavuje 100%.

⁷ EUROPEAN COMMISSION - EUROSTAT. 2011. *Eurostat regional yearbook 2011*. Luxembourg:Publications Office of the European Union, 2011. s. 94.

capita sú koncentrované v južnej, juhozápadnej a juhovýchodnej periférii EÚ, vo východnom Nemecku a v štátoch Únie, ktoré sa stali jej členmi v roku 2004 a 2007.⁸ Medzi najmenej rozvinuté regióny EÚ patrili v roku 2009 konkrétne bulharské regióny Severozapaden s HDP p.c. v PKS na úrovni 27% priemerného HDP p.c. EÚ, Severen tsentralen (29%), Yuzhen tsentralen (31%) či Yugoiztochen (36%), a rumunské regióny Nord-Est (29%), Sud-Vest Oltenia (36%) a Sud – Muntenia (40%).⁹

Tabuľka č. 1 prináša prehľad vybraných ukazovateľov najviac a najmenej rozvinutých regiónov na úrovni NUTS 2 Európskej únie a pre porovnanie aj najviac a najmenej rozvinutých regiónov Slovenskej republiky. Rozvinutosť regiónov je pritom hodnotená na základe ukazovateľa HDP na obyvateľa v PKS z priemerného HDP na obyvateľa EÚ – a to v súlade s metodikou hodnotenia Európskej komisie a Eurostatu.

Ako z tabuľky č. 1 vyplýva, HDP na obyvateľa v PKS z priemeru Európskej únie je v najrozvinutejšom regióne Inner London a najmenej rozvinutom regióne Severozapaden v pomere 12,2 : 1. Hodnota regiónu s najvyššou úrovňou HDP na obyvateľa v PKS z priemeru EÚ je vo Veľkej Británii 4,85 krát vyššia ako v regióne s najnižšou úrovňou; v Belgicku 2,9 krát; v Bulharsku 2,77 krát; v Rumunsku 3,78 krát a v Slovenskej republike 3,64 krát.

⁸ Tamtiež.

⁹ EUROPEAN COMMISSION – EUROSTAT. 2011. *Gross domestic product (GDP) at current market prices at NUTS level 2* [online], aktualizované 15.3.2012 [cit. 15.3.2012]. Dostupné na internete: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupModifyTableLayout.do>>.

Tab. č. 1 Najviac a najmenej rozvinuté regióny EÚ (a príslušných členských štátov)¹⁰ a Slovenskej republiky na úrovni NUTS 2 v roku 2009¹¹

Región (NUTS 2)	Rozloha (v km ²)	Počet obyvateľov (v tis.)	HDP p.c. (v PKS)	HDP p.c. (PKS) z priemeru EÚ (v %)	Miera nezam. (nad 15 r. , %)
EÚ	-	499 686,6	23 500	100	8,9
Inner London (VB)	319,3	3 045,6	78 000	332	9,4
<i>West Wales and The Valleys (VB)</i>	<i>13 128,8</i>	<i>1 894,6</i>	<i>16 100</i>	<i>68</i>	<i>8,9</i>
Luxembourg (Luxembursko)	2 586,0	493,5	62 500	266	5,1
Région de Bruxelles- Capitale/Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Belgicko)	161,0	1 068,5	52 500	223	15,7
<i>Prov. Hainaut (Belgicko)</i>	<i>3 786,0</i>	<i>1 304,4</i>	<i>18 100</i>	<i>77</i>	<i>13,2</i>
Severozapaden (Bulharsko)	19 070,3	916,1	6 400	27	8,0
Severen tsentralen (Bulharsko)	14 974,0	924,3	6 900	29	8,4
<i>Yugozapaden (Bulharsko)</i>	<i>20 306,4</i>	<i>2 115,0</i>	<i>17 700</i>	<i>75</i>	<i>4,1</i>
Nord-Est (Rumunsko)	36 849,8	3 717,6	6 900	29	6,0
<i>Bucuresti - Ilfov (Rumunsko)</i>	<i>1 821,2</i>	<i>2 253,1</i>	<i>26 100</i>	<i>111</i>	<i>4,0</i>
Bratislavský kraj (SR)	2 052,7	616,6	41 800	178	4,6
Východné Slovensko (SR)	15 728,3	1 579,5	11 500	49	15,9

Prameň: EUROSTAT¹²

Na úrovni Európskej únie pritom, ako vyplýva z údajov uvedených v tabuľke č. 2, prevládajú konvergentné tendencie - od roku 2004 do roku 2009 došlo totiž k zníženiu disperzie regionálneho HDP na obyvateľa v Únii na úrovni NUTS 2, a to z 29,4% na 27,2%. To znamená, že HDP na obyvateľa regiónov na tejto úrovni sa približuje k priemernému HDP EÚ. V prípade, ak by sa hodnota indikátora v budúcnosti rovnala nule, znamenalo by to, že hodnota HDP na obyvateľa vo všetkých regiónoch Únie by bola rovnaká.

¹⁰ Kurzívou sú označené regióny na úrovni NUTS 2, ktoré v príslušnej krajine dosahujú hodnotu HDP p.c. v PKS z priemeru EÚ: v prípade Veľkej Británie a Belgicka najnižšiu, v prípade Bulharska a Rumunska najvyššiu – pre porovnanie. Luxembursko má na úrovni NUTS 2 len jeden región.

¹¹ Číselné údaje označené horným indexom ^(x) boli v databázach Eurostatu aktualizované k 6.3.2012.

¹² EUROPEAN COMMISSION – EUROSTAT [online], [spracované: jún 2012]. Dostupné na: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>>. Konkrétne použité databázy: *Gross domestic product (GDP) at current market prices by NUTS 2 regions*, aktualizovaná k 22.3.2012; *Population on 1 January by age, sex and NUTS 2 regions*, aktualizovaná k 25.5.2012; *Area by NUTS 3 regions*, aktualizovaná k 31.5.2012; *Unemployment rates by sex, age and NUTS 3 regions*, aktualizovaná k 30.3.2012.

Tab. č. 2 Vybrané sociálno-ekonomické ukazovatele na úrovni EÚ¹³

	Disperzia regionálneho HDP p.c. na úrovni NUTS 2			Disperzia regionálneho HDP p.c. na úrovni NUTS 3		
	2004	2007	2009	2004	2007	2009
EÚ	29,4	28,2	27,2	-	-	-
Maďarsko	-	37,4	39,8	-	40,7	44,1
Bulharsko	25,8	36,1	39,6	30,9	42,7	46,7
Slovenská republika	28,1	30,8	33,2	29,2	34,9	35,5
Rumunsko	23,1	28,5	30,4	29,2	35,3	37,4
Česká republika	24,8	26,5	26,9	24,8	26,5	26,9
Veľká Británia	22,2	23,4	24,9	28,3	29,0	30,6
Belgicko	25,2	24,3	24,2	28,0	27,7	26,5
Grécko	14,5	22,4	23,9	15,8	24,2	25,1
Portugalsko	23,7	23,5	23,6	28,9	29,0	28,4
Francúzsko	20,0	23,2	23,1	22,7	25,8	26,0
Taliano	-	23,1	22,3	-	-	23,6
Poľsko	18,7	19,9	20,7	32,2	34,5	34,4
Švédsko	15,7	15,5	19,0	15,7	15,5	19,0
Slovinsko	18,6	19,1	18,7	21,3	22,4	22,9
Španielsko	18,8	18,3	18,5	19,4	18,8	-
Írsko	15,3	16,3	16,5	26,1	29,0	32,4
Nemecko (NSR)	17,5	16,9	16,1	29,1	28,5	27,4
Fínsko	15,5	14,8	15,6	18,5	19,2	21,2
Dánsko	15,1	15,1	15,2	18,5	18,5	18,2
Rakúsko	-	15,1	15,1	-	22,8	22,9
Holandsko	11,1	10,6	10,6	17,9	17,7	17,7
Estónsko	-	-	-	42,3	41,9	43,8
Lotyšsko	-	-	-	52,9	47,1	43,3
Litva				23,7	27,4	28,1

Prameň: EUROSTAT¹⁴

Konvergentné tendencie sú však súčasne dopĺňané tendenciami divergentnými, prejavujúcimi sa v rámci viacerých členských štátov nárastom rozdielov (meraných indikátorom D) medzi regiónmi na úrovni NUTS 2, ale taktiež územnými celkami na úrovni NUTS 3. Najvýraznejší rozptyl regionálnych disparít pritom zaznamenávali na úrovni NUTS 2 v roku 2009 Maďarsko, Bulharsko, Slovenská republika, Rumunsko a Česká republika; najmenší naopak Holandsko, Rakúsko, Dánsko, Fínsko a Nemecko. K poklesu regionálnych disparít pritom došlo v porovnaní rokov 2004 a 2009 na základe dostupných údajov len v nasledujúcich krajinách: Belgicko, Portugalsko, Španielsko, Nemecko (NSR) a Holandsko.

¹³ Číselné údaje pre krajiny Estónsko, Cyprus, Litva, Lotyšsko, Luxembursko a Malta neboli k 15.6.2012 v databázach Eurostatu k dispozícii.

¹⁴ EUROPEAN COMMISSION – EUROSTAT [online], [spracované: marec 2012]. Dostupné na: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>>. Konkrétne použité databázy: *Dispersion of regional GDP at Nuts level 2 and 3 (%)*, aktualizovaná k 24.4.2012.

Na úrovni NUTS 3 boli v roku 2009 najväčšie disparity v Bulharsku, Maďarsku, Estónsku, Lotyšsku, Rumunsku a SR; najmenšie naopak v Holandsku, Dánsku, Švédsku, Fínsku, Slovinsku a Rakúsku.

Na základe uvedeného teda môžeme zhodnotiť, že väčšina členských štátov Európskej únie zaznamenáva nárast regionálnych disparít - polarizácia regiónov v rámci Únie pokračuje aj v súčasnosti, neustále. Rozvinuté či rozvinutejšie regióny si upevňujú svoje pozície, zatiaľ čo najzávažnejšie problémy sa presúvajú do stále viac zaostávajúcich menej rozvinutých regiónov. Možno súhlasiť s P. Gajdošom, že v málo rozvinutých regiónoch „*sa kumulujú problémy ekonomické so sociálnymi, [problémy s] kvalitou ľudských zdrojov, infraštruktúrnou vybudovanosťou, komunikačnou a informačnou napojenosťou atď.*, v trhových podmienkach nie sú [tieto regióny] atraktívne a konkurencieschopné,¹⁵ disponujú zníženou schopnosťou adaptácie na meniace sa medzinárodné prostredie a globálne trendy. Takto sa vyčleňujú „chudobné regióny“ s vysokou nezamestnanosťou (tiež alarmujúcou dlhodobou nezamestnanosťou), s nízkymi príjmami obyvateľov a kumulujúcimi sa sociálnymi, ekonomickými, environmentálnymi a ďalšími problémami. Prebiehajúce globalizačné procesy síce zintenzívňujú intra - a interregionálnu kooperáciu a vedú k rastúcej interdependencii regiónov, no zároveň zvyrazňujú medziregionálne rozdiely, vyostrujú konkurenciu medzi regiónmi (konkurenciu v zmysle snahy o získanie obmedzených zdrojov), prispievajú k neproporcionálnej realizácii modernizačných procesov a k oslabovaniu schopnosti dosahovať pozitívne výsledky aplikácie opatrení v záujme odstraňovania disparít.

Odstraňovanie regionálnych disparít v EÚ

Univerzálny návod na odstraňovanie výrazných negatívnych medziregionálnych disparít neexistuje, názory rôznych teoretických škôl na úlohu (a vôbec potrebu) regionálnej politiky sa značne líšia. Neoklasické a neoliberálne teórie tvrdia, že „*v rámci regionálneho rozvoja existuje automatická tendencia k vyrovnávaniu regionálnych rozdielov a úlohou regionálnej politiky je iba posilňovať vyrovnávacie mechanizmy.*“¹⁶ Neoklasická analýza teda predpokladá znižovanie rozdielov medzi regiónmi vďaka pôsobeniu trhového mechanizmu, ako dôsledok mobility výrobných faktorov – kapitálu a pracovnej sily, ale aj populačného

¹⁵ GAJDOŠ, P. 2008. Vývoj regionálnych disparít na Slovensku – málo rozvinuté regióny. In *Životné Prostredie* [online]. 2008, vol. 42, no. 1, s. 25 [cit. 28.3.2012]. Dostupné na internete: <http://www.elis.sk/download_file.php?product_id=1339>.

¹⁶ HUČKA, M. – KUTSCHERAUER, A. – TOMÁNEK, P. 2008. Metodologická východiska zkoumání regionálních disparit. In *Regionální disparity: Working Papers N. 2* [online]. 2008, č. 2, s. 15 [cit. 27.4.2012]. Dostupné na internete: <http://disparity.vsb.cz/dokumenty2/wp_2.pdf>.

rastu a technického pokroku. Konvergenciu považujú za základnú tendenciu rozvoja regiónov tiež nová teória endogénneho rastu a nová teória rastu. Na druhej strane iné teórie „považujú za základnú tendenciu regionálneho rozvoja divergenciu, teda taký vývoj, ktorý by bez zásahu regionálnej politiky viedol k nárastu územných nerovností.“¹⁷ Hučka – Kutscherauer – Tománek medzi ne zaraďujú napríklad smer tzv. path dependence, nové teórie obchodu, teórie skupiny jadro – periféria (blízke keynesiánskemu prístupu), neomarxistické teórie či teórie inštitucionálnych smerov. Striedanie konvergenzie a divergenzie považuje za základnú tendenciu regionálneho rozvoja regulačná teória.

Európska únia presadzuje v snahe odstraňovania nežiaducich regionálnych disparít využívanie proaktívnej regionálnej politiky, ktorou v súčinnosti s regionálnymi politikami členských štátov podporuje znižovanie zaostalosti najmenej rozvinutých regiónov a snaží sa o zvyšovanie globálnej konkurencieschopnosti Únie ako celku. Hlavnou úlohou regionálnej politiky EÚ je: „vyrovnávať disproporcie medzi chudobnými a bohatými štátmi EÚ a chudobnými a bohatými regiónmi EÚ [zmenou ich ekonomickej a sociálnej štruktúry a] zvyšovaním ekonomickej úrovne zaostalejších štátov a regiónov.“¹⁸ Jej aplikácia je pritom realizovaná administratívnym mechanizmom programovania v sedemročných obdobiach, prostredníctvom naplňovania stanovených cieľov a využívaním určených fondov a programov. V súčasnom programovom období 2007 – 2013 sleduje tri základné ciele: Konvergencia, Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť a Európska územná spolupráca; jej financovanie je zabezpečované dvomi štrukturálnymi fondmi (Európsky fond regionálneho rozvoja a Európsky sociálny fond) a Kohéznym fondom.

Celkový objem finančných prostriedkov, ktoré sú vyčlenené z rozpočtu EÚ na regionálnu politiku v súčasnom programovom období, je „347 miliárd EUR – [teda] 35,7%,“¹⁹ z čoho 81,5% prostriedkov je určených na naplňovanie cieľa Konvergencia, 16% na cieľ Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť a 2,5% na cieľ Európska územná spolupráca. Najväčšiu časť prostriedkov majú pritom nárok čerpať Poľsko (19,4% z celkového objemu finančných prostriedkov regionálnej politiky EÚ), Španielsko (10,1%), Taliansko (8,3%) a ČR (7,7%); pre krajiny Vyšehradskej štvorky bolo celkovo vyčlenených

¹⁷ Tamtiež.

¹⁸ LIPKOVÁ, Ľ. a kol. 2011. *Európska únia*. Bratislava: Sprint dva, 2011. s. 233 a 229.

¹⁹ EURÓPSKA KOMISIA. *Regionálna politika – Inforegio: Fondy* [online]. [cit. 8.6.2012]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/funding/index_sk.cfm#1>.

130, 87 mld. EUR, teda 37,67% z rozpočtu. Pre Slovenskú republiku bolo konkrétne vyčlenených 11, 588 mil. EUR (3,3%).²⁰

Priemerná úroveň čerpania prostriedkov predstavovala v členských štátoch Európskej únie ku dňu 31. 12. 2011 od začiatku súčasného programového obdobia 33,36% - najvyššia pritom bola v Írsku, v Litve, Švédsku, Estónsku, Nemecku, Fínsku a Luxembursku - tieto krajiny od roku 2007 do decembra 2011 využili viac ako 40% im pridelených finančných prostriedkov. Najnižšia miera čerpania bola naopak zaznamenaná v Bulharsku, Taliansku a v Rumunsku (Rumunsko využilo menej ako 17% pridelených prostriedkov).²¹

Záver

Európska únia v súčasnosti vytvára priestor, ktorý nie je homogénny a s najväčšou pravdepodobnosťou ani nikdy nebude. Jej vnútorná rozmanitosť a rozdiely so sebou prinášajú výhody a príležitosti - no nesporne na seba viažu taktiež problémy a negatíva, čo si členské štáty Únie uvedomujú. Preto EÚ v snahe odstraňovania nežiaducich medziregionálnych rozdielov uviedla, rozvíjala a v súčasnosti uplatňuje regionálnu politiku, ktorej cieľom je konvergencia regiónov, znižovanie zaostalosti, podpora rastu zamestnanosti a konkurencieschopnosti a územnej spolupráce. Únia má záujem o zdravý regionálny rozvoj a zabezpečenie dôstojných životných podmienok pre všetkých svojich občanov. No ako vyplýva z analýzy regionálnych disparít členských štátov EÚ, regionálne sociálno-ekonomické nerovnomernosti vo väčšine štátov narastajú, napriek tomu, že v EÚ ako celku dochádza k postupnému miernemu poklesu disperzie regionálneho HDP na obyvateľa na úrovni NUTS 2. Polarizácia regiónov v rámci Únie teda neustále pokračuje, keď mnohé európske regióny výrazne zaostávajú za najrozvinutejšími regiónmi Únie.

Použitá literatúra:

1. EUROPEAN COMMISSION - EUROSTAT. 2011. *Eurostat regional yearbook 2011*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. 235 s. ISBN 978-92-79-20366-4.
2. EUROPEAN COMMISSION – EUROSTAT (rôzne databázy) [online], dostupné na internete: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>>.

²⁰ Číselné údaje v odseku sú vlastné výpočty na základe údajov Európskej Komisie: REGIONAL POLICY – INFOREGIO. *Cohesion Policy 2007 – 2013: Indicative Financial Allocations* [online]. 1 s. [cit. 8.6.2012]. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/fonds/pdf/annexe-recto.pdf>.

²¹ REGIONAL POLICY – INFOREGIO. 25.1.2012. *Commission payments getting EU Cohesion Policy working on the ground* [online]. [cit. 2.4.2012]. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/regional_policy/newsroom/detail.cfm?id=165>.

3. EURÓPSKA KOMISIA. 2007. *Politika súdržnosti 2007-2013: Komentáre a oficiálne texty* [online]. Luxemburg: Úrad pre úradné publikácie ES, 2007. 164 s. [cit. 30.3.2012]. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/publications/guide2007_sk.pdf>
4. EURÓPSKA KOMISIA. Regionálna politika – Inforegio: Fondy [online]. [cit. 8.6.2012]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/funding/index_sk.cfm#1>.
5. GAJDOŠ, P. 2005. *Diferenciácia regionálneho rozvoja Slovenska a jej sociálno-priestorové súvislosti a dopady* [online]. 2005, 9 s. [cit. 27.4.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.cers.tuke.sk/cers2005/doc/Gajdos.pdf>>.
6. GAJDOŠ, P. 2008. Vývoj regionálnych disparít na Slovensku – málo rozvinuté regióny. In *Životné Prostredie* [online]. 2008, vol. 42, no. 1, s. 21 – 27 [cit. 10.2.2012]. Dostupné na internete: <http://www.elis.sk/download_file.php?product_id=1339>.
7. HUČKA, M. – KUTSCHERAUER, A. – TOMÁNEK, P. 2008. Metodologická východiska zkoumání regionálních disparit. In *Regionální disparity: Working Papers N. 2* [online]. 2008, č. 2, s. 5 – 32 [cit. 27.4.2012]. Dostupné na internete: <http://disparity.vsb.cz/dokumenty2/wp_2.pdf>. ISSN 1802-9450.
8. LIPKOVÁ, L. a kol. 2011. *Európska únia*. Bratislava: Sprint dva, 2011. 446 s. ISBN 978-80-89393-33-6.
9. MATLOVIČ, R. – MATLOVIČOVÁ, K. 2011. Regionálne disparity a ich riešenie na Slovensku v rozličných kontextoch. In *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis: Prírodné vedy* [online]. 2011, roč. LIII, s. 8 – 87. Dostupné na internete: <<http://goo.gl/lt2Aw>>. ISSN 1336-6157.
10. MATLOVIČ, R. - MATLOVIČOVÁ, K. 2008. Vývoj regionálnych disparít začiatkom 21. storočia na Slovensku vo svetle vybraných indikátorov. In *Regionální studia / Czech Regional Studies* [online]. 2008, č. 2, ISSN 1803-1471, s. 2 – 12. Dostupné na internete: <http://www.fhvp.unipo.sk/~matlovicova/vystupy/Vyvoj_regionalnych_disparit_zaciatkom_21_storocia_na_Slovensku_vo_svetle_vybranych_indikatorov.pdf>.
11. REGIONAL POLICY – INFOREGIO. *Cohesion Policy 2007 – 2013: Indicative Financial Allocations* [online]. 1 s. [cit. 8.6.2012]. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/fonds/pdf/annexe-recto.pdf>.
12. REGIONAL POLICY – INFOREGIO. 25.1.2012. *Commission payments getting EU Cohesion Policy working on the ground* [online]. [cit. 8.6.2012]. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/regional_policy/newsroom/detail.cfm?id=165>.
13. TVRDOŇ, M. 2008. Identifikace determinant regionálního vývoje v České republice. In *Regionální disparity: Working Papers N. 2* [online]. 2008, č. 2, s. 62 – 71 [cit. 27.4.2012]. Dostupné na internete: <http://disparity.vsb.cz/dokumenty2/wp_2.pdf>. ISSN 1802-9450.
14. Konsolidované znenie Zmluvy o fungovaní Európskej únie. In *Úradný vestník Európskej únie*. 30. 3. 2010, C83, s. 47 – 199.

Medzinárodná bezpečnosť z pohľadu postmoderných konfliktov v Afrike

Radoslav Ivančík

Abstrakt

Po skončení studenej vojny a rozpade bipolárneho usporiadania sveta sa v oblasti medzinárodnej bezpečnosti objavil nový fenomén – postmoderný konflikt. Ide o konflikt, ktorý je možné definovať ako vnútroštátny ozbrojený konflikt, v ktorom sa stretávajú a navzájom bojujú regulárne i neregulárne ozbrojené sily a skupiny, paramilitárne a gerilové skupiny, trénovaní a vycvičení vojaci, naverbovaní žoldnieri i netrénovaní a nepripravovaní ozbrojenci z radov civilistov, vrátane detí a neplnoletých, a zároveň ako konflikt s veľkým množstvom civilných obetí, ktoré zvyčajne (i niekoľkonásobne) prevyšujú padlých z radov vojakov. Keďže väčšina z týchto konfliktov sa odohrávala na africkom kontinente, autor sa v článku zaoberá vybranými post-modernými konfliktami, ktoré sa odohrali v Afrike po skončení studenej vojny. Kľúčové slová: Africký kontinent, postmoderný konflikt, bezpečnosť, regulárne a neregulárne ozbrojené sily a skupiny, vojaci, civili, obeť.

Abstract

After the end of the Cold War and a break-up of bipolar division of the world, a new phenomenon appeared in the area of an international security – a postmodern conflict. It is a kind of conflict, which is characterized as an intrastate, domestic conflict with regular and irregular armed forces, paramilitias, guerrillas, regular trained and prepared soldiers, mercenaries and untrained armed civilians, including children and underage, without any knowledge of military law, and simultaneously, a conflict with great amount of civilian casualties, which usually exceed casualties from a group of soldiers. As a majority of postmodern conflicts played out in Africa; an author, in the article, deal with chosen postmodern conflicts in some African countries.

Key words: African continent, postmodern conflict, security, regular and irregular armed forces and groups, warriors, civilians, casualties.

JEL klasifikácia: Z19

Úvod

Po skončení studenej vojny, výraznom poklese napätia v medzi-národných vzťahoch a odstránení hrozby globálnej raketovo-jadrovej vojny medzi tzv. socialistickým Východom

a kapitalistickým Západom bola problematika medzinárodnej bezpečnosti považovaná za jednu z najnezáživnejších a najnudnejších.¹ Žiaľ svet sa napriek tomu nestal po rozpade bipolarity pokojnejším a ani lepším či krajším.² Naopak, práve v tejto dobe sa začína v oblasti medzinárodnej bezpečnosti objavovať nový fenomén – postmoderný konflikt. Nie všetci autori sa však stotožňujú s tým, že postmoderné konflikty vznikajú až po páde železnej opony a konci studenej vojny. Napríklad Gray hovorí o nástupe postmoderných vojen už koncom 2. svetovej vojny.³ Šedivý zasa za poslednú vojnu, ktorá by spadala do kategórie moderných vojen, považuje vojnu v Perzskom zálive.⁴

Pojem postmoderný konflikt nie je možné považovať za jednoznačný termín, nakoľko v literatúre sa vyskytuje aj viacero iných označení. Pojem postmoderný používa napríklad Šedivý pre označenie vojen, ktoré sa objavili po vojne v Perzskom zálive. Tento pojem používajú aj Duffield alebo Ignatieff.⁵ Kaldor používa termíny stará a nová vojna, pričom za novú vojnu považuje nový typ organizovaných násilností, ktoré prebehli hlavne v Afrike a východnej Európe a predstavujú jeden z charakteristických znakov súčasnej éry globalizácie.⁶ Jej terminológia je veľmi blízka pojmu postmoderná vojna.

Toffler a Tofflerová označujú nové vojny ako vojny tretej vlny, pričom za vojny druhej vlny považujú moderné vojny. Vojnu v Perzskom zálive považujú za vojnu, ktorá mala formu dvoch vln – formu vojen druhej vlny a súčasne i formu vojen tretej vlny.⁷ Z uvedeného vyplýva, že vojna v Perzskom zálive predstavovala prelomovú záležitosť vo vedení vojny. Gray, na rozdiel od Duffielda, Ignatieffa, Šedivého alebo Tofflerovcov, používa pojem postmoderná vojna ako označenie pre virtuálne vojny, spojené predovšetkým s využívaním moderných komunikačných a informačných technológií a tzv. „komputerizáciou“ vojenstva. K tomuto postoju majú blízko aj rôzne koncepcie zaoberajúce sa revolúciou vo vojenských

¹ EICHLER, J. 2005. Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století. In *Medzinárodné vzťahy*, 2005, roč. 3, č. 1, s. 8-18, ISSN 1336-1562.

² ŠKVRNDA, F. 2011. Koniec prvého desaťročia 21. storočia bez osláv (ouvertúra). In *Nové slovo*. Dostupné na: http://www.noveslovo.sk/c/26706/Koniec_prveho_desatrocia_21._storocia_bez_oslav_ouvertura

³ GRAY, CH. H. 1997. *Postmodern War: The New Politics of Conflict*. New York : Guilford Press. 1997. ISBN 978-1572-30160-3.

⁴ ŠEDIVÝ, J. 2000. *Válka: Rámec pro analýzu*. In Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. *Stát, prostor, politika - vybrané kapitoly z politické geografie*, Praha, Univerzita Karlova – Přírodovědecká fakulta. Dostupné na: <http://prg.xf.cz/kniha/kap7.htm>.

⁵ VARGOVÁ, L. 2009. *Postmoderní válka: může být konflikt ve Rwandě označen jako post-moderní válka?* Dostupné na: <http://www.sekuritaci.cz/postmoderni-valka-muze-byt-konflikt-ve-rwande-oznacen-jako-post-moderni-valka>.

⁶ KALDOR, M. 1999. *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Stanford University Press, 1999. 216 pp. ISBN 978-0804-73722-7.

⁷ TOFFLER, A. – TOFFLEROVÁ, H. 2002. *Válka a antiválka: jak porozumět dnešnímu globálnímu chaosu*. Praha : Argo, Dokořán. 2002. 304 s. ISBN 80-7203-445-6.

otázkach, ktoré spájajú budúcnosť vojenstva predovšetkým s rozvojom komunikačných, informačných a vesmírnych technológií.

Charakteristika postmoderných konfliktov

Z hľadiska charakteristiky postmoderného konfliktu je nutné poukázať v prvom rade na skutočnosť, že súčasné konflikty už nie sú v prevažnej miere vedené na medzištátnej úrovni, ale čoraz viac sa posúvajú na úroveň vnútroštátnu. Na jednotlivých stranách konfliktu sa neobjavujú len regulárne ozbrojené sily, ale aj rôzne neregulárne vojenské, či polovojenské ozbrojené skupiny, paramilície, gerila alebo dokonca súkromné vojenské spoločnosti, čím sa vedenie bojov vo viacerých prípadoch presúva do súkromných rúk a mnohokrát sa nimi sleduje dosiahnutie súkromných záujmov. Bojujúci sú často verbovaní z radov nevytvoreného a nepripraveného civilného obyvateľstva, pričom mnoho z nich je detí a neplnoletých, a bez akýchkoľvek znalostí medzinárodného vojnového a humanitárneho práva. Aj preto jedným z negatívnych následkov takýchto konfliktov je veľké množstvo civilných obetí oproti obetiam z radov vojakov. Taktiež genocída a iné zločiny proti ľudskosti nie sú len vedľajším efektom týchto konfliktov, ale mnohokrát nástrojom na dosiahnutie cieľov.

Ako vyplýva z vyššie uvedených informácií prelomový bod v rozhodovaní o tom, kedy je možné z časového hľadiska hovoriť o postmoderných konfliktoch, predstavuje vojna v Perzskom zálive, hoci Gray za postmodernú vojnu považuje už vojnu vo Vietname, pretože podľa neho sa už v tej dobe používalo v boji množstvo nových technológií a vojenstvo sa začalo postupne komputerizovať.⁸

Z pohľadu Šedivého vojna v Perzskom zálive bola vojnou, ktorá splňala všetky požiadavky tradičnej európskej doktríny spravodlivej vojny. Právny dôvod vojny, spočívajúci v agresii voči Kuvajtu a jeho následná okupácia, bol tiež jednoznačný. A toto všetko bolo podporené rezolúciami Rady bezpečnosti OSN. Zo strany medzinárodnej koalície bola zachovaná proporčnosť medzi cieľom, prostriedkami a utrpenou ujmom. Operácie boli vedené tak, aby sa čo najviac obmedzili straty civilného obyvateľstva a aby boli dodržiavané zásady vojnového práva. Zároveň je potrebné dodať, že vo vojne bojovali pravidelné armády konvenčnými zbraňami.⁹

⁸ GRAY, Ch. H. 1997. *Postmodern War: The New Politics of Conflict*. New York : Guilford Press. 1997. ISBN 978-1572-30160-3.

⁹ ŠEDIVÝ, J. 2000. *Válka: Rámec pro analýzu*. In Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. *Stát, prostor, politika - vybrané kapitoly z politické geografie*, Praha, Univerzita Karlova – Přírodovědecká fakulta. Dostupné na: <http://prg.xf.cz/kniha/kap7.htm>.

Vojna v Perzskom zálive mala hlboký dopad na armády i krajiny na celom svete. Kým vojny druhej vlny (napr. 2. svetová vojna) sa vyznačovali bombardovaním prostredníctvom zbraní, ktoré boli skonštruované tak, aby spôsobili masové ničenie, vo vojnách tretej vlny sú zbrane konštruované za účelom absolútnej presnosti. Takáto vojna by mala spôsobiť minimálne „vedľajšie“ straty. Dôraz sa kladie na informácie a inteligentné zbrane.¹⁰

V kontexte ozbrojených konfliktov z poslednej dekády minulého storočia a prvej dekády tohto storočia je vojna v Perzskom zálive modelovým príkladom riadne vedenej modernej vojny a rýchleho a rozhodujúceho víťazstva za cenu minimálnych strát a súbežných škôd. Podľa Šedivého však na dlhé budúce roky pravdepodobne aj príkladom posledným.

Základné črty postmoderných konfliktov

Z historického hľadiska 18. a 19. storočie predstavovalo homogénne medzinárodné prostredie, ktoré bolo tvorené 5 až 7 európskymi mocnosťami. V 20. storočí, po vzniku viacerých nových štátov, sa toto prostredie zmenilo na heterogénne a súčasne postupne dochádzalo k úpadku Európy ako svetového hegemóna. Novo vzniknuté štáty, väčšinou bývalé európske kolónie, sa museli boriť s rozvojovými problémami, ktoré však boli v priebehu studenej vojny marginalizované tým, že jednotlivým štátom bola poskytovaná podpora zo západného alebo východného bloku.

Po skončení studenej vojny sa ale bez tejto podpory začali jednotlivé krajiny postupne dostávať do existenčnej, predovšetkým hospodárskej krízy, v spoločnosti narastalo napätie a niektoré štáty už neboli ďalej schopné vykonávať svoje základné funkcie suverenity, predovšetkým výkon práva na používanie legitímneho násilia na určitom území. V niektorých štátoch došlo k fenoménu tzv. zlyhávajúceho štátu. A práve v týchto štátoch sa otvorili cesty k postmoderným konfliktom, pretože v nich neexistovala žiadna autorita, ktorá by konfliktu zamedzila.¹¹

Postmoderný konflikt sa vyznačuje viacerými charakteristickými črtami, ktorými sa odlišuje od moderného konfliktu. V prvom rade ide o zmenu spôsobu vedenia konfliktu. Metódy a stratégie postmoderného konfliktu vychádzajú z kombinácie nekonvenčných postupov gerily, akcií k potlačeniu vzbury a plošného teroru. V pravidelnej vojne je cieľom

¹⁰ TOFFLER, A. – TOFFLEROVÁ, H. 2002. *Válka a antiválka: jak porozumět dnešnímu globálnímu chaosu*. Praha : Argo, Dokořán. 2002. 304 s. ISBN 80-7203-445-6.

¹¹ ŠEDIVÝ, J. 2000. *Válka: Rámec pro analýzu*. In Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. *Stát, prostor, politika - vybrané kapitoly z politické geografie*, Praha, Univerzita Karlova – Přírodovědecká fakulta. Dostupné na: <http://prg.xf.cz/kniha/kap7.htm>.

dobytie územia pomocou vojenských prostriedkov. Pri gerilovom spôsobe vedenia boja a rovnako aj pri postmodernom spôsobe boja sa územie získava skôr kontrolou obyvateľstva ako vojenským útokom. Skôr prevláda snaha vyhnúť sa bojom.

Postmoderný konflikt sa od gerilového tiež líši tým, že územie sa síce získava cestou kontroly obyvateľstva, ale nie dobytím ľudských srdc a duší, ale rozosievaním strachu a nenávisti. Cieľom je kontrolovať populáciu zbavením sa tých, ktorí majú inú identitu, či už etnickú, rasovú alebo náboženskú, prípadne iné názory, a to všetko za použitia teroru. Vraždenie civilistov, ktoré naberá podobu genocídy, nie je v postmoderných konfliktoch vedľajším produktom vojny, ale jedným zo základných nástrojov a zároveň cieľov.

Strategickým a politickým zámerom je mobilizovať extrémne názory založené práve na strachu a nenávisti. Vojenská stratégia pre dosiahnutie tohto stavu spočíva vo vysídlení obyvateľstva a jeho destabilizácii za účelom vyvolania strachu a nenávisti a zbavení sa tých, ktorí majú odlišné identitu. Masové vyvražďovanie a nútené presídľovanie, podobne ako politický, psychologický a ekonomický nátlak a zastrašovanie sú používané k odstráneniu politicky nevhodného obyvateľstva. Preto jednou zo základných črt pri všetkých týchto konfliktoch je výrazné zvýšenie počtu utečencov, násilne odsunutého obyvateľstva i tzv. vnútorne vysídlených osôb.¹²

Kým na prelome 20. storočia pomer medzi vojenskými a civilnými stratami bol 8:1, na jeho konci, v 90. rokoch minulého storočia sa pomer obrátil na 1:8. Toto všetko však nemôže byť oddeľované od ekonomických dôvodov. Rôzne politicko-vojenské a polovojenské ozbrojené skupiny drancujú prírodné zdroje, plienia majetok bežných ľudí, zvyšky majetku štátu a zabavujú vonkajšiu pomoc určenú pre obeť konfliktov. Bojujúce strany tak využívajú konflikt jednak k posilňovaniu svojich pozícií, a jednak k prístupom ku zdrojom.

Konflikt tak už nie je oddelený od života spoločnosti, stáva sa jej súčasťou, pričom sa stiera rozdiel medzi vojenskou a civilnou sférou. V postmoderných konfliktoch sa rúca monopol štátu na legitímne použitie násilia. Stratégia spočíva v politickej kontrole na základe vylúčenia, najmä odsunu obyvateľov. Taktika pre dosiahnutie tohto cieľa spočíva v destabilizácii situácie a vo využívaní teroru. Z týchto dôvodov potom nie je možné ani pre jednu z bojujúcich strán znovu obnoviť legitimitu.¹³

¹² ŠEDIVÝ, J. 2000. *Válka: Rámec pro analýzu*. In Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. *Stát, prostor, politika - vybrané kapitoly z politické geografie*, Praha, Univerzita Karlova – Přírodovědecká fakulta. Dostupné na: <http://prg.xf.cz/kniha/kap7.htm>.

¹³ KALDOR, M. 1999. *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Stanford University Press, 1999. 216 pp. ISBN 978-0804-73722-7.

Pravidlá vychádzajúce z vojnového a humanitárneho práva a klasických pravidiel vedenia vojny prestali byť v postmoderných vojnách dodržiavané. Zverstvá páchané na civilnom obyvateľstve, utečencoch a vojnových zajatcoch, znásilňovanie žien, biologické značkovanie dobytého územia, ako aj zabíjanie pomocou chladných zbraní alebo ničenie historických pamiatok predstavujú základný prvok stratégie vo vedení týchto konfliktov. To všetko ale zároveň pri použití najmodernejších zbraní a technológií. Internet a výkonné komunikačné a informačné siete sa využívajú nielen k propagande, ale aj k organizácii útokov, koordinácii a vyjednávaní medzi rôznorodými bojujúcimi jednotkami, a zbrane sa zneužívajú proti civilnému obyvateľstvu. Rozvoj vo výrobe ľahkých zbraní, napríklad neodhaliteľných nášľapných mín alebo malých zbraní, ktoré sú ľahké, presné a jednoducho použiteľné spôsobil, že s týmito zbraňami môžu bojovať i deti.

Demokratické otvorené spoločnosti a ich politické systémy, prevádzková infraštruktúra a komunikačné a informačné siete ponúkajú nepriateľom celý rad citlivých bodov, na ktoré možno zaútočiť i s veľmi obmedzenými silami a prostriedkami, pričom výsledná škoda môže mnohonásobne prevýšiť vynaloženú útočnú silu. Globálne médiá umožňujú v zlomku sekundy preniesť informácie a obrazy, ktoré slúžia ako prostriedok psychologického boja. Názorným príkladom je odvysielanie videozáznamu vláčenia mŕtvol amerického vojaka ulicami Mogadiša, ktorý natočili páchatelia tohto činu, a ktoré malo výrazný vplyv na verejnú mienku USA o zmysle mierovej operácie OSN v Somálsku a na politické rozhodnutie zúčastnených západných vlád odvolať svojich vojakov z operácie v roku 1994.

Ďalší rozdiel medzi moderným a postmoderným konfliktom spočíva v tom, že kým moderné vojny sa viedli prevažne na medzištátnej úrovni, tak postmoderné konflikty prebiehajú na vnútroštátnej úrovni. Niektoré štáty, v ktorých prebiehal alebo ešte prebieha vnútorný konflikt, stratili svoje výsadné právo na použitie sily, vedenie vojny už nie je v rukách štátu, ale prechádza do neštátnych rúk. Medzi bojujúcimi stranami konfliktu sa okrem pravidelných armád a vládnych jednotiek objavujú aj rôzne typy polovojenských paramilitárnych skupín vzniknutých na kmeňovom, etnickom alebo náboženskom základe, ďalej tzv. warlords – lokálni vojenský diktátori, kriminálne gangy, policajné sily, žoldnieri a tiež odštiepené jednotky pravidelných armád. Na konflikte sa zúčastňujú nielen špeciálne vycvičení a disciplinovaní profesionáli, ale aj naverbovaní žoldnieri a ozbrojení civilisti. Z organizačného hľadiska sú tieto skupiny vysoko decentralizované a operujú prostredníctvom koordinácie a kooperácie, i keď sú na nepriateľských stranách. Vodcovia

týchto skupín sú prirovnávaní ku stredovekým lúpežným rytierom, ktorí ovládajú určité územia, mestá alebo ich časti, kde uplatňujú autoritu za pomoci násilia.¹⁴

Vojenské aktivity jednotlivých skupín sú prepojené s nelegálnou hospodárskou činnosťou ako sú lúpeže, vydieranie a únosy, pirátstvo, obchod s drogami a zbraňami, ich pašovanie alebo rozkrádanie a predaj humanitárnej pomoci. Kaldor to nazýva vojnovou globalizovanou ekonomikou. Na rozdiel od ekonomík počas oboch svetových vojen, ktoré boli centralizované, všetko zahŕňajúce a sebastačné, postmoderné konflikty sú vysoko decentralizované a závislé na vonkajších zdrojoch. Nezamestnanosť je vysoká a výkon domácej ekonomiky klesá, pretože štáty nie sú schopné obstáť v konkurencii s vyspelými štátmi, obchod je fyzicky ničený alebo prerušovaný. Bojujúce strany, aby boli schopné financovať svoje aktivity, sa uchýľujú k vyššie uvedenej nelegálnej činnosti. Medzi vonkajšie zahraničné zdroje financovania patrí najmä podpora od susedných vlád alebo iných krajín, nelegálny obchod so zbraňami, drogami alebo cennými komoditami ako sú ropa, zlato alebo diamanty. Logika takéhoto konfliktu a fungovania ekonomiky spočíva v tom, že neprestávajúce násilie je cestou k využívaniu týchto zdrojov na nelegálne aktivity. Zároveň má sklony šíriť sa i za hranice prostredníctvom utečencov, organizovaného zločinu alebo etnických skupín. Príklady takýchto prepojení možno nájsť najmä v strednej i západnej Afrike, alebo v tzv. africkom rohu.

Ďalšou charakteristickou črtou postmoderného konfliktu je skutočnosť, že vďaka jeho decentralizácii a fragmentácii možno nájsť v krajine postihnutej konfliktom i oblasti, kde pretrváva mier a kde dokonca sú aj mestá alebo obce, kde stále funguje štátna správa, kde sa vyberajú dane, poskytujú sa verejné služby a je zachovaná i časť výroby.¹⁵

Konflikt v Sierra Leone

Sierra Leone, v preklade Levie hory, je relatívne malý prímorský štát (71 740 km²) v západnej Afrike, ležiaci pri pobreží Atlantického oceánu, ktorý susedí na juhovýchode s Libériou a na východe a severe s Guineou. Má približne 6 miliónov obyvateľov, z ktorých takmer 70 % sa živí poľnohospodárstvom. Z nerastných surovín sa ťažia hlavne diamanty a bauxit. A keďže diamantové bane sú v rukách miestnych súkromných osôb a skupín, a nie

¹⁴ ŠEDIVÝ, J. 2000. *Válka: Rámec pro analýzu*. In Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. *Stát, prostor, politika - vybrané kapitoly z politické geografie*, Praha, Univerzita Karlova – Přírodovědecká fakulta. Dostupné na: <http://prg.xf.cz/kniha/kap7.htm>.

¹⁵ KALDOR, M. 1999. *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Stanford University Press, 1999. 216 pp. ISBN 978-0804-73722-7.

vlády, nepomerne rozdelenie príjmov z obchodov s diamantmi je stálou príčinou konfliktov. Vysoká korupcia je podobne ako v iných krajinách Afriky samozrejmosťou a ďalšou príčinou neutešeného stavu v krajine.

Viac ako tretina z celkového počtu obyvateľov prišla počas krvavého konfliktu v krajine o domov a pol milióna utečencov žije stále v susedných krajinách. Utečenci však prišli aj do Sierra Leone, a to zo susednej Libérie pri úteku pred tamojšou občianskou vojnou. V Sierra Leone je dnes preto možné nájsť jednu z najpočetnejších utečeneckých komunít na svete.¹⁶ Krvavým konfliktom spustošená Sierra Leone trpí najnižšou priemernou dĺžkou života na svete (muži sa dožívajú priemerne iba 39 rokov¹⁷) a najvyššou detskou úmrtnosťou (každé štvrté dieťa zomiera do piatich rokov veku). Gramotnosť obyvateľstva sa pohybuje na úrovni 15 % a mnoho ľudí umiera na choroby, ktoré sa dajú bežne liečiť.

Z hľadiska objasnenia pozadia jedného z najkrvavejších postmoderných konfliktov je nutné poukázať na fakt, že Sierra Leone sa od získania nezávislosti v roku 1961 prakticky neustále zmieta v nestabilite a v konfliktoch. Únosy členov vlády a pokusy o puč sa stali bežnou súčasťou života v krajine. Parlamentné voľby zväčša nemali demokratický charakter, ale napriek tomu sa v krajine objavili snahy o ústavnú reformu a zavedenie pluralitného systému. V roku 1991 bola dokonca prijatá nová ústava, ktorá však pomery nezlepšila, pretože od roku 1991 sa začala v krajine intenzívne angažovať, i keď najprv len na východe štátu, povstalecká skupina – Jednotný revolučný front (RUF – Revolutionary United Front), podporovaný susednou Libériou.¹⁸

RUF nebojoval v mene žiadnej ideológie, nacionalizmu a ani proti nijakej etnickej skupine. Vyslovil sa pre vytvorenie novej Sierry Leone, odkazujúc sa na sociálnu spravodlivosť a panafricanizmus. Zakladateľom RUF bol Foday Sankoh, ktorý bol veľmi silno podporovaný Charlesom Taylorem zo susednej Libérie. RUF si získal popularitu najmä medzi tými, ktorí považovali ústrednú vládu vo Freetownu za skorumpovanú a nelegitímnu, a očakávali od RUF spravodlivejšiu redistribúciu zisku z ťažby a predaja diamantov, možnosť lepšieho vzdelávania a kvalitnejšiu zdravotnú starostlivosť. Svoje sľuby však nenaplnila,

¹⁶ CIA. 2012. *The World Factbook – Liberia*. Dostupné na: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/li.html>.

¹⁷ TASR. 2009. *Najväčšiu priemernú dĺžku života majú ženy v Japonsku a muži v San Marine*. Dostupné na: <http://www.zzz.sk/?clanok=6366>.

¹⁸ NOVÁKOVÁ, M. – VESELÁ, M. 2008. *Sierra Leone jako suverénní stát?* Dostupné na: <http://www.e-polis.cz/mezinarodni-vztahy/238-sierra-leone-jako-suverenni-stat.html>.

naopak zisk z predaja diamantov putoval do vlastných vreciek a na financovanie vlastných aktivít, ako aj k Charlesovi Taylorovi na kúpu zbraní.¹⁹

Armáda sa spočiatku snažila brániť ústrednú vládu, ale potom sa sama obrátila proti nej. V apríli 1992 prebehol úspešný ozbrojený prevrat a prezident Momoh bol nútený uniknúť do Guinei. Kapitán Valentine Strasser, vodca pučistov, následne ovládol Prechodnú národnú vládnucu radu (NPRC – National Provisional Ruling Council). Pod domácim, ale hlavne medzinárodným tlakom však bol donútený usporiadať všeobecné voľby v roku 1996.²⁰ Navyše v januári 1996 bol Strasser zvrhnutý vojenským prevratom vedeným jeho ministrom obrany brigádnym generálom Juliem Maada Bioem, ktorý sa zároveň postavil do čela NPRC. Po voľbách sa stal prezidentom Ahmad T. Kabbah.

Zvolený prezident však dlho v prezidentskom úrade nepôsobil, pretože ho v roku 1997 zvrhla RUF a bola vytvorená tzv. Revolučná rada ozbrojených sil (AFRC – Armed Forces Revolutionary Council) pod vedením generálmajora Johna P. Korómyho. Taktiež bola vytvorená dočasná vláda, resp. junta a v krajine bol nastolený teror. Zvrhnutý prezident Kabbah utiekol do exilu v Guinei. V tej dobe sa už problémom Sierra Leone zaoberalo množstvo organizácií, hlavne OSN, ECOWAS – Economic Community Of West African States, HRW – Human Rights Watch, AI – Amnesty International a ďalšie. Na základe dôkazov, ktoré potvrdili, že do Sierra Leone sa nezákonne dováža veľké množstvo zbraní, uvalila Rada bezpečnosti OSN v roku 1997 na Sierra Leone zbrojné embargo²¹ a tiež embargo na dovoz pohonných hmôt. ECOWAS bol poverený kontrolovať dodržiavanie oboch embárg a tiež mieru, k čomu mohol využívať svoje jednotky ECOMOG²² – Economic Community of West African States Monitoring Group.

Sierra Leone, ovládaná RUF, ktorý sa snažil zmocniť najmä území s diamantovými baňami, sa ekonomicky zrútila. Väčšina obyvateľstva trpela hladom, životná úroveň bola viac ako kritická. RUF sa pri svojich aktivitách a presadzovaní svojich záujmov dopúšťala masových vražd a mrzačenia bezbranných obyvateľov. Jednotky RUF páchali neľudské zverstvá, kanibalizmus, usekávali končatiny a pod. O ľudských právach sa absolútne nedá hovoriť. Sierra Leone je zároveň typickým príkladom krajiny s fenoménom detských vojakov.

¹⁹ikipedia. 2007. Revolutionary United Front. Dostupné na: http://en.wikipedia.org/wiki/Revolutionary_United_Front.

²⁰ BBC. 2011. Sierra Leone Profile. Dostupné na: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14094419>.

²¹ Pri kontrole embarga vyšlo najavo, že Veľká Británia, resp. firma Sandline International vyviezla do Sierra Leone zbrane v snahe odstrániť diktátora Koromu. Vo Veľkej Británii to bol veľký škandál.

²² ECOMOG tvorili vyčlenené jednotky ozbrojených Nigérie, Ghany, Guinei, Gambie, Libérie, Mali, Burkina Faso, Nígeru a ďalších krajín.

Nielen chlapci, ale i dievčatá boli unášaní a často slepo, bezmyšlienkovite vykonávali požiadavky vodcov RUF. Pre RUF znamenali lacnú bojovú silu, sluhov, nenápadných špehov, poslíčkov, nosičov a dokonca i hľadačov nášľapných mín, kde „čistili“ priestor pre ostatných a často slúžili aj ako živé štíty v prvej línii.²³

V roku 1998 sa vrátil do prezidentského úradu bývalý prezident Kabbah a Rada bezpečnosti OSN zastavila embargo. V júni toho istého roku OSN vyslala do Sierra Leone pozorovateľskú misiu UNOMSIL (United Nations Observer Mission in Sierra Leone), neskôr premenovanú na UNAMSIL (United Nations Mission in Sierra Leone) a poverila ju dohľadom nad bezpečnostnou situáciou a odzbrojením bojovníkov. Napriek tomu v roku 1999 sa uskutočnil neúspešný pokus o štátny prevrat a zvrhnutie Kabbaha, pri ktorom bol obsadený Freetown a zabitých, resp. zmrzačených veľké množstvo obyvateľov hlavného mesta.

V tom istom roku sa podarilo dosiahnuť vďaka USA, Veľkej Británii a OSN s RUF tzv. Loméské mierové dohody, podpísané v hlavnom meste Toga Lomé, ktoré mali stabilizovať situáciu, avšak veľmi skoro došlo zo strany RUF k porušovaniu dohôd. Jednotky OSN, ktoré dohliadali na dodržovanie záväzkov plynúcich z dohody z Lomé, boli tiež vystavené útokom. Preto sa začalo jednať o ďalšiu dohodu, ktorá nakoniec bola podpísaná v novembri 2000 v hlavnom meste Nigérie Abuja. Situácia sa napriek tomu príliš nezlepšila a útoky RUF pokračovali. Situácia sa skomplikovala, keď do krajiny vstúpili vojská z Guinei s cieľom zničiť základne RUF, ktoré boli využívané i pre povstalecké aktivity na jej území. Situácia sa ukludnila až po podpise druhej dohody z Abuji v máji 2001.²⁴

Dnes je Sierra Leone prezidentskou republikou, s demokratickou ústavou schválenou v roku 1991, kde je mocenský systém založený na trojitom delení moci. Ústava zakotvila vysoko centralizovanú a individualizovanú prezidentskú moc, uzákonila súperenie politických strán a zároveň pripravila pôdu pre nové voľby. Tiež kladie dôraz na občianske a ľudská práva.²⁵ V roku 2004 sa po dlhej dobe konali i miestne voľby, ktoré legitimovali lokálne reprezentácie. Moc sa teda decentralizuje.

²³ UNICEF. 2007. *Children and armed conflict*. Dostupné na : http://www.unicef.org/emerg/index_child-soldiers.html.

²⁴ NOVÁKOVÁ, M. – VESELÁ, M. 2008. *Sierra Leone jako suverénní stát?* Dostupné na: <http://www.e-polis.cz/mezinarodni-vztahy/238-sierra-leone-jako-suverenni-stat.html>.

²⁵ Oxfordský slovník světové politiky. Ottovo nakladatelství, 2000. 1090 s. ISBN 978-8071-81463-4.

Konflikt v Libérii

Libéria, „krajina slobody“ ležiaca na západnom pobreží kontinentu, ktorej brehy obmýva Atlantický oceán, susedí s Guineou, Pobrežím slonoviny a Sierra Leone. S počtom obyvateľov okolo 3,5 milióna a rozlohou 111 370 km² sa radí k menším africkým krajinám. Libéria je krajinou veľmi bohatou na suroviny a po Paname je druhou najvýznamnejšou krajinou poskytujúcou svoju vlajku cudzím lodiam. Poplatky za registráciu predstavujú významný zdroj vládnych príjmov, ale napriek tomu patrí Libéria k najchudobnejším štátom na svete.

Krajina je posledných zhruba tridsať rokov zmiataná vnútroštátnymi konfliktami a občianskymi vojnami, ktoré vyhnali zo svojich domovov niekoľko sto tisíc ľudí a zdevastovali štátnu ekonomiku. Navyše veľmi často presiahli i do susediacich krajín alebo naopak konflikty v susedných krajinách zasahujú do Libérie. Zmienené konflikty sú neodvratne spojené s diamantmi, železnou rudou a vzácnym tropickým drevom, ktoré sa v Libérii nachádza, pričom peniaze zo zahraničia za predaj týchto komodít celý konflikt ešte viac vystupňovali. Najmä predaj tzv. „krvavých diamantov“ mal veľký vplyv na dynamiku a priebeh konfliktu, ale významnú úlohu zohrával aj výrub a predaj vzácného tropického dreva.²⁶

Z hľadiska historického pozadia konfliktu je nutné poznamenať, že Libéria – krajina slobody – bola založená v duchu boja proti bezpráviu a útlaku, a preto sa stala v prvej polovici 19. storočia cieľom oslobodených amerických otrokov. Za pomoci Americkej spoločnosti pre kolonizáciu sa na území dnešnej Libérie usadilo približne 13 000 Afro-američanov, ktorí tu v roku 1847, v obave z možnej britskej kolonizácie, založili druhý najstarší moderný africký štát. Veľmi dôležitým elementom pre neskoršie vyhrotenie bezpečnostnej situácie boli spory s miestnym obyvateľstvom, ktoré bolo jednak postupne zatláčané do nehostinných oblastí a jednak bolo vystavované prejavom nadradenosti a diskriminácie zo strany relatívne vzdelanejších, skúsenejších a kozmopolitnejších prisťahovalcov zo Spojených štátov amerických.

A tak už v ranej fáze vývoja Libérie vznikla zrejma sociálna stratifikácia v zásade etnického charakteru. Snahy o integráciu pôvodného obyvateľstva do pomerne dynamicky sa rozvíjajúcej ekonomiky vytvárajúcej Afro-američanmi boli pomerne nedôrazné a neúspešné. Zahraničné investície a podpora hlavne zo strany USA síce na jednej strane pomohli k

²⁶ MOLTAŠ, Z. 2011. *Role dřeva v liberijské občanské válce*. Dostupné na: <http://www.sekuri-taci.cz/role-dreva-v-liberijske-obcanske-valce>.

celkovému rozvoju miestneho hospodárstva, ale na druhej strane i k roztváraniu sociálnych nožničiek medzi Afro-američanmi a príslušníkmi miestnych kmeňov.

Frustrácia spôsobená jednak štatútom druhoradých obyvateľov a jednak nedostatočnou efektívnosťou štátnej správy, dovedla pôvodné obyvateľstvo k vojenskému prevratu v roku 1980 na čele so seržantom Samuelom Kanyonom Doem, ktorý údajne osobne zavraždil prezidenta Tolberta. Doe vládol veľmi autoritatívnym spôsobom za podpory USA do roku 1989, kedy ho stihol rovnaký osud ako jeho predchodcu. V roku 1990 bol zavraždený „princom“ Yormiem Johnsonom, vodcom Nezávislého národného vlasteneckého frontu Libérie (INPFL – Independent National Patriotic Front of Liberia), oddelenej frakcie Národného vlasteneckého frontu Libérie (NPFL – National Patriotic Front of Liberia) vedeného Charlesom Taylorom.

V rokoch 1989 až 1996 prebehla v Libérii prvá občianska vojna, v priebehu ktorej sa proti NPFL sformovalo opozičné Spojené oslobodenecké hnutie Libérie za demokraciu (ULIMO – The United Liberation Movement of Liberia for Democracy), v ktorom sa zjednotili stúpenci zavraždeného S. K. Doa. INPFL zaniklo v roku 1992 potom, čo Taylor upevnil svoju pozíciu a Johnsonovi sa nepodarilo stať prezidentom Libérie. Johnson následne odišiel do exilu v Nigérii. NPFL zatiaľ vytrvalo vzdorovalo úsiliu jednotiek ECOMOG o ich odzbrojenie a porušovalo postupne všetky mierové dohody sprostredkované ECOMOG (Dohoda z Yamoussoukro v Pobreží slonoviny – 1991, Mierová zmluva z Cotonou v Benine – 1993 alebo z Akosombo v Ghane – 1994). Až mierová zmluva z Abuji v Nigérii, na základe ktorej vznikla prechodná vláda za účasti NPFL mala pozitívnejší dopad, i keď streti pokračovali hlavne kvôli odporu Johnsonových prívržencov. Druhou zmluvou z Abuji boli dohodnuté riadne voľby a NPFL sa premenila v politickú stranu – Národnú vlasteneckú stranu (NPP – National Patriotic Party).

V pomerne slobodných voľbách v roku 1997 bol Charles Taylor zvolený za prezidenta. Druhá občianska vojna začala v roku 1999, kedy sa na scéne objavila povstalecká frakcia Libérijci zjednotení pre uzmierenie a demokraciu (LURD – Liberians United for Reconciliation and Democracy), podporovaná zo susednej Guinei. Neskôr sa proti Taylorovi postavila aj druhá povstalecká armáda pod názvom Hnutie za demokraciu v Libérii (MODEL – Movement for Democracy in Liberia). Povstalcami z oboch táborov sa postupne podarilo ovládnuť väčšinu územia a zatlačiť Taylorove ozbrojené sily do hlavného mesta Monrovia. Pod tlakom povstaleckého postupu a medzinárodného úsilia Charles Taylor 11. augusta 2003 rezignoval a uchýlil sa do exilu v Nigérii. Mierová zmluva medzi vládou, LURD a MODEL bola podpísaná 18. augusta v Akkre v Ghane. V marci 2006 bol Taylor vydaný z Nigérie do

Sierra Leone, kde bol obvinený tribunálom pre vojnové zločiny zo zločinov proti ľudskosti, porušovaniu Ženevských konvencií a vážnemu porušovaniu medzinárodných ľudských práv.

Konflikt v Libérii prešiel počas rokov 1989 – 2003 niekoľkými vlnami eskalácií a deeskalácií. Charakterizovaný je ako vnútroštátny, ale veľmi významná bola aj intervencia medzinárodného spoločenstva. Väčšiu časť doby trvania konfliktu bol faktickým vládcom v krajine predovšetkým Charles Taylor i keď v krajine bojovalo celkom sedem rivalských skupín, ktoré často bojovali nielen medzi sebou, ale aj proti medzinárodnej intervencii. V určitých momentoch sa ciele niektorých aktérov zjednotili a boli relatívnymi spojencami, v iných zasa urputne bojovali proti sebe. Prakticky všetky skupiny však drancovali prírodné zdroje a nelegálne predávali najmä diamanty a vzácne drevo, ale aj železnú rudu a drogy, čo viedlo k posilňovaniu dynamiky konfliktu, pretože za tieto peniaze sa nakupovali zbrane a platili žoldnieri.²⁷

Následky dlhotrvajúceho konfliktu zasiahli každú oblasť života v Libérii. Infraštruktúra celej krajiny zostala v troskách, železnice boli dané do zberu, daňový systém umožňuje pranie špinavých peňazí. Krajina pociťuje kritický nedostatok vzdelaných ľudí, bujnie organizovaný zločin a korupcia. Finančné škody, spôsobené ako vojnou, tak rozvojom čiernej ekonomiky, sú nevyčísľiteľné. Environmentálna bezpečnosť v Libérii je vážne narušená. Obrovské množstvo vyrúbaných pralesov takmer viedlo k vyhynutiu niektorých živočíšnych druhov, napríklad hrocha libérijského, ktorý je známy ako „hroch trpasličí“. Reformný a reštrukturalizačný program je v troskách.²⁸ V priebehu občianskych vojen došlo k usmrteniu zhruba 250 000 ľudí, pričom milión ďalších sa stal utečencami.

Zvlášť deprimujúce sú prípady tzv. detských vojakov – detí, starých osem až pätnásť rokov, ktoré pod vplyvom drog a násilnej manipulácie páchali tie najohavnejšie činy.²⁹ Presný počet detských vojakov počas konfliktu v Sierra Leone nie je známy, ale predpokladaný odhad je okolo 10 000. Až 25 % členov ozbrojených skupín malo menej ako 18 rokov, 50 % z tých, ktorých naverbovali násilím bolo mladších ako 16 rokov a 28 % z nich nedovršilo ani 13 rokov. Dievčatá a mladé ženy vo veku 10-25 rokov sa väčšinou stali sexuálnymi otrokyňami

²⁷ MOLTAŠ, Z. 2011. *Role dřeva v liberijské občanské válce*. Dostupné na: <http://www.sekuri-taci.cz/role-dreva-v-liberijske-obcanske-valce>.

²⁸ Global Witness. 2011. *Liberia*. Dostupné na: <http://www.globalwitness.org/campaigns/conflict/post-conflict/liberia>.

²⁹ Global Witness. 2010. *Bankrolling Brutality*. Dostupné na: http://www.global-witness.org/sites/default/files/import/bankrolling_brutality_hi.pdf.

(tzv. bush wife fenomén), pričom 50 % z nich malo menej ako 16 a 25 % menej ako 13 rokov. Odhaduje sa, že 25 % obetí znásilnenia nedosiahlo ešte 14 rokov.³⁰

Konflikt v Rwande

Rwanda, bývalá belgická kolónia, ležiaca v strednej Afrike, je malý vnútrozemský, podľa rozlohy (26 338 km²) až štyridsiaty piaty najväčší a podľa počtu obyvateľov (cca 11,4 mil.) asi dvadsiaty najľudnatejší štát v Afrike. Susedí s DR Kongo, Ugandou, Burundi a Tanzániou. Vinou občianskej vojny sa takmer celá ekonomika zrútila. Krajina musí dovážať ohromné množstvo potravín a všetky tovary. Za zmienku stojí produkcia a vývoz kávy a čaju.

Príčinou občianskej vojny a genocídy v Rwande bola etnická neznášanlivosť medzi kmeňmi Hutu a Tutsi, pričom Hutuovia predstavujú majoritnú a Tutsiovia minoritnú skupinu. Počiatky vzájomnej neznášanlivosti sa datujú do obdobia po 1. svetovej vojne, kedy sa Rwanda stala belgickou kolóniou, pričom Belgičania začali obyvateľstvo rozdeľovať na základe ich príslušnosti k jednotlivým skupinám, to znamená, že každý človek dostal svoju kartu identity označujúcu jeho príslušnosť k Hutuom alebo Tutsiom. Po 2. svetovej vojne Belgičania odovzdali moc do rúk Tutsiom, ktorí sa týmto začali cítiť nadradení. Hutuovia sa so situáciou nezmierili a v roku 1959 sa vzbúrili a tak vypukli boje medzi kmeňmi Hutu a Tutsi.

Situácia vygradovala v tzv. revolúcii Hutuov, ktorí vo voľbách v roku 1961 získali väčšinu so svojou stranou Parmehutu. V roku 1962, kedy Belgicko deklarovalo nezávislosť Rwandy, Hutuovia vyvraždili niekoľko tisíc Tutsiov a viac ako 180 tisíc Tutsiov z obáv o svoj život ušlo do okolitých štátov. V roku 1973 sa pučom stal prezidentom generál Juvenal Habyarimana, ktorý nechal rozpustiť stranu Parmehutu a zaviedol vládu jednej strany National Revolutionary Movement for Development (MRND). Ako prezident bol Habyarimana aj hlavou armády, ktorá niesla názov Rwandan Armed Forces (RAF). Pokračujúce etnické napätie medzi Hutu a Tutsi a časté ozbrojené konflikty nútili obyvateľstvo k presídľovaniu. Kvôli diskriminácii boli Tutsiovia nútení utiecť do zahraničia, predovšetkým do Burundi alebo Ugandy.³¹

³⁰ REHRLOVÁ, A. 2012. *Diamantové deti*. Bratislava : Vydavateľstvo Re.belvia. 2012. 164 s. ISBN 978-8097-08050-1.

³¹ VARGOVÁ, L. 2009. *Postmoderní válka: může být konflikt ve Rwandě označen jako post-moderní válka?* Dostupné na: <http://www.sekuritaci.cz/postmoderni-valka-muze-byt-konflikt-ve-rwande-oznaceni-jako-post-moderni-valka>.

Na konci 80. rokov sa v Ugande spojili vyhnaní Tutsiovia s Armádou národného odporu Yoweri Museveniho (National Resistance Army – NRA) v boji proti režimu ugandského prezidenta Miliona Oboteho. Keď sa NRA dostala k moci, Tutsiovia ako súčasť ugandských národných vojenských síl vytvorili vlastný Rwandský vlastenecký front (Front Patriotique Rwandais – FPR) a začali sa pripravovať na vojenský návrat spojený so zvrhnutím rwandského prezidenta Habyarimana. FPR prvýkrát zaútočila v októbri roku 1990. Ozbrojený konflikt trval do roku 1993, kedy bola podpísaná mierová dohoda medzi prezidentom Habyarimanom a FPR, nepokoje však aj po tejto dohode pokračovali. Situácia vygradovala 6. apríla 1994, kedy došlo k zostreleniu lietadla, v ktorom sedeli rwandský prezident Juvenala Habyarimana a burundský prezident Cyprien Ntaryamira na ceste do rwandského hlavného mesta Kigali. Tato neobjasnená udalosť³² bola zo strany Hutuov využitá ako príležitosť pre zahájenie útoku na tutsijských obyvateľov a umiernených Hutuov.³³

Len v hlavnom meste Kigali bolo za prvý týždeň zabitých asi 20 tisíc ľudí a ku koncu mesiaca počet obetí dosiahol 200 tisíc. Vzápätí sa vraždenie rozšírilo aj mimo hlavné mesto na vidiek, pričom celkový počet mŕtvych dosiahol okolo 800 tisíc ľudí. Vraždili bandy sfanatizovaných a zdrogovaných hrdlorezov používajúcich okrem strelných zbraní najmä mačety, nože, dýky alebo drevené palice. Veľmi neslávne sa pri týchto zverstvách prejavili najmä Hutuovia združení v tzv. Hutu Power, ktorí hádzali granáty medzi zbedačených utečencov hľadajúcich úkryt v kostoloch alebo tých, ktorí boli zhromaždení na štadiónoch. V krvavom vyčíňaní nezaostávali ani Tutsiovia združení v FPR, ktorí pod vplyvom vyčíňania Hutuov, masakrovali a vyhánali z domovov zasa Hutuov.³⁴

Táto tragédia, okrem ničím neospravedlniteľného besnenia a množstva obetí, spôsobila i obrovský exodus obyvateľov hlavne smerom na západ do DR Kongo. Počet utečencov sa odhaduje na 1 milión v priebehu troch dní.³⁵ Takáto obrovská vlna utečencov priniesla so sebou epidémie cholery a úplavice, ktorým padli za obeť ďalšie desaťtisíce zbedačených ľudí najrôznejšieho veku. Obetou vražedného vyčíňania Hutuov sa stalo aj desať belgických vojakov, ktorí boli v Rwande nasadení v rámci mierových síl OSN. Išlo o teroristický čin,

³² Nikdy nebolo zistené, kto stál v pozadí tohto útoku. Hutuovia obviňovali Tutsiov, a Tutsiovia naopak Hutuov, že lietadlo setřelili oni, aby mali zámienku pre ich naplánovanú vyhladzovaciu akciu.

³³ Human Rights Watch. 1999. *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*. Dostupné na: <http://www.hrw.org/legacy/reports/1999/rwanda/index.htm#TopOfPage>.

³⁴ EICHLER, J. 2009. *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. Praha : Portál. 2009. 328 s. ISBN 978-80-7367-540-0.

³⁵ KARHILO, J. 1995. *Case study on peacekeeping: Rwanda*. In SIPRI Yearbook 2002. Stockholm : Stockholm International Peace Research Institute. Dostupné na: <http://www.sipri.org>.

ktorého cieľom bolo vynútiť si odchod všetkých príslušníkov mierových síl, pretože boli považovaní za prekážku v genocíde.

22. apríla 1994 Bezpečnostná rada OSN schválila rezolúciu č. 929, ktorá dala mandát dočasnej medzinárodnej operácii pod národným vedením, ktorého sa zhostilo Francúzsko. Hneď na druhý deň bola zahájená operácia *Turquoise*, ktorá sa zamerala v prvom rade na ochranu Tutsiov zhromaždených na severe Rwandy. V ďalšej fáze operácie mnohonárodné sily pod francúzskym velením vytvárali bezpečné zóny na juhozápade krajiny, kde sa starali predovšetkým o utečencov a o rozdeľovanie medzinárodnej humanitárnej pomoci. Súčasťou operácie bolo tiež vytváranie kontrolných stanovišť, odzbrojovanie rwandských vojakov a vzbúrencov a zároveň zhromažďovanie informácií o porušovaní ľudských práv.³⁶

Konflikt v Burundi

Burundi (v minulosti Urundi) je relatívne malý štát (27 834 km²) z okolia Veľkých jazier v strednej Afrike s počtom cca 7 mil. obyvateľov, ktorý hraničí s Rwandou, Demokratickou republikou Kongom a Tanzániou. Napriek tomu, že ide o vnútrozemský štát, veľkú časť jeho západnej hranice tvorí jazero Tanganika. Názov štátu je odvodený z domorodého názvu rundčiny - Kirundi. Bývalé nemecké koloniálne územie (od roku 1890) a belgické mandátne územie Ruanda-Urundi (od roku 1916) získalo 1. júna 1962 nezávislosť ako monarchia. Od štátneho prevratu 28. novembra 1966, vedeného plukovníkom Micomberom, je Burundi republikou. Geografická izolácia, etnické konflikty a takmer žiadne nerastné bohatstvo robia z Burundi jednu z najchudobnejších krajín Afriky.

Dominantnou mocensko-politickou silou krajiny sú vojaci zo západnej provincie Buturi. Armáda je symbolom moci a nadvlády Tutsiov, proti ktorým neustále bojujú Hutuovia. Dejiny Burundi tak predstavujú nekončiaci sled vzájomnej kmeňovej nedôvery a podozrievania sa, politického a etnického násillia, vojenských prevratov, vrážd a masakrov. Krutá občianska vojna vypukla v Burundi na konci roku 1993, potom čo bol v tomto roku zvolený a v tom istom roku aj zavraždený prezident Melchior Ndadaye z kmeňa Hutuov. Hutuovia následne rozpúťali rozsiahle masakry Tutsiov.³⁷

V januári roku 1994 sa stal prezidentom Cyprien Ntaryamira z kmeňa Hutuov, avšak bezpečnostná situácia v krajine sa aj naďalej zhoršovala. V apríli toho istého roku bol

³⁶ EICHLER, J. 2010. *Terorizmus a války v době globalizace*. Praha : Univerzita Karlova. 2010. 400 s. ISBN 978-80-246-179-9.

³⁷ EICHLER, J. 2010. *Terorizmus a války v době globalizace*. Praha : Univerzita Karlova. 2010. 400 s. ISBN 978-80-246-179-9.

prezident Ntaryamira zostrelený v lietadle spoločne so svojím rwandským proťajškom, prezidentom Juvénalem Habyarimanom. Táto udalosť predznamenal začiatok genocídy menšinových Tutsiov v susednej Rwande, zatiaľ čo v Burundi Ntaryamirova smrť viedla k vyhrocovaniu násilia a nepokojov, ktoré našťastie nevedli k takým hromadným masakrom ako v prípade Rwandy. 8. apríla 1994 bol na štvorročné obdobie menovaný prezidentom Sylvestre Ntibantunganya, napriek tomu bezpečnostná situácia v krajine sa aj pod vplyvom utečencov z Rwandy a aktivitami ozbrojených skupín Hutuov a Tutsiov zhoršovala.

Tutsiovia v roku 1996 zosnovali štátny prevrat, počas ktorého bol zvrhnutý prezident Ntibantuganya a na jeho miesto bol dosadený Pierre Buyoya z kmeňa Tutsiov. S jeho nástupom k moci je spojený návrat Tutsiov do najvyšších vládnych funkcií. Hutuoovia odpovedali vojenskou vzburou, ktorá sa rozšírila po celej krajine. Ozbrojené sily Burundi (FAB – Forces Armées Burundaises) ovládané príslušníkmi kmeňa Tutsi pristúpili následne k zhromažďovaniu viac než pol milióna Hutuov do vopred vytypovaných oblastí s vojenským dozorom.³⁸ Výsledkom bolo rozpútanie krvavej občianskej vojny, poznačenej rozsiahlymi masakrami, pri ktorých bolo zavraždených viac ako štvrt' milióna ľudí a takmer milión bolo vyhnaných zo svojich domovov.³⁹

Napriek tomu, že prezident Buyoya urobil niekoľko ústretových krokov smerom k Hutuom, a aj napriek veľkej medzinárodnej angažovanosti, v ktorej vynikol najmä Nelson Mandela, násilie nebolo v Burundi ukončené. Situácia sa čiastočne ukludnila až po zásahu vojsk OSN v rámci misie ONUB (United Nations Operation in Burundi), ktoré boli vytvorené na základe rezolúcie Rady bezpečnosti OSN č. 1545 z 21. mája 2004. Po vypršaní mandátu ONUB k 31. decembru 2006 bol v roku 2007 vytvorený v Burundi na základe rezolúcie Rady bezpečnosti OSN č. 1719 z 25. októbra 2006 Úrad OSN – BINUB (United Nations Integrated Office in Burundi).

Situácia v Burundi je však aj napriek tomu naďalej veľmi výbušná, pretože dosiaľ nebol vytvorený žiadny fungujúci politicko-etnický systém a ani prijaté žiadne ústavné riešenie vzniknutej situácie v krajine, ktoré by vyvážilo zastúpenie oboch hlavných kmeňov na moci. Medzi oboma kmeňmi pretrvávajú vzájomná nevraživosť a nenávisť, ktorá má v tomto prípade aj medzinárodný rozmer zahŕňajúci DR Kongo, Rwandu a Ugandu. Vzhľadom k tomu, že oba majoritné kmene, Hutuoovia i Tutsiovia, patria k pôvodným obyvateľom afrického kontinentu,

³⁸ EICHLER, J. 2010. *Terorizmus a války v době globalizace*. Praha : Univerzita Karlova. 2010. 400 s. ISBN 978-80-246-179-9.

³⁹ SEYBOLT, Taylor. 2002. *Major armed conflicts*. In Sipri Yearbook 2002. Stockholm : Stockholm International Peace Research Institute. 2002.

z toho cca 62 % obyvateľov sú rímski katolíci, cca 8 % sú moslimovia a zvyšok obyvateľov vyznáva tradičné africké domorodé viery alebo patrí do ďalších kresťanských cirkví, rasové a náboženské faktory ako príčinu občianskej vojny v Burundi možno jednoznačne vylúčiť. Zároveň možno na základe vyššie uvedených informácií a faktov taktiež jednoznačne určiť za hlavné príčiny tohto krvavého konfliktu nefungujúci politický systém, ale najmä dlhodobú etnickú neznášanlivosť.

Konflikt v Demokratickej republike Kongo

Demokratická republika Kongo (ďalej len DR Kongo), bývalý Zair, je podľa rozlohy (2 345 410 km²) tretí najväčší a podľa počtu obyvateľov (cca 68,5 mil.) štvrtý najľudnatejší štát v Afrike. Susedí s Angolou, Burundi, Stredoafričkou republikou, Konžskou republikou, Rwandou, Tanzániou, Ugandou, Zambiou a od 9. júla 2011 aj s Južným Sudánom. Krajina pomenovaná podľa rovnomennej rieky oplýva značným množstvom vzácnych nerastných surovín (diamantov, medi, zlata, kobaltu, koltanu, uránu a tantalu) a dreva, nakoľko sa tu nachádza takmer polovica všetkých lesných porastov v Afrike. Svoj význam má tiež ťažba ropy a pestovanie kávy.

Konflikt v DR Kongo bol jedným z najväčších a najkrutejších konfliktov v afrických dejinách. I keď mal etnický, politický a samozrejme aj historický kontext, rozhodujúci vplyv na konflikt mal predovšetkým boj o ovládnutie surovinových zdrojov a ziskov z ich ťažby a predaja, najmä diamantov, zlata, medi a taktiež koltanu (čierneho minerálu, ktorý sa používa pri výrobe mobilných telefónov a počítačov⁴⁰). Podobne ako v iných (a nielen) afrických krajinách totiž zisky z výdatných konžských nálezísk plynú (rovnako ako v minulosti počas belgickej koloniálnej nadvlády) len úzkej skupine ľudí, kým veľká väčšina obyvateľstva žije v chudobe. Už počas panovania Leopolda II. bolo vtedajšie Belgické Kongo spravované viac ako obchodná spoločnosť, čo viedlo jednak k zvyšovaniu nerovnosti a nespokojnosti medzi jednotlivými vrstvami obyvateľstva a čoraz častejším zásahom do miestnych spoločenských štruktúr a zvyklostí, a jednak k vytváraniu neoficiálnej ekonomiky a pašovaniu nerastov a surovín von z krajiny.⁴¹

Po rôznych protikoloniálnych povstaniach, vrcholiacich v 50. rokoch minulého storočia, získalo Kongo v roku 1960 nezávislosť na Belgicku a 30. júna 1960 vznikla Republika

⁴⁰ŠKVRNDA, F. 2009. Vojny a ozbrojené konflikty. In *Nové slovo*. Dostupné na: http://www.noveslovo.sk/c/11576/Vojny_a_ozbrojene_konflikty.

⁴¹SUCHÁNEK, J., MACKOVÁ, E. 2009. *Konflikt v Demokratickej republike Kongo*. Dostupné na: <http://www.sekuritaci.cz/konflikt-v-democraticke-republice-kongo>

Kongo, na čele s premiérom Patricom Lumumbom a neskôr Moise Tshombom, ktorá sa v roku 1964 premenovala na DR Kongo. Rýchly odchod koloniálnych mocností z Afriky mal však veľmi negatívny dopad na fungovanie jednotlivých afrických štátov, DR Kongo nevyvímajúc, nakoľko dovtedy fungujúca správa a administratíva bola v rukách kolonizátorov a nie lokálneho obyvateľstva. Obdobie po získaní nezávislosti sa preto vyznačovalo silnou politickou, bezpečnostnou a ekonomickou nestabilitou a neúspechmi pri vytváraní funkčnej infraštruktúry.

Belgické firmy ovládali takmer celú ťažbu nerastných surovín, vlastnili veľkú väčšinu baní a spracovateľských závodov, a Američania zasa zosilňovali v tom čase svoj strategický vplyv v tejto oblasti a presadzovali vlastné vojensko-politické záujmy. Prekážkou západných záujmov bolo práve jadro nacionalistických politikov, akým bol Patrice Lumumba. V tom čase vstúpila aj do Konga studená vojna, pretože výrazne ľavicovo orientovaný Lumumba usiloval o nadviazanie vzťahov so socialistickými krajinami, čo s veľkou neľúbosťou pozorovali nielen Belgičania, ale najmä Američania. Preto bolo potrebné nájsť spôsob, ktorý by pomohol odstrániť Lumumbu a zároveň zabrániť vstupu ZSSR do Konga.⁴²

Po vojenskom prevrate v roku 1965 na čele s Josephom Mobutom, za podpory USA a Belgicka, sa DR Kongo premenovalo na Zair. Za Mobutovej vlády dochádzalo k ďalšiemu drancovaniu prírodných zdrojov a tak sa opätovne rozmohlo nelegálne pašovanie, neoficiálne obchodné siete a čierna ekonomika. V 80. rokoch, po štátnom kolapse, vláda zaviedla celý rad opatrení, ktoré mali zabrániť nelegálnej ťažbe a pašovaniu.⁴³ Po skončení studenej vojny a ukončení finančnej podpory zo strany USA zavládol v krajine chaos, zmätok, ekonomická nestabilita a politické napätie. V tom čase sa vyskytlo aj niekoľko útokov na zahraničné ťažobné spoločnosti. Mobuto sa pod tlakom okolností pokúsil v rokoch 1991-92 vytvoriť multipolárny politický systém, avšak neúspešne.

Neutešený stav ešte viac skomplikoval príchod takmer dvoch miliónov utečencov z Rwandy v roku 1994, ktorý prispel k zvýšeniu panujúceho etnického napätia.⁴⁴ V roku 1996 Rwanda a Uganda podporili Laurenta Désirého Kabilu, ktorý ako povstalecký vodca stojaci

⁴² ZÁHOŘÍK, J. 2010. *Subsaharská Afrika*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny. 2010. 180 s. ISBN 978-80-7422-021-0.

⁴³ DAVIS, L. - HAYNER, P. 2009. *Difficult Peace, Limited Justice: Ten Years of Peacemaking in the DRC*. International Center for Transitional Justice, Dostupné na: http://www.ictj.org/static/Africa/DRC/ICTJDavisHayner_DRC_DifficultPeace_pa2009.pdf

⁴⁴ GLOBAL WITNESS. 2004. *The Same Old Story*. Washington, Global Witness Publishing. Dostupné na: http://www.globalwitness.org/media_library_get.php/193/1240264169/Same%20Old%20Story%20Global%20Witness%20DRC%20Report%20release%20date%20%20July%202004.pdf.

na čele Aliancie demokratických síl pre oslobodenie Konga-Zairu (AFDL – Alliance des Forces Démocratiques pour la Libération du Congo-Zaïre) prevzal kontrolu nad východnou časťou Zairu a v máji 1997 obsadil aj hlavné mesto Kinshasa. Následne sa prehlásil prezidentom a zo Zairu sa opäť stala Demokratická republika Kongo.

Nádeje vkladané do Kabilu sa vzhľadom na stav, v ktorom sa Kongo nachádzalo po dvadsiatich rokoch Mobutovej vlády, nenaplnili. To však nebola jediná príčina Kabilovho neúspechu. Výrazne k tomu prispelo aj pretrvávajúce etnické napätie a rozdelenie krajiny, vnútorná nestabilita a silná opozícia voči Kabilovi. Nepomohla ani žiadosť Kabilu adresovaná rwandským a ugandským spojencom, aby sa stiahli z krajiny. Naopak, Kabilova žiadosť vyústila do ďalšieho krvavého konfliktu.⁴⁵

V auguste 1998 sa Rwandou podporovaní povstalci, združení v RCD (Rassemblement Congolais pour la Démocratie), pokúsili vytlačiť Kabilu z Kinshasy, ale ich pokus sa skončil neúspechom. V priebehu roka 1998 sa do konfliktu (označovaného ako druhá konžská vojna, ale aj ako africká svetová či veľká africká vojna) zapojili postupne vojenské i polovojenské jednotky z viacerých afrických krajín (Rwanda, Uganda, Namíbia, Zimbabwe, Angola, Čad) a ďalších vyše 25 rôznych zoskupení a organizácií bojovníkov, vrátane takých, ktoré sa považujú za teroristické.⁴⁶ Na strane Kabilu a jeho AFDL bojovali jednotky z Angoly, Namíbie, Zimbabwe a Čadu, kým na strane povstalcov bojovali vojaci a rebeli z Rwandy, Ugandy a Burundi. Začiatkom roku 1999 prevzala kontrolu nad severnou časťou krajiny skupina Mobutových priaznivcov a bývalých zairských vojakov MLC (Mouvement pour la Libération du Congo), podporovaných Ugandou. O niečo neskôr bola DR Kongo rozdelená na štyri časti, pričom len jedna štvrtina bola pod kontrolou konžskej vlády.

Vzhľadom na patovú situáciu začali prebiehať ešte v roku 1999 v Lusake v Zambii mierové rozhovory medzi vládnymi silami a povstaleckými skupinami, ktorých cieľom bolo ukončenie bojov, stiahnutie zahraničných jednotiek z DR Kongo, rozmiestnenie mierových síl OSN a začatie tzv. Medzikonžského dialógu. Napriek tomu boje medzi vládnymi a povstaleckými jednotkami a povstaleckými skupinami navzájom pokračovali ďalej.

Po zavraždení Laurenta Kabilu nastúpil v roku 2001 na jeho miesto jeho syn Joseph Kabila. Ten začal okamžite po prevzatí prezidentského úradu aj za pomoci medzinárodných inštitúcií (vrátane finančných) s reformami ťažobného a lesného hospodárstva. A keďže

⁴⁵ DAVIS, L. - HAYNER, P. 2009. *Difficult Peace, Limited Justice: Ten Years of Peacemaking in the DRC*. International Center for Transitional Justice. Dostupné na: http://www.ictj.org/static/Africa/DRC/ICTJDavisHayner_DRC_DifficultPeace_pa2009.pdf

⁴⁶ ŠKVRNDA, F. 2009. Vojny a ozbrojené konflikty. In *Nové slovo*. Dostupné na: http://www.noveslovo.sk/c/11576/Vojny_a_ozbrojene_konflikty

pokrok nastal aj v mierových rozhovoroch v rámci Medzikonžského dialógu, v závere roku 2002 bola v hlavnom meste Juhoafrickej republiky v Pretórii podpísaná dohoda o ukončení vojny a vytvorení prechodnej vlády.⁴⁷ Podľa tejto dohody mal stáť Kabila na čele krajiny spolu so štyrmi viceprezidentmi zastupujúcimi povstalecké skupiny a opozíciu až do roku 2006, t. j. do konania riadnych volieb. V nich bol za vysokej volebnej účasti Kabila zvolený za riadneho prezidenta DR Kongo.

Na základe dohody z roku 2002 sa zahraničné vojenské jednotky stiahli z konžského územia, avšak najmä vo východnej časti krajiny ešte stále operovali niektoré nelegálne ozbrojené skupiny. Z nich najaktívnejšie a súčasne najvplyvnejšie boli Demokratické sily za oslobodenie Rwandy (FDLR – Forces Démocratiques de Libération du Rwanda) zložené takmer výhradne z radov etnika Hutu a vedené viacerými osobami, ktoré sa aktívne angažovali na rwandskej genocíde medzi príslušníkmi kmeňov Hutu a Tutsi.⁴⁸ Druhou významnou operujúcou skupinou bol Národný kongres na obranu ľudu (CNDP – Congrès National pour la Défense du Peuple) pod vedením bývalého armádneho generála Laurenta Nkundu. Obe skupiny sa podieľali na nelegálnej ťažbe a vývoze vzácnych nerastov z DR Kongo za účelom financovania svojich aktivít a výbroje.⁴⁹

V januári v roku 2008 vláda DR Kongo podpísala vo východokonžskom meste Goma s povstaleckými skupinami mierovú dohodu o ukončení nepriateľstva, odzbrojení, zlepšení dodržiavania ľudských práv a vytvorení nárazníkových zón pod kontrolou mierových síl OSN v rámci misie MONUC (United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo) vytvorenej na základe rezolúcie Rady bezpečnosti č. 1279 v novembri 1999 za účelom zaistenia uplatňovania dohôd z Lusaky, ktoré by oddeľovali jednotlivé frakcie. Ešte v auguste toho istého roku však vypukli v Severnom Kivu opäť boje medzi CNDP a konžskou armádou. Na základe pozvania vlády DR Kongo vstúpili v januári na konžské územie rwandské vládne jednotky, aby pomohli konžskej armáde v boji proti FDLR.⁵⁰ Generál Nkunda po vnútornom prevrate utiekol do Rwandy, kde bol neskôr zadržaný.⁵¹ Napriek tomu nepokoje a boje medzi súperiacimi skupinami pokračujú najmä vo východnej časti krajiny

⁴⁷ SUCHÁNEK, J., MACKOVÁ, E. 2009. *Konflikt v Demokratické republice Kongo*. Dostupné na: <http://www.sekuritaci.cz/konflikt-v-democraticke-republice-kongo>.

⁴⁸ CNN. 2006. Year in Review. Dostupné na: <http://edition.cnn.com/EVENTS/2006/year.in.review/toppen/hutu/history.html>

⁴⁹ United States Department of State. 2009. *Background Note: Democratic Republic of Kongo*. Dostupné na: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2823.htm>

⁵⁰ SUCHÁNEK, J., MACKOVÁ, E. 2009. *Konflikt v Demokratické republice Kongo*. Dostupné na: <http://www.sekuritaci.cz/konflikt-v-democraticke-republice-kongo>

⁵¹ BBC. 2009. Country Profile: Democratic Republic of Congo. Dostupné na: http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/country_profiles/1076399.stm#facts

dodnes, pričom spolu s konfliktom v Dárfúre v Sudáne sa tento konflikt považuje za najhorší a najnebezpečnejší pokračujúci ozbrojený konflikt, pri ktorom naďalej dochádza k masovým stratám na životoch.⁵²

Záver

Konflikty v Sierra Leone, Libérii, Rwande, Burundi a DR Kongo patria k typickým príkladom postmoderných konfliktov vo svete po skončení studenej vojny. Nešlo o medzištátne, ale o vnútroštátne konflikty, v ktorých okrem vládnych jednotiek bojovali i nevládne ozbrojené jednotky, založené prevažne na etnickom základe a zložené z civilistov, z ktorých obrovské množstvo bolo detí a neplnoletých, a tiež naverbovaní žoldnieri. Nástrojom a, bohužiaľ, neoddeliteľnou súčasťou týchto konfliktov bolo vyvražďovanie, zastráňovanie a šírenie nenávisťi medzi príslušníkmi rozdielnych kmeňov alebo medzi prisťahovalcami (potomkami otrokov) a pôvodným obyvateľstvom. Počas konfliktov dochádzalo okrem neuveriteľnej brutality k takým otrasným zločinom proti ľudskosti a k takému vyhladzovaniu civilného obyvateľstva, že boli naplnené znaky genocídy. Sekundárny efekt takéhoto šialenstva, krutosti a bezcitnosti spočíval vo vysokom počte utečencov, odsunutého obyvateľstva a vnútorne presídlených osôb, v chorobách, epidémiách a nedostatku potravy či pitnej vody, a tiež v bezohľadnom ničení životného prostredia a drancovaní nerastných zdrojov.

Použitá literatúra:

1. BBC. 2011. *Burundi Profile*. Dostupné na: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13085064>.
2. BBC. 2011. *Democratic Republic of Congo Profile*. Dostupné na: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13283212>.
3. BBC. 2011. *Liberia Profile*. Dostupné na: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13729504>.
4. BBC. 2011. *Rwanda Profile*. Dostupné na: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14093238>.
5. BBC. 2011. *Sierra Leone Profile*. Dostupné na: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14094419>.
6. CIA. 2012. *The World Factbook – Burundi*. Dostupné na:

⁵² ŠKVRNDA, F. 2009. Vojny a ozbrojené konflikty. In *Nové slovo*. Dostupné na: http://www.noveslovo.sk/c/11576/Vojny_a_ozbrojene_konflikty.

- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/by.html>.
7. CIA. 2012. *The World Factbook – Democratic Republic of Congo*. Dostupné na: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cg.html>.
 8. CIA. 2012. *The World Factbook – Liberia*. Dostupné na: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/li.html>.
 9. CIA. 2012. *The World Factbook – Rwanda*. Dostupné na: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html>.
 10. CIA. 2012. *The World Factbook – Sierra Leone*. Dostupné na: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sl.html>
 11. CNN. 2006. Year in Review. Dostupné na: <http://edition.cnn.com/EVENTS/2006/year.in.review/topten/hutu/history.html>.
 12. DAVIS, L. - HAYNER, P. 2009. *Difficult Peace, Limited Justice: Ten Years of Peacemaking in the DRC*. International Center for Transitional Justice, Dostupné na: http://www.ictj.org/static/Africa/DRC/ICTJDavisHayner_DRC_DifficultPeace_pa2009.pdf.
 13. EICHLER, J. 2005. Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století. In *Mezinárodní vztáhy*, 2005, roč. 3, č. 1, s. 8-18, ISSN 1336-1562.
 14. EICHLER, J. 2009. *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. Praha : Portál. 2009. 328 s. ISBN 978-80-7367-540-0.
 15. EICHLER, J. 2010. *Terorismus a války v době globalizace*. Praha: Univerzita Karlova. 2010. 400 s. ISBN 978-80-246-179-9.
 16. GLOBAL WITNESS. 2004. *The Same Old Story*. Washington, Global Witness Publishing. Dostupné na: http://www.globalwitness.org/media_library_get.php/193/1240264169/Same%20Old%20Story%20Global%20Witness%20DRC%20Report%20release%20date%206%20July%202004.pdf.
 17. GLOBAL WITNESS. 2010. *Bankrolling Brutality*. Dostupné na: http://www.globalwitness.org/sites/default/files/import/bankrolling_brutality_hi.pdf
 18. GLOBAL WITNESS. 2011. *Liberia*. Dostupné na: <http://www.globalwitness.org/campaigns/conflict/post-conflict/liberia>.
 19. GRAY, Ch. H. 1997. *Postmodern War: The New Politics of Conflict*. New York : Guilford Press. 1997. ISBN 978-1572-30160-3.
 20. HUMAN RIGHTS WATCH. 1999. *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*. Dostupné na: <http://www.hrw.org/legacy/reports/1999/rwanda/index.htm#TopOfPage>.
 21. IVANČÍK, R. 2012. Zabezpečenie obrany z pohľadu výšky vojen-ských výdavkov na jednotlivých kontinentoch. In *Bezpečnostné fórum 2012, zborník príspevkov z 5. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v BB, s. 594-604. ISBN 978-80-557-0332-9.
 22. KALDOR, M. 1999. *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Stanford University Press, 1999. 216 pp. ISBN 978-0804-73722-7.
 23. KARHILO, J. 1995. *Case study on peacekeeping: Rwanda*. In SIPRI Yearbook 2002. Stockholm : Stockholm International Peace Research Institute. Dostupné na: <http://www.sipri.org>.

24. MOLTAŠ, Z. 2011. *Role dřeva v liberijské občanské válce*. Dostupné na: <http://www.sekuri-taci.cz/role-dreva-v-liberijske-obcanske-valce>.
25. NOVÁKOVÁ, M. – VESELÁ, M. 2008. *Sierra Leone jako suverénní stát?* Dostupné na: <http://www.e-polis.cz/mezinarodni-vztahy/238-sierra-leone-jako-suverenni-stat.html>.
26. SEYBOLT, Taylor. 2002. *Major armed conflicts*. In Sipri Yearbook 2002. Stockholm : Stockholm International Peace Research Institute. 2002. Dostupné na: <http://www.sipri.org>.
27. SUCHÁNEK, J., MACKOVÁ, E. 2009. *Konflikt v Demokratické republice Kongo*. Dostupné na: <http://www.sekuritaci.cz/konflikt-v-democraticke-republice-kongo>.
28. ŠEDIVÝ, J. 2000. *Válka: Rámec pro analýzu*. In Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. *Stát, prostor, politika - vybrané kapitoly z politické geografie*, Praha, Univerzita Karlova – Přírodovědecká fakulta. Dostupné na: <http://prg.xf.cz/kniha/kap7.htm>.
29. ŠKVRNDA, F. a kol. 2008. *Medzinárodná bezpečnosť*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM. 2008. 134 s. ISBN 978-80-225-2527-5.
30. ŠKVRNDA, F. 2009. *Vojny a ozbrojené konflikty*. In *Nové slovo*. Dostupné na: http://www.noveslovo.sk/c/11576/Vojny_a_ozbrojene_konflikty.
31. ŠKVRNDA, F. 2011. *Koniec prvého desaťročia 21. storočia bez osláv (ouvertúra)*. In *Nové slovo*. Dostupné na: http://www.nove-slovo.sk/c/26706/Koniec_prveho_desatrocia_21._storocia_bez_oslav_ouvertura_
32. ŠKVRNDA, F. a kol. 2010. *Medzinárodné politické vzťahy*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM. 2010. 229 s. ISBN 978-80-225-2918-1.
33. ŠKVRNDA, F. 2011. *Súčasná svetová politika II : (vybrané kapitoly – Ázia, Latinská Amerika, Afrika)*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM. 2011. 202 s. ISBN 978-80-225-3154-2.
34. TASR. 2009. *Najväčšiu priemernú dĺžku života majú ženy v Japonsku a muži v San Marine*. Dostupné na: <http://www.zzz.sk/?clanok=6366>.
35. TOFFLER, A. – TOFFLEROVÁ, H. 2002. *Válka a antiválka: jak porozumět dnešnímu globálnímu chaosu*. Praha : Argo, Dokořán. 2002. 304 s. ISBN 80-7203-445-6.
36. UCDP. 2012. *Conflict Encyclopedia – Burundi*. Dostupné na: http://www.ucdp.uu.se/gpdatabase/gpcountry.php?id=26®ionSelect=2-Southern_Africa.
37. UCDP. 2012. *Conflict Encyclopedia – DR Congo (Zaire)*. Dostupné na: http://www.ucdp.uu.se/gpdatabase/gpcountry.php?id=38®ionSelect=2-Southern_Africa.
38. UCDP. 2012. *Conflict Encyclopedia – Liberia*. Dostupné na: http://www.ucdp.uu.se/gpdatabase/gpcountry.php?id=94®ionSelect=2-Southern_Africa.
39. UCDP. 2012. *Conflict Encyclopedia – Rwanda*. Dostupné na: http://www.ucdp.uu.se/gpdatabase/gpcountry.php?id=133®ionSelect=2-Southern_Africa.
40. UCDP. 2012. *Conflict Encyclopedia – Sierra Leone*. Dostupné na: http://www.ucdp.uu.se/gpdatabase/gpcountry.php?id=136®ionSelect=2-Southern_Africa.

Southern_Africa

41. UNICEF. 2007. *Children and armed conflict*. Dostupné na : http://www.unicef.org/emerg/index_child-soldiers.html.
42. UNITED STATES DEPARTMENT OF STATE. 2009. *Background Note: Democratic Republic of Congo*. Dostupné na: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2823.htm>.
43. VARGOVÁ, L. 2009. *Postmoderní válka: může být konflikt ve Rwandě označen jako postmoderní válka?* Dostupné na: <http://www.sekuritaci.cz/postmoderni-valka-muze-byt-konflikt-ve-rwande-oznacen-jako-post-moderni-valka>.
44. Wikipedia. 2007. *Revolutionary United Front*. Dostupné na: http://en.wikipedia.org/wiki/Revolutionary_United_Front.
45. Wikipedia. 2011. *Burundi*. Dostupné na: <http://en.wikipedia.org/wiki/Burundi>.
46. Wikipedia. 2011. *Democratic Republic of Congo*. Dostupné na: http://en.wikipedia.org/wiki/DR_Congo.
47. Wikipedia. 2011. *Liberia*. Dostupné na: <http://en.wikipedia.org/wiki/Liberia>.
48. Wikipedia. 2011. *Rwanda*. Dostupné na: <http://en.wikipedia.org/wiki/Rwanda>.
49. Wikipedia. 2011. *Sierra Leone*. Dostupné na: http://en.wikipedia.org/wiki/Sierra_Leone.
50. ZÁHORŤK, J. 2010. *Subsaharská Afrika*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny. 2010. 180 s. ISBN 978-80-7422-021-0.

Protirečivý vplyv WikiLeaks na diplomaciu

Laura Meričková

Abstrakt

Cieľom práce je reagovať a prispieť k diskusii o zverejnení sto tisícov tajných depeší internetovým portálom Wikileaks, ktoré sa uskutočnilo v roku 2010. Článok analyzuje dostupné názory a závery, ktoré prepája a na ich základe sa autor snaží zhodnotiť, aké dôsledky doposiaľ priniesla daná skutočnosť v diplomacii ako i v spoločnosti. Ďalej autor využíva teoretické a empirické poznatky z odborných štúdií a spája tému Wikileaks s problematikou vzťahu transparentnosti a diplomacie a zahraničnej politiky.

Kľúčové slová: Wikileaks, transparentnosť, diplomacia, tajné depeše.

Abstract

The aim of the article is to reflect and contribute to public debate about the consequences of publishing thousands of classified cables of the U.S. government in 2010. The article analyses and connects available opinions and conclusions and it strives to review the impact of the act on diplomacy and society. The author uses theoretical as well as empirical knowledge of scholar papers to link the leaks of secret cables with the topic of transparency and foreign policy.

Key words: Wikileaks, transparency, diplomacy, secret cables.

JEL klasifikácia: Z00

Úvod

Rok 2010 sa zapísal do histórie diplomacie. Dovtedy málo známy internetový portál, Wikileaks uverejnil v danom období sto tisícov amerických klasifikovaných dokumentov obsahujúce komunikáciu medzi vládou USA a jej diplomatickými zastupiteľstvami. Informácie sa dostali do povedomia širokej verejnosti a každý, kto vlastní internet má možnosť prístupu k správam, ktoré by za normálnych okolností boli odtajnené až o niekoľko desiatky rokov. Článok hľadá odpovede na otázky, aké zmeny vyvolalo uverejnenie a či je transparentnosť v zahraničnej politike a v diplomacii vo verejnom záujme.

Charakteristika Wikileaks

Wikileaks je mediálna organizácia založená Julianom Assangem, niekoľkými žurnalistami, matematikmi a hackermi, relatívne neznáma medzi rokmi 2006 (obdobie, v ktorom sa zakladala) a 2010. Zvýšenie povedomia o Wikileaks a obsadenie titulných stránok prestížnych novín v roku 2010 prinieslo zverejnenie niekoľko sto tisíc amerických tajných dokumentov – tzv. tajných depeší – ktoré obsahujú neverejnú až utajenú komunikáciu medzi veľvyslanectvami a vládou. Wikileaks na svojej stránke deklaruje cieľ „priniest verejnosti významné správy a informácie. [...] Jedna z našich najdôležitejších aktivít popri našom spravodajstve je zverejňovanie originálnych materiálov zo zdroja, aby čitatelia a rovnako aj historici mohli vidieť dôkaz pravdy.“¹ Internetový zdroj vidí oficiálne svoje poslanie v zvyšovaní transparentnosti, ktorá podľa jej predstaviteľov „vytvára lepšiu spoločnosť pre všetkých.“² Wikileaks tak predstavuje unikátny informačný zdroj a prostredníctvom zverejňovania utajených informácií chce podrobiť vlády verejnej kontrole, čím chce eliminovať zneužívanie vládnych praktík a naplňať ciele demokracie.

Wikileaks sa svojím činom bezprostredne dotýka diplomacie a opätovne vyvoláva otázku transparentnosti v diplomacii. Daná problematika bola po prvý krát verejne otvorená po skončení prvej svetovej vojny americkým prezidentom Woodrowom Wilsonom, ktorý odsúdil tajné dohody podľa neho vedúce k vypuknutiu tohto svetového konfliktu. V roku 2010 verejná diskusia vďaka internetu, informačným technológiám a rozvoju civilnej spoločnosti, neostáva iba na politickej úrovni a akademickej pôde, ale prostredníctvom médií sa presúva aj medzi širšiu verejnosť. V nej sa otvára otázka otvorenej diplomacie resp. jej transparentnosti.

Dnes vieme, že otvorená diplomacia nie je možná a ani žiaduca. Hoci Woodrow Wilson vyjadril podporu otvorenej diplomacii, jeho slová bývajú kritikmi tajnej diplomacie nesprávne interpretované. Vo svetoznámom prejave „Štrnásť bodov“ sa dovoľával otvorených mierových zmlúv, ktoré nemajú byť predmetom súkromných medzinárodných stretnutí a diplomacia má byť vždy pravdivá a vykonávaná pod verejným dozorom.³ Rangarajan L.N. však poznamenáva, že myšlienka, ktorú Wilson prezentoval, „je často nesprávne pochopená vo význame, že rokovania musia byť vedené ako otvorené. To je nielen nemožné, ale aj nemúdre.“⁴ Rovnako Berridge udáva niekoľko dôvodov, ktoré hovoria v prospech diplomacie

¹About Wikileaks.. [online]. [cit. 27.4.2012]. Dostupné na <http://wikileaks.org/About.html>

²About Wikileaks.. [online]. [cit. 27.4.2012]. Dostupné na <http://wikileaks.org/About.html>

³GILBOA, E. *Media Coverage of International Negotiation: A Taxonomy of Levels and Effects*. 2001. s. 544.

⁴RANGARAJAN, L. N. *Diplomacy, States and Secrecy in Communications*. 1998. s. 21.

za zatvorenými dverami a v niektorých prípadoch dokonca v prospech tajnej diplomacie. Podrobnejšie sa dôvodom budeme venovať v priebehu článku. Barston poukazuje na vývojovú tendenciu: preferencia k vedeniu otvorenej diplomacie sa ukázala iba v 60. rokoch.

V súčasnosti, „veľká časť modernej diplomacie zostáva vedená na dôvernej až tajnej báze s niekoľkými otvorenými elementmi, čo je viac preferované, ako celkový posun k otvorenému vedeniu vzťahov.“⁵ Dodáva, že významný podiel na danom fakte má pretrvávajúce násilie v medzinárodnom systéme. „Únosy a napadnutia diplomatického personálu, žurnalistov, pracovníkov a turistov viedlo k zvýšenému počtu špiónov ako diplomatických vyslancov v mediácii a s ňou spojenej tajnej diplomacii. Diplomatická profesia nikdy nebola bezpečná a v tomto ohľade sa stala ešte menej.“⁶ Medzi otvorené elementy súčasnosti považuje oblasti ako obchod a životné prostredie, ktoré sa dostávajú pod verejný dohľad najmä vďaka zvýšenej angažovanosti mimovládneho sektora.

Odborníci teda identifikujú potrebu utajovania resp. dôvernosti v diplomacii, ktoré vedú k limitovaniu ideálnej transparentnosti. Wikileaks však koná opačne: nerešpektuje potrebu utajovania a v roku 2010 nekontrolovateľne uverejnil sto tisícky tajných vládnych dokumentov. Wikileaks argumentuje za transparentosť, ktorá má viesť k lepšej spoločnosti a eliminácii skorumpovaných vlád.

Vzniká preto rozpor medzi dvoma spomínanými pohľadmi a otázka, či je proklamovaná transparentnosť vládnych dokumentov, správ, stretnutí a rokovaní vo verejnom záujme. Núti nás zamyslieť sa nad zámermi Wikileaks a zároveň aj nad dopadmi zverejnených informácií vo svete.

Diplomacia a transparentnosť: teoretické a empirické poznatky

Predtým ako sa budeme snažiť odpovedať na dané otázky, využijeme poznatky z dostupných vedeckých výskumov a článkov o transparentnosti v diplomacii. V nasledujúcej časti sa budeme venovať problematike zverejnenia vládnych *dokumentov a správ* a vládnych *stretnutí a rokovaní*.

Dokumenty a správy

„Predstavme si, že americkí diplomati objavili demokratov žijúcich pod brutálnou vojenskou diktatúrou, ktorí vyjednávajú nastolenie prevratu s nižšími funkcionármi na

⁵ BARSTON, R. P. *Modern Diplomacy*. 2006. s. 94.

⁶ BARSTON, R. P. *Modern Diplomacy*. 2006. s. 13.

obnovenie demokracie a vlády zákona. Dúfam, že Wikileaks by nezverejnilo kanál, v ktorom americkí diplomati o tom informujú svojich nadriadených.“⁷

V danej súvislosti sa dostávame k problematike utajovania správ v diplomacii. „Napríklad diplomatická misia má doručiť svoj otvorený komentár na mnohé citlivé otázky, ako zdravotný stav hlavných predstaviteľov, korupciu alebo sexuálne priestupky, existenciu internej opozície, nehody a pohľady ďalších ambasádorov, obzvlášť z mocností a susedných štátov.“⁸ Rangarajan podotýka, že tieto informácie sú získavané v súkromí a ich zdroje bývajú pre potreby kredibility v správach uvedené. Diplomatická misia by bez daných informácií nenaplnila svoj účel. Význam tajnosti práce diplomatickej misie je preto uznaný aj medzinárodným spoločenstvom vo *Viedenskom dohovore o diplomatických stykoch* (1961) v podobe priznania imunít diplomatickej misii a osobám, ktorých funkcia si to vyžaduje či nedotknuteľnosti archívov, povolenie kódovaných a šifrovaných správ.⁹ O mimoriadnej citlivosti informácií môžeme hovoriť najmä v súvislosti s uzavretými spoločnosťami, štátmi s autoritatívnymi režimami ako je spomenuté v hornom citáte, či s krajinami, ktoré nie sú prirodzenými spojencami pre vysielajúci štát. Svedčí o tom i fakt, že v daných prípadoch, ak sa uskutočňuje špionáž, nediplomatickí aktéri bez imunity bývajú trestaní vrátane odsúdenia na trest smrti, ako to bolo v prípade britského novinára Farzada Bazofta v Iraku.¹⁰ Pred kým sa ukrývajú dané informácie?

Rangarajan definuje dve základné kategórie, ktorých sa utajenie týka:

- nepriatelia – štáty (v prípade USA napr. Irán, Venezuela, Severná Kórea...).
- nepriatelia štátu – teroristi, pašeráci, obchodníci s drogami, či tí, ktorí sa venujú praniu špinavých peňazí a v nedemokratických štátoch aj opozícia k vláde. V skratke, všetci, čo predstavujú hrozbu pre stabilitu štátu.¹¹

Neautorizované uverejnenie dôvernej informácie môže spôsobiť negatívny efekt, ktorý štát však do istej miery dokáže predvídať resp. očakávať. Na základe tejto schopnosti mu právny systém dovoľuje tzv. klasifikáciu. „Napríklad systém klasifikácie predpokladá na základe anticipovaného risku triedenie dokumentov na kategórie ‚dôverné,‘ ‚tajné,‘ a ‚prísne

⁷ SINGER, P. *Wikileaks and the possibility of Open Diplomacy*. [online]. [cit. 11.4.2012]. Dostupné na http://www.policyinnovations.org/ideas/innovations/data/000182/pf_printable.

⁸ RANGARAJAN, L. N. „Diplomacy, States and Secrecy in Communications“. 1998. s. 22.

⁹ TÓTH, L. a kol. *Úvod do diplomacie*. 2008.

¹⁰ BERRIDGE, G.R. *Teória a prax diplomacie*. 1994. s. 53.

¹¹ RANGARAJAN, L. N. „Diplomacy, States and Secrecy in Communications“. 1998. s. 27.

tajné' založené na závere, že informácia, ktorú dokument obsahuje môže ,odôvodnene spôsobiť' ,škodu,' ,vážnu škodu,' alebo ,mimoriadne vážnu škodu' národnej bezpečnosti."¹²

Rangarajan objasňuje problematiku dĺžky uchovávaní informácií v tajnosti: „Detaily tvorby politiky sú držané väčšinou vlád v tajnosti; štátne archívy sú vo väčšine prípadov utajené na 30 rokov alebo dovedy, pokiaľ daná osoba nezomrela. ... Avšak nie všetky štátne záznamy sú otvorené verejnej kontrole,"¹³ a v extrémnych prípadoch môžu byť utajené až na dobu 100 rokov. Stewart sa zmieňuje o kratšej dobe: „ktorá je 10 rokov, vo väčšine prípadov 25 rokov, ak sa jedná o citlivé témy ako inteligentné zdroje a metódy alebo nukleárne zbrane."¹⁴

Stretnutia a rokovania

V tejto časti využijeme poznatky zo štúdie *The surprising Logic of Transparency*, v ktorej Finel a Lord hľadajú odpovede na otázky, či je transparentnosť v diplomacii, konkrétne pri riešení konfliktných situácií, výhodou, ako sa vo väčšine prípadov predpokladá. Analýzu vykonávajú na prípade medzinárodných rokovaní. Medzinárodné rokovania predstavujú jednu z hlavných funkcií diplomacie.

Transparentnosť je slovo často spájané s pojmom demokracia. Hoci nie je jeho synonymom,¹⁵ demokratický štát by mal byť transparentný a jeho obyvatelia by mali byť informovaní o problémoch a spôsoboch ich riešenia, ku ktorým sa uchýľujú reprezentanti v parlamente a vo vláde. Legitímne si ich občania zvolili za svojich zástupcov a odovzdávajú im moc vládnuť.

Finel a Lord podotýkajú, že „intuitívne je lákavé vyvodiť záver, že transparentnosť automaticky robí riešenia krízy jednoduchšie,"¹⁶ vo svojej štúdií však prichádzajú k prekvapivým záverom. Vo výskume sa sústreďujú na problematiku transparentnosti a riešenia konfliktov mierovými rokovaniami na niekoľkých prípadových štúdiách. Ich cieľom je prostredníctvom prípadových štúdií potvrdiť buď pozitívnu logiku (transparentnosť napomáha riešeniu krízových situácií) alebo negatívnu logiku (opak). V štúdií *Surprising Logic of Transparency* skúmajú dva prípady z histórie: konflikt medzi Veľkou Britániou a Francúzskom (dva transparentné štáty) a konflikt medzi Izraelom a Egyptom (transparentný a netransparentný štát). Finel a Lord definujú transparentnosť ako „legálne, politické

¹² FENSTER, M. „Disclosure's Effects: Wikileaks and Transparency". 2012 s. 756.

¹³ RANGARAJAN, L. N. *Diplomacy, States and Secrecy in Communications*. 1998. s. 22.

¹⁴ Stewart, S. 2010. *Wikileaks and the Culture of Classifications*. [online]. [cit. 3.4.2012]. Dostupné na: http://www.stratfor.com/weekly/20101027_wikileaks_and_culture_classification

¹⁵ FINEL, I. B. Lord, M. K. „The Surprising Logic of Transparency“. 2000. s. 316.

¹⁶ FINEL, I. B. Lord, M. K. „The Surprising Logic of Transparency.“ 2000. s. 319.

a inštitucionálne štruktúry, ktoré robia informáciu o interných charakteristikách vlády a spoločnosti dostupnú pre aktérov vnútri ako aj mimo domáceho politického systému.¹⁷ V prvom rade ide o slobodné médiá a existenciu verejnej debaty o spoločnosti a politike. Ďalšie podmienky sú napr. vládne informovanie obyvateľov o svojich konaniach či otvorené hranice.

V práci prichádzajú k nasledovnému záveru: Oba prípady potvrdili negatívnu logiku transparentnosti: transparentnosť nemusí napomôcť k vyriešeniu krízy; práve naopak, môže spôsobiť obnovenie alebo zhoršenie situácie. Aké sú príčiny? Autori problém identifikujú v skutočnosti, že demokratický štát, ktorý splňa podmienky transparentnosti, má *niekoľko* informačných zdrojov, cez ktoré sa dostávajú správy druhej strane za rokovacím stolom. Tieto informácie sa však môžu navzájom vylučovať. Spôsobujú „ruch“. Spomínané slobodné médiá „môžu byť motivované upriamovať svoju pozornosť viac na konfliktné vyhlásenia, ako na nepatrné, zmierlivé signály.“¹⁸ Nielenže môžu vyslať inú informáciu v porovnaní s oficiálnym stanoviskom, ako mienkotvorné médium, majú schopnosť ovplyvniť verejný postoj obyvateľstva – aj negatívne – v prospech nevyriešenia konfliktu. Prijímaním protirečivých správ sa podkopáva dôvera rokujúceho voči druhej strane a tiež vytvára priestor pre mylnú interpretáciu motívov. Pri demokratických štátoch teda hrozí, že transparentnosť môže pomýliť prijímateľov (druhú stranu) množstvom zmiešaných správ.

V štúdií Finel a Lord uzatvárajú: „... čím dostupnosť informácie je oveľa menej dôležitá, ako je správna interpretácia. Viac informácií preto nie vždy vedie k mieru a môže zabrániť snahám o spoluprácu.“¹⁹

Transparentnosť a verejný dohľad v procese rokovaní môže teda sťažiť situáciu pri snahe dosiahnuť vzájomne výhodné riešenie pre obe strany. Podľa Gilboa rokovanie zahrňuje niekoľko fáz „od úvodných prezentácií tvrdých otváracích požiadaviek, cez časté bolestivé a riskantné ústupky k finálnemu kompromisu založený na recipročných ústupkoch oboch strán.“²⁰ Vzájomne výhodné riešenie resp. kompromis je v záujme rokujúcich strán a dôležitým princípom rokovania, ktorý však nemusí byť zohľadňovaný verejnosťou. Prečo? „... úspešné rokovanie vo svojej podstate znamená, že každá strana musí robiť ústupky a musí sa uspokojiť s výsledkom, ktorý celkom nezodpovedá jej *ideálnym predstavám* [kurzíva

¹⁷ FINEL, I. B. Lord, M. K. „The Surprising Logic of Transparency.“ 2000. s. 316.

¹⁸ FINEL, I. B. Lord, M. K. „The Surprising Logic of Transparency“. 2000. s. 335.

¹⁹ FINEL, I. B. Lord, M. K. „The Surprising Logic of Transparency“. 2000. s. 336 a 321.

²⁰ GILBOA, E. „Media Coverage of International Negotiation: A Taxonomy of Levels and Effects“. 2001. s. 547.

doplnený]. Znamená to do určitej miery ‚predať‘ svojich radikálnych priaznivcov, niektorých voličov alebo zahraničných priateľov.“²¹

Berridge udáva nasledujúce dôvody pre tajnú diplomaciu resp. diplomaciu za zatvorenými dverami: Ak zostanú rokovania utajené alebo minimálne ich obsah utajený, eliminuje sa tlak domácich a zahraničných skupín, čím sa predchádza ich vplyvu na proces rokovania. Ako príklad uvedieme spor Veľkej Británie a Francúzska o teritórium Fashoda v Afrike v roku 1898 z prípadovej štúdie, v ktorom napriek skutočnosti, že žiaden zo štátov nemal počiatkový úmysel vyvolať vojnu, bol neskôr v priebehu procesu ozbrojený konflikt vysoko pravdepodobný.²² Delcassé (francúzsky minister zahraničných vecí) a Salisbury (britský tajomník pre zahraničné veci) viedli osobné rokovania, v ktorých boli obe strany ochotné podstúpiť isté ústupky v záujme mierového a rýchleho vyriešenia sporu. Napriek jednoznačnej vojenskej prevahe Veľkej Británie, „mala [VB] kvôli všeobecnej stabilite v Európe, záujem s Francúzskom zachovať dobré vzťahy.“²³ Udalosti však boli dokumentované v médiách a verejne známe, čo spôsobilo, že sa Declassé nevyhol potrebám utíšiť verejný záujem „veľkolepými deklaráciami o jeho odhodlanosti ponechať francúzske vojská vo Fashode,“²⁴ čo spôsobilo znepokojenie a protesty na britskej strane. Hostilita verejnosti na oboch stranách postupne eskalovala a síce hlavní predstavitelia našli spoločné riešenie a vyhli sa ozbrojenému konfliktu, pre Francúzsko to predstavovalo jednoznačnú *prehru* – potupnú porážku. „Tlak nakoniec zabránil Salisburyemu, ktorý uprednostňoval urovanie, spraviť ústupky alebo inak asistovať Francúzsku v snahe nájsť elegantný únik z konfliktu.“²⁵ Hoci, na začiatku zamýšľané riešenie najvyššími predstaviteľmi predstavovalo istý kompromis, zainteresovanie externých skupín (ako médií, verejnosti, opozícií v parlamente a ďalších osobností) malo negatívny vplyv na výsledok rokovaní, najmä pre Francúzsko.

Ako ďalší argument v prospech utajovania v diplomacii Berridge udáva: „...vážne diskusie medzi štátmi sa nezriedka týkajú životne dôležitých otázok národnej bezpečnosti alebo ekonomickej prosperity a nutne pri nich dochádza k odhaľovaniu slabín ako aj negociačnej taktiky. Stačí už to, že sa o nich dozvie druhá strana. Keby sa o tom dozvedel celý svet mohlo by to byť škodlivé pri ďalších rokovaniach s inými stranami.“²⁶

²¹ BERRIDGE, G.R. *Teória a prax diplomacie*. 1994. s. 18.

²² FINEL, I. B. Lord, M. K. „The Surprising Logic of Transparency“. 2000. s. 326.

²³ FINEL, I. B. Lord, M. K. „The Surprising Logic of Transparency“. 2000. s. 325.

²⁴ FINEL, I. B. Lord, M. K. „The Surprising Logic of Transparency“. 2000. s. 326.

²⁵ FINEL, I. B. Lord, M. K. „The Surprising Logic of Transparency“. 2000. s. 325.

²⁶ BERRIDGE, G.R. *Teória a prax diplomacie*. 1994. s. 18.

Rangarajan podotýka, že uchovávanie informácie ohľadom vojenského vybavenia štátu v tajomstve pred nepriateľom je dôležité pre ochranu bezpečnosti štátu. „Dôvod prečo niečo uchovať v tajnosti je vedomosť, že jeho odhalenie ‘nepriateľovi’ prinesie zo sebou škodlivé dôsledky.”²⁷ Opäť uvedieme príklad z praxe - rokovania medzi Japonskom a USA vo Washingtone v roku 1921 na Konferencii (Naval Disarmament – Námorné odzbrojenie).²⁸

Každý rokujúci prichádza do procesu okrem taktiky aj s istou pozíciou a rezervou, ktorá mu dovoľuje robiť ústupky za cieľom dosiahnuť výhodný kompromis. Odhalenie týchto informácií ho vrhá do slabšej resp. nevýhodnej pozície. Rokovania začali na pomere 10:7,5 a v najhoršom prípade bola rezerva japonskému zástupcovi oficiálne dovolená na pomer 10:6. Keďže sa ale USA dopredu dozvedeli o tejto pozícii prostredníctvom dešifrovania tajnej správy, nebolo pre amerického rokujúceho viac ťažké pritlačiť na druhú stranu a dosiahnuť nepriaznivejšiu alternatívu riešenia pre Japonsko.

Rôzne pohľady na Wikileaks a zhodnotenie dopadov

Wikileaks uploadovalo na svojej internetovej stránke dokumenty s minimálnymi úpravami vrátane informácií o osobách, čo ich potenciálne môže ohroziť.²⁹ Údaje o počte uverejnených tajných depeší sa v médiách a vedeckých článkoch líšia. Scott Stewart zo Stratfordu udáva až 391.832 správ, z ktorých približne 97% bolo kategorizovaných ako tajné, ostatné ako dôverné, neklasifikované alebo bez klasifikácie.³⁰ Obsahom dokumentov boli najmä správy z vojny v Iraku, ale aj iné informácie ohľadom operácie v Afganistane, väznici na Guantanáme alebo o dekády staršie správy. Wikileaks vytvorilo dohody o odovzdaní niektorých dokumentov piatim najväčším novinovým spoločnostiam: Le Mond, The Times, The Guardian, Der Spiegel a Al Jazeera. Skutočnosť o zverejnení depeší vyvolala kritickú debatu o legálnosti počinu a zároveň o možnom ohrození životov (hoci anonymných) osôb spomenutých v správach, ako aj národných záujmov predovšetkým tých amerických.

Bezprostredne po uverejnení tajných depeší sa zdvihla vlna kritiky proti Wikileaks zo strany vlády USA. Poradca pre národnú bezpečnosť James Jones vyhlásil: „Spojené štáty

²⁷ RANGARAJAN, L. N. „Diplomacy, States and Secrecy in Communications“. 1998. s. 21.

²⁸ RANGARAJAN, L. N. „Diplomacy, States and Secrecy in Communications.“ 1998. s. 21.

²⁹ FENSTER, M. „Disclosure’s Effects: Wikileaks and Transparency“. 2012 s. 763.

³⁰ STEWART, S. 2010. Wikileaks and the Culture of Classifications. [online]. [cit. 3.4.2012]. Dostupné na: http://www.stratfor.com/weekly/20101027_wikileaks_and_culture_classification

americké dôrazne odsudzujú odhalenie klasifikovaných informácií osobami a organizáciami, ktoré môžu riskovať životy Američanov a našich partnerov a ohroziť národnú bezpečnosť.“³¹

Fenster konštatuje, že vláda USA neskôr od vyššie spomínaných argumentov odstúpila, pretože zatiaľ neexistuje žiaden dôkaz, ktorý by potvrdil opak. Scott Steward poukazuje na zistenie, že iba niekoľko správ z daného množstva zverejnených depeší obsahujú skutočné tajomstvá, ktoré by mohli predstavovať ohrozenie národnej bezpečnosti. Ako dôvod vidí zdroj správ zvaný Secret Internet Protocol Router Network (SIPRNet) – „sieť využívaná na distribúciu klasifikovaných, ale nie obzvlášť citlivých informácií“³² teda *prísne tajné* – napr. metód, taktík alebo spôsobov získavania dát v teréne, strategické lokality a iné. Obsah vysokého čísla klasifikovaných informácií taktiež napovedá, že išlo skôr o prevenciu zaradiť správy medzi klasifikované, hoci nie všetky spĺňali kritériá danej kategórie a teda potreby utajenia.³³ O mnohých z nich bola verejnosť dávno informovaná médiami, iné zase reportovali rozpaky alebo „surovú znalosť“ (napr. interview svedkov), ktorá však ako nespracovaná obsahuje nedostatky a nepresnosti. Hoci Steward poukazuje na oveľa menej škodlivé dôsledky zverejnenia depeší, ako im americká vláda alebo iní aktéri pripisovali; pripomína nelegálnosť ich stiahnutia, ktoré bolo uskutočnené s vedomím, že ide o informácie tajné. Taktiež odsudzuje benefitovanie a využívanie týchto informácií portálom Wikileaks, ktoré súbory získalo.

Záver z Fensterovho príspevku *Disclosure's Effects: Wikileaks and Transparency* sú nasledujúce: cieľ Wikileaks dosiahnuť zvýšenie transparentnosti USA sa nepodarilo naplniť. „Spojené štáty sa ani nereformovali informovanou a nabudenou verejnosťou a ani nepadli pod tlakom vzbúreného prúdu.“³⁴ Ankety ukázali, že americká verejnosť sa intenzívne nezaujíma o Wikileaks a popularita internetového zdroja dokonca poklesla v decembri 2010. Na druhej strane však vidíme implikácie inde. Fenster sa prikláňa k názoru, že Wikileaks bola spúšťačom vzbury v Tunisku a tak arabskej jari, čo znamená že ovplyvnila režimy iných štátov. A hoci Tunisia si boli vedomí korupcie vo vláde, informácie, ktoré prinieslo Wikileaks boli impulzom k mobilizácii a k zvrhnutiu vlády. Sám Assange pripustil, že zverejnenie tajných depeší bude mať rôzny dopad na rôzne typy režimov, väčší na

³¹ LISTER, J. Does *Wikileaks threaten national security*? [online]. [cit. 29.4.2012]. Dostupné na <http://tech.blorge.com/Structure:%20/2010/07/26/does-wikileaks-threaten-national-security/>

³² STEWART, S. 2010. *Wikileaks and the Culture of Classifications*. [online]. [cit. 3.4.2012]. Dostupné na: http://www.stratfor.com/weekly/20101027_wikileaks_and_culture_classification

³³ STEWART, S. *Wikileaks and the Culture of Classifications*. 2010. [online]. Dostupné na: http://www.stratfor.com/weekly/20101027_wikileaks_and_culture_classification

³⁴ FENSTER, M. „Disclosure's Effects: Wikileaks and Transparency“. 2012 s. 806.

autoritatívne štáty a menší na demokratické, pretože politická moc a rozhodnutia v mnohom prešli na veľké spoločnosti a podniky a verejnosť a spoločnosť sama vedie konzumný spôsob života, čo pravdepodobne nahráva práve týmto spoločnostiam. Teda sloboda slova v demokratických štátoch neohrozuje a ani nepredstavuje veľký podnet k zmene zaužívaných praktík.

Johnatan Foreman však prináša trochu iný a radikálnejší uhol pohľadu na počínanie Wikileaks a spochybňuje neutralitu internetového zdroja. Jeho názor spočíva v tom, že Assangove kroky boli vopred premyslené a zámerné na zdiskreditovanie vlády USA. „Je možné, že Amerika sa stala Assagevým terčom a aktivity jeho organizácie mali vytvoriť kredibilitu a falošné dojmy o neutralite a objektivite predtým, ako vstúpilo do vojny s vládou USA.“³⁵ Svoje tvrdenie napríklad podporuje skutkom Wikileaks, ktorý nemožno označiť v prospech verejného záujmu: uverejnenie klasifikovanej správy z roku 2004, ktorá obsahuje informáciu o zablokovaní domácich bômb pomocou amerického systému Warlock. „Publikácia zabezpečila, že hocikto na svete, kto chcel zistiť, ako poraziť Warlock, mal túto príležitosť.“³⁶ Wikileaks tak podľa neho nahráva nepriateľom USA.

Taktiež sa zmieňuje o neodstránení mien z tajných depeší a poukazuje na to, že hoci Assange proklamuje cieľ dosiahnuť transparentnosť, samotná jeho organizácia ju postráda a je vytvorená na princípe utajovania. Svoj príspevok uzatvára, úvahou, či by sa rovnako Assange zachoval, ak by mu boli ponúknuté tajné depeše získané zo štátov ako je Čína, Rusko alebo aj Francúzsko - z krajín, ktorých tresty pri porušení štátnej bezpečnosti sú oveľa prísnejšie a v prípade Číny by dokonca za daný čin mohlo byť udelený aj trest smrti.

Na druhej strane, Clay Shirky poukazuje na možné pozitívne účinky Wikileaks: „Praktická história politiky ukazuje, že periodické objavovanie obdobných neviazaných aktérov v krátkodobom období je esenciálne na zvýšenie demokratizácie, nie len politiky, ale aj myslenia.“³⁷ Wikileaks by tak mohlo zohrať úlohu motora pri dosahovaní rovnováhy medzi tajnosťou a otvorenosťou v demokratických štátoch. Pripúšťa však, že dlhodobé pôsobenie daných subjektov (teda v tomto prípade Wikileaks) sa časom minie účinku a preto je potrebné ich „neviazanú“ činnosť do budúcnosti obmedziť zákonmi – legálnym rámcom – aby sa demokratizácia nepretransformovala do „smrteľnej rany“. Hoci sa vyjadril, že neverí v úplnú transparentnosť, je rozhodne za jej zvýšenie.

³⁵ FOREMAN, J. „The Wikileaks War on America“. 2011. s. 28.

³⁶ FOREMAN, J. „The Wikileaks War on America“. s. 28.

³⁷ SHIRKY, C. „Wikileaks and the Long Haul“. [online]. [cit. 23.3.2012]. Dostupné na: <http://www.shirky.com/weblog/2010/12/wikileaks-and-the-long-haul/>

Štúdia Finela a Lorda upozornila na fakt, že transparentnosť v diplomacii, konkrétne vo funkcii rokovaní nemusí automaticky znamenať pozitívny efekt pre štátny záujem. Taktiež sme si prostredníctvom štúdie odborných názorov a empirických poznatkov ukázali, že existujú objektívne dôvody, prečo zachovávať dôvernosť v diplomacii. Spomenieme aj názor Harolda Nicolsona, ktorý vo svojej štúdii *Diplomacy Then and Now* sám poukazuje na kontrast otvorenosti a tajnosti v diplomacii. Podľa neho problém spočíva v nesprávnom pochopení resp. používaní slova *diplomacia*, pod ktorým sa často krát chápe okrem rokovaní aj *zahraničná politika*. Diplomacia nie je synonymom a ani širším pojmom pre pojem zahraničná politika. Napriek tomu, že spolu súvisia, je potrebné, aby sa ich významy zachovali oddelené. V tomto bode vidí Nicolson základný rozdiel: „Zahraničná politika by nemala byť nikdy tajná, čo znamená, že obyvateľ by za žiadnu cenu nemal byť zviazaný jeho vládou v zmluvách alebo v činnostiach, o ktorých mu neboli poskytnuté úplné predošlé poznatky. Ale rokovania musia byť vždy dôverné.“³⁸ Občan má právo byť informovaný o cieľoch, zámeroch, prioritách zahraničnej politiky, ale aj prostriedkoch dosiahovania vytýčených cieľov (majú byť legálne). Obsah prostriedkov, ako sú rokovania, obsah internej/externej komunikácie, stretnutí však už nevyhnutne, ak je to vo verejnom záujme, nemusí byť uverejnený.

Je otvorená diplomacia preto vôbec možná? Podľa Gilboa existujú nasledujúce dôvody, ktoré vedú funkcionárov k rozhodnutiu viesť otvorenú diplomaciu: Preferencia pre otvorené stretnutia sa objavuje v prípadoch, ak ide o štáty, ktoré majú medzi sebou spriatelnené alebo aspoň neutrálne vzťahy. „Je istotne jednoduchšie viesť otvorené rozhovory, ak nie sú kontroverzné a budú mať minimálny resp. žiaden dopad na tretie strany.“³⁹ Predmetom rokovania sú väčšinou kultúra, vzdelávanie, telekomunikácie, turizmus, životné prostredie či zdravie. Ale ani v otvorených negotáciách nedochádza ku kompletnému odhaleniu svojich informácií. Rozhodujúcimi faktormi, ktoré určujú voľbu pre typ diplomacie sú *vzťah* medzi rokujúcimi stranami a *predmet* rokovania. Čím je v stávke dôležitejší záujem štátu a rokujúci väčší nepriateľ, tým je vyššia preferencia pre utajené stretnutia a rokovania.

Na základe získaných poznatkov sa vrátíme k otázkam, ktoré sme si stanovili na začiatku príspevku.

Otázka proklamovanej transparentnosti vládnych dokumentov, správ, rokovaní a stretnutí a verejný záujem

³⁸ NICOLSON, H. *Diplomacy Then and Now*. s. 40.

³⁹ GILBOA, E. „Media Coverage of International Negotiation: A Taxonomy of Levels and Effects“. 2001. s. 547.

Viacere zdroje potvrdili, že väčšina informácií zverejnených Wikileaks nemajú natoľko škodlivý charakter pre USA, ako sa zo začiatku predpokladalo. Napriek tomu, experti pripúšťajú, že sú medzi nimi isté informácie, ktoré môžu výrazne poškodiť americkú národnú bezpečnosť resp. bezpečnosť osôb spomenutých v tajných dokumentoch. Na celkovú situáciu tak môžeme nazerať z viacerých uhľov pohľadu. Odhalenie vysoko citlivých informácií, na ktoré Scott Stewart upozorňuje (ale prirodzene ich neidentifikuje) nás vedie k záveru, že to nie je v súlade s verejným záujmom. A to najmä preto, že existujú nepriatelia štátu, ktorí dané informácie môžu využiť v neprospech štátu a jeho občanov. Na druhej strane však klasifikované depeše vyvolali zmeny v nedemokratických štátoch. V tomto prípade opozíciu stále možno považovať za nepriateľa štátu, napriek tomu, je boj v nedemokratických štátoch za demokraciu demokratickým štátmi podporovaný a verejnosťou, ktorá sa o transformáciu snaží, žiadaný. Celý proces zvrhávania režimov a arabská jar si vyžiadali veľké obeť na životoch a doposiaľ nemožno zhodnotiť, či proces prinesie pozitívny vývoj pre danú spoločnosť. Napriek tomu skutočnosť o nespokojnosti verejnosti s domácimi vládami bol dlhodobý, o čom svedčia masívne ľudové povstania a protesty. Možno teda opatrne konštatovať, že zverejnenie v tomto prípade bolo vo verejnom záujme a spôsobuje v spoločnosti zmenu. Či je pozitívna alebo negatívna ukáže čas. Avšak existencia rôznych externých faktorov môže spôsobiť odlišný vývoj v jednotlivých štátoch.

Zámery Wikileaks

Oficiálny zámer proklamovaný na stránke Wikileaks je dosiahnutie lepšej spoločnosti, silnejšej demokracie a zníženie korupcie. Forman však prichádza s odlišnou interpretáciou zámeru a to so snahou Wikileaks bojovať proti vláde USA a maskovanou neutralitou za celospoločenskú transparentnosť. Bez ohľadu nato, či bol zámer radikálny alebo neutrálny; na základe štúdie Fenstera môžeme konštatovať, že cieľ Wikileaks zvýšiť transparentnosť v demokratických štátoch, sa nepodaril. Na druhej strane sa podarilo dosiahnuť práve celospoločenský zámer – Wikileaks priniesol impulz nespokojnej spoločnosti pre zvrhnutie skorumpovaných autokratických režimov. Táto reakcia a následný vývoj (arabská jar) boli nepredvídateľné. Výsledky možno vidieť z občianskych povstaní v štátoch Blízkeho a Stredného východu. (Zvrhnutie vlády v Tunisku, Egypte, Líbyi, či povstania opozície v Sýrii, občianske vzbury v Jemene a iné).

Dopady zverejnených informácií na spoločnosť

Ako bolo spomenuté zatiaľ neexistuje žiaden oficiálny dôkaz o negatívnom dopade tajných depeší na záujmy USA a zatiaľ je predčasné zhodnotiť, či celkový proces demokratizácie a arabská jar budú viesť k pozitívnemu vývoju v daných krajinách, alebo sa situácia naopak zhorší. Obrátíme sa však ešte raz k názoru Shirkyho, ktorý vidí v jednorazovom prejave, aký predstavil Wikileaks, pozitívne účinky k posilneniu demokratizácii a k zvýšeniu transparentnosti. Daný výsledok by mohla priniesť práve arabská jar. Opätovné a neregulované úniky klasifikovaných informácií by však podľa neho v dlhodobom období predstavovali pre spoločnosť viac negatív. Teoretické, ako aj empirické poznatky ukazujú, že transparentnosť v diplomatickej praxi nemá automaticky pozitívne efekty.

Ako jeden z možných dopadov by mohol byť opačný vývoj, o aký sa oficiálne Wikileaks snaží: namiesto otvárania diplomacie a zahraničnej politiky Wikileaks prispeje k ich uzatváraniu. Daniel Drezner upozorňuje vo svojom príspevku, že hoci Timothy Garton Ash pripisuje dokumenty k „snu historikov“ a vedcov (na základe ktorých môžu už teraz robiť svoje výskumy a závery), je to iba z krátkodobého hľadiska. „Znamená to, že viac dokumentov bude klasifikovaných, zredukuje sa počet oprávnených osôb s prístupom a oddiali sa ich zverejnenie.“⁴⁰ Jednoducho povedané, zvýši sa bezpečnosť zariadení. „Fenster napriek tomu vidí aj určitú výhodu „zdroj Wikileaks zdanlivo demonštruje, že ich zápisy [rezort ministerstva obrany] silne potrebovali revíziu – v skutočnosti, je lepšie, ak to urobilo Wikileaks ako teroristická skupina alebo konkurenčná špionážna služba, ktorá by získala dáta bez vládneho vedomia.“⁴¹

Nadväzujúc na argumenty, ktoré hovoria skôr o zahanbujúcich ako o škodlivých informáciách si na záver ešte kladieme hypotetickú otázku: čo by sa stalo, ak by tajné depeše boli downloadované z vládneho zdroja obsahujúce obávané informácie pod klasifikáciou ako *prísne tajné*?

V demokratických štátoch bude Wikileaks pravdepodobne viesť k uzatvoreniu diplomacie a zvýšeniu kontrol, v autokratických štátoch, kde prebieha arabská jar, avšak potenciálne môže viesť práve k demokratizácii a vyššej transparentnosti. Čas ukáže.

⁴⁰ DREZNER, W. D. *Why Wikileaks is bad for scholars?*. 2010. [online]. [cit. 29.4.2012]. Dostupné na <http://chronicle.com/article/Why-WikiLeaks-Is-Bad-for/125628>

⁴¹ FENSTER, M. „Disclosure’s Effects: Wikileaks and Transparency“. 2012 s. 806.

Záver

Na základe dostupných materiálov a článkov sme zhodnotili, že Wikileaks v demokratických štátoch neotriaslo základmi diplomacie inak ako rétoricky. Žiadna výrazná zmena v zahraničnej politike a diplomacii v danom type štátov smerom k vyššej transparentnosti sa zatiaľ neudiala. Možno však očakávať jednu veľmi pravdepodobnú zmenu a to sprísnenie ochrany tajných dokumentov (najmä v USA), čo však predstavuje paradox k proklamovanému cieľu internetového portálu. Na druhej strane je zverejnenie tajných depeší niektorými odborníkmi pokladané za hlavný impulz k spusteniu udalostí arabskej jari, ktoré predstavujú zvrhnutie autokratických režimov a snahu o ich transformáciu. V tomto ohľade sa Wikileaks v niektorých štátoch podarilo dosiahnuť cieľ zosadiť skorumpované vlády a prispieť k demokratizácii. V daných krajinách očakávame zmeny ako politické, tak i celospoločenské. Je však predčasné hodnotiť pozitíva alebo negatíva procesu transformácie. Existujú názory, ktoré vidia jednorazové masívne zverejnenie tajných dokumentov ako pozitívny jav. Na druhej strane, ak by to viedlo k podobným výskytom v dlhodobom období, mohlo by to mať pre spoločnosť negatívne dôsledky. Dôvodom je práve fakt, že transparentnosť v diplomacii nevyhnutne nevedie k pozitívnym výsledkom, ale práve naopak, môže sa obrátiť proti samotnému verejnému záujmu.

Použitá literatúra:

1. BARSTON, R. P. 2006. *Modern Diplomacy*. 3. vyd. Harlow: Pearson Longman. 2006. ISBN-13:978-1-4058-12-1-6
2. BERRIDGE, G.R. 1994. *Teória a prax diplomacie*. Preklad: Laššák, M. Kašuba, R. Banská Bystrica: Fakulta politických a medzinárodných vzťahov, UMB. 2000. ISBN 80-8055-357-2
3. DIJKMAN, L. 2011. *Do you want to know a secret?*. [online]. Dostupné na: <http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2012-0224-200557/Wikileaks%20-%20Scriptie%20LE%20Dijkman%203106179.pdf>
4. DREZNER, W. D. *Why Wikileaks is bad for scholars?*. 2010. [online]. [cit. 29.4.2012]. Dostupné na <http://chronicle.com/article/Why-WikiLeaks-Is-Bad-for/125628>
5. FINEL, I. B. LORD, M. K. 1999. „The Surprising Logic of Transparency“. IN *International Studies Quarterly*, roč. 43, č. 2, 1999, s. 315-339. ISSN 0020-8833
6. FENSTER, M. 2012. „Disclosure’s Effects: Wikileaks and Transparency“. IN *Iowa Law Review*. roč. 97, č. 3, s. 753-807. ISSN 00210552
7. FOREMAN, J. 2011. „The Wikileaks War on America“. IN *Comentary*. roč. 131, č. 1, s. 27-31. ISSN 0010-2601
8. GILBOA, E. 2000. „Media Coverage of International Negotiation: A Taxonomy of Levels and Effects“. IN *International Negotiations*. roč. 5, č. 3, 2000. s. 543- 568.

ISSN 1382340X

9. GILBOA, E. „Secret Diplomacy in the Television Age“. roč. 60, č 3, 1998. s. 221. ISSN 00165492
10. LISTER, J. 2010. Does *Wikileaks threaten national security?*. [online]. [cit. 29.4.2012]. Dostupné na <http://tech.blorge.com/Structure:%20/2010/07/26/does-wikileaks-threaten-national-security/>
11. NICOLSON, H. 1961. „Diplomacy Then and Now“. IN *Foreign Affairs*. roč. 40, č. 1, 1961, s. 39-49. ISSN 16720.
12. RANGARAJAN, L. N. 1998. *Diplomacy, States and Secrecy in Communications*. 1998. London: Routhledge.
13. TÓTH, Ľ. a kol. 2008. *Úvod do diplomacie*. 2008. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-2683-8
14. SHIRKY, C. 2010. „Wikileaks and the Long Haul“. [online]. Dostupné na: <http://www.shirky.com/weblog/2010/12/wikileaks-and-the-long-haul/>
15. STEWART, S. 2010. *Wikileaks and the Culture of Classifications*. [online]. Dostupné na: http://www.stratfor.com/weekly/20101027_wikileaks_and_culture_classification
16. „About Wikileaks“. 2012. [online]. Dostupné na <http://wikileaks.org/About.html>

Zápas Palestínčanov o medzinárodné uznanie (1971 – 1974)^{1*}

Tomáš Michalák

Abstrakt

Po strate jordánskych pozícií v roku 1970 sa ťažisko palestínskej aktivity presunulo do južného Libanonu, kde v oblasti pohoria Hermon boli pre partizánsky boj priaznivé prírodné podmienky. Slabosť libanonských štátnych inštitúcií, sympatie a podpora niektorých libanonských frakcií palestínskemu odboju a tiež podpora zo strany niektorých arabských štátov umožnili Palestínčanom vybudovať v Libanone (podobne ako pred tým v Jordánsku) štát v štáte s palestínskou kontrolou utečeneckých táborov, autonómnymi sídlami všetkých významnejších palestínskych organizácií v Bejrúte a rozsiahlou infraštruktúrou a opevneniami na juhu Libanonu. Palestínske prepadové skupiny podnikali výpady cez izraelské hranice alebo ostreľovali Izrael raketami. Avšak počet konvenčných partizánskych operácií po jordánskej občianskej vojne výrazne klesol. A tak frustráciu z porážky v Jordánsku ešte znásobil pocit nemohúcnosti upriamiť pozornosť sveta na nespravodlivosť, ktorú Palestínčania prežili. Bolo treba hľadať nové spôsoby ako ďalej bojovať za palestínsku vec.

Kľúčové slová: Organizácia za oslobodenie Palestíny, Jāsir ʿArafāt, Izrael, Západný breh Jordánu, Palestínsky národný front, OSN.

Abstract

After losing Jordanian positions in 1970, the focus of Palestinian activity shifted to southern Lebanon, where in the mountains of Hermon were favorable natural conditions for the guerrilla fight. The weakness of the Lebanese state institutions, sympathy and support of some Lebanese factions for the Palestinian resistance and also support from some Arab states allowed Palestinians to build in Lebanon (as before in Jordan) state in the state with control of the Palestinian refugee camps, autonomous headquarters of all major Palestinian organizations in Beirut and extensive infrastructure and fortifications in southern Lebanon. Palestinian groups undertook raids across the Israeli border and bombarded Israel with rockets. However, the number of conventional guerrilla operations after the Jordanian civil war has fallen significantly. So the frustration of defeat in Jordan has compounded a sense of powerlessness to attract world attention to the injustices experienced by Palestinians. It was

¹ Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA – 2/0141/12.

necessary to find new ways to continue to fight for the Palestinian issue.

Keywords: The Palestine Liberation Organization, Jāsir ʿArafāt, Israel, West Bank, Palestinian National Front, the United Nations.

JEL klasifikácia: Z 19

Boj o nadvládu

Cyklus palestínskych útokov na Izrael a izraelská odpoveď silou sa mnohokrát opakovali. Izraelské bombardovanie zasahovalo nielen Palestínčanov, ale aj libanonských dedinčanov – šīʿitov v južnom Libanone, z ktorých tisíce opustili svoje domovy a sťahovali sa do predmestí Bejrútu, rozzúrení na vládu, ktorá ich nedokázala chrániť ani pred Palestínčanmi ani pred Izraelčanmi.² K bojom dochádzalo aj medzi palestínskymi skupinami a libanonskou armádou, ktorej vojaci pri zásahoch proti Palestínčanom pomaly prestávali rešpektovať svoje politické velenie. Vodca hnutia al-Fath a zároveň predseda Organizácie za oslobodenie Palestíny Jāsir ʿArafāt a libanonský predseda vlády Sāʿib Salām sa niekoľkokrát stretli, aby našli spôsob ako kontrolovať palestínske vpády do Izraela, ale ani jeden z nich nemal moc dotlačiť svoju stranu k nejakej dohode.³ Napätie v Libanone rástlo. Z toho dôvodu došlo v októbri 1969 v Káhire k rokovaniam medzi vodcami palestínskych ozbrojených skupín a delegáciou libanonskej vlády, kde sa dohodli podmienky pre aktivity týchto skupín na libanonskom území, známe ako Káhirske dohody.⁴

Vedenie OOP, ktoré sa v Libanone cítilo ešte silnejšie ako v Jordánsku, stupňujúcemu sa napätiu nevenovalo vážnu pozornosť a viac sa zameriavalo na vnútorný politický boj. Hoci teroristické útoky na civilné ciele v Izraeli a na izraelské záujmy vo svete podnikali po roku 1970 rôzne palestínske skupiny, ktoré vznikali aj odtrhnutím sa od hnutia al-Fath, Jāsir ʿArafāt opätovne tvrdil, že jeho hnutie vždy uplatňovalo stratégiu násillia proti izraelským cieľom na jeho území. Atentáty na civilné osoby a majetok v zahraničí k jeho metódam nepatrili a rovnako vždy odsudzoval letecký terorizmus. Izraelčania však pripomínali, že Jāsir ʿArafāt nikdy voči takýmto útokom nezaujal razantný postoj, čím naznačovali, že mali jeho skryté požehnanie. Na druhej strane, Jāsir ʿArafāt čelil kritike zo strany niektorých predstaviteľov radikálnych palestínskych organizácii, že podobné útoky nepodporuje dostatočne.

² SORBY, Karol R. a Karol Sorby ml.: *Blízky východ v medzinárodnej politike (1971 – 1990)*. Bratislava: Ekonóm, 2011, s. 91.

³ WINSLOW, Charles: *Lebanon: War and Politics in a Fragmented Society*. London: Routledge, 1996, s. 165.

⁴ SORBY, Karol R. „Lebanon and the 1969 Cairo Agreement“. In: *Archiv Orientální*, Praha, č.1/2012, s. 78.

Napriek vnútornej kritike, ktorému v OOP čelilo °Arafátovo hnutie al-Fath, ukazovalo sa, že toto hnutie nestratí svoju pozíciu najsilnejšieho a najvplyvnejšieho hnutia spomedzi všetkých palestínskych odbojových hnutí a organizácií. Svoju pozíciu v OOP si hnutie al-Fath posilňovalo nielen tým, že bolo najväčším čo do počtu členov, ale aj silnejúcou autoritou jeho vodcu Jāsira °Arafāta, ktorý bol zároveň predsedom OOP. Jeho hnutie malo silné postavenie vo Výkonnom výbore OOP, ktorý mal 15 členov, z toho šesť zastupovalo najvýznamnejšie zložky palestínskeho odboja a deväť bolo tzv. nezávislých.⁵ Skutočnosť však bola taká, že „nezávislí“ patrili k prívržencom hnutia al-Fath, ktoré tým – ako jediné – malo dvoch oficiálnych zástupcov vo Výkonnom výbore.⁶

Jāsir °Arafāt, ktorý pred svetom odmietal zodpovednosť za teroristické útoky radikálnych skupín, vo vnútri OOP odrážal kritiku ostatných skupín. V Libanone si s OOP budoval novú infraštruktúru, ale v roku 1972 pod vplyvom udalostí musel svoju pozornosť viac zamerať na okupované územia Západného brehu Jordánu a pásma Gazy. Konkrétne na politiku Izraelčanov a jordánskeho kráľa na týchto územiach. Po údere, ktorý Jāsir °Arafāt dostal od kráľa Husajna v podobe vojenskej porážky v septembri 1970, sa medzi týmito dvoma mužmi začal ďalší boj o to, kto má právo zastupovať Palestínčanov žijúcich na okupovaných územiach.⁷

Kráľ Husajn, ktorý v júnovej vojne stratil najdôležitejšiu časť svojho kráľovstva, sa nemohol zmieriť s myšlienkou, že by sa daný stav mal stať trvalým. Nepripúšťal možnosť, že by Západný breh Jordánu zostal pod správou Izraela a ani to, že by sa stal súčasťou iného štátneho útvaru, napr. samostatného palestínskeho štátu.⁸ Kráľ Husajn potreboval presvedčiť palestínskych Arabov, že by sa mali opierať o neho a nie o Jāsira °Arafāta. Rovnako chcel presvedčiť vládcov ostatných arabských štátov, že urobia lepšie keď budú podporovať jeho, než experimentovať s vytvorením samostatného štátu, čo by nepochybne viedlo iba k ďalším konfliktom s Izraelom. Potreboval tiež presvedčiť svojich západných spojencov, že len on dokáže zaistiť izraelskú bezpečnosť, a preto by ho mali podporovať a tlačiť Izrael k ústupkom.

Kráľ Husajn vedel, že musí konať rýchlo, pretože čím dlhšie bude trvať okupácia Západného brehu a východného Jeruzalema, tým ťažšie budú rokovania o ich navrátení. Ukazovalo sa, že možnosť získať späť územia obsadené Izraelom novým spoločným

⁵ NAZZAL, Nafez and Nazzal, Laila A.: *Historical Dictionary of Palestine*. Scarecrow Press, 1997, s. 148.

⁶ RÁCZ, Juraj: *Palestína včera a dnes*. Bratislava: Pravda, 1983, s. 135.

⁷ MUASHER, Marwan: *The Arab Center: the Promise of Moderation*. Yale University Press, 2008, s. 19.

⁸ LUKACS, Yehuda: *Israel, Jordan and the peace process*. New York: Syracuse University Press, 1999, s. 116.

vojenským útokom arabských armád je nereálna. *Vojna na vyčerpanie* medzi Egyptom a Izraelom sa skončila a nový egyptský prezident Anwar as-Sādāt sa, aspoň navonok, viac venoval boju s vnútornou opozíciou, ako konfliktu s Izraelom. V Sýrii sa uskutočnil prevrat, ktorý vyniesol na vrchol moci ministra obrany Hāfiza al-Asada, a ten sa v prvom rade musel venovať problémom vo vnútri vlastnej krajiny.⁹ Kráľ sa preto pokúšal hľadať inú cestu k opätovnému získaniu obsadených území: ak chcel dosiahnuť ich navrátenie, musel sa uchádzať o podporu tamojších obyvateľov. Musel však konať rýchlo, pretože rovnaký úmysel mala aj izraelská vláda.

Izrael chcel získať nielen podporu obyvateľov obsadených území, ale chcel dokázať svetu, že pod jeho správou budú Západný breh Jordánu a pásma Gazy slobodnejšie a ekonomicky vyspelejšie. Jordánska nadvláda neposkytovala obyvateľom Západného brehu veľa ekonomických výhod. Jordánsko nepatrilo medzi vyspelé štáty ani v priemyselnej, ani v poľnohospodárskej oblasti. V čase jordánskej správy nemohli palestínski remeselníci rozširovať svoju činnosť mimo obce, kde pôsobili, aby tým nekonkurovali podnikom na východnom brehu Jordánu. Izrael sa preto zameral na lokálny priemysel, ktorý začal podporovať prostredníctvom pôžičiek a technickej pomoci palestínskym remeselníkom. Tí za požičané peniaze rozširovali svoje dielne, zlepšovali turistické zariadenia a od izraelských podnikateľov začali prichádzať objednávky na ručne šitý textil, topánky a tiež na výrobu nábytku. V rozšírených a novozaložených dielňach našlo prácu niekoľko tisíc obyvateľov Západného brehu.¹⁰ Aj v pásme Gazy podporoval Izrael rozvoj priemyslu. Okrem finančných pôžičiek a izraelských objednávok na arabské výrobky tu začala fungovať verejná doprava, ktorá vozila Arabov z Gazy do práce v izraelských firmách. Palestínskym Arabom zamestnaným v izraelských firmách dokonca izraelská vláda dorovnávala sociálne príspevky na úroveň Izraelčanov.

Dlhodobé úvery získavali od Izraela aj palestínski roľníci. Z nich boli financované určité poľnohospodárske odvetvia a technologické návody na farmárčenie. Roľníkom na Západnom brehu Jordánu nielen zostal zachovaný prístup (ak nejaký mali) k trhom na východnom brehu, ale získali prístup k izraelským trhom a dokonca aj k izraelským zámorským exportným zariadeniam.¹¹ Zvýšenie zamestnanosti, zlepšenie sociálnej pomoci a perspektíva lepšieho života mala podkopať pokusy OOP získať podporu na okupovaných

⁹ QUANDT, William B.: *Peace Process - American Diplomacy And the Arab-Israeli Conflict Since 1967*. Washington: The Brookings Institution Press, 2005, s. 84.

¹⁰ SACHAR, Howard M.: *Dějiny státu Izrael*. Praha 6: REGIA, 1999, s. 525.

¹¹ Tamže, s. 524.

územiach. Využívaním mnohých výhod spojených s izraelskou okupáciou znížilo záujem arabského obyvateľstva o násilné akcie a podvratnú činnosť. Tieto kroky znepokojovali tak kráľa Husajna, ako aj Jāsira ^cArafāta. Posmelení predstavitelia Izraela začali podnikat' ďalšie kroky.

Koncom roka 1971 začala izraelská vláda riešiť aj politickú stránku svojej okupácie a 26. novembra 1971 vydala izraelská správa na Západnom brehu Jordánu smernicu, ktorá upravovala spôsob konania volieb na tomto území. Západný breh bol rozdelený na dve časti, v ktorých by sa voľby konali v rozdielnych termínoch – 28. marca 1972 a 2. mája 1972. Voľby mali prebiehať podľa jordánskeho zákona o voľbách, ktorý dával právo voliť len tým mužom, ktorí platili miestne dane.¹² Izraelský zámer spočíval v tom, aby voľby podporili a zvýšili vplyv lokálnych tradičných palestínskych vodcov, ktorí potom mali rokovať s Izraelom o urovnaní palestínskeho problému bez účasti OOP a Jordánska.¹³ Vyhlásenie izraelského ministra obrany Mošeho Dajana, že voľby poskytnú zvoleným starostom politické práva zvýšili obavy vedenia OOP, že izraelský krok by mohol byť úspešný. Arabský denník al-Anbā[□] vychádzajúci v Izraeli, ktorý OOP vnímala ako hovorca izraelského ministra obrany, podporoval stanovisko, že funkcia starostov nemá byť obmedzená iba na vnútorné záležitosti, ale má zahŕňať ďalšie dôležité úlohy. Mali to byť napríklad miestna správa, zodpovednosť kolektívneho vedenia a tiež zastupovanie obyvateľov vo všetkých záležitostiach.¹⁴

OOP na izraelský zámer usporiadať miestne voľby reagovala okamžite: vyzvala obyvateľov Západného brehu Jordánu, aby sa volieb v žiadnom prípade nezúčastnili. Voľby, podľa OOP, boli iba súčasťou izraelsko-jordánskeho plánu priživovania sa na oslabovaní odbojových organizácii po ich vyhnaní z Jordánska.

Jordánsko sa najprv veľmi tvrdo a rozhodne postavilo proti plánu zorganizovať voľby. V jordánskom denníku ad-Dustūr dňa 12. decembra 1971 jordánsky minister vnútra Māzin al-^cAdžlūnī varoval pred následkami všetkých potenciálnych voličov a tvrdé útoky proti voľbám rozpúťali aj ostatné arabské noviny. Po rokovaní medzi projordánskymi silami na Západnom brehu a režimom v Ammáne, Jordánsko svoj postoj zmiernilo. V jordánskych médiách opozičný hlas pomaly slabol a namiesto toho začali prevládať pozitívne hlasy

¹² JAMAL, Amal: *The Palestinian National Movement*. Bloomington, IN: Indiana University, 2005, s. 40.

¹³ QUANDT, William B., Jabber, Paul, Lesch, Ann Mosely: *The Politics of Palestinian Nationalism*. Los Angeles: University of California Press, 1974. s. 167.

¹⁴ JAMAL, Amal: *The Palestinian National Movement*, s. 40.

v prospech účasti na voľbách.¹⁵ Oslabenie Jordánskeho nesúhlasu podporilo podozrenie OOP, že ide o jordánsko-izraelský komplot proti ich záujmom.

Jordánsky kráľ Husajn sa rozhodol využiť miestne voľby na realizáciu vlastných plánov. Iba dva týždne pred ich začiatkom, 15. marca 1972, prekvapil Izrael a aj predsedu OOP Jāsira °Arafāta svojím vyhlásením, že plánuje vytvoriť federálne „Zjednotené arabské kráľovstvo“, skladajúce sa z dvoch hlavných provincií: predjordánskej a zajordánskej, t. j. z územia Jordánska na východ od rieky Jordán a zo Západného brehu.¹⁶ Nový štát mal byť vytvorený po izraelskej evakuácii. Podľa plánu jordánskeho kráľa každá provincia mala mať autonómiu, vedeniu v Ammáne mala podliehať len obrana a zahraničná politika.¹⁷ Reakcia Jāsira °Arafāta bola okamžitá. Obvinil kráľa Husajna zo snahy rozbiť palestínsku jednotu a zo spolupráce s Izraelom: „Všetci, ktorí sa pokúsia úzko alebo na diaľku spolupracovať na uskutočňovaní Husajnovho plánu, tým prejavia nepriateľstvo národným snahám nášho ľudu a budú považovaní za zradcov“.¹⁸

Načasovanie vyhlásenia o federatívnom arabskom kráľovstve nebolo náhodné. Kráľ Husajn sledoval situáciu na Západnom brehu veľmi pozorne. Izraelská správa sa pokúšala získať sympatie obyvateľov obsadených území a tým ich presvedčiť, že zostať dobrovoľne pod izraelskou správou je lepšie ako alternatíva v podobe jordánskej správy, prípadne nejasnej vízie OOP. Predstavením svojho plánu sa preto jordánsky kráľ pokúsil ovplyvniť voľby vo svoj prospech, aby obyvatelia Západného brehu volili projordánskych kandidátov, pochádzajúcich najmä z tradičných rodín.¹⁹

Z týchto dôvodov začali predstavitelia OOP vyzývať ľudí, aby nespolupracovali s tradičnými vodcami na Západnom brehu Jordánu a prostredníctvom rozhlasového vysielania z Káhiry a Bagdadu odhaľovali „skutočné“ zámery Izraela a jordánskeho kráľa. S blížiacim sa termínom konania volieb OOP stále intenzívnejšie mobilizovala svojich priaznivcov, aby narúšali priebeh volieb, a kandidátov vyzývali, aby s'ahovali svoje kandidatúry. Kandidáti niektorých strán (najmä národne orientovaných) voľby skutočne bojkotovali. Situácia zašla tak ďaleko, že aktivisti hnutia al-Fath, pôsobiaci na Západnom brehu sa kandidátom, ktorí

¹⁵ Tamže, s. 40.

¹⁶ GOLDSCHMIDT, Arthur Jr. a Davidson, Lawrence: *A Concise History of the Middle East*. Boulder: Westview, 2006, s. 344

¹⁷ SHEMESH, Moshe: *Arab Politics, Palestinian Nationalism, and the Six Day War: the Crystallization of Arab Strategy and Nasir's Descent to War, 1957 – 1967*. Eastbourne: Sussex Academic Press, 2008, s. 90.

¹⁸ KAPELIOUK, Amnon: *Arafat*. Praha: KMa, s.r.o. 2008, s. 131.

¹⁹ QUANDT, William B., Jabber, Paul, Lesch, Ann Mosely: *The Politics of Palestinian Nationalism*. Los Angeles: University of California Press, 1974, s. 144.

odmietli výzvy OOP, osobne vyhrážali a na niektorých z nich aj fyzicky napadli.²⁰ Takéto kroky však už vyznievali ako demonštrácia neschopnosti odbojových organizácií kontrolovať vývoj na okupovaných územiach. Kríza vo vzťahoch medzi prívržencami OOP a tradičnými vodcami odhalila snahu odboja súťažiť o vplyv s izraelskými a jordánskymi predstaviteľmi. Keď niekoľko kandidátov odstúpilo, izraelská vojenská správa pritvrdila. Pohrozila, že na voľné miesta starostov, ktoré nebudú voľbami obsadené, nastúpia izraelskí dôstojníci. Kandidáti a domáci vodcovia tak museli čeliť vojenskému nátlaku okupanta a hrozbám OOP.²¹

Výsledky palestínskych volieb, ktoré sa konali v čase v akom boli naplánované ukázali, že ani jedna strana nedosiahla svoj cieľ. OOP nedokázala zabrániť konaniu volieb. Všetci projordánski kandidáti, ktorých podporila aj izraelská vojenská správa, boli síce úspešní, ale ako novozvolení starostovia neboli schopní sústrediť nové kádre s dostatočnou verejnou dôverou, čo by im umožnilo nasledovať vlastný, nezávislý kurz a zlomiť vplyv OOP na okupovaných územiach. Výsledkom bolo, že *status quo* zostal na Západnom brehu zachovaný.

Miestne voľby na Západnom brehu poukázali na dve dôležité skutočnosti týkajúce sa palestínskeho odboja. Po prvé, že na dianie na okupovaných územiach majú stále výraznejší vplyv odbojové organizácie, ktorý začali stále viac pociťovať aj tradiční vodcovia, ako boli šejk Muhammad [°]Alī al-Dža[°]barī, Hikmat Misrī, Hamīdī Kan[°]ān, [°]Azīz Šihāda, Anwar Nasīb a Anwar al-Chatīb.²² Napríklad Hikmat Misrī²³ vykonal v tomto období niekoľko ciest do Ammánu a Bejrútu, kde sa stretával s predstaviteľmi Jordánska a viacerých odbojových organizácií pôsobiacich v OOP. Tieto cesty odrážali úsilie tradičných vodcov radiť sa s odbojovými organizáciami, ale rovnako ich obavy dostať sa s nimi do konfrontácie. Po druhé, že správanie sa odbojových organizácií zároveň odhaľovalo ich slabosť, čoho dôkazom bol ich podozrievavý a miestami až agresívny postoj voči lokálnym vodcom.

Viacerí predstavitelia OOP sa pokúšali využívať svoj vplyv v utečeneckých táboroch na okupovaných územiach a mobilizovať utečencov, ktorých počet sa po júnovej vojne 1967 výrazne zvýšil. Tí podľa OOP mohli slúžiť ako protiváha tradičným vodcom. Riešenie problému kto koho reprezentuje, ilustrovalo verejné stretnutie v utečeneckom tábore Balāta

²⁰ JAMAL, Amal: *The Palestinian National Movement*. Bloomington, IN: Indiana University, 2005, s. 41.

²¹ QUANDT, William B., Jabber, Paul, Lesch, Ann Mosely: *The Politics of Palestinian Nationalism*, s. 147.

²² Tamže, s. 88.

²³ HIKMAT Misrā: vplyvný obchodník z an-Nábulusu, zástanca monarchistickej únie s Jordánskom, v rokoch 1953 – 1954 minister v jordánskej vláde, 1967 – 1971 poslanec hornej komory jordánskeho parlamentu a od roku 1972 predseda správnej rady univerzity an-Nadī Ph v Nábuluse.

na Západnom brehu Jordánu, ktoré sa konalo na jeseň roku 1972. Stretnutia sa zúčastnilo okolo 30 000 utečencov. Viacerí sa ohradili proti snahám novozvolených starostov a tradičných vodcov hovoriť v mene celej populácie bez konzultácie s nimi, utečencami, ktorí nikam nepatrili. Napriek faktu, že zhromaždenie bolo lokálnou udalosťou, ktoré vyjadrovalo nespokojnosť utečencov na území v okolí Nābulusu, ukázalo nové sociálne sily mobilizované v utečeneckej komunite, ktoré podporovali OOP.²⁴ Preto treba túto udalosť vnímať aj v širšom palestínskom kontexte.

Hoci projordánski kandidáti vyhrali voľby, len zopár sa ich otvorene postavilo za plán jordánskeho kráľa. Plán federatívnej monarchie teda nezískal takú podporu, ako kráľ Husajn očakával. Sympatie Palestínčanov sa preto kráľ Husajn pokúsil získať opäť iným spôsobom. Nadviazal ešte užšie styky s tradičnými vplyvnými rodinami na Západnom brehu Jordánu, v decembri 1972 sa jeho novou manželkou stala Palestínčanka °Aljā Tūqān,²⁵ a do vlády opäť vymenoval niekoľkých ministrov, pôvodom palestínskych Arabov.

Nové palestínske plány po októbrovej vojne

Významným medzníkom vo vývoji palestínskeho hnutia odporu bola arabsko-izraelská vojna v októbri 1973.²⁶ Hoci Izrael vyšiel z tejto vojny ako víťaz, jej prvé dni ukázali, že mýtus izraelskej neporaziteľnosti padol. A morálka arabských armád napriek porážke výrazne vzrástla. Vojenským zámerom arabských štátov totiž nebolo získať od Izraela obsadené územia z roku 1967, ale dosiahnutie politických ziskov, z ktorých by mohli profitovať aj Palestínčania.

Predseda OOP Jāsir °Arafāt si po októbrovej vojne uvedomil, že ozbrojený boj nemôže byť cestou k oslobodeniu Palestíny v dobe, keď sa rozbíhali mierové rokovania. Musel ukázať svetu, že aj on, predseda organizácie reprezentujúcej Palestíncov, podporuje diplomatické a mierové riešenie konfliktu medzi Arabmi a Izraelom. Preto sa rozhodol zmeniť agendu svojej politiky a cieľom sa stalo zriadenie štátu na oslobodených územiach diplomatickými krokmi.²⁷

Táto myšlienka nebola nová, vychádzala zo staršej vízie hnutia al-Fath, ktorú predstavil Jāsir °Arafāt začiatkom roku 1968. Tá spočívala vo vytvorení jednotného

²⁴ GAZIT, Shlomo: *Trapped Fools: Thirty Years of Israeli Policy in the Territories*. London: Frank Cass Publishers, 2003, s. 173 – 174.

²⁵ LUNT, James: *Hussein of Jordan. A Political Biography*. London: Macmillan, 1989, s. 156.

²⁶ Októbrová vojna sa začala 6.10.1973 útokom vojsk Egypta a Sýrie na pozície izraelských vojsk na arabských okupovaných územiach (Sinajský polostrov a Golanské výšiny) a skončila sa 25.10.1973.

²⁷ ABU Sharif, Bassam: *Arafat and Dream of Palestine*. New York: Palgrave Macmillan, 2009, s. 43.

demokratického štátu na území bývalého mandátu Palestína, kde by v mieri vedľa seba žili moslimovia, kresťania a židia. Jāsir ʿArafāt to vtedy nazval „humanitárnym plánom, ktorý by dovoľoval židom žiť dôstojne, tak ako žili po stáročia v rámci arabskej spoločnosti.“²⁸ Fyzickú prítomnosť židov v Palestíne, ako dôsledok politiky sionizmu, však bol pripravený rešpektovať. Podmienkou iba bolo, aby sa židovskí obyvatelia zriekli sionizmu. No už o pár mesiacov neskôr, pod dojmom svojich partizánskych úspechov, ustúpilo takéto riešenie do úzadia. Po bitke pri Karāme sa Jāsir ʿArafāt so svojím hnutím al-Fath cítil natoľko silný, že podľahol sebaklamu. Tento svoj pocit sily potreboval ukázať v zmene politiky OOP spolu s ostatnými odbojovými skupinami. Na štvrtom zasadnutí PNR v júli 1968 boli v texte charty OOP zvýraznené termíny ako „ozbrojený boj“ a „vojna za oslobodenie Palestíny“, a naopak úplne vypadla pôvodná zmienka o možnom politickom usporiadaní, ktorá znela „arabský palestínsky ľud podporí každé medzinárodné úsilie, ktoré chce stabilizovať mier na základe medzinárodného práva a spolupráce“.²⁹

Po vyhnaní z Jordánska sa oslabili aj možnosti uskutočňovania partizánskych akcií a do popredia sa dostali teroristické útoky, ktoré podnikali najmä organizácie LFOP a Čierny september. Jāsir ʿArafāt, vedomý si oslabenia palestínskeho odboja, potichu kládol dôraz na získanie diplomatického uznania OOP medzinárodným spoločenstvom. Aby potlačil militantnú stránku OOP, snažil sa jej predseda obmedzovať vplyv tých členov organizácie, ktorí vyhľadávali príležitosti k násilnej konfrontácii s Izraelom. Proti akokoľvek zmierlivým krokom sa vo vnútri OOP stavali už skôr spomínaní „odpadlíci“ hnutia al-Fath a LFOP. Istým povzbudením pre zmierlivé postoje Jāsira ʿArafāta bol štvrtý summit Hnutia nezúčastnených krajín, ktorý sa konal 5. septembra 1973 v meste Alžír. Hnutie prijalo rezolúciu uznávajúcu OOP za „jedinú predstaviteľku palestínskeho ľudu“.³⁰

Až do októbrovej vojny sa vo vnútri OOP a pred palestínskou verejnosťou odohrávali slovné boje. Jāsir ʿArafāt a jeho hnutie al-Fath ďalej využívali partizánske akcie v podobe prepádov a ostreľovania najmä vojenských cieľov na izraelskom území, avšak tých bolo čoraz menej vzhľadom na slabú priechodnosť libanonsko-izraelskej hranice. Od terorizmu, ktorý niektoré skupiny a organizácie využívali na boj proti Izraelu, sa Jāsir ʿArafāt v rámci svojich možností snažil dištancovať. Nemohol si dovoliť kategoricky odsúdiť niektoré akcie radikálnych palestínskych skupín, ktoré navyše aj prinášali výsledky (napríklad v podobe

²⁸ RUBIN, Barry and Rubin, Judith Colp: *Yasir Arafat: A Political Biography*. New York: Oxford University Press, 2005, s. 68.

²⁹ KAPELIOUK, Amnon: *Arafat*, s. 94.

³⁰ Tamže, s. 35.

prepúšťania palestínskych väzňov v Nemecku a pod). V očiach arabskej verejnosti a hlavne palestínskych utečencov to mohlo vyvolať pochybnosti a otázku, či vôbec ešte bojuje za palestínsku vec. Lenže dopad počiatkových víťazstiev Egypta a Sýrie v októbrovej vojne sa prejavil aj medzi palestínskymi Arabmi.³¹ A keďže Izrael bol výsledkami októbrovej vojny dotlačený k rokovaciemu stolu, aj Jāsir °Arafāt chcel využiť čiastočné oslabenie Izraela na politickej scéne pre svoje plány.

Ďalším povzbudením Jāsira °Arafāta na presadzovanie umiernennejšej politiky OOP sa stal siedmy summit LAŠ, ktorý sa konal v dňoch 26. až 28. novembra 1973 v Alžíre. Na tomto summite bola predložená rezolúcia, ktorá uznávala OOP za jedinú zákonnú predstaviteľku palestínskeho ľudu. Rezolúciu podporili všetky členské štáty LAŠ okrem Jordánska, ktoré sa zdržalo hlasovania a tým vetovalo celú rezolúciu.³² Jordánskeho kráľa teda k ničomu nezaväzovala. Ostatné arabské krajiny však potvrdili svoje odhodlanie obnoviť práva palestínskych Arabov a najmä tie vplyvné verili, že OOP zaujme pružnejší postoj k riešeniu palestínskej otázky prostredníctvom mierového procesu.³³

Egyptský prezident Anwar as-Sādāt pevne veril, že po októbrovej vojne nadíde doba ukončenia arabsko-izraelského konfliktu. Prvá dohoda o odpútaní síl medzi Egyptom a Izraelom bola podpísaná 18. januára 1974 na 101. kilometri cesty Káhira – Suez.³⁴ Ďalej pokračovali rokovania o odpútaní síl na Sinajskom polostrove za účasti ministra zahraničných vecí USA (Secretary of State) Henryho Kissingera. Podľa egyptského prezidenta bola dohoda z 18. januára prvým krokom ku konečnému riešeniu konfliktu v začínajúcom sa ženevskom mierovom procese. Uvedomujúc si vojenskú slabosť Arabov Anwar as-Sādāt bol pripravený podpísať s Izraelom mier a vyzýval aj ostatné štáty arabského sveta, aby tak urobili. Egypt, Sýria, Jordánsko a Palestínčania, tí všetci sa mali zúčastňovať zasadnutí mierovej konferencie v Ženeve³⁵ za jedným stolom s Izraelom. Oni by uznali existenciu Izraela ako nezávislého štátu a Izrael by sa vzdal všetkých území obsadených po vojne 1967.³⁶

Takéto urovnanie, keby arabské štáty dosiahli mierové urovnanie s Izraelom za cenu výmeny dobytých území za mier, považoval predseda OOP Jāsir °Arafāt za hrozbu. Obával sa,

³¹ SACHAR, Howard M.: *Dějiny státu Izrael*, s. 612.

³² SHEMESH, Moshe: *Arab Politics, Palestinian Nationalism, and the Six Day War: the Crystallization of Arab Strategy and Nasir's Descent to War, 1957 – 1967*, s. 256.

³³ KHALIDI, Rashid: *The Iron Cage*. Boston: Beacon Press, 2006, s. 193.

³⁴ VESELÝ, Zdeněk: *Mezinárodní vztahy 20. století v datech*. Praha: Epoque, 2003, s. 217.

³⁵ Prvé zasadnutie Ženevskej mierovej konferencie sa uskutočnilo 21. decembra 1973 – zúčastnili sa ho zástupcovia USA, ZSSR, OSN, Izraela, Egypta a Jordánska. Sýria svojho zástupcu na konferenciu nevyslala a zástupca Palestínčanov nebol pozvaný. A aj keď niekoľko mesiacov v roku 1974 vyzerala situácia z hľadiska možnosti zvolania ďalšieho kola rokovaní pozitívne, už sa nezopakovalo.

³⁶ HIRST, David: *Puška a olivová ratolest*. Praha: BB/art, 2005, s. 419.

že v tom prípade by Západný breh Jordánu opätovne získalo pod svoju kontrolu Jordánsko a pásma Gazy Egypt a voči takej hrozbe musel niečo podniknúť. Zvýšiť prestíž v rámci OOP aj širšom medzinárodnom rámci mu opätovne pomohol summit medzinárodnej organizácie: 22. februára 1974 sa v pakistanskom meste Lahore zišla Organizácia islamskej konferencie. Jedným z výsledkov summitu bolo, že OOP získala v tejto organizácii plné členstvo ako jediná predstaviteľka palestínskeho ľudu.³⁷

Aj tieto kroky medzinárodných organizácií mali za následok, že v OOP sa čoraz viac dostával do popredia realistický smer. Zmenili sa aj názory mnohých skupín v rámci OOP, ktoré začali podporovať umiernenosť Jāsira Ārafāta. K týmto skupinám sa prekvapivo pridal aj radikálny Demokratický front za oslobodenie Palestíny. Jeho predseda Nājif Hawātma nielenže verejne podporil Jāsira Ārafāta, ale presvedčiť o zmene kurzu palestínskeho odboja sa pokúsil aj obyvateľov Izraela, na ktorých sa priamo obrátil prostredníctvom istého telavivského denníka. V rozhovore pre tento denník uisťoval Izraelčanov, že jeho skupina si praje mierové vzťahy medzi Palestínčanmi a Izraelčanmi. Okrem iného povedal: „V danej chvíli nie je oficiálny palestínsky ideál, demokratický nesionistický štát pre Arabov a židov v celej Palestíne dosiahnuteľný. Ale určité ústupky, ako zriadenie nezávislej národnej samosprávy na Západnom brehu a v Gaze a návrat utečencov by otvorili cestu k dialógu medzi pokrokovými a demokratickými Palestínčanmi a Izraelčanmi, ktorí sa stavajú proti imperializmu a sionizmu“.³⁸

Po prvýkrát sa v OOP objavila aj opatrná myšlienka dvojštátneho riešenia. To znamenalo zriadiť palestínsky štát na Západnom brehu Jordánu, pásma Gazy s východným Jeruzalemom ako hlavným mestom. Kľúčové osobnosti myšlienky v OOP boli najmä vedúci predstavitelia hnutia al-Fath Jāsir Ārafāt, Abū Ijād a Chālid al-Hasan spolu s už spomínaným Nājifom Hawātmom.³⁹ Predložiť takýto návrh oficiálne sa však neodvážili a verejne sa k tomu ani nehlásili. Treba poznamenať, že aj na izraelskej strane existovala malá, ale dôležitá skupina, ktorá sa úporne snažila nájsť možnosť na spoločný dialóg.⁴⁰ V mimovládnej sfére to bol najmä mierový aktivista a neskorší zakladateľ mierového hnutia Guš Šalom, pôvodcom nemecký žid Uri Avneri. V izraelskej vláde zase minister zdravotníctva Viktor Šem-Tov zo strany Mapam spolu s Aharonom Jarivom zo Strany práce navrhli začať priame rokovania s tými Palestínčanmi, ktorí uznávajú právo Izraela na existenciu a ktorí sa vzdajú

³⁷ KAPELIOUK, Amnon: *Arafat*, s. 135.

³⁸ Citované podľa vydania *Le Monde* zo dňa 23. 3. 1974. In: Hirst, David: *Puška a olivová ratolest*, s. 424.

³⁹ KHALIDÍ, Rashid: *The Iron Cage*, s. 194.

⁴⁰ GILBERT, Martin: *Izrael – Historie*, s. 456.

terorizmu.⁴¹ Ich návrh bol zmietnutý zo stola.

Jāsir ^cArafāt, podporovaný predovšetkým členmi svojho hnutia al-Fath, využil autoritu a popularitu Palestínskeho národného frontu⁴² pôsobiaceho na Západnom brehu Jordánu a vo februári 1974 navrhol presadzovanie novej politiky, ktorej cieľom sa malo stať zriadenie „národnej samosprávy“ pod kontrolou OOP na každej časti územia, ktorá bude oslobodená spod sionistickej okupácie.⁴³ Na mysli mal predovšetkým územia Západného brehu Jordánu a pásma Gazy, pretože tieto sa mali stať súčasťou rokovaní pod heslom „územie za mier“, ktoré podľa viacerých vyjadrení hodľali pod americkým patronátom začať Egypt a Jordánsko s Izraelom. Myšlienkový smer, ku ktorému sa hlásili viacerí príslušníci vedenia odboja naznačoval, že Palestínčania bez toho, aby sa zriekli svojich „historických“ práv na celú Palestínu, by mali prijať „dočasný program“. Pre odbojové hnutie bolo ideologicky nemožné vzdať sa svojho oficiálneho cieľa – úplného oslobodenia Palestíny, ale na druhej strane len veľmi ťažko mohlo bojkotovať mierové úsilie.⁴⁴ Preto, keď sa vďaka novej situácii po októbrovej vojne ukazovala nádej, že arabské štáty rokujúce s Izraelom by mohli dospieť k dohode, OOP chcela byť prvá, komu by mali pripadnúť okupované územia Západného brehu a pásma Gazy. Keďže to sa nedalo dosiahnuť agresívnou politikou, bolo treba hľadať spôsoby ako sa presadiť na diplomatickej a medzinárodnej scéne a pritom sa nevzdať svojej „partizánskej cti“ vo vnútri odboja.

Zmena postoja to bola radikálna – navrhnuť rokovania s Izraelom znamenalo fakticky uznať jeho štátnosť, hoci Jāsir ^cArafāt jasne nepovedal, že zriadenie národnej samosprávy by znamenalo konečný mier s Izraelom. Jeho zámerom zatiaľ nebolo kreovať Západný breh a pásmo Gazy ako samostatný Palestínsky štát, ako domov, kde by Palestínčania mohli žiť a mať svoju štátnu príslušnosť. Dané územie však malo byť pod úplnou palestínskou kontrolou, aby žiadna arabská vláda nemohla zasahovať do oslobodzovacieho boja palestínskych Arabov, obmedzovať ho, alebo ich od neho odrádzať.⁴⁵

Náznaky umiernenosti vedenia OOP prekazili dve vážne udalosti. V snahe narušiť začínajúce mierové rokovania na Blízkom východe traja muži patriaci k organizácii LFOP–Hlavné velenie dňa 11. apríla 1974 prekročili prísne stráženú libanonskú hranicu s Izraelom

⁴¹ http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0013_0_13217.html

⁴² PNF – vytvorený v januári 1973 na Západnom brehu Jordánu. Združoval väčšinu národných síl činných na okupovaných územiach, čím oslaboval jordánsky vplyv. PNF presadzoval stratégiu zmierenia s Izraelom.

⁴³ RUBIN, Barry and Rubin, Judith Colp: Yasir Arafat: A Political Biography, s. 69.

⁴⁴ HIRST, David: Puška a olivová ratoľ, s. 420.

⁴⁵ RUBIN, Barry and Rubin, Judith Colp: Yasir Arafat: A Political Biography, s. 69.

a vstúpili do dediny Kirjat Šmona.⁴⁶ V dedine vtrhli do obytného domu, kde zahynuli oni sami a spolu s nimi osemnásť Izraelčania, z ktorých bolo osem detí. Podľa Izraelčanov títo traja teroristi, skôr ako spáchali samovraždu, zabíjali systematicky každého, koho v dome našli.⁴⁷ Druhý podobný útok sa odohral v noci zo 14. na 15. mája 1974 (izraelský sviatok nezávislosti), keď traja palestínski teroristi obsadili školu v dedine Ma'ilot v severnom Izraeli. Už pri prechode libanonsko-izraelskej hranice zabili dve izraelské Arabky a neskôr vnikli do budovy základnej školy Netiv Meir, v ktorej zajali 115 stredoškolských študentov z náboženskej školy v Safade, ktorí tam prespávali počas výletu.⁴⁸ Izraelské orgány odmietli splniť ich požiadavky na prepustenie Palestínčanov zadržovaných v izraelských väzniciach a namiesto toho zaútočili na školu bezpečnostné zložky. Pri útoku bolo zabitých 22 stredoškolákov a traja teroristi. Izrael na tieto prepady zareagoval leteckým bombardovaním dedín v severnom Libanone. Pri náletoch zahynuli desiatky Arabov a mnohí z nich boli rovnako nevinní civilisti.⁴⁹

Medzi Izraelom a Palestínskymi skupinami v Libanone dochádzalo k podobným cezhraničným útokom. A to, že ĽFOP–Hlavné velenie spolu s ĽFOP Georga Habaša boli proti akýmkoľvek zmierlivým krokom voči Izraelu a tvorili najsilnejšiu opozíciu Jāsira Ārafāta v OOP, bolo všeobecne známe. Prekvapením však bolo, že masaker v dedine Ma'ilot vykonali členovia Demokratického frontu za oslobodenie Palestíny Nājifa Hawātmu. Ten patril v OOP k tzv. skupine umiernených. Prejav takéhoto palestínskeho terorizmu dávali za pravdu v Izraeli tým, ktorí tvrdili, že vedúci predstavitelia OOP umiernenosť iba predstierajú. V Izraeli viedli tieto prejavy k zvyšovaniu podpory osídľovacej aktivity na okupovaných územiach a povzbudzovali pravicové opozičné strany, súperiace s ľavicou, v úsilí dostať sa po prvýkrát od vzniku Izraela k moci.⁵⁰

Jāsir Ārafāt úspešnejší ako kráľ Husajn

Predseda OOP Jāsir Ārafāt sa chcel chopiť šance, ktorá sa naskytna v období po Ženevskej konferencii v decembri 1973 a v tom čase sa ukazovalo, že zvolanie ďalšieho kola rokovaní je len otázkou času. Jāsira Ārafāta však čakala ťažká úloha, presadiť svoju iniciatívu do oficiálneho programu OOP. Navrhnuť začatie rokovaní na mierovej konferencii

⁴⁶ RUBIN, Barry and Rubin, Judith Colp: *Chronologies of modern terrorism*, s. 190.

⁴⁷ HIRST, David: *Puška a olivová ratoľ*, s. 424.

⁴⁸ RUBIN, Barry and Rubin, Judith Colp: *Chronologies of modern terrorism*, s. 190.

⁴⁹ SACHAR, Howard M.: *Dějiny státu Izrael*, s. 613.

⁵⁰ GILBERT, Martin: *Izrael – Historie*, s. 457.

za jedným stolom s Izraelčanmi bolo pre niektoré skupiny v rámci OOP nepredstaviteľné.

Na dvanástom zasadnutí Palestínskej národnej rady, ktoré sa od 1. júna do 8. júna konalo v Káhire,⁵¹ sa stretli dva hlavné smery vtedajšej politiky OOP. Jeden smer reprezentoval Jāsir ʿArafāt, ktorý chcel v prípade konania medzinárodnej konferencie presadzovať dohodu s Izraelom. Takáto dohoda by však bola musela obsahovať stiahnutie izraelských vojsk z okupovaných území Západného brehu Jordánu a pásma Gazy a tiež rešpektovať národné práva palestínskeho ľudu, teda práva na sebaurčenie. Druhý smer stelesňoval George Habaš, nepriateľsky naladený ku každému kompromisu.⁵²

Výsledkom búrlivej debaty bolo schválenie politického programu označovaného predstaviteľmi OOP za medzník v palestínskom odboji. Desaťbodový program (ako ho nazvali) podľa zúčastnených vyjadroval palestínsky realizmus, ktorý sa prejavil predovšetkým v odklade, dovtedy hlasne propagovanej tézy o tom, že Palestínčania musia získať všetko alebo nič.⁵³ Prijatý dokument spájal ozbrojený boj s diplomatickým úsilím a hovoril o „zriadení ľudovej národnej a nezávislej samosprávy na každej časti palestínskeho územia, ktoré bude oslobodené.“ Program však umožňoval použiť aj iné ako ozbrojené prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa.⁵⁴ Program, ktorý je možné nazvať aj doplnkom existujúcej charty OOP o desať modifikovaných bodov zodpovedajúcich novým realitám, poskytoval Jāsirovi ʿArafátovi možnosť realizovať vlastnú politiku a rovnako zohľadnil aj výhrady Georga Habaša. Ten potom s niekoľkými výhradami dokonca prijal ʿArafátovu myšlienku ísť na mierovú konferenciu o Blízkom východe, pokiaľ tam OOP bude pozvaná.⁵⁵

Z pohľadu medzinárodných vzťahov to bol geniálny plán. Predseda OOP mohol Západu povedať, že on sa iba snaží o získanie územia, ktoré Izrael zabral v roku 1967 pre palestínsky štát. A rovnako mohol prezentovať tento program ako prvý krok ku konečnému víťazstvu a presvedčiť tak arabský svet a samotných Palestínčanov, že sa Západu nezapredal. Tým si chcel zaistiť podporu tak umiernených, ako aj radikálov v OOP.

Veľa Palestínčanov však zaujímalo skutočné a trvalé riešenie štátnosti. Niektorým sa zdalo, že program predstavuje cestu k vytvoreniu plnohodnotného palestínskeho miništátu koexistujúceho s Izraelom. K takémuto dojmu prispela aj voľba nových zástupcov do Výkonného výboru OOP, v ktorom tri kreslá získali zástupcovia Palestínskeho národného frontu, ktorý sa zo všetkých najrozhodnejšie zasadzoval za takéto riešenie konfliktu

⁵¹ SALEH, Mohsen Mohammed: *History of Palestine*. Cairo: Al-Falah Foundation, 2005, s. 291.

⁵² KAPELIOUK, Amnon: *Arafat*, s. 138.

⁵³ RÁCZ, Juraj: *Palestína včera a dnes*, s. 190.

⁵⁴ SALEH, Mohsen Mohammed: *History of Palestine*, s. 291.

⁵⁵ KAPELIOUK, Amnon: *Arafat*, s. 138.

s Izraelom.⁵⁶ Avšak „brilantný“ koncept z dvanásteho zasadnutia Palestínskej národnej rady neumožňoval palestínskym Arabom urobiť si jasný záver.

Palestínski odporcovia prijatého programu poukazovali na to, že ak by OOP získala Západný breh Jordánu a pásma Gazy, tento stav by sa stal trvalým a znamenalo by to koniec palestínskeho boja za úplné oslobodenie Palestíny. Naopak Izraelčania poukazovali na to, že tieto umiernené kroky sa neskončia získaním týchto dvoch území a palestínsky boj za úplné zničenie Izraela bude pokračovať. Je možné, že o podobné dvojaké interpretácie programu azda Jāsirovi ʿArafātovi aj išlo.

OOP už teda aj oficiálne prejavilo záujem zúčastniť sa rokovania na mierovej konferencii. Jāsir ʿArafāt na základe postojov egyptského prezidenta dúfal, že OOP bude hrať v mierovom procese dôležitú úlohu. Neveril tomu iba kvôli novoprijatému programu organizácie zastupujúcej Palestíncov, ale tiež kvôli podpore vyjadrenej OOP zo strany viacerých medzinárodných organizácií, ktorých členom bol aj Egypt.

Anwar as-Sādāt však svojimi krokmi a vyjadreniami vytváral pochybnosti o tom, koho považuje za predstaviteľa Palestínčanov. Po kritike, ktorá sa zniesla na egyptského prezidenta z radov OOP po zastavení bojov v októbrovej vojne, najmä zo strany ĽFOP, si začal Anwar as-Sādāt myslieť, že OOP nie je vhodný partner pre mierové rokovanie. Preto sa egyptský prezident v júli 1974 stretol v Alexandrii s jordánskym kráľom. Výsledkom ich spoločného stretnutia bol podpis tzv. Alexandrijskej deklarácie zo dňa 18. júla 1974. V texte deklarácie bolo uvedené, že „OOP je legitímna predstaviteľka všetkých Palestínčanov okrem tých, ktorí žijú v Jordánskom hášimovskom kráľovstve“, to znamenalo na oboch brehoch rieky Jordán.⁵⁷ Deklarácia teda nehovorila o celom palestínskom ľude, ale iba o jeho časti. Kráľ Husajn túto deklaráciu, podpísanú prezidentom najvýznamnejšieho arabského štátu, považoval za svoj politický triumf.

Podpora jordánskeho stanoviska však dlho nevydržala. Anwar as-Sādāt možno pod tlakom domácich udalostí, možno pod tlakom iných arabských štátov, možno pod tlakom uznání, ktoré medzitým získal predseda OOP nakoniec zmenil svoje rozhodnutie a na 20. a 21. septembra 1974 zvolal do Káhiry stretnutie, na ktoré pozval ministrov zahraničných vecí Egypta (Ismāʿīl Fahmī), Sýrie (ʿAbdalhalīm Chaddām) a vysokého predstaviteľa politického oddelenia OPP (Fārūq Qadūmī). Spoločne prijali vyhlásenie, že „OOP je jedinou legitímnou zástupkyňou palestínskeho ľudu“. Ďalej bolo vo vyhlásení uvedené, že každá časť Západného

⁵⁶ NAZZAL, Nafez and Nazzal, Laila A.: *Historical Dictionary of Palestine*, s. 201. s. 156.

⁵⁷ YODFAT, Aryeh: *PLO Strategy and Tactics*. London: Arnon-Ohanna, 1981, s. 40.

brehu, z ktorej sa Izrael stiahne musí byť vrátené OOP. Týmto vyhlásením sa skončila krátka existencia Alexandrijskej deklarácie.⁵⁸

Hoci nový program OOP podporili aj radikálne sily, o tri mesiace došlo k zásadnému rozporu vo vnútri OOP. Predseda ĽFOP George Habaš opakovane obvinil Jāsira ĆArafāta z porazeneckej politiky podobnej politike Anwara as-Sādāta. Situácia zašla tak ďaleko, že 26. septembra 1974 George Habaš rezignoval na svoju miesto vo Výkonnom výbore OOP. Spolu s organizáciami ĽFOP–Hlavné velenie a Arabským frontom oslobodenia vytvorili Front odmietania. Táto organizácia bola podporovaná Líbyou, Alžírskom a Južným Jemenom, teda štátmi, ktoré odmietali uznať Izrael za akýchkoľvek okolností.⁵⁹

Predseda OOP Jāsir ĆArafāt medzitým zbieral úspechy svojho nového postoja vo viacerých častiach sveta. Okrem socialistických štátov navštívila delegácia OOP aj Vatikán, Etiópiu, Tanzániu a všetky arabské štáty, ale už na oficiálnej úrovni. Zúčastnila sa na konferencii Organizácie africkej jednoty a štatút pozorovateľa získala od Medzinárodnej organizácie práce. Delegácia OOP bola prítomná na najvyššej schôdzke afrických štátov a jej predstavitel'ov pozvali na schôdzku ministrov zahraničných vecí nezúčastnených krajín v Lime.⁶⁰ Podpora však prichádza aj zo Západu. U francúzskeho vyslanca v Libanone sa 21. októbra 1974 Jāsir ĆArafāt stretol s francúzskym ministrom zahraničných vecí Jeanom Sauvagnarguesom. O niekoľko týždňov neskôr sa Jāsir ĆArafāt stretol s Bernardom Schröderom predsedom komisie Bundestagu pre zahraničné veci. Táto schôdzka sa uskutočnila na sýrskom ministerstve zahraničných vecí v Damasku.⁶¹

OSN uznáva OOP

Ako súčasť svojej novej diplomatickej stratégie v roku 1974 Jāsir ĆArafāt naliehal na to, aby OOP mala dobré vzťahy so všetkými arabskými štátmi, vrátane konzervatívnych. V reakcii na jeho posledné vyhlásenia a kroky ho arabskí lídri pozvali ako rečníka na ôsmy summit LAŠ, ktorý sa konal 29. októbra 1974 v Rabate v Maroku. OOP bola v Rabate opätovne uznaná za jedinú legitímnu organizáciu reprezentujúcu palestínsky ľud. Na summite mu tiež sľúbili veľkú sumu peňazí, z ktorých až na zopár symbolických platieb neboli nikdy doručené.⁶²

⁵⁸ Tamže, s. 41.

⁵⁹ NAZZAL, Nafez and Nazzal, Laila A.: *Historical Dictionary of Palestine*, s. 172.

⁶⁰ RÁCZ, Juraj: *Palestína včera a dnes*, s. 192.

⁶¹ KAPELIOUK, Amnon: *Arafat*, s. 143.

⁶² RUBIN, Barry and Rubin, Judith Colp: *Yasir Arafat: A Political Biography*, s. 70.

Uznanie bolo tentoraz úplné, pretože ho podporil aj jordánsky kráľ, len aby nezostal v arabskom svete celkom izolovaný. To znamenalo, že rozhodnutie bolo záväzné pre všetky členské štáty LAŠ a znamenalo, že arabské štáty už viac nebudú uznávať jordánske právo nad správou Západného brehu Jordánu alebo nejakej jeho časti, ktorá bude oslobodená spod izraelskej okupácie. Toto rozhodnutie bolo medzníkom v palestínskom probléme zo strany arabských štátov.⁶³ Dokonca aj Saudská Arábia, ktorá po Čiernom septembri v roku 1970 poskytovala Jordánsku finančnú podporu, dospela k záveru, že palestínsky ľud má reprezentovať OOP, či už v OSN, alebo na mierovej konferencii o Blízkom východe. Po návrate z Rabatu kráľ Husajn znížil počet Palestínčanov vo vláde, ktorú viedol Zajd Rifā'ī, pozastavil činnosť parlamentu a vládol prostredníctvom dekrétov.⁶⁴ Uznanie OOP Jordánskom však neznamenalo, že jordánsky kráľ sa vzdal administratívnych a právnych väzieb na celý Západný breh. Keďže zostával okupovaným územím, stále si nárokoval na niektoré jeho časti, ako napríklad Jeruzalem.

Izrael neveril zmierlivým krokom Jāsira 'Arafāta a tvrdil, že aj napriek jeho humanistickým pózam má stále rovnaký cieľ: zničiť Izrael.⁶⁵ Predseda OOP sa rozhodol pre ďalší diplomatický „útok“. Organizácia spojených národov, to bola pôda, kam potreboval Jāsir 'Arafāt dostať otázku palestínskych požiadaviek. V roku 1947 tu sionisti získali „víťazstvo“ v podobe hlasovania Valného zhromaždenia o rozdelení Palestíny.⁶⁶ OSN sa od hlasovania v roku 1947 zmenila. Svet sa rozdelil na východný a západný blok, a tak Západom podporovaný Izrael stratil podporu ZSSR a krajín socialistického tábora. V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch sa svetom prehnala vlna národnooslobodzovacích revolúcií a mnoho afrických a ázijských krajín získalo nezávislosť. A nové štáty nemali záujem podržať svojimi hlasmi vo Valnom zhromaždení „západnú kolóniu“ Izrael.

Hlavným cieľom Palestínčanov bolo, aby získali uznanie nie ako utečenci, ktorí potrebujú pomoc na medzinárodnom základe, ale ako národ (ľud) s politickými aspiráciami. A dôležitý diplomatický prielom sa dostavil v podobe pozvania pre predstaviteľov OOP ako národno-oslobodzovacieho hnutia od Valného zhromaždenia OSN. m□'ĠĀŪĪāṭūm

Pozvanie pre Jāsira 'Arafāta, vyjadrené v rezolúcii VZ OSN č. 3210 zo dňa 14.10.1974,⁶⁷ bol pozoruhodný akt, pretože len nedávno bol spájaný s únosmi lietadiel, vraždením diplomatov a útokom na Olympijské hry. A naraz, v novembri 1974 sa z neho stala

⁶³ CHRISTISON, Cathleen: *Perceptions of Palestine*. Los Angeles: University of California, 1999, s. 141.

⁶⁴ SORBY, Karol a Karol Sorby ml.: *Blízky východ v medzinárodnej politike (1971 – 1990)*, s. 121.

⁶⁵ SORBY, Karol R.: *Jún 1967. Šesť dní, ktoré zmenili Blízky východ*. Bratislava: SAP, 2010, s. 465.

⁶⁶ SORBY, Karol: *Arabský východ (1945 – 1958)*. Bratislava: Slovak Academic Press, 2005, s. 76.

⁶⁷ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/738/12/IMG/NR073812.pdf?OpenElement>

jedna z najstráženejších osôb na svete. New York sa na pondelňajšie zasadanie Valného zhromaždenia OSN pripravoval už niekoľko dní dopredu. Cez víkend 11. – 12. novembra bolo okolie budovy Organizácie spojených národov, obyčajne preplnené turistami, nezvyčajne prázdne. Dôvodom bola uzávierka celého priestoru a priľahlých ulíc policajnými zátarasami. Nad mestom hliadkovali helikoptéry, *East River* križovali policajné motorové člny a zo striech okolitých budov všetko sledovali ostreľovači. A to všetko najmä kvôli predsedovi OOP.⁶⁸

Jāsir °Arafāt vstúpil v pondelok 13. novembra 1974 do sály Valného zhromaždenia OSN. Delegáti mu úctu vyjadrili tým, že sa postavili. Sedieť zostala iba americká delegácia. Prítomní boli zástupcovia všetkých členských štátov, okrem Juhoafričanov a Izraelčanov.⁶⁹ Členstvo Južnej Afriky bolo pozastavené predchádzajúci večer. Delegácia Izraela dala nesúhlas s vystúpením „teroristu“, ako ho nazývali, na pôde OSN najavo svojou neprítomnosťou.

Prejav Jāsira °Arafāta pripomínal skôr víziu hnutia al-Fath, než nový program OOP, ktorý bol schválený pred niekoľkými mesiacmi. V jeho prejave dominovala kritika sionizmu. Tvrdil, že nie iba, že sionisti sú imperialisti, kolonialisti, rasisti, hlboko kriminálni a reakční, ale že sú tiež antisemitskí a teda sú proti záujmom židov. Trval na tom, že Palestínčania sú obyčajné obeť útlaku, násilia západného imperializmu a diskriminácie. Tento argument bol pokusom mobilizovať podporu tretieho sveta, pretože hral na protizápadné city a vinu západu. Odmietol obvinenia z terorizmu. Tvrdil, že „ktokoľvek, kto bojuje za slobodu a oslobodenie svojej krajiny od okupantov, osadníkov, kolonialistov, nemôže byť v žiadnom prípade nazvaný teroristom“.⁷⁰

Jāsir °Arafāt svoj takmer stominútový prejav, v ktorom predstavil svoj sen o „Palestíne zajtrajška“ – demokratickom štáte pre moslimov, židov a kresťanov – ukončil trojicou viet: „Ako predseda výkonného výboru OOP a vodca palestínskej revolúcie vyhlasujem, že nechceme preliať ani jediná kvapku krvi židov a Arabov a že netúžime ani po jedinej minúte ďalších bojov, ak nastane spravodlivý mier založený na rešpektovaní národných práv nášho ľudu, jeho túžob a nádejí. Na toto svetové fórum som prišiel s olivovou ratolesťou, ale aj so zbraňou bojovníka za slobodu. Držím ich v jednej ruke, preto nedovoľte, aby mi ratolesť vypadla z ruky.“⁷¹

⁶⁸ HIRST, David: *Puška a olivová ratolesť*, s. 429.

⁶⁹ HART, Alan: *Arafat, a Political Biography*. Bloomington: Indiana University Press, 1989, s. 408.

⁷⁰ RUBIN, Barry and Rubin, Judith Colp: *Yasir Arafat: A Political Biography*, s. 71.

⁷¹ KAPELIOUK, Amnon: *Arafat*, s. 145.

Izraelčania však videli len pušku. Olivová ratolesť v rukách „teroristu“ podľa nich nič neznamená. V najvyšších izraelských kruhoch a tiež v izraelskej tlači sa spustila vlna kritiky nielen proti OOP a Palestínčanom, ale aj proti medzinárodnému spoločenstvu, ktoré dovolilo „hrdlorozom“ vystúpiť na pôde OSN. Rovnako olivovú ratolesť ignorovali aj Američania a sústredili sa na pušku. Celú reč Jāsira ^cArafāta odmietol Henry Kissinger na tlačovej konferencii dva dni po vystúpení predsedu OOP.⁷²

Medzinárodné spoločenstvo sa s rovnakou kritikou stretlo pred dvadsiatimi siedmimi rokmi zo strany Arabov, keď bolo odhlasované rozdelenie Palestíny. Vtedy mu však sionisti a ich podporovatelia tleskali. Medzinárodné spoločenstvo teraz uznalo, že Jāsir ^cArafāt sa dokázal dištancovať od násilných činov, ktoré vyvolávali nesúhlas svetovej verejnosti, a odmenilo sa tým, že mu poskytlo medzinárodné uznanie napriek protestom Izraela.⁷³

Pokračujúca rozprava sa skončila prijatím rezolúcie VZ OSN č. 3236 zo dňa 22.11.1974, v ktorej boli potvrdené neodňateľné práva palestínskeho ľudu na sebaurčenie, na národnú nezávislosť a zvrchovanosť vrátane práva usilovať sa o uskutočnenie svojich túžob „všetkými prostriedkami v súlade s cieľmi a zásadami charty OSN“.⁷⁴ Za rezolúciu hlasovalo 89 štátov. Zároveň bola prijatá rezolúcia VZ OSN č. 3237 zo dňa 22.11.1974, podľa ktorej OOP získala štatút pozorovateľa v OSN a prizvali ju zúčastňovať sa na činnosti Valného zhromaždenia a ďalších medzinárodných konferencií zvolávaných pod záštitou OSN.⁷⁵

Jesenné udalosti, ktoré vrhli Palestínčanov do centra politiky na Blízkom východe, zastihli americkú diplomaciu nepripravenú. Henry Kissinger dúfal, že sa podarí odsúvať riešenie palestínskej otázky na neskorší termín, pokiaľ sa neposilní úloha jordánskeho kráľa Husajna na úkor OOP. Očakával, že Egypt, Saudská Arábia a možno aj Sýria uznajú nevyhnutnú úlohu Jordánska pri riešení otázky Palestínčanov.⁷⁶ Všetky tri krajiny však podporili OOP v jej krokoch.

Palestínčania sa tak natrvalo predstavili ako politická sila, bojovníci za svoju vlastnú vec. Už to nebol iba „arabsko-izraelský konflikt“, ale aj „palestínska otázka“. Keďže uznanie tretieho sveta a komunistického bloku si Palestínčania už získali, na Západe pokračovali v pomalom ovplyvňovaní verejnej mienky, ktorá bola pôsobením médií väčšinou na strane Izraela. Z rôznych západných kruhov sa začali ozývať hlasy, že keby Palestínčania mali

⁷² CHRISTISON, Cathleen: *Perceptions of Palestine*, s. 142.

⁷³ BROŽ, Ivan: *Arabsko-izraelské války*. Praha: Epocha, 2005, s. 343.

⁷⁴ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/738/38/IMG/NR073838.pdf?OpenElement>

⁷⁵ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/738/39/IMG/NR073839.pdf?OpenElement>

⁷⁶ QUANDT, Willaim B.: *Peace Process - American Diplomacy And the Arab-Israeli Conflict Since 1967*. Washington: The Brookings Institution Press, 2005, s. 159.

vlastný štát rozprestierajúci sa na Západnom brehu a v pásme Gazy, boli by prístupnejší k uznaniu Izraela v hraniciach spred roka 1967.⁷⁷ Už len to, že sa tieto hlasy dostávali na verejnosť, bolo pre politiku Jāsira^c Arafāta a OOP veľkým povzbudením.

Použitá literatúra:

1. ABU SHARIF, Bassam 2009. *Arafat and dream of Palestine*. 1. vyd. New York: Palgrave Macmillan, 2009. 260 s. ISBN-10: 0-230-60801-9.
2. BROŽ, Ivan 2005. *Arabsko-izraelské války (1948 – 1973)*. 1. vyd. Praha: Epoque, 2005. 360 s. ISBN 80-86328-91-0.
3. GAZIT, Shlomo 2003. *Trapped Fools: Thirty Years of Israeli Policy in the Territories*. 1. vyd. London: Frank Cass Publishers, 2003. 400 s. ISBN 0-7146-5489-2.
4. GILBERT, Martin 2002. *Izrael – Historie*. 1. vyd. BB/art, 2002. 600 s. ISBN 80-7257-740-9.
5. GOLDSCHMIDT, Arthur Jr. a DAVIDSON, Lawrence 2006. *A Concise History of the Middle East*. 8. vyd. Boulder: Westview, 2006. 559 s. ISBN 0-8133-4275-9.
6. HART, Alan 1989. *Arafat, a Political Biography*. Bloomington: Indiana University Press, 1989. 560 s. ISBN 0-253-32711-3.
7. HIRST, David 2005. *Puška a olivová ratolest*. Praha: BB/art, 2005. 557 s. ISBN 80-7341-434-1.
8. CHRISTISON, Cathleen 1999. *Perceptions of Palestine*. Los Angeles: University of California, 1999. 379 s. ISBN 0-520-21717-9.
9. JAMAL, Amal 2005. *The Palestinian National Movement*. 2. vyd. Bloomington, IN: Indiana University, 2005. 229 s. ISBN 0-253-34590-1.
10. KAPELIOUK, Amnon 2008. *Arafat*. Praha: KMa, s.r.o. 2008. 454 s. ISBN 978-80-7309-618-2.
11. KAMRAVA, Mehran 2005. *The modern Middle East*. Los Angeles: University of California, 2005. 497 s. ISBN 0-520-24149-5.
12. KHALIDI, Rashid 2006. *The iron cage*. 1. vyd. Boston: Beacon press, 2006. 281 s. ISBN 978-0-8070-0308-4.
13. LUKACS, Yehuda 1999. *Israel, Jordan and the peace process*. New York: Syracuse University Press, 1999. 258 s. ISBN 0-8156-2720-3.
14. LUNT, James: *Hussein of Jordan. A Political Biography*. London: Macmillan, 1989.
15. MUASHER, Marwan 2008. *The Arab Center: the Promise of Moderation*. Yale University Press, 2008. 345 s. ISBN 978-1-84519-188-7.
16. NAZZAL, Nafez and NAZZAL, Laila A. 1997. *Historical Dictionary of Palestine*. Scarecrow Press, 1997. 304 s. ISBN 0-810-832-399.
17. QUANDT, William B. 2005. *Peace process: American diplomacy and the Arab-*

⁷⁷ GOLDSCHMIDT, Arthur Jr. a Davidson, Lawrence: *A Concise History of the Middle East*. Boulder: Westview, 2006, s. 356.

- Israeli conflict since 1967*. 3. vyd. Washington: Brookings institution press, 2005. 535 s. ISBN-10: 0-520-24631-4.
18. QUANDT, William B., JABBER, Paul, LESCH, Ann Mosely 1974. *The Politics of Palestinian Nationalism*. 2.vyd. Los Angeles: University of California Press, 1974. 240 s. ISBN 0-520-02336-6.
19. RABINOVICH, Itamar 2004. *Waging peace: Israel and the Arabs*. 1. vyd. New Jersey: Princeton University Press, 2004. 326 s. ISBN 0-691-11982-1.
20. RÁCZ, Juraj 1983. *Palestína včera a dnes*. 1. vyd. Bratislava: Pravda, 1983. 344 s. ISBN neuvedené .
21. RUBIN, Barry and RUBIN, Judith Colp 2005. *Yasir Arafat: A political Biography*. 2. vyd. New York: Oxford University Press, 2005. 372 s. ISBN-13 978-0-19-516689-7.
22. RUBIN, Barry and RUBIN, Judith Colp 2008. *Chronologies of modern terrorism*. 2. vyd. New York: M.E.Sharpe, 2008. 405 s. ISBN 978-0-7656-2047-7.
23. SACHAR, Howard M. 1999. *Dějiny státu Izrael*. 1. vyd. Praha 6: REGIA, 1999. 768 s. ISBN 80-902484-4-6.
24. SAHLIYEH, Emile 1988. *In Search of Leadership: West Bank Politics since 1967*. 1. vyd. Washington: The Brookings Institution, 1988. 200 s. ISBN 0-8157-7698-5.
25. SALEH, Mohsen Mohammed 2005. *History of Palestine*. Cairo: Al-Falah Foundation, 2005. 402 s. ISBN 977-363-040-4.
26. SHEMESH, Moshe 2008. *Arab Politics, Palestinian nationalism, and the Six Day War: the crystallization of Arab strategy and Nasir's descent to war, 1957 – 1967*. 1. vyd. Eastbourne: Sussex Academic Press, 2008. 345 s. ISBN 978-1-84519-188-7.
27. SCHULZE, Kirsten E. 2012. *Arabsko izraelský konflikt*. 1. vyd. Brno: Cpress, 2012. 184 s. ISBN: 9788026400004.
28. SORBY, Karol 2006. *Arabský východ (1945 – 1958)*. Bratislava: SAP, 2005. 305 s. ISBN 80-89104-77-0.
29. SORBY, Karol R. a SORBY, Karol, ml. 2011. *Blízky východ v medzinárodnej politike (1971 – 1990)*. 1. vyd. Bratislava: Ekonóm, 2011. 265 s. ISBN 978-80-225-3227-3.
30. SORBY, Karol R.: *Jún 1967. Šesť dní, ktoré zmenili Blízky východ*. Bratislava: Slovak Academic Press, 2010.
31. SORBY, Karol R. „Lebanon and the 1969 Cairo Agreement“. In: *Archiv Orientální*, Praha, č.1/2012, s. 65-83.
32. TYLER, Patrick 2009. *A world of trouble*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2009. 628 s. ISBN-13: 978-0-374-29289-8, ISBN-10: 0-374-29289-2.
33. VESELÝ, Zdeněk 2003. *Medzinárodné vzťahy 20. storočia v datech*. 1. vyd. Praha: Epoque, 2003. 299 s. ISBN 80-86328-14-7.
34. WANNER, Jan 2002. *Krvavý Jom Kippur*. 1. vyd. Praha: Libri, 2002. 355 s. ISBN 80-7277-121-3.
35. WINSLOW, Charles 1996. *Lebanon: War and politics in a fragmented society*. 1. vyd. London: Routledge, 1996. 344 s. ISBN 0-415-14403-5.
36. YODFAT, Aryeh 1981. *PLO Strategy and Tactics*. London: Arnon-Ohanna, 1981. 225 s. ISBN 0-7099-2901-3.
37. Virtuálna židovská knižnica – <http://www.jewishvirtuallibrary.org>

38. Organizácia spojených národov – <https://www.un.org>

Základné globálne nerovnováhy v súčasnej svetovej ekonomike

Chalotorn Sinproh

Abstrakt

Globálne nerovnováhy, vedené hlbokými obchodnými a platobnými deficitmi v USA a vysokými prebytkami v Číne vytvorili znepokojujúci problém pre svetovú ekonomiku, pretože viedli k nadmernému poklesu dlhodobých reálnych úrokových mier a rastu vysoko rizikových úverov, ktoré sa stali jedným z najdôležitejších príčin svetovej finančnej krízy. Cieľom tejto práce je zhodnotiť prebiehajúce globálne ekonomické nerovnováhy a analyzovať hlavné nevyhnutné faktory globálnych ekonomických nerovnováh, ktoré poháňali posledný vývoj sald bežného účtu platobnej bilancie a tiež úspory a investície po celom svete, predovšetkým v USA a v Číne tak, aby sa objasnili existujúce globálnych nerovnováhy.

KLúčové slová: *Globálne nerovnováhy, Svetová ekonomiky, Bežný účet, Úspory, Investície, Summit skupiny G20.*

Abstract

Global imbalances, led by deep trade and balance of payments deficits in the U.S. and high surpluses in China, have created formidable problems for the world economy, as they provoked excessive decline in long-term real interest rates and surge in high-risk lending on the global scale thus becoming one of the most important reasons for the world financial crisis. Aim of this dissertation is to assess the ongoing global economic imbalances and analyze the main inevitable factors of the global economic imbalances that have driven the recent evolution of current account balances also saving and investment across the globe, primarily in the United States and China, to shed light on both existing global imbalances.

Key words: Global imbalances, Current World Economy, Current account, Saving, Investment, G-20 Summit.

JEL Klasifikácia: F32, F33, F41

Úvod

Svetová ekonomika čelí v tomto období problému veľmi pomalého rastu. Mnoho rozvinutých ekonomík je v recesii a finančné trhy sú nestabilné. Nie je jasné, či nerovnováhy ktoré sa vytvorili počas poklesu možno znížiť, čo ohrozuje rýchlosť ekonomického zotavenia. Globálna nerovnováha bola kľúčovou otázkou medzinárodných politických

rokovaní posledných rokov. Od výročného stretnutia Medzinárodného menového fondu a Svetovej banke v Dubaji v septembri 2003, MMF a G7 opakovane upozornili na riziká z tejto nerovnováhy a navrhli politickú stratégiu s cieľom uľahčiť ďalšie procesy. Keď MMF vytvoril mnohostranný konzultačný proces ako základ pre nové globálne nástroje na riešenie krízy v roku 2006, boli globálne nerovnováhy vybrané ako hlavná téma pre hľadanie politických riešení pre všetky hlavné ekonomiky sveta..

Na začiatku a potom najmä počas prehlbovania úverovej krízy, ktorá viedla k prudkému hospodárskemu poklesu, bola hlavným dôvodom znepokojenia vo svetovej ekonomike práve existencia nerovnováhy, a to predovšetkým veľké fiškálne deficity bežných účtov niektorých rozvinutých krajín a rastúce prebytky v častiach rozvojového sveta. Reálne bol ohrozený rast v nasledujúcich rokoch, čo donútilo svetové authority zaviesť rozsiahle opatrenia za účelom zníženia nerovnováhy.

Diskusia o náprave existujúcich nerovnováh bola zameraná na potreby mnohých politických zmien, ktoré sa majú vykonať naraz. Medzi základné politické recepty patrili zníženie domáceho dopytu v USA a posilnenie slabého amerického dolára, ktorých cieľom bolo podnecovanie k prechodu na vývoz, politické reformy v EÚ a zvýšenie spotreby v Ázii a na Strednom východe u množstva krajín. Najmä Čína má pripraviť reformy, ktoré majú viesť k silnejším a flexibilnejším výmenným kurzom. Prostredníctvom procesu mnohostranných konzultácií, ktoré začali v júni 2006, dal MMF dohromady kľúčových hráčov v globálnej ekonomike - USA, Eurozónu, Japonsko, Čínu a Saudskú Arábiu s cieľom znížiť nerovnováhy správnym spôsobom.

Neskôr, v priebehu roka 2007, sa znepokojenie nad globálnymi nerovnováhami čiastočne zmiernilo, pretože nerovnováhy bežných účtov viacerých krajín, ale hlavne krajiny s najväčším deficitom – USA sa začali po mnohých opatreniach stabilizovať. Avšak veľkosť týchto nerovnováh je stále vysoká a ďalšie rozšírenie problémov možno pozorovať v celej rade krajín, vrátane tých s prebytkom, ako je Čína. Nerovnováha je preto aj naďalej ústredným bodom politických rokovaní.

V roku 2009, dopyt v hlavných svetových ekonomikách klesol v porovnaní s jeho úrovňou pred krízou približne o 2,5 bilióna amerických dolárov alebo 5% HDP. Finančná kríza poškodila takmer všetky krajiny. Globálne nerovnováhy ešte dopomohli k zhoršeniu finančnej krízy a dnes ohrozujú udržateľnosť oživenia globálneho dopytu. Je možné povedať, že globálne nerovnováhy sú odrazom dnešného decentralizovaného medzinárodného menového a finančného systému. Všetci hlavní hráči po celom svete ich sledujú vo vlastnom záujme. Finančná kríza však ukázala, že to, čo má zmysel pre každého individuálneho hráča,

nie vždy musí mať zmysel v skupine. Tieto akcie mali kolektívne dôsledky. Hlavným poučením z krízy je potreba nájsť lepšie spôsoby ako zabezpečiť správne kolektívne fungovanie. Zlepšenie finančnej regulácie určite pomôže pri boji s globálnymi nerovnováhami.

Najvýraznejšie nerovnováhy boli zaznamenané na bežných účtoch, a to rozvinutých krajín na čele s USA, Španielskom a Veľkou Britániou, ktoré sa za posledné roky presunuli do deficitu. V kontraste s rozvinutými štátmi bol značný a stále rastúci prebytok na rozvíjajúcich sa trhoch na čele s Čínou, ktorý bol silne podporený zo strany producentov ropy na Blízkom východe a v Rusku, plus producentmi iných komodít. Podľa údajov MMF bol v roku 2008 prebytok bežných účtov rozvojových krajín 785 miliárd dolárov (Čína sama o sebe predstavuje 350 miliárd USD). Naproti tomu bol deficit rozvinutých ekonomík okolo 430 miliárd USD (so schodkom v USA vo výške 660 miliárd USD a v EÚ vo výške 65 miliárd dolárov, ktoré kompenzuje prebytok okolo 200 miliárd USD v Japonsku).

Podľa uvedených údajov, nerovnováhy bežných účtov dosiahli rekordnú úroveň počas finančnej krízy 2008-09. Po prekonaní krízy, ktorá spôsobila výrazné nerovnováhy, sa ich úroveň znížila, ale aj naďalej zostanú veľké v historickom kontexte. Mnohí pozorovatelia a výskumníci veria, že veľké a stále rastúce nerovnováhy v minulosti pomohli vyvolať finančnú krízu. V Pittsburchu vedúci predstavitelia G-20 mlčky súhlasili s týmto názorom, pretože sa pustili do formovania G-20 rámca pre silný, udržateľný a vyvážený rast. Lídri sa zaviazali "podporovať vyrovnanjšie bežné účty" ako súčasť celkového úsilia, aby sa stal rast udržateľný a minimalizovalo sa riziko budúcich kríz.

Táto práca poskytuje základné teórie pre lepšie pochopenie teoretických aspektov medzinárodného obchodu. Z tohto dôvodu platobná bilancia a medzinárodná investičná pozícia sú najdôležitejšie pre národné a medzinárodné politické formulácie. Avšak, všeobecné pochopenie platobnej bilancie nemožno považovať za dostatočné, a je nevyhnutné dostať sa hlboko do "teórie platobnej bilancie rovnováhy", aby sme pochopili situáciu, že obchodovanie medzi rôznymi krajinami je také, že medzi obchodnými partnermi zostávajú voľné dlhy množstvo rokov. Je nemožné, aby sa zabránilo existencii nerovnováhy v mnohých krajinách. To je dôvod, prečo je lepšie pochopiť príčiny nerovnováhy platobnej bilancie, aby ich vlády jednotlivých krajín boli schopné riadiť a implementovať do svojho vlastného systému.

Analýza sa zaoberá USA a Čínou ako hlavnými oblasťami. Kapitola rieši najmä tieto hlavné otázky tejto práce:

1. Aký majú globálne nerovnováhy vplyv na ekonomický rast?
2. Aké faktory prispievajú ku globálnym ekonomickým nerovnováham?

Táto práca sa snaží odpovedať na otázky v nadväznosti na nedávny výskum o príčinách nerovnováhy bežných účtov. Štatistická analýza dáva lepšie vysvetlenie posledných nerovnováh než predchádzajúce štúdie, a to najmä preto, že používa viac komplexných fiškálnych údajov.

Aby bolo možné odpovedať na vyššie uvedené otázky vierohodne a relevantne, dôležitou témou tejto kapitoly je súčasná konšteláciu nerovnováhy bežných účtov a významné zmeny úspor a investičných modelov po celom svete. V tejto práci zistíme, že neobvykle nízke miery investícií na celom svete prispievajú ako činiteľ k nízkym reálnym dlhodobým úrokovým sadzbám. Okrem toho kapitola tiež vedie k výsledku, že súčasný trend vonkajšej nerovnováhy do značnej miery odráža rad rôznorodých a nesúvisiacich regionálnych vývojov. V dôsledku toho ‚budú tieto nerovnováhy riešiť‘ hospodárske politiky vo väčšine krajín.

Globálne nerovnováhy a ich nekonzistencia hypotéz

Globálne nerovnováhy prispeli k finančnej kríze a rebalancing globálneho dopytu je kľúčom k udržateľnému oživeniu. Finančné nariadenie pomôže sprostredkovať toky spojené s globálnymi nerovnováhami, ale má svoje obmedzenia. Ak by sme kolektívne pristúpili k efektívnemu riešeniu problémov, mali by sme slabé svetové oživenie, no v najhoršom prípade necháme tieto znepokojujúce výsledky vedúce k budúcim finančným krízam. Je v našich rukách, aby sme tomu zabránili.

Pojem "globálne nerovnováhy" poukazuje na vzor deficitov bežného účtu a prebytkov¹, ktoré vznikli v neskorých 90. rokoch v globálnej ekonomike, v Spojených štátoch a ďalších krajinách (Spojené kráľovstvo, južná Európa, vrátane Grécka, Talianska, Portugalska a Španielska, centrálnej a východnej Európy), a ďalšie veľké prebytky (najmä Čína, Japonsko, ostatné východoázijské ekonomiky, Nemecko a vývozcovia ropy).

Definícia má tri zložky²: prvou sú *externé pozície*, zahrňujúce pozície bežných účtov, ako aj finančné pozície, druhou sú *systémovo významné úspory* zahrňujúce obe strany deficitu (napr.

¹ ECB.2008. In Occasional Paper: A Framework for Assessing Global Imbalances. [online].Germany:ECB. 2008, no. 8 [cit. 2011-01-12]. Dostupné na internete: <http://www.ecb.int/pub/pdf/scpops/ecbocp78.pdf> ISSN 1725-6534.

² RAMASAMY, S.2011 Balancing the imbalance [online].Singapore: Malaysian Institute of Accountants. 2011, no. 8 [cit. 2011-01-12]. Dostupné na internete: <http://www.mia.org.my/at/at/2011/06/06.pdf>.

USA) a strany prebytku (napr. Ázia, exportéri ropy). Tretia zložka pokrýva *deformácie a riziká*, čím sa odlišovali nevyvážené od vyvážených pozícií.

Skreslenia môžu byť definované ako odchýlky od flexibilnej ceny. Môžu byť vyvolané politickými rozhodnutiami alebo rozhodnutiami v súkromnom sektore. Riziká predstavujú makroekonomické a finančné dôsledky, obe sa odvíjajú od scenára (riziko nerovnomerného rozloženia, prejavujúce sa napríklad v turbulenciách na finančných trhoch v lete 2007) a podľa scenára ďalšieho zvyšovania nerovnováhy (riziko protekcionizmu odporu, prejavujúce sa napríklad v obmedzenom pokroku dosiahnutom v rámci katarského kola WTO).

Iné tvrdenia a pohľady k racionalizácii nárastu v nerovnováhach:

1. Vznik Bretton Woodskeho režimu³.

Tento koncept predložili Michael Dooley, David Folkerts-Landau a Peter Garber. Tvrдили, že nový svet rovnováhy sa objavil v najlepšom záujme Spojených štátov a Číny na pokračovanie vo financovaní spotreby amerických domácností s čínskymi úsporami, a keď čínska ekonomika dosiahne stav rozvinutej ekonomiky, potom nové Bretton Woods môže trvať mnoho rokov.

2. Hypotézu globálneho prebytku úspor navrhol Ben Bernanke⁴. Jeho hypotéza môže byť stručne uvedená takto:

2.1. Deficit bežného účtu je založený najmä na nízkych nákladoch na pôžičky umožnené obrovským prílivom finančných prostriedkov z rozvíjajúcich sa trhov, ako je Čína a zvyšok východnej Ázie.

2.2. Investičný dopyt v USA bol veľmi silný (USA je totiž atraktívnou destináciou pre investície) v posledných desiatich rokoch vďaka svojej politickej stabilite, silným majetkovým právam, dobrému regulačnému prostrediu a výkonom na akciových trhoch a neskôr aj na trhu s nehnuteľnosťami (po bod kedy praskla bublina).

2.3. Deficit bežného účtu nie je vo veľkej miere ovplyvnený veľkým rozpočtovým deficitom Spojených štátov

³ DOOLEY M., Folkerts-Landau D., Garber P. (2003) "An Essay on the Revived Bretton Woods System", NBER Working Paper 9971; Dooley M., Folkerts-Landau D., Garber P. (2004) "The Revived Bretton Woods System: The Effects of Periphery Intervention and Reserve Management on Interest Rates and Exchange Rates in Center Countries", Dooley M., Folkerts-Landau D., Garber P. (2005) "Savings Glut and Interest Rates: the Missing Link to Europe", NBER Working Paper 11520.

⁴ BERNANKE (B. S.) (2005) "The global saving glut and the US current account deficit", speech delivered at the Sandridge Lecture, Virginia Association of Economists, Richmond, Va., March 10.

2.4. Deficit bežného účtu USA je určený faktormi za hranicami USA.

Bernanke v jednom prejave povedal, že riešenie tohto „neprirodzeného“ obrátenia rolí najmenej rozvinutých krajín ako veriteľov a rozvinutých krajín ako dlžníkov je pre rozvíjajúce sa trhy zlepšenie investičného prostredia, makroekonomickej stability, vlastníckych práv a finančnej liberalizácie.

Ak teória nadmerných úspor je správna, potom riešenie obrovského deficitu bežného účtu USA je pre rozvíjajúce sa trhy v liberalizácii finančných sektorov tak, aby občania mohli investovať svoje úspory v domácich hospodárstvach. To by mohlo viesť k vyššej úrokovej sadzbe (alebo k vyšším výnosom investorov) pre sporiteľov a k nižším úrokovým sadzbám pre dlžníkov (alebo nižšie náklady na kapitál) v týchto krajinách.

3. Hypotéza suchého globálneho investovania, ktorú obhajuje MMF⁵ kladie dôraz na nízke ázijské investície po ázijskej kríze vo vytváraní nerovnováhy medzi úsporami a investíciami v týchto krajinách.
4. Negatívne americké úspory v sektore domácností stimulované bublinou na burze a neskôr na burze s nehnuteľnosťami, vo verejnom sektore, hoci tu sú rozdielne odhady o vplyve rozpočtového deficitu v USA na súčasný americký deficit bežného účtu v rozmedzí 0.2 to 0.5⁶;
5. Vplyv ázijskej krízy v 90. rokoch v nadväznosti na rastúci exportne orientovaný model v Ázii.

Autor by mohol namietat', že niektoré z vyššie uvedených hypotéz nie sú schopné plne potvrdiť, vysvetliť pôvod a mechanizmy globálnych nerovnováh. Podľa môjho názoru najpravdepodobnejší reťaz udalostí, ktoré viedli k vzniku globálnych nerovnováh môžu byť interpretovaný nasledovne:

- Zvýšenie deficitu obchodnej bilancie v USA s Čínou odráža presun ľahkej výrobnjej produkcie z východoázijských ekonomík do Číny a regionálnu integráciu prostredníctvom produkčných sietí. Na druhej strane Zeme, na obchodné prebytky vo východoázijských ekonomikách v posledných rokoch dramaticky vzrástli. Obchodný prebytok Číny so Spojenými štátmi viedol k prílivu amerických dolárov do čínskej

⁵RAJAN R. (2006) "Perspectives on Global Imbalances", Remarks by Economic Counsellor and Director of IMF Research Department at the Global Financial Imbalances Conference London, United Kingdom, 23 January 2006.

⁶FARUQEE H., Laxton D., Muir D., Pesenti P. (2005) "Current Accounts and Global Rebalancing in a Multi-Country Simulation Model", presented at the NBER conference, "G-7 Current Account Imbalances: Sustainability and Adjustment", 1–2 June 2005.

ekonomiky. Problém obchodného schodku USA alebo prebytok obchodnej bilancie Číny poukazujú na relevantné obavy z bežného účtu platobnej bilancie.

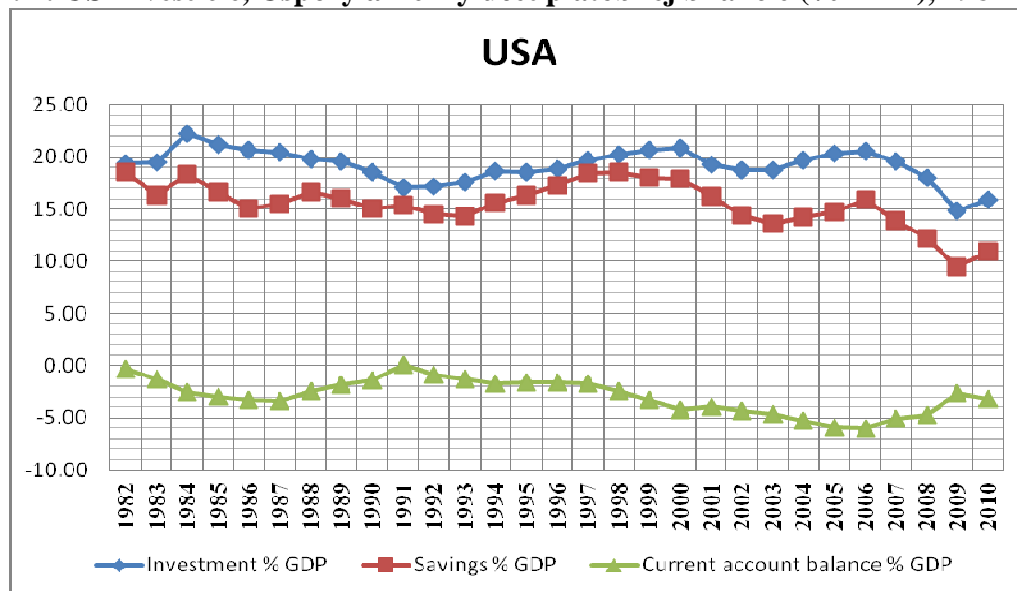
- Vzhľadom k tomu, že americký dolár je rezervnou menou, centrálné banky iných krajín budú investovať devízové rezervy nahromadené prostredníctvom svojich obchodných aktivít / prebytkov kapitálového účtu späť do USA prostredníctvom nákupu štátnych dlhopisov alebo iných finančných aktív. Tým, že americký dolár sa stal hlavnou rezervnou menou, mohli USA spustiť tak veľký deficit bežného účtu na tak dlhé obdobie. Postavenie dolára ako svetovej rezervnej meny, v kombinácii s finančnou dereguláciou v roku 1980 a nízke úrokové politiky po roku 2000, viedli k vzniku globálnych nerovnováh.

A tak uvedené umožní čitateľom, aby sa mohli bližšie pozrieť na vývoj salda bežného účtu z oboch krajín, ktoré by mohli vyvolať resp. mať vplyv na chronickú finančnú nestabilitu.

Bežný účet platobnej bilancie

Deficit bežného účtu Spojených štátov

Obr. 1: US Investície, Úspory a Bežný účet platobnej bilancie (% HDP), 1982-2012



Zdroj: MMF, 2011, World Databank 2012, Economywatch.com ; Vlastne spracovanie autora

Spojené štáty sú najväčšou svetovou ekonomikou, hlavnou vojenskou silou a zároveň najväčším svetovým dlžníkom. V rokoch 1997 a 2005, vzrástol deficit bežného účtu z 1,7%

na 6,1% HDP⁷ (pozri obrázok 1). Dôvodom vysokej zadlženosti USA je vyšší spotrebiteľský dopyt po dovážaných komoditách v porovnaní s vyváženými produktmi. Na zapltenie schodku verejných financií si USA požičiava 6,1% z celkovej produkcie každý rok od zahraničných centrálnych bánk. Väčšina odborníkov sa zhoduje v tvrdení, že uvedené zadlžovanie USA je dlhodobu neudržateľné.

Deficit bežného účtu USA bol vo väčšine rokov znižovaný, ale zrevidované štatistiky ukazujú zvýšenie deficitu v roku 2006, pokles v období 2007-2009, a nárast v roku 2010. Po výraznom znížení zo 6% HDP v roku 2006 na 2% percenta⁸ v roku 2009, deficit bežného účtu začal znovu mierne narastať. Ministerstvo obchodu USA, vykázalo deficit bežného účtu vo výške až 110 mld. USD v treťom štvrtroku roku 2011. Deficit bežného účtu bol zrevidovaný až na 124,7 miliardy dolár (2Q). V percentuálnom vyjadrení uvedený pokles predstavoval zníženie z 3,3 percenta na 2,9 percenta⁹. Deficit bežného účtu USA je veľký, z dôvodu veľkého množstva zahraničných investícií v Spojených štátoch.

Bežný účet je rozdeľovaný do svojich účtovných zložiek, a rastúci deficit bežného účtu po roku 1990 je vysvetľovaný najmä poklesom v súkromných úsporách, to znamená, nárast spotreby v pomere k príjmu. O veľa menší podiel deficitu bežného účtu predstavujú vládne pôžičky alebo investičné výdavky. Štátne pôžičky predstavovali 1% HDP v roku 2007, zatiaľ čo deficit bežného účtu bol viac ako 5% HDP¹⁰. Počas tohto obdobia, americké domácnosti začali postupne zvyšovať svoju spotrebu, čo sa odrazilo na znížení úspor. Niektoré americké domácnosti sa zvýšením spotreby zdžili. Uvedené prispieva k vývoju svetového bežného účtu, ktorý potvrdzuje narastanie nerovnováh bežných účtov.

⁷ IMF.2011. IN *UNITED STATES SUSTAINABILITY REPORT*. [online]. 2011, vol. 1, no. 1 [cit. 2012-01-23]. Dostupné na internete: www.imf.org/external/np/country/2011/mapus.pdf

⁸ OECD.2011.In *OECD Economic Outlook*, [online].Paris: OECD Publishing. 2011, no.1 [cit. 2011-01-12]. Dostupné na internete:

http://intranet.oit.org.pe/WDMS/bib/virtual/colecc_oig/pub_ocde/oecd_economic_outlook%5Bmay-2011%5D%5D.pdf

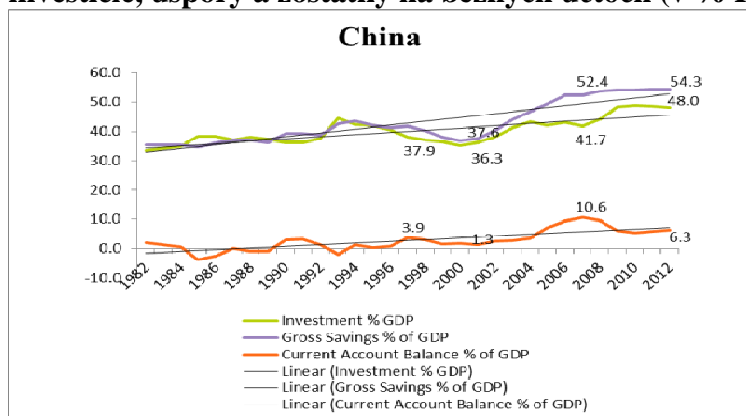
⁹ U.S. Census Bureau.2011. *U.S. INTERNATIONAL TRADE IN GOODS AND SERVICES Annual Revision for 2010*. [online]. Washington, DC : Bureau of Economic Analysis,2009.74s.[cit. 2012-01-19].Dostupné na internete : http://www.census.gov/foreign-trade/Press-Release/2010pr/final_revisions/10final.pdf

¹⁰ U.S. Census Bureau.2012. *U.S. INTERNATIONAL TRADE BALANCES ,MONTHLY* . [online]. Washington, DC : Bureau of Economic Analysis,2012.48 s [cit. 2012-03-19].Dostupné na internete:

<http://www.esa.doc.gov/sites/default/files/ei/documents/2012/March/usinternationaltradeingoodsandservices28january201229.pdf>

Prebytok bežného účtu Číny

Obr. 2: Čínske investície, úspory a zostatky na bežných účtoch (v % HDP), 1982-2012



Zdroj: MMF, 2011, World Databank 2012, Economywatch.com; Vlastne spracovanie autora

Ak Spojené štáty vytvárajú veľké vonkajšie deficity a nízke úspory, Čína robí pravý opak. V porovnaní s juhovýchodnou Áziou počas východoázijskej krízy, Čína nebola krízou ovplyvnená. Počas posledných dvoch dekád vytvárala prebytky bežného účtu. V roku 2000 bol prebytok bežného účtu Číny len 1,7% HDP (pozri obrázok 2). V nasledujúcom roku sa mierne prehĺbil. Avšak, ako Čína vstúpila na konci roka 2011 do WTO, prebytky bežného účtu začali rásť. Najvýraznejší nárast v prebytku bežného účtu zaznamenala Čína po roku 2004. V roku 2007 prebytok dosiahol 10,8% HDP. Čínsky vývoz tvoril rastúci podiel výrobkov, ako je spotrebná elektronika, spotrebiče a počítače. Rast vo vývoze vyústil do veľkého obchodného prebytku Číny s rôznymi regiónmi sveta.

Huangove hypotézy (2010)¹¹ zdá sa, dokážu rozumne vysvetliť, prečo Čína vytvára veľké prebytky bežného účtu. Prvá z hypotéz (odhaľujúca prílev kapitálu) a druhá hypotéza (migrácia prebytkov) pomáhajú objasniť nedávny prudký nárast prebytkov bežného účtu Číny. Prebytok bežného účtu vo výške 305 mld. USD v roku 2010 vzrástol z 261 mld. USD v roku 2009 ako následok globálnej finančnej krízy. Saldo bežného účtu (% HDP) Číny v roku 2010 bolo 5,209%. To Čínu zaradilo na 26. miesto vo svetovom rebríčku podľa salda bežného účtu (% HDP). V roku 2011 sa očakával ďalší pokles prebytku bežného účtu, so stabilnými

¹¹ Professor of Economics at the China Center for Economic Research, Peking University Huang Yiping a Tao Kunyu. 2010. In Working Paper Series. Causes and Remedies of China's External Imbalances March 30-31. [online]. Peking: Peking University. 2010. 31 s. [cit. 2012.01.14.] Dostupné na internete: <http://en.ccer.edu.cn/download/6802-1.pdf>

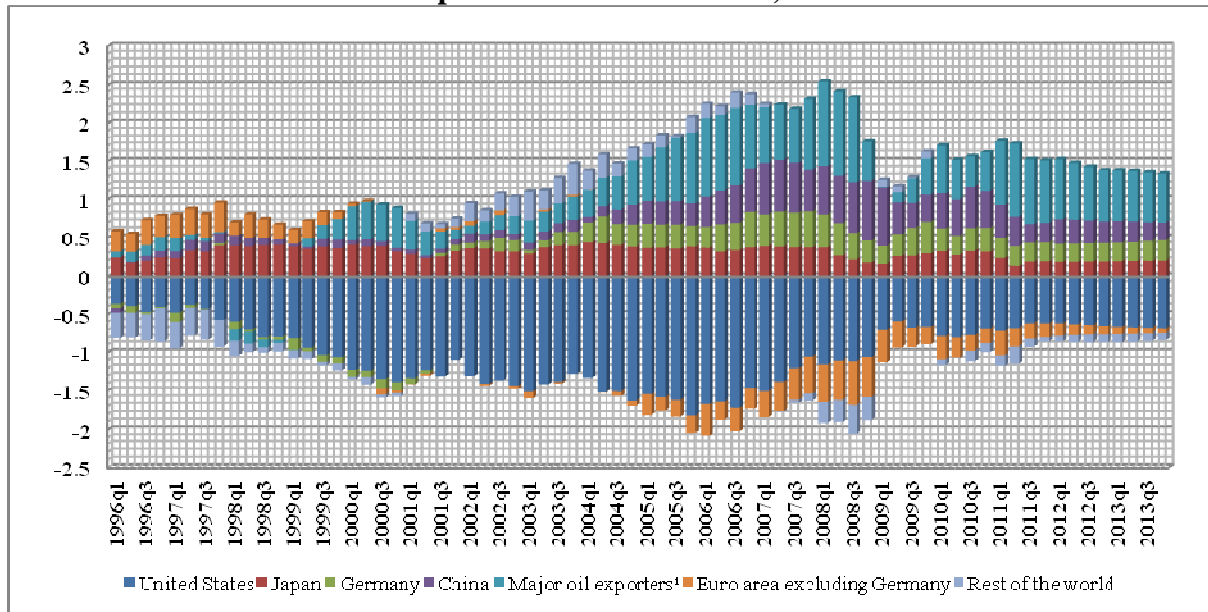
príjmami a transfermi, ale saldo obchodnej bilancie kleslo o takmer 95 mld. USD¹². Bežný účet Číny bude naďalej klesať až na úroveň 2,3% HDP v roku 2012¹³.

Napätie medzi Spojenými štátmi a Čínou ohľadne toho, ktorá z týchto krajín je primárne zodpovedná za obchodnú nerovnováhu medzi nimi vrhlo svetlo na širšie dôsledky pre medzinárodný finančný systém, keď niektoré krajiny udržiavajú rozsiahle a trvalé deficity na svojich bežných účtoch, pričom iné krajiny hromadia veľké prebytky. Čína je v súčasnosti najväčším veriteľom americkej vlády. Nákupom jej obligácií Čína pomohla udržať americké úrokové sadzby na nízkej úrovni. Keby Čína bola prestala nakupovať obligácie, úrokové sadzby by mohli stúpnuť, a tým by sa oddialilo zotavenie z recesie. To však nie je v najlepšom záujme Číny, pretože americkí zákazníci by kupovali menej čínskeho dovozového tovaru. Americký obchodný deficit s Čínou znamená, že americké spoločnosti, ktoré nedokážu konkurovať lacnému čínskemu tovaru musia tiež znížiť svoje náklady. Aby znížili svoje náklady, mnohé spoločnosti začali uskutočňovať outsourcing pracovných miest do Indie a Číny, čím sa nezamestnanosť v USA zvýšila. Ako došlo k poklesu rozsahu až zániku mnohých priemyselných odvetví, tak poklesla aj americká konkurencieschopnosť na svetovom trhu ako taká.

¹²Map of World Finance.2012.*National Savings in China*. [online]. Washington, DC : Bureau of Economic Analysis,2011.50 s[cit. 2012-01-19].Dostupné na internete:
<http://finance.mapsofworld.com/savings/china/national.html>

¹³ Standard Chartered economists Stephen Green and Li Wei forecasted
Green, S a Wei, Li.2012. Current Account Surplus Watch. online]. Washington, DC : New America Foundation,2012 [cit. 2012-03-22].Dostupné na internete:
<http://currentaccounts.newamerica.net/countries/2011/manufacturing/china>

Obr. 3: Globálne nerovnováhy bežných účtov, stav počas obdobia 1996-2013 (ako percento svetového HDP)



Zdroj: *World Economic Outlook 2011*, Podľa vlastných výpočtov: <http://dx.doi.org/10.1787/888932540410>

Na obr. 3 vidíme dôsledky. Globálne nerovnováhy bežných účtov boli jednou z hlavných starostí politikov ešte pred tým, ako globálna finančná kríza v roku 2008 preorientovala ich pozornosť na oveľa naliehavšie problémy. Pamätajme si, že deficit bežného účtu znamená, že krajina míňa viac, ako vyprodukuje. Rovnako ako pri jednotlivcoch, keď krajina presahuje výdavkami svoje príjmy, musí si buď požičať zo zahraničia alebo predat' cudzincom niečo, čo vlastní. Deficit bežného účtu zodpovedá prebytku kapitálového účtu. V zásade na tom nie je nič zlé. Tak, ako pôžičky môžu pomôcť rodine udržať spotrebu v čase volatilných príjmov, pohyby na bežnom účte môžu pomôcť krajine udržať úroveň investícií v čase volatilných úspor. Ale opäť, pri použití analógie rodiny, ak sa pôžičky stanú veľkými a endemickými, vytvára to problém.

V USA sú ich investície aj úspory v útlme

Čo sa týka vývoja miery úspor a investícií v USA. Tak ako uvádzajú mnohé články, deficit bežného účtu v USA sa výrazne rozšíril medzi koncom 90. rokov a prvými rokmi nového tisícročia, tak ako klesla miera úspor – najmä s veľkým poklesom verejných úspor. Z druhého štvrtroku HDP v roku 2009 vyplýva, že celkové investície USA sa znížili medzi štvrtým štvrtrokom 2007 a druhým štvrtrokom 2009 z 19,1% HDP na 14,8% - pokles o 4,3%

HDP¹⁴. V období medzi druhým štvrťrokom 2008 a druhým štvrťrokom 2009 sa americké investície znížili z 18,3% na 14,8% HDP.

Prudko narastajúce nerovnováhy medzi bežnými účtami Číny a USA odrážajú príslušné rozširovanie medzery medzi úsporami a investíciami. Zatiaľ čo v Číne od roku 2000 rovnako miera úspor aj domácich investícií vzhľadom na čínske HDP rástli, jej miera úspor narastala rýchlejšie ako príslušná miera domácich investícií. Ako výsledok tohto vývoja v Číne prebytok jej bežného účtu dosiahol až 9,8 % HDP v roku 2008. Medzitým v USA aj keď miera úspor amerických domácností zostala na úrovni okolo 20 %, deficit bežného účtu USA vyjadrený ako percento HDP dosiahol až 4,7 %¹⁵, čo odráža pokles miery domácich úspor.

Tento pokles dramaticky znižuje celkové národné úspory aj cez nárast firemných úspor USA z takmer 19% v roku 1998 na sotva 13% v roku 2008. Nielen nedávna skúsenosť z USA, ale aj ďalšie medzinárodné dôkazy poukazujú na úzky vzťah medzi úsporami domácností a čistými a vonkajšími pozíciami krajiny. Podľa BEA USA do novembra 2009 americká miera úspor dosiahla hodnotu 4,7 percenta¹⁶ oproti iba 1,4 percenta v roku 2005. Pre porovnanie Američania usporili viac ako 26 percent v roku 1944, ale viac ako 14 percent v roku 1975, hoci od tej doby sme zaznamenali všeobecne stabilný pokles miery úspor takmer na nulu. Veľa ľudí vlastne udržiava negatívne miery úspor. Dlhodobý ekonomický rast vyžaduje investície, a to do infraštruktúry, vzdelávania a technológií. Napríklad, rovnako ako v továrňach, na rozšírenie obchodnej činnosti a tak ďalej - a hlavný domáci zdroj prostriedkov pre kapitálové investície sú práve úspory domácností. Osobná miera úspor klesla od roku 2010 z 5,1% až na 3,5% v roku 2011¹⁷.

V roku 2010 v USA vykázali úspory domácností na úrovni 3,4% disponibilného príjmu. V nasledujúcom roku alebo v predchádzajúcom roku to bolo 3,6% disponibilného

¹⁴ Federal Reserve Bank of St. Louis.2012. Personal Saving Rates, 1950-2020 (Seasonally Adjusted Annual Rate).[online]. St. Louis: Bank of St. Louis ,2012.[cit. 2012-01-18].Dostupné na internete : <http://research.stlouisfed.org/fred2/series/PSAVERT>

¹⁵ STOKES, B.2009.A New American Trade Consensus. [online]. Washington, DC : New America Foundation,2009[cit. 2012-03-22].Dostupné na internete : <http://currentaccounts.newamerica.net/countries/2011/manufacturing/china>

¹⁶ Bureau of Economic Analysis (BEA).2009.Section 5- Saving and Investment. .[online]. Washington, DC : Bureau of Economic Analysis.,2009.[cit. 2012-01-18].Dostupné na internete : <http://www.bea.gov/national/nipaweb/SelectTable.asp>

¹⁷ U.S. Census Bureau.2011. *U.S. INTERNATIONAL TRADE BALANCES ,MONTHLY* .[online]. Washington, DC: Bureau of Economic Analysis,2011.50 s[cit. 2012-01-19].Dostupné na internete: http://www.census.gov/foreign-trade/Press-Release/current_press_release/ft900.pdf

príjmu¹⁸. Je dôležité, aby Američania pochopili, že táto situácia je produktom vlastného ekonomického správania - v podstate dosahujú mimoriadne vysokú mieru spotreby - hoci v ostatných krajinách je vcelku odlišná. Národné úspory zahŕňajú ako úspory domácností, aj úspory podnikov, a táto suma je znížená o vládne výdavky. Hlavným dôvodom súčasne nízkej miery úspor v Spojených štátoch je správanie v oblasti úspor domácností.

V priebehu rokov 1995 až 2009, americké investície poklesli o 4,3% HDP od začiatku finančnej krízy, zatiaľ čo americká obchodná bilancia sa zvýšila iba o 2,4% HDP - rozdiel 1,9% HDP. Ak všetky ostatné zložky platobnej bilancie zostali rovnaké, potom by to nutne muselo znamenať, že úspory USA tiež poklesli o 1,9% HDP – ak by boli úspory ostali nemenné a ostatné zložky americkej platobnej bilancie konštantné, potom 4,3% HDP pokles investícií by sa rovnal 4,3% zlepšeniu platobnej bilancie. Rozdiel 1,9% HDP medzi 4,3% poklesom investícií a 2,4% poklesom v platobnej bilancii by znamenal, že americké úspory klesli o 1,9% HDP¹⁹.

Podľa ministerstva obchodu, nové priame investície USA v zahraničí, hoci značné, sa prepadli takmer o jednu štvrtinu v nominálnom vyjadrení v roku 2009 v porovnaní s rokom 2008, čo je odrazom finančnej krízy a hospodárskeho poklesu. Čisté investície sa znížili z 351 mld. USD v roku 2008 na 269 mld. USD v roku 2009²⁰. Pokles v priamych zahraničných investíciách v roku 2009 oproti roku 2008 odráža prudký pokles vlastného kapitálu, zmena v medzipodnikovej zadlženosti z pozitívnej na negatívnu a mierny pokles reinvestovaného zisku. Prudký pokles v ocenení akciových trhov na celom svete v roku 2008 znížil hodnotu amerických priamych zahraničných investícií, meraných v trhovej hodnote, o 2,2 trilióna USD. V rovnakom období zaznamenali zahraničné firmy pôsobiace v USA stratu ich trhovej hodnoty o viac ako 1 trilión USD v roku 2008. V roku 2009, spamätanie sa zahraničných akciových trhoch z krízy umožnilo zvýšenie hodnoty zahraničných cenných papierov

¹⁸ UNCTAD.2011. In *World Economic Situation and Prospects 2012-Pre release*. [online] 2011, 200 s. [cit. 2011-01-17]. Dostupné na internete: http://www.unctad.org/en/docs/wesp2012pr_en.pdf ISBN : 9789211091649

¹⁹ U.S. Census Bureau.2011. *U.S. INTERNATIONAL TRADE BALANCES ,MONTHLY* . [online]. Washington, DC: Bureau of Economic Analysis,2011.50 s [cit. 2012-01-19]. Dostupné na internete: http://www.census.gov/foreign-trade/Press-Release/current_press_release/ft900.pdf

²⁰ U.S. DEPARTMENT OF COMMERCE.2011. *Foreign Direct Investment in the United States*. [online]. Washington, D.C: U.S. Government Printing Office,2011. [cit. 2012.03.24.] Dostupné na internete: <http://www.esa.doc.gov/sites/default/files/reports/documents/fdiesaisssuebriefno2061411final.pdf>

vlastnených USA o viac ako 1 trilión USD²¹, zatiaľ čo hodnota amerických akcií vlastnených zahraničnými subjektmi vzrástla o viac ako 600 mld. USD.

V roku 2009 sa hodnota priamych amerických ako aj zahraničných investícií znížila v porovnaní s predchádzajúcim rokom, ale priame americké investície v zahraničí predstavovali dvojnásobok výšky investícií zahraničných subjektov do amerických firiem a nehnuteľností. Tieto investície rástli aj v prvej polovici roku 2010 tak, ako sa zvyšoval ekonomický rast. Celkovo najviac investujú v zahraničí americké firmy. Z nedávnej štúdie OSN vyplýva, že americké firmy sú najväčším priamym zahraničným investorom na svete.

Nerovnováha medzi súkromnými úsporami a investíciami v USA viedla k rastúcemu deficitu bežného účtu počas posledných 15 rokov. USA sa stali najväčším čistým dlžníkom na svete, s čistými nesplatenými záväzkami voči zvyšku sveta v rozmedzí 20% až 25% amerického HDP²². Nerovnováha medzi úsporami a investíciami by mohla znamenať dlhú cestu k rozvinutiu globálnych nerovnováh netraumatickým spôsobom.

U Číny klesá obchodný prebytok, ale jej investície rastú

Počas posledných dvoch desaťročí vytvárala Čína veľké obchodné prebytky. Počas tohto obdobia tak nahromadila devízové rezervy vo výške 2,4 trilióna USD. Jej devízové rezervy sa zväčšili z 21 mld. USD v roku 1992 (5% jeho ročného HDP) na 2,4 trilióna USD v júni 2009 (takmer 50% jeho HDP)²³. Výsledkom tohto obrovského nahromadenia rezerv bola rastúca pozornosť verejnosti voči diskusii o globálnych nerovnováhach.

Počas tohto obdobia sa štruktúra dopytu stala obzvlášť nevyváženou. Celosvetový dopyt bol prosperujúci, čo viedlo k zvýšeniu prebytku bežného účtu. Navyše, podiel produktu určený na investície prudko vzrástol. Akékoľvek zvýšenie investícií pochádzalo zo súkromného sektora. V oboch sektoroch, súkromnom aj vládnom, úspory rástli oveľa rýchlejšie ako investície - možno v reakcii na rýchly rast miezd. Výnimočný rast výkonnosti čínskej ekonomiky v priebehu piatich rokov do roku 2008 odráža predovšetkým pokračujúci rýchly rozvoj kapitálových zdrojov, o ktorom sa predpokladá, že počas tohto obdobia prispel

²¹ U.S. Treasury. 2012. Major Foreign Holdings of Treasury Securities. [online]. Washington, D.C: Department of the Treasury, 2012. [cit. 2012.01.13.] Dostupné na internete: <http://www.treasury.gov/resource-center/data-chart-center/tic/Documents/mfh.txt>

²² WHETTS, B. 2011. The World's Largest Debtor Nation: What Does Debtor Nation Status Mean? [online]. Pennsylvania: Neumann University, 2011. 57s. [cit. 2012.03.23.] Dostupné na internete: <http://www.neumann.edu/academics/divisions/business/journal/review2010/Whetts.pdf>

²³ IMF. 2011. IN PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA SUSTAINABILITY REPORT. [online]. 2011, vol. 1, no. 1 [cit. 2012-01-24]. Dostupné na internete: www.imf.org/external/np/country/2011/mapchina.pdf

k hospodárskemu rastu približne 6 percentuálnymi bodmi ročne. Trendom je, že čínske investície, ako percento HDP Číny, rastú, ale deficit platobnej bilancie klesá.

Pokiaľ ide o podrobnejšie trendy, Čína pokračuje v dominantnom postavení a v expanzii na svetových trhoch. Jedným dôsledkom je, že nie je dostatočne známe, či sa čínska ekonomika zväčší o podobné percento a či jej ročný rast sa nutne stáva aj čoraz väčším o ročný absolútny nárast trhu, a to v inflačne očistenom vyjadrení. Referuje sa len, že čínska ekonomika sa rozšírila o 2,3 biliónov RMB v roku 2008 alebo dokonca až o 2,4 bilióna RMB v 2009²⁴. Čínske investície ako percento HDP dosiahli 7,1% rast vzhľadom na jej HDP v prvej polovici roku 2009 a predstavovali tak 6,2% rast investícií, čo je o 3,8% nárast spotreby a mínus 2,9% prepadu čistého vývozu. V roku 2010 sa čínska ekonomika rozvíjala približne v rozsahu 3,1 bilióna RMB²⁵.

Okrem toho rad štúdií preukázal, že posuny u ostatných zložiek platobnej bilancie Číny sú dostatočné na vyrovnanie rýchleho poklesu prebytku obchodnej bilancie, čo nie je dôveryhodné, takže je jasné, že celková čínska platobná bilancia prebytku sa zmenšila. To teda znamená, že rozdiel medzi úsporami Číny a jej investíciami sa znížil. Prebytok obchodnej bilancie sa znižuje od čias globálnej finančnej krízy, ktorá prepukla v 2008 a v posledných rokoch sa prebytok dostal do útlmu. V roku 2010 sa znížil o 6,4 percenta²⁶ oproti predchádzajúcemu roku a dosiahol hodnotu 183,1 miliárd dolárov. Prišlo tak k 34 percentuálnemu poklesu na 196,1 miliárd dolárov v roku 2009 oproti predchádzajúcemu roku. V roku 2010 vzrástol vývoz o 31,3 percenta v porovnaní s 38,7 percentami dovozu²⁷ v predošlom roku. V priebehu novembra 2011 na zasadnutí ministrov financií skupiny G20 a predstaviteľov centrálnych bánk v Soule Spojené štáty navrhli pomer obchodného prebytku alebo deficitu na národnom HDP ako hodnotu 4 percent²⁸ v snahe riešiť globálne obchodné nerovnováhy. Ale mnohé krajiny daný návrh odmietli.

²⁴ EMIS.2012.China : Investment [online]. New York:CEIC DATA .2012, [cit. 2012-01-20]. Dostupné na internete: <http://www.securities.com/ch.html?pc=CN&lang=en>

²⁵ Shang-Jin Wei.2010.Why Do The Chinese Save So Much? [online]. Washington, DC : Forbes.com,2010.[cit. 2012-01-19].Dostupné na internete: <http://www.forbes.com/2010/02/02/china-saving-marriage-markets-economy-trade.html>

²⁶ European Central Bank.2012.In *Monthly Bulletin January 2012*. Germany: ECB [online]. 2012, vol. 3, no. 3 [cit. 2012-01-06]. Dostupné na internete:

Germany<http://www.ecb.int/stats/external/investment/html/index.en.html> ISSN 1725-2822

²⁷ EMIS.2012.China : Investment [online]. New York:CEIC DATA .2012, [cit. 2012-01-20]. Dostupné na internete:

http://www.securities.com/doc_pdf?pc=CN&doc_id=355048970&auto=1&query=investment%3A&db=all_7d_d&hlc=zh&range=365&sort_by=Relevance

²⁸ G20-G8 France 2011. *The Development Working Group report* [online]. Paris: G20-G8 France 2011, 2011.[cit. 2012.01.22.] Dostupné na internete: <http://www.g20-g8.com/g8-g20/g20/english/for-the-press/news-releases/the-cannes-action-plan-for-growth-and-jobs.1556.html>

Čínsky obchodný prebytok sa znižoval ďalej tri roky po sebe a v roku 2011 na menej než 160 miliárd dolárov²⁹, zatiaľ čo čínsky vývoz klesol v dôsledku európskej dlhovej krízy a stagnujúcej americkej ekonomiky. V roku 2012 bude prebytok obchodnej bilancie klesať, a teda v tomto roku môže dokonca dôjsť k deficitu počas niekoľkých mesiacov. Bude to v dôsledku zvýšenia dovozu high-tech výrobkov, zelených technológií, surovín potrebných na výrobu tovaru (ako je železná ruda), rovnako aj vďaka zjednodušeným postupom a zníženiu ciel na niektoré tovary.

Porovnanie nerovnováh medzi situáciou Číny a Spojených štátov

Berúc do úvahy hospodárske vzťahy medzi Čínou a USA, mohli by sme porovnať príslušné príspevky Číny a USA na globálne úspory od roku 1980. V roku 1980, USA prispeli približne štvrtinou na celkové úspory. Americké úspory výrazne poklesli počas posledných 30 rokov, z takmer 20% HDP³⁰ na začiatku 80. rokov na niečo viac ako 10% v posledných rokoch. Tento pokles, ktorý sa odrazil v nižšej miere investícií, napriek veľkým deficitom bežného účtu zvykol financovať niektoré národné investície. Dnes USA svojimi úsporami prispievajú asi desatinou. Čína bola zrkadlovým obrazom. Potom, čo prispievala menej ako 5% v roku 1980, dnes je Čína jediným najväčším zdrojom globálnych úspor, prispievajúc približne jednou pätinou, teda okolo 20 %³¹.

Čína ušetrí väčšinu z jej HDP. V roku 1982 mala úspory o niečo viac ako jedna tretina HDP, ale od tej doby sa zvýšili na 54%. V čistom vyjadrení je 90% čínskych hrubých úspor investovaných na čínskom trhu. Investície samé o sebe predstavujú takmer polovicu HDP krajiny. Len pomerne malá časť tohto objemu hrubých úspor bola investovaná v zahraničí, ale veľkosť ekonomiky a obrovská miera úspor prispeli nepriamo k tvorbe veľkých obchodných deficitov v rozvinutých krajinách a obzvlášť v USA.

²⁹ Economy Watch.2011.China (People's Republic of China) Economic Statistics and Indicators [online]. Singapore: Economy Watch. 2011.[cit. 2012-03-15].

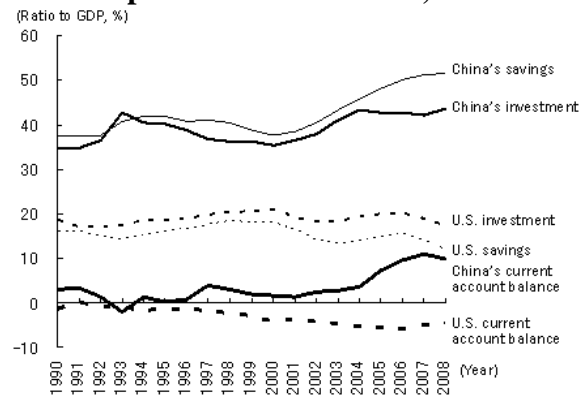
Dostupné na internete: <http://www.economywatch.com/economic-statistics/country/China/>

³⁰ RICHARD, C.2005.*In Policy Brief -Living with Global Imbalances: A Contrarian View, Policy Briefs*, [online]. Washington: Peterson Institute for International Economics. 2005, 7 s.[cit. 2012-01-15]. Dostupné na internete: <http://www.iie.com/publications/interstitial.cfm?ResearchID=576> ISBN : 0-88132-334-9

³¹ Embassy of Switzerland.2011. China: Biannual economic report – July 2011. [online]. Beijing: Embassy of Switzerland, 2011.27s.[cit. 2012.03.16.] Dostupné na internete:

http://www.sinoptic.ch/embassy/textes/eco/20110716_China_Annual.economic.report.pdf

Obr. 4: Zmeny v bežných účtoch v Číne a v Spojených štátoch odrážajú rovnováhu medzi úsporami a investíciami, 1990 -2008



Zdroj: Štatistika Číny založená na „China Statistics Summary 2009“; štatistika pre USA a Japonsko vychádza z databázy „World Economic Outlook“ Medzinárodného menového fondu, apríl 2009; Vlastne spracovanie autora.

Prebytok alebo deficit bežného účtu je, podľa definície, rozdiel medzi tým, čo verejný a súkromný sektor a firmy ušetria a čo investujú. Takže, dôležitou súčasťou každej analýzy globálnych nerovnováh je posúdiť, či je možné rozpoznať výrazný pohyb v základných zložkách úspor a investícií a zistiť, ktoré faktory stoja v pozadí týchto zmien. Rastúce nerovnováhy bežných účtov Číny a USA odrážajú príslušné rozširovanie medzier medzi úsporami a investíciami v oboch krajinách (obr. 4). Kým pomer domácich úspor tak ako aj domácich investícií k HDP v Číne rastie od roku 2000, miera úspor rástla rýchlejšie ako miera investícií. Výsledkom je, že prebytok bežného účtu ako percento HDP rastie rýchlo, dosahujúc 9,8% v roku 2008. Medzitým v USA, hoci pomer domácich investícií zostal na úrovni okolo 20%, deficit bežného účtu ako percento HDP sa vyšplhal na 4,7% v roku 2008, čo odráža pokles domácej miery úspor.

Záver

Keď hovoríme o globálnych nerovnováhach, často sa odvolávame na veľký deficit bežného účtu Spojených štátoch, a porovnávame ho s prebytkami v iných krajinách - ako sú Ľudová republika Čína, Japonsko, viaceré rozvojové krajiny Ázie, niektoré krajiny vyvážajúce ropu, ako aj iné priemyselne rozvinuté krajiny ako je Kanada.

Autor sa snaží analyzovať niekoľko hypotéz, ktoré by mohli pokryť a ovplyvniť súčasnú situáciu globálnych nerovnováh. Rovnako sa zameriava aj vplyvy rôznych aspektov finančného vývoja zostatku bežného účtu a určovaní úspor a investícií. Bezo sporu sa odkazuje na taký fenomenálnu hypotézu z pohľadu Dr. Bernankeho, predseda Rady guvernérov Federálneho rezervného systému, ktorý predovšetkým poukazuje na „hypotézu

presýtenia úspor (v angl.: *Saving's Glut Hypothesis*)“, ako táto ovplyvňuje globálne ekonomické nerovnováhy.

Hypotéza presýtenia úspor je nesúvislá teória týkajúca sa amerického obchodného deficitu a opiera sa o nesúvislé teórie určovania úrokových sadzieb USA. Existuje dôvod pre to, že hypotézy presýtenia úspor dosiahli istú popularitu. Konvenčné klasické makroekonomické vysvetlenia ohľadne deficitu obchodnej bilancie sa zakladá na argumentoch citujúcich nedostatok úspor (napr. nadbytok spotreby alebo argumenty ohľadne dvojitého deficitu). Tieto sú neprijateľné vtedy, ak ide o masívny nedostatok agregátneho dopytu. Toto vytvára obrovskú priepasť či medzeru v konvenčnej makroekonómii a hypotéza presýtenia úspor hypotéza danú medzeru zaplňa.

Deficit bežného účtu USA je obrovský, pretože zahraničné investície v Spojených štátoch sú obrovské. Pretože je tomu tak, deficit bežného účtu USA, ktorý meria bezprecedentne hodnotu 2,9 percenta HDP, dosiahol ekvivalent čiastky 110 mld. USD, ako tomu bolo v treťom štvrtroku roku 2011. Bežný účet nám hovorí, či krajina má nejaký deficit alebo nejaký prebytok. Spojené štáty existujú s deficitom bežného účtu, pretože existujú očakávania vysokých budúcich príjmov. Preto, deficit ako taký pre ekonomiku nie je nevyhnutne zlá vec. Najmä pre ekonomiku v rozvojových fázach alebo v štádiu prebiehajúcich reforiem. Ekonomika musí občas minúť peniaze, aby ich potom aj zarobila.

Čína je v súčasnosti najväčším veriteľom americkej vlády. Dlh USA, ktorý má v Číne, dosiahol čiastku 1,13 triliónov dolárov. Predstavuje 25% celkového verejného dlhu v novembri 2011. Americký obchodný deficit voči Číne znamená, že americké spoločnosti, ktoré nedokážu konkurovať lacnému čínskemu tovaru, musia buď znížiť svoje náklady, alebo odísť a prestať podnikáť. Ak chcú znížiť svoje náklady, mnohé spoločností už začali uskutočňovať outsourcing pracovných miest do Indie a Číny, čím sa nezamestnanosť v USA zvýšila.

Prehlbujúce sa deficity bežného účtu Spojených štátov boli sprevádzané poklesom čistých úspor domácností. Miera osobných úspor klesla od roku 2010 na 5,1% a až na 3,5% v roku 2011.

Veľké nerovnováhy bežných účtov sa odrazili do nerovnováh v oblasti mier svetových investícií a mier úspory. Pokiaľ národná miera úspor Spojených štátov stále klesala z takmer 19% v roku 1998 na sotva 13% v roku 2008, čínska miera úspor sa zvýšila z približne 40% na takmer 52% počas toho istého obdobia. V rokoch od 2005 do 2008 sa zvýšil rozdiel medzi mierou úspor USA a Číny na viac ako 33 percent, čo predstavuje hnaciu silu v oblasti nerovnováh a situácia sa prehlbuje stále ďalej v tom istom zmysle.

Prehlbujúce sa deficity bežného účtu Spojených štátov boli sprevádzané poklesom čistých úspor domácností. Miera úspor severoamerických domácností klesá už viac ako desať rokov a nedávno sa dosiahla až negatívna miera. Od roku 2002 do 2007 severoamerické investície poklesli z 18,3 % na 14,8 % HDP. V roku 2009 aj severoamerické aj zahraničné priame investície klesli z hodnôt z predchádzajúceho roka, hoci severoamerické priame investície v zahraničí sa zdvojnásobili oproti tým investíciám, ktoré cudzinci investovali do severoamerických podnikov a nehnuteľností. Mimochodom, miera osobných úspor klesla od roku 2010 na 5,1% a až na 3,5% v roku 2011.

Deficit bežného účtu USA v dôsledku toho pravdepodobne zostane rozsiahlym aj počas rokov, ktoré prídu. Zvýšenie úspor (alebo presnejšie, pomer úspor k investíciám) je nevyhnutnou podmienkou, aby došlo k zníženiu deficitu obchodnej bilancie, hoci to samotné určite nestačí. Domácnosti a podniky v Spojených štátoch a v zahraničí musia byť stimulované, aby míňali viac na tovar vyrobený v USA a aj na služby.

Na druhej strane najznámejší problém čínskej globálnej nerovnováhy je jej obrovský prebytok bežného účtu. V roku 2000 bol čínsky prebytok bežného účtu iba 1,7 percenta HDP. K najdramatickejšiemu nárastu prebytku bežného účtu došlo po roku 2004. Do roku 2007 prebytok dosiahol 10,8 percenta HDP. Podiel prebytku bežného účtu na HDP v rokoch 2008 a 2009 sa zmiernil v dôsledku globálnej krízy. Saldo bežného účtu (v % HDP) u Číny v roku 2010 bolo 5,209%. Tým sa Čína dostala na 26. miesto v celosvetovom rebríčku podľa bežného účtu platobnej bilancie (vyjadrenej ako % HDP) v roku 2010. Svetová priemerná hodnota salda bežného účtu (ako % HDP) dosahuje -2,68%. Rast vývozu viedol k veľkému prebytku obchodnej bilancie, a to voči rôznym regiónom sveta. V roku 2011 sa očakávalo, že prebytok bežného účtu bude poklesať

Veľké prebytky bežného účtu odrážajú mimoriadne vysokú mieru úspor. Za posledné dve desaťročia národné úspory v percentách HDP stále stúpali a v roku 2010 Ľudová republika Čína dosiahla 38% mieru úspor, čo bola jedna z najvyšších mier na svete.

Za účelom zníženia prebytku bežného účtu by sa medzera medzi úsporami a investíciami mala znížiť. Aby sa zmenšila medzera medzi investíciami a úsporami, buď spotreba alebo investície by sa mali zvýšiť. Pretože súčasná čínska miera investícií je už príliš vysoká, je potrebné sa zamerať na zvýšenie spotreby. Aby bolo možné tak urobiť, musia sa zvýšiť vládne výdavky v oblasti verejných statkov. Medzi hlavné oblasti navýšenia výdavkov by to mali byť oblasti ako je sociálne zabezpečenie, zdravotná starostlivosť a systém vzdelávania.

Oba uvedené faktory sa týkajú modelov úspor aj investícií do súkromného sektora a verejný sektor. Ak účastníci trhu začnú spochybňovať udržateľnosť hospodárskeho vývoja, môže dôjsť k prekmitu a bude možný chaotický vývoj globálnych hospodárskych nerovnováh.

Napokon globálne nerovnováhy boli pravdepodobne menšie celkovo ako pred krízou, ale nezmišli. Pokles v globálnych úsporách a investíciách bol z dôvodu oboch faktorov, ktoré bežne postihujú veľké množstvo krajín. Tými sú zvýšenie cien úverov a cien aktív a potom aj vývoj charakteristický pre rôzne regióny a krajiny. Najdôležitejšie z nich sú pokles verejných úspor v Spojených štátoch, demografické zmeny v Japonsku a Európe ako aj pokles investícií v ázijských ekonomikách (s výnimkou Číny) v dôsledku územných finančných kríz. Tieto nerovnováhy prinášajú riziká. Najdôležitejšie je riziko chaotickej nápravnej politiky. Pokiaľ by sa finančné toky na vyfinancovanie deficitov bežného účtu zvrtili neočakávane, výsledkom by mohli byť veľké posuny výmenných kurzov s potenciálne globálnymi dôsledkami.

Použitá literatúra:

1. BERNANKE (B. S.) (2005) "The global saving glut and the US current account deficit", speech delivered at the Sandridge Lecture, Virginia Association of Economists, Richmond, Va., March 10.
2. Bureau of Economic Analysis (BEA).2009.Section 5- Saving and Investment. [online]. Washington, DC : Bureau of Economic Analysis.,2009.[cit. 2012-01-18].Dostupné na internete : <http://www.bea.gov/national/nipaweb/SelectTable.asp>
3. DOOLEY M., FOLKERTS-LANDAU D., GARBER P. (2003) "An Essay on the Revived Bretton Woods System", NBER Working Paper 9971; Dooley M., Folkerts-Landau D., Garber P. (2004) "The Revived Bretton Woods System: The Effects of Periphery Intervention and Reserve Management on Interest Rates and Exchange Rates in Center Countries", Dooley M., Folkerts-Landau D., Garber P. (2005) "Savings Glut and Interest Rates: the Missing Link to Europe", NBER Working Paper 11520.
4. ECB.2008. In *Occasional Paper: A Framework for Assessing Global Imbalances*. [online].Germany:ECB. 2008, no. 8 [cit. 2011-01-12]. Dostupné na internete: <http://www.ecb.int/pub/pdf/scpops/ecbocp78.pdf> ISSN 1725-6534
5. Economy Watch.2011.China (People's Republic of China) Economic Statistics and Indicators [online]. Singapore: Economy Watch. 2011.[cit. 2012-03-15]. Dostupné na internete: <http://www.economywatch.com/economic-statistics/country/China/>
6. Embassy of Switzerland.2011. China: Biannual economic report – July 2011. [online]. Beijing: Embassy of Switzerland, 2011.27s.[cit. 2012.03.16.] Dostupné na internete: http://www.sinoptic.ch/embassy/textes/eco/20110716_China_Annual.economic.report.pdf
7. EMIS.2012.China : Investment [online]. New York:CEIC DATA .2012, [cit. 2012-01-20]. Dostupné na internete: <http://www.securities.com/ch.html?pc=CN&lang=en>

8. EMIS.2012.China : Investment [online]. New York:CEIC DATA .2012, [cit. 2012-01-20]. Dostupné na internete:
http://www.securities.com/doc_pdf?pc=CN&doc_id=355048970&auto=1&query=investment%3A&db=all_7d_d&hlc=zh&range=365&sort_by=Relevance
9. European Central Bank.2012.In *Monthly Bulletin January 2012*. Germany: ECB [online]. 2012, vol. 3, no. 3 [cit. 2012-01-06]. Dostupné na internete: Germany<http://www.ecb.int/stats/external/investment/html/index.en.html> ISSN 1725-2822
10. FARUQEE H., LAXTON D., MUIR D., PESENTI P. (2005) “Current Accounts and Global Rebalancing in a Multi-Country Simulation Model”, presented at the NBER conference, “G-7 Current Account Imbalances: Sustainability and Adjustment”, 1–2 June 2005
11. Federal Reserve Bank of St. Louis.2012. Personal Saving Rates, 1950-2020 (Seasonally Adjusted Annual Rate).[online]. St. Louis: Bank of St. Louis ,2012.[cit. 2012-01-18].Dostupné na internete :
<http://research.stlouisfed.org/fred2/series/PSAVERT>
12. G20-G8 France 2011. *The Development Working Group report* [online]. Paris: G20-G8 France 2011, 2011.[cit. 2012.01.22.] Dostupné na internete: <http://www.g20-g8.com/g8-g20/g20/english/for-the-press/news-releases/the-cannes-action-plan-for-growth-and-jobs.1556.html>
13. GREEN, S a WEI, Li.2012. Current Account Surplus Watch. online]. Washington, DC : New America Foundation,2012 [cit. 2012-03-22].Dostupné na internete :
<http://currentaccounts.newamerica.net/countries/2011/manufacturing/china>
14. HUANG Yiping a TAO Kunyu.2010.In Working Paper Series.Causes and Remedies of China’s External Imbalances March 30-31. [online].Peking:Peking University. 2010.31 s. [cit. 2012.01.14.] Dostupné na internete:
<http://en.ccer.edu.cn/download/6802-1.pdf>
15. IMF.2011. IN *PEOPLE’S REPUBLIC OF CHINA SUSTAINABILITY REPORT*. [online]. 2011, vol. 1, no. 1 [cit. 2012-01-24]. Dostupné na internete:
www.imf.org/external/np/country/2011/mapchina.pdf
16. IMF.2011. IN *UNITED STATES SUSTAINABILITY REPORT*. [online]. 2011, vol. 1, no. 1 [cit. 2012-01-23]. Dostupné na internete:
www.imf.org/external/np/country/2011/mapus.pdf
17. Map of World Finance.2012.*National Savings in China*. [online]. Washington, DC : Bureau of Economic Analysis,2011.50 s[cit. 2012-01-19].Dostupné na internete
<http://finance.mapsofworld.com/savings/china/national.html>
18. OECD.2011.In OECD Economic Outlook, [online].Paris: OECD Publishing. 2011, no.1 [cit. 2011-01-12]. Dostupné na internete:
http://intranet.oit.org.pe/WDMS/bib/virtual/colecc_oig/pub_ocde/oecd_economic_outlook%5Bmay-2011%5D%5D.pdf
19. RAJAN R. (2006) “Perspectives on Global Imbalances”, Remarks by Economic Counsellor and Director of IMF Research Department at the Global Financial Imbalances Conference London, United Kingdom, 23 January 2006;
20. RAMASAMY, S.2011 Balancing the imbalance [online].Singapore: Malaysian Institute of Accountants. 2011, no. 8 [cit. 2011-01-12]. Dostupné na internete:
<http://www.mia.org.my/at/at/2011/06/06.pdf>

21. RICHARD, C.2005.*In Policy Brief -Living with Global Imbalances: A Contrarian View, Policy Briefs*, [online]. Washington: Peterson Institute for International Economics. 2005, 7 s.[cit. 2012-01-15]. Dostupné na internete: <http://www.iie.com/publications/interstitial.cfm?ResearchID=576> ISBN : 0-88132-334-9.
22. SHANG-JIN Wei.2010.Why Do The Chinese Save So Much? [online]. Washington, DC :Forbes.com,2010.[cit. 2012-01-19].Dostupné na internete: <http://www.forbes.com/2010/02/02/china-saving-marriage-markets-economy-trade.html>
23. Standard Chartered economists Stephen Green and Li Wei forecasted
24. STOKES, B.2009.A New American Trade Consensus. [online]. Washington, DC : New America Foundation,2009[cit. 2012-03-22].Dostupné na internete : <http://currentaccounts.newamerica.net/countries/2011/manufacturing/china>
25. U.S. Census Bureau.2011. *U.S. INTERNATIONAL TRADE BALANCES ,MONTLY* .[online]. Washington, DC : Bureau of Economic Analysis,2011.50 s[cit. 2012-01-19].Dostupné na internete : http://www.census.gov/foreign-trade/Press-Release/current_press_release/ft900.pdf
26. U.S. Census Bureau.2011. *U.S. INTERNATIONAL TRADE BALANCES ,MONTLY* .[online]. Washington, DC : Bureau of Economic Analysis,2011.50 s[cit. 2012-01-19].Dostupné na internete : http://www.census.gov/foreign-trade/Press-Release/current_press_release/ft900.pdf
27. U.S. Census Bureau.2011. *U.S. INTERNATIONAL TRADE IN GOODS AND SERVICES Annual Revision for 2010*.[online]. Washington, DC : Bureau of Economic Analysis,2009.74s.[cit. 2012-01-19].Dostupné na internete : http://www.census.gov/foreign-trade/Press-Release/2010pr/final_revisions/10final.pdf
28. U.S. Census Bureau.2012. *U.S. INTERNATIONAL TRADE BALANCES ,MONTLY* .[online]. Washington, DC : Bureau of Economic Analysis,2012.48 s[cit. 2012-03-19].Dostupné na internete: <http://www.esa.doc.gov/sites/default/files/ei/documents/2012/March/usinternationaltradeingoodsandservices28january201229.pdf>
29. U.S. DEPARTMENT OF COMMERCE.2011. Foreign Direct Investment in the United States. [online]. *Washington, D.C:* U.S. Government Printing Office,2011. [cit. 2012.03.24.] Dostupné na internete: <http://www.esa.doc.gov/sites/default/files/reports/documents/fdiesaisssuebriefno2061411final.pdf>
30. U.S. Treasury.2012. *Major Foreign Holdings of Treasury Securities*. [online]. Washington, D.C: Department of the Treasury, 2012. [cit. 2012.01.13.] Dostupné na internete: <http://www.treasury.gov/resource-center/data-chart-center/tic/Documents/mfh.txt>
31. UNCTAD.2011. In *World Economic Situation and Prospects 2012-Pre release*.[online] 2011, 200 s. [cit. 2011-01-17]. Dostupné na internete: http://www.unctad.org/en/docs/wesp2012pr_en.pdf ISBN : 9789211091649
32. WHETTS, B.2011.The World's Largest Debtor Nation: What Does Debtor Nation Status Mean? [online]. Pennsylvania: Neumann University, 2011.57s. [cit. 2012.03.23.] Dostupné na internete: <http://www.neumann.edu/academics/divisions/business/journal/review2010/Whetts.pdf>.

Prekonanie terajšej globálnej krízy vyžaduje nové kvalitatívne aktivity vo vede, ekonomike, v životnom prostredí, sociálnej dimenzii aj mierovom vývoji sveta

Vítězslav Balhar

Vítězslav Balhar, ml.

Abstrakt

Obsahom článku je hodnotenie projekcie nového pokrízového modelu globálnej ekonomiky. V každej vyspelej krajine a tiež aj na Slovensku by tento nový model mal byť založený na kvalitatívne efektívnejšom rozvoji vedomostnej ekonomiky s prioritou rozvoja vedy a techniky vysokých škôl a novou úrovňou spolupráce s hospodárskou praxou, doplnený trvalo udržateľným ekonomickým, sociálnym aj mierovým vývojom planéty Zeme.

Kľúčové slová: Pokrízový ekonomický efektívny model Slovenska, trvalo udržateľné životné a sociálne prostredie, kvalita vedy.

Abstract

In the article the authors evaluate the post-crisis model of socio-economic qualitative development in Slovakia. The priority of this model is the way to knowledge-based society creation by means of the environmental, social and peaceful dimension of globalization.

Key words: Effective post-crisis economic model of Slovakia, environmental sustainability and social environment, the quality of science.

JEL klasifikácia: Z 00

Ekonomický vývoj globálneho sveta ako aj integrovanej Európy sa od roku 2007 podstatne zmenil a vyvíja sa v podmienkach globálnej – skôr morálnej aj ekonomickej krízy, ktorá naďalej pretrváva a znamená nový významný jeho negatívny fenomén. Predovšetkým je **dlhová kríza** ekonomicky vyspelých štátov Západu.

Výšku obrovského zadlženia týchto krajín v projekcii **celkového zadlženia: súkromné domácnosti, podnikatelia, finančný sektor a štát** – predkladá štúdiá McKinsey Institute, ku koncu 2. štvrt'roku 2011.

**Celkové zadĺženie vybraných vyspelých krajín sveta
v násobkoch hrubého domáceho produktu ku koncu 2. štvrťroku 2011**

Krajina	Zadĺženie v % HDP	Krajina	Zadĺženie v % HDP
Island	663	Južná Kórea	314
Japonsko	512	USA	279
Veľká Británia	507	Nemecko	278
Španielsko	363	Austrália	277
Portugalsko	356	Kanada	276
Francúzsko	346	Grécko	267
Taliansko	314		

Zdroj: Frankfurter Allgemeine Zeitung, 20.1.2012, Nr. 17, s. 13.

Prvoradou povinnosťou týchto, ako aj ďalších zadĺžených štátov mala by byť stratégia ich oddĺženia s následnou politikou vyrovnaných štátnych rozpočtov – čo môže trvať aj desiatky rokov.

Osobitne významné v budúcom vývoji vyspelých krajín sveta je hľadanie a postupná realizácia nového sociálno-ekonomického efektívneho modelu pre nastávajúce pokrízové obdobie ďalšieho vývoja globálnej ekonomiky v 21. storočí – súčasne však na novej kvalitatívnej úrovni, t. j. pri obnovení a využití všetkých kvalitatívnych faktorov predkrízového vývoja globálneho sveta.

V podstate pôjde o novú paradigmu vývoja, o nový sociálno-ekonomický rozvoj globálneho sveta, nové štrukturálne usporiadanie globálneho vývoja v 21. storočí, o novú kvalitu a prioritu života, ekonomiky, sociálnych vzťahov, tiež aj novej podnikateľskej aj celkovej ľudskej morálky.

Ide o novú kvalitatívnu projekciu smerovania budúcnosti ľudstva v svojom globálnom vývoji a smerom trvalo udržateľného environmentálneho, sociálneho aj mierového vývoja v 21. storočí. Každá krajina by sa mala aktívne a iniciatívne podieľať na tejto neodkladnej kvalitatívnej prestavbe globálneho sveta.

Prvoradou aktivitou by mala byť formulácia vlastnej stratégie a koncepcie smeru kvalitatívneho rozvoja krajiny a spoločnosti – jej kvalitatívny rozvojový model vedomostnej ekonomiky – v aplikácii Slovenska v súlade s európskou aj globálnou rozvojovou stratégiou.

K základným globálnym krízovým problémom riešenia treba ako zásadné priority formulovať najmä tieto globálne protikrízové projekcie riešení:

Základnou skutočnosťou súčasného globálneho sveta je zmenšenie politickej, ekonomickej aj kultúrnej prevahy Západu – postavenia USA aj Európy.

Určitou dominantou globálneho sveta v 20. storočí bola priama súvislosť demokracie a trhového hospodárstva, ako aj neobyčajná schopnosť Západu riešiť svoje problémy a nedostatky.

Súčasná globálna morálna aj ekonomická kríza západného sveta priniesla hlboké rozčarovanie z demokracie, obrovský prepád morálky najmä v priamom spojení s trhovou ekonomikou s dôsledkami doteraz nebývanej nerovnosti príjmov tak v rámci jednotlivých ekonomík, ako aj medzi vyspelým západným a rozvojovým svetom.

Novým trvalým fenoménom kvalitatívneho rastu globálnej ekonomiky na základe aplikácie vedeckého aj globálneho ekonomického progresu vrátane globálneho outsourcingu, globálneho kapitálu a dôslednej tvorby globálnych tovarov a služieb na základe využívania globálnych nákladových parametrov – má za následok trvalý stav obrovskej neriešenej nezamestnanosti, osobitne bolestnej aj vo vyspelých krajinách Západu, spolu s neriešením zamestnanosti v rozvojovom svete.

Celý uvedený proces pretrvávajúcej globálnej krízy západného sveta sa odohráva v podmienkach trvalej vojny globálneho terorizmu proti euroatlantickej civilizácii – so svojim najmarkantnejším útokom teroristov priamo na USA 11. 9. 2001.

Optimistický variant pozitívneho riešenia súčasnej globálnej krízy je nielen potrebný, ale aj v prognóze jednoznačne jestvuje. Rozhodujúcou skutočnosťou však musí byť spoločné úsilie, tvorba a realizácia konkrétnych projektov k prekonaniu globálnych krízových skutočností, spoločné konkrétne aktivity k opätovnej efektívne fungujúcej globálnej ekonomike.

Rozhodujúci fenomén novej kvalitatívnej úrovne pokrízovej globálnej ekonomiky je aj nová kvalitatívna úroveň globálnych nákladov tvorby služieb, tovarov, vedecko-technického rozvoja a v konečnom dôsledku aj všetkých aspektov kvality života vrátane hodnôt ľudskej slobody a dôstojnosti, ktoré vytvárali vždy podstatu až expanziu západnej civilizácie.

Vytvorenie tejto novej a vyššej kvalitatívnej úrovne pokrízovej globálnej ekonomiky predpokladá na prvom mieste nový rozvoj vzdelanosti obyvateľstva každej krajiny s trvalým rozvojom globálnej úrovne vedy a techniky, podstatné zvýšenie konkurencieschopnosti v aktívnom zapojení na globálny trh – vrátane vytvorenia novej úrovne kvality výučby a najmä kvality vedy národných výskumných ústavov a vysokých škôl.

Osobitne významný je nový až epochálne významný rozvoj vedy a vedeckej prezentácie slovenských vysokých škôl. V podstate tu možno prezentovať až nový paradigmu rozvoja vedy na našich vysokých školách.

Nová paradigma rozvoja vedy na vysokých školách

Veda a technika boli v minulosti zviazané s kultúrou spoločnosti a spôsobom života. V súčasnosti nadobúda podstatne väčší význam – stala sa dominantným faktorom spoločenského rozvoja v rozsahu celého globálneho sveta.

Mimoriadne významná je pri tom rýchlosť jej rozvoja – ako aj jej dominantné teritoriálne rozšírenia – pri súčasnom trende jej neustálych inovácií a súčasnom prenikaní aj s prevratnými kvalitatívnymi účinkami vo všetkých odboroch ľudského života – počnúc technikou, chémiou, medicínou, kultúrou aj všetkými ďalšími odbormi ľudskej činnosti.

Komplex informačných technológií vrátane internetu predstavuje v dejinách kvalitatívneho rozvoja ľudskej spoločnosti – po poľnohospodárstve a priemysle – tretie najvýznamnejšie kvalitatívne rozvojové štádium ľudskej spoločnosti. Na tomto základe je tiež založená teória vedeckého rozvoja súčasnosti ako jej nová rozvojová paradigma.

Kým v minulosti kvalitatívny skok v rozvoji vedy zaznamenal vývoj aj niekoľko generácií, dnes je to len obdobie niekoľkých rokov. Touto skutočnosťou by mala byť primárne motivovaná veda na vysokých školách – nielen vo vlastnom výskume, ale najmä, a to prioritne vo výučbe na všetkých troch stupňoch vysokoškolského štúdia.

Ďalšou významnou skutočnosťou rozvoja vedy na vysokých školách je zásada, že nové objavy vznikajú prevažne na hraniciach medzi rôznymi vednými disciplínami.

Špecialisti v jednotlivých vedných odboroch by mali preto byť viac komunikovanejší s príbuznými odbormi, uprednostňovať výskum v interdisciplinárnych tímoch.

Tímová práca v interdisciplinárnom zameraní v pomerne pružných štruktúrach predstavuje vždy určitú výhodu smerom k úspechu výskumu. Nové objavy vznikajú prevažne na hraniciach medzi rôznymi vednými odbormi, úzka špecializácia je t. č. určitou brzdou.

Osobitný význam úspechu vo výskume má tiež medzinárodná spolupráca výskumných tímov. Tieto pozitíva tiež podporuje Európska únia ako aj viaceré vysoké školy, a to nielen na Slovensku.

Terajšiu efektívnosť kvality vysokoškolskej výučby podporuje tiež efektívnosť výučby pomocou počítačov, e-learningu multimédií. Výsledkom týchto inovácií sú však spravidla len „študenti encyklopedických znalostí“ bez praktických uplatnení.

Skvalitnenie výučby na slovenských vysokých školách učiteľmi by však malo spočívať nielen v metódach, postupoch a prípadových štúdiách z minulosti, ale najmä v princípoch a zákonitostiach, ktoré im umožnia riešenie nepoznaných a nových problémov súčasnosti a najmä budúcnosti.

Konkrétne to môže byť tematika vo sfére nanotechnológií, v elektrickom pohone automobilov, v problémoch skladovania energií, vo sfére nových technológií v spracovaní kovov, vo sfére biológie, v ochrane životného prostredia, v oblasti farmácie, medicíny a pod.

Odporúčanie pre kvalitatívne zlepšenia vo sfére výučby a výskumu na vysokých školách s osobitným aspektom slovenských vysokých škôl:

- Zmena formy i obsahu výučby – nie ako to vyhovuje učiteľom, ale primárne z aspektov praxe – v rozhodujúcej stratégii úspechu konkurencieschopnosti nášho exportu v zahraničí.
- V marketingu a podnikovej ekonomike dôsledne zamerať výučbu na získanie globálnej výhody v konkurencii so zahraničím.
- Forma výučby vo vyšších ročníkoch ekonomických vysokých škôl a fakúlt by mala byť preorientovaná na využitie vedomostí študentov ku konkrétnym problémom praxe. Primárne v exportne orientovaných podnikateľských zámeroch s cieľom dosiahnutia konkurenčnej výhody pre našich exportérov.
- Talentovaným študentom umožniť pracovať na konkrétnych projektoch praxe. Po ukončení štúdia ostať na fakulte k realizácii úspešných projektov praxe a pripraviť sa na funkcie manažéra, konzultanta aj samostatného podnikateľa.
- Priorita v obsahu výučby by sa mala zamerať na riešenie problémov praxe, na tímovú prácu, komunikáciu, vedenie workshopov, na riešenie konkrétnych problémov praxe, jej kvalitatívneho posunu smerom novej kvality nášho priemyslu, vývozu, kooperácie so zahraničím.
- Slovensko treba prebudovať v smere kvalitného ľudského potenciálu, k prekonaniu krajiny s lacnou pracovnou silou a obrovskou, 16 % nezamestnanosťou.

Cesta k úspechu uskutočnenia tejto koncepcie rozvoja Slovenska je jedine možná cez novú úroveň vzdelanosti, rozvojom vedy a techniky, smerom znalostnej ekonomiky, novou kvalitou úrovne vzdelanosti celej spoločnosti.

Podstata riešenia kvalitatívnej prestavby slovenskej ekonomiky spočíva v kvalite novej úrovne civilizácie slovenskej politiky, v stanovení reálnej projekcie vedomostnej ekonomiky prostredníctvom komplexu vedomostnej infraštruktúry.

Slovenská ekonomika ako aj celý komplex medzinárodných vzťahov musia byť založené na právnom základe – nie na sile (aj keď sile ekonomickej, ktorá v podstate nahrádza silu vojenskú).

Uvedená terajšia skutočnosť podradenia ekonomiky menších štátov nekontrolovaným silám globalizácie ovládaných nadvládou nadnárodných globálnych síl v podstate znižujú

rozhodovaciú silu a možnosti menších krajín samostatne usilovať o vlastnej efektívnej ekonomickej aj vedecko-technickej špecializácii.

Prebudovanie slovenskej ekonomiky na modernú, vysoko efektívnu vedomostnú ekonomiku musí byť preto našou národnou, najmä však štátnou a vládnu prioritou.

Osobitným prínosom pri realizácii tejto priority – budovaní vedomostnej ekonomiky – by jednoznačne mali mať, okrem vlády, ministerstva školstva, hlavne naše vysoké školy vo vzájomnej koordinácii, spoločných cieľov, projektoch a celkovej realizácii.

Ekonomická univerzita v Bratislave by si mala vytvoriť v tomto procese svoje prestížne miesto národného koordinátora v plnení tejto strategickej úlohy budovania slovenskej vedomostnej ekonomiky.

Riešenie kvalitatívneho globálneho pokrízového rozvoja sveta

Problémov opätovného naštartovania kvalitatívneho rozvoja globálnej ekonomiky je v podstate celý rad. V tejto súvislosti možno uviesť voľbou nasledujúce dve skutočnosti.

Prvou je významná zmena v úsilí o odvrátení zmeny klímy Zeme, jej otepľovanie v dôsledku vzrastajúcich emisií CO₂. Celosvetové úsilie o kontrolu a znižovanie emisií CO₂ podľa Kiótskeho protokolu potvrdené svetovou konferenciou v Kodani v roku 2009 bolo v nasledujúcom roku 2010 v Cancune v Mexiku definitívne odmietnuté najväčšími znečisťovateľmi ovzdušia Čínou, Indiou a Brazíliou.

Dlhoročný beh o záchranu zdravej klímy sa tak pre našu budúcnosť končí. Nastáva obdobie nutného prispôsobenia sa stále zhoršujúcemu sa ovzdušiu a následne aj celkovej negatívnej zmeny klímy Zeme.

Druhou významnou skutočnosťou planéty Zem je prehľbujúci sa stav globálneho konfliktu medzi globálnym terorizmom a euroatlantickou civilizáciou.

Vývoj uvedeného globálneho konfliktu sa nevyvíja v prospech Západu. Svedčia o tom najmä výsledky vojnových konfliktov USA aj ďalších západných štátov v Iraku a v Afganistane. Následne aj minuloročné a pokračujúce revolúcie v arabskom svete, severnej Afrike, Blízkom východe, ako aj ďalšie udalosti.

V tejto súvislosti možno uviesť konkrétne údaje o takmer raketovom raste moslimskej populácie sveta, ktorá sa v uplynulom 20. storočí až dodnes globálne zväčšila až neuveriteľne desaťnásobne: zo 140 miliónov na 1,4 miliardy.

V tejto súvislosti si dovoľím citovať ďalšie údaje o teoretickom náraste vojenskej sily moslimských armád sveta. Autorom je prof. Heinson, zakladateľ a prezident Raphael-

Lemkin-Institutu Bremskej univerzity v Nemecku (citované: Babies Win War, The wall Street Journal, 9. 3. 2006, s. 8).

**Vývoj nožnej armádnej sily sveta v rokoch 1914, 2005, 2020
(štruktúra 15 – 29 ročných mužov sveta v %)**

	1914	2005	2020
Európa	27,5	8,9	7,0
USA, Kanada	7,3	3,9	4,4
Zvyšok sveta	65,2	87,2	88,6
Moslimovia (vrátane Európy, USA a Kanady)	9,5	28,0	30,0

Zdroj: Bremen University, Population Statistics.

Na základe uvedených údajov možno vyvodit' záver o nebezpečne klesajúcej populácii Severnej Ameriky aj Európy s následkom neustáleho poklesu podielu mužov, schopných obrany vlasti, ako aj problémov obrany Starého sveta – v teoretickom vojnovom konflikte v budúcnosti.

Záver: aj keď ide len o teoretický aspekt daného príkladu aj možného konfliktu – treba vždy mať na pamäti zásady nožnej obrany západného sveta.

Uvedené dva príklady problémov možného budúceho vývoja našej civilizácie môžu byť spojené teoreticky s podstatne vážnejšími problémami vývoja každej civilizácie. Treba preto v sociálno-ekonomickej projekcii každej krajiny, kontinentu aj sveta ako celku predvídať budúci vývoj, analyzovať možné konfliktné situácie a najmä pripraviť v dostatočnom predstihu predpoklady ich možného a účinného riešenia.

Záver

Hľadanie východísk z terajšej globálnej spoločensko-ekonomickej krízy treba organizovať smerom k už dosiahnutej globálnej ekonomickej efektívnosti s umocnením plnej aplikácie rozvoja vedy a techniky v každej krajine, v integračnom zoskupení až v rámci globálneho sveta ako celku.

Jednoznačnou pokrízovou významnou stratégiou je nový štatút globálneho sveta: jeho budúceho kvalitatívneho rozvoja – aj každej jeho krajiny – doplniť o novú dimenziu: o trvalo udržateľný rozvoj planéty, o jej trvalo udržateľnú sociálnu dimenziu.

Novou globálnou požiadavkou je tak trvalá udržateľnosť pracovných príležitostí vrátane odmeňovania, t. j. vytvárať trvalé predpoklady sociálno-ekonomickeho rozvoja planéty.

Určitý úspech zaznamenali v plnení tejto úlohy najmä severské štáty Európy. Vyspelé krajiny Severnej Ameriky, Európy – osobitne Európska únia a Austrália by mali nastúpiť do prvej línie v realizácii tohto prioritného kvalitatívneho a nesmierne náročného cieľa našej planéty Zem pre súčasné 21. storočie.

Záverečná časť state obsahuje tematiku dvoch problémov realizácie uvedeného cieľa ďalšieho kvalitatívneho rozvoja globálneho sveta.

Prvým prezentovaným problémom je ukončenie procesu kontroly znižovania znečisťovania ovzdušia Zeme CO₂ v roku 2010 v Cancune. Druhý uvedený vážny problém planéty 21. storočia je prehĺbenie vojnového nebezpečenstva zo strany globálneho terorizmu následkom starnutia obyvateľstva vo vyspelých krajinách – pri súčasnom raketovom raste obyvateľstva v moslimskom svete.

Stratégia prípravy na obranu Západného sveta proti globálnemu terorizmu by tak mala byť našou trvalou jednoznačnou prioritou aj do budúcnosti.

Použitá literatúra:

1. BALHAR, V. Dejiny svetového hospodárstva. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2011.
2. CLEAVER, T. Understanding the World Economy. New York : Rouldge, 2007.
3. FERGUSON, N. Colossus, vzostup a pád amerického impéria. Praha : Vydavateľstvo Dokořán, 2005.
4. FERGUSON, N. Vzestup peněz – finanční dějiny světa. Praha : Argo, 2011.
5. IVANIČKA, K. Overcoming Crisis – Creation of the New Model for Socio-Economic Development of Slovakia. Bratislava : EKONÓM, 2010.
6. LIPKOVÁ, L. Európska únia. Bratislava : Sprint, 2006.
7. PARKIN, M. Economics. Ontario : Addison-Vesley Pub., 1990.

Časopisy

8. Euro, 2011.
9. National Geographic Česko, 2011, 2012.
10. Trend, 2011, 2012.
11. The Economist, London, 2011, 2012.
12. The Wall Street Journal 2010, 2011, 2012.
13. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2011, 2012.

**SORBY, Karol ml.: Arabi, islám a výzvy modernej doby.
Bratislava, Slovak Academic Press 2007, 234 strán.
ISBN 978-80-8095-009-**

Ladislav Drozdík

Blízky východ je v súčasnosti veľmi často spomínaná časť sveta. Je to najmä v súvislosti s hrozbami, ktoré akoby tento región vnášal do nášho života. Mnohé udalosti, ktorých svedkami sme dnes napr. v Palestíne, Iraku, alebo v Libanone, majú svoje korene práve v období, ktoré autor, mladý arabista a historik PhDr. Karol Sorby ml., PhD., rozoberá v tejto práci. Skúmanie týchto hrozieb nie je predmetom tejto práce, ide skôr o istú sondu do nedávnej histórie, kedy sa formovala súčasná arabská spoločnosť. Arabský ľud (národ) historici popisovali počas dlhých storočí islámskych dejín väčšinou ako súčasť veľkej islámskej občiny. Reálne kontúry sekulárneho pohľadu na národ sa začali kryštalizovať až na prelome 19. a 20. storočia. Rozhodujúci impulz prišiel v poslednej fáze rozkladu Osmanského impéria. Najprv vo forme reakcie na dianie na Balkáne, neskôr i v centrálnej časti ríše. Takto sa postupne sformoval arabský nacionalizmus hlavne ako reakcia na nacionalizmus turecký (panturkizmus), ktorý neskôr prerástol do panarabizmu.

Práca je rozdelená do šiestich kapitol. Prvá kapitola má názov „Islám a národný štát“, druhá „Genéza národno-vedomovacieho procesu u Arabov“, tretia „Arabské národné hnutie po mladotureckej revolúcii (1908 – 1914)“, štvrtá „Arabské národné hnutie za prvej svetovej vojny“, piata „Arabské kráľovstvo v Sýrii a jeho zánik“ a šiesta „Arabské národné hnutie od rozpadu Osmanskej ríše do egyptskej revolúcie 1952“. Z chronologického hľadiska autor vymedzil svoju tému prvou polovicou 20. storočia, ale vo viacerých historických exkurzoch sa vracia až na začiatok 19. storočia, pretože dôležité impulzy pre rozvoj arabského národného hnutia za zjednotenie Arabov nachádza už v skoršom období. Prvá polovica 19. storočia priniesla kultúrny rozkvet Egypta a stala sa aj začiatkom arabskej kultúrnej obrody (an-nahda). Obroda vznikla na základe poznania, že Západ, ktorý voľakedy preberal výdobytky arabskej vedy a kultúry, sa posunul dopredu a má jasnú prevahu v oblasti materiálnej a vojenskej. Bola motivovaná vierou v budúcnosť a pokrok, minulosť chápala ako obmedzujúci prvok a smerovala k modernosti predstavovanej Západom. Arabi však hľadeli na Západ s rozpornými pocitmi: so závisťou, ale aj s dôverou vo svoju vlastnú veľkosť.

V druhej polovici 19. storočia, v období najväčšej koloniálnej expanzie Západu, sa modernou politickou ideológiou stal panislamizmus. K nemu sa prikláňali mnohí muslimskí

intelektuáli, hlavne tureckí, v snahe zachrániť Osmanskú ríšu pred hroziacim zánikom. Za sultána Abdülhamida II. (1876 – 1909) idey panislamizmu ovplyvňovali štátnu politiku a šíрили sa aj medzi osmanskou elitou. Sultán podporoval ideológov panislamizmu a podporoval šírenie ich myšlienok v rámci ríše i mimo nej. Panislamisti zdôrazňovali postavenie sultána ako kalifa všetkých muslimov, ktorému sú všetci veriaci povinní zachovať vernosť a poslušnosť. Po páde Osmanskej ríše a po jej rozdelení utrpeli panislamistické ideály porážku. Paralelne s vývojom islámskeho reformizmu a panislamizmu sa v arabskom myslení s ťažkosťami, ale nezadržateľne presadzoval aj prúd sekulárneho nacionalizmu, odrážajúceho vznik a nárast arabskej národnej buržoázie. Aj jeho priekopníci vyšli z kultúrneho a ideového podhubia islámu a boli nim ovplyvnení. Aj ich viedli neúspechy islámskych krajín v boji s kolonializmom ku kritickému prehodnocovaniu vlastnej spoločnosti a kultúry. Cestu k náprave však videli hlavne v oddelení islámu od svetskej moci.

Prenikanie Európanov a európskych koncepcií do Egypta a na Blízky východ, rozpad Osmanskej ríše, prvá svetová vojna, rast sionizmu – to všetko ako aj ďalšie faktory pomáhali formovať a oživovať politické uvedomenie Arabov. Tieto – väčšinou vonkajšie faktory – sa dostali do konfrontácie s latentnou hrdosťou Arabov na ich historické, islámske dedičstvo. Fakt, že na konci prvej svetovej vojny sa väčšia časť arabského sveta dostala pod nejakú formu európskej kolonizácie, len prehlbovalo protirečenia a zdôrazňovalo prvky odcudzenia a separácie. Vznik panarabizmu alebo arabského nacionalizmu, je fenomén ovplyvnený mnohými faktormi. Jeho rozvoj znamenal nastolenie pojmov národ a národný štát, ktoré boli v protiklade tak s islámskym univerzalizmom ako aj s panislamizmom. Panarabizmus je ideológia, ktorá hlása myšlienku jednoty Arabov. Prvé prejavy sekularizmu sa prejavovali už v prvej polovici 19. storočia, ale obdobie klasického panarabizmu sa začína až na konci 19. storočia. Autor v práci dáva prednosť označeniu Blízky východ (Near East) pred spojením Stredný východ (Middle East), ktoré zahŕňa aj Irán a Afganistan. Odôvodnené vybočenie z platných pravidiel slovenčiny tvorí používanie slov „Alláh, islám, muslim“.

Autor zastáva názor, že nacionalizmus bol základným politickým prejavom spoločenských zmien na Blízkom východe. Nacionalisti (národovci) existovali preto, lebo tu prebiehali spoločenské zmeny, a tak základným problémom, ktorému čelili nacionalisti nebol nacionalizmus, ale spoločenská zmena. Tento rámec pre analýzu je relevantný nielen pre Blízky východ, ale aj pre iné oblasti, tak západné ako aj iné, pretože všetci žijeme vo svete, v ktorom tradičné myšlienky a vzťahy sú spochybňované a nacionalizmus sa stal prvou univerzálnou vierou. Nacionalizmus bol až do roku 1967 najpopulárnejšou politickou

ideológiou na Blízkom východe a vonkajšie faktory, ktoré ho formovali sú dostatočne známe. Zrážka Blízkeho východu so slobodnejšou a mocnejšou západnou civilizáciou donútila jeho národy pokúsiť sa odhaliť nanovo vlastnú identitu a poskytla dôvod na hľadanie účinných prostriedkov na zachovanie alebo znovuzískanie svojej integrity a súdržnosti. Tak osmanská nadvláda ako aj západný imperializmus urýchlili rast nacionalizmu vo väčšine krajín Blízkeho východu, pridali mu na intenzite a sformovali mnoho jeho politických úloh. Samozrejme vždy existoval pocit spolupatričnosti s komunitou, dokonca hrdosť na ňu. Spoločný pôvod, kultúra a náboženstvo slúžili v minulosti na stmelovanie ľudí. Spoločný jazyk, kultúra, prostredie, náboženstvo alebo rasa zostávajú najbežnejšími kritériami na definovanie atribútov národa.

Svet zbiera trpké ovocie nešetrnej veľmocenskej politiky na Blízkom východe, kde sa Arabi alebo muslimovia dostávajú do pozície nepriateľov „slobodného sveta“. Sú však aj úprimné snahy pochopiť arabskú mentalitu. Keďže arabskí politici sa často odvolávajú na udalosti z uplynulých období, táto práca určite poskytne dostatok materiálu na nájdenie odpovedí na kladené otázky. Autor si vytýčil náročnú úlohu, ktorej zvládnutie predpokladá nielen solídne poznanie arabských dejín a reálií, ale aj politiky a diplomacie nearabských krajín, predovšetkým tých európskych veľmocí, ktoré v dôsledku svojho vtedajšieho medzinárodného postavenia mohli bezprostredne ovplyvňovať vývin na Blízkom východe. Zárukou plastického obrazu je aj bohatá heuristická základňa a hojné využitie západných i arabských prameňov a literatúry. Karol Sorby ml. úspešne splnil vytýčenú úlohu a doplnil tak veľkú zbierku literatúry k danej problematike v českom a slovenskom prostredí.

**SORBY R. Karol a SORBY Karol ml.: Blízky východ
v medzinárodnej politike (1971-1990). Bratislava, Vydavateľstvo
EKONÓM 2011; 266 s. ISBN 978-80-225-3227-3**

Jan Wanner

Sú to len tri roky čo som recenzoval monografiu doc. PhDr. Karola Sorbyho, DrSc., *Blízky východ v medzinárodnej politike (1918 – 1945)* a už mám pred sebou ďalšiu monografickú prácu, ktorá sa zaoberá politickým vývojom a medzinárodnopolitickými súvislosťami toho istého regiónu v období rokov 1971 – 1990. Treba uviesť, že Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, ktorá je v súčasnosti – podľa mojich informácií – jediným vysokoškolským pracoviskom na Slovensku, ktoré poskytuje svojim poslucháčom študijnú špecializáciu „Blízky východ v medzinárodnej politike v 20. storočí“, rozčlenenú do trojsemestrového výberového prednáškového kurzu. Táto monografia vznikla v prvom rade ako odpoveď na potrebu spomínanej fakulty poskytnúť poslucháčom hodnotný materiál pre štúdium daného predmetu.

Blízky východ a arabský svet patria už dlhé roky k oblastiam, ktoré sú v centre medzinárodnej politiky. Na Slovensku sa zatiaľ iba málo odborníkov zaoberá vedeckým výskumom moderných dejín arabského sveta, kam patrí arabský východ. Priekopníkom je práve Karol Sorby, ktorý v posledných pätnástich rokoch, po návrate z dlhodobého pobytu z Blízkeho východu, napísal mnoho štúdií a viacero monografií zaoberajúcich sa dejinami regiónu v období po druhej svetovej vojne. Je to aj jeho zásluha, že v posledných rokoch sa k nemu pomaly pridávajú niekoľkí ďalší mladí, erudovaní odborníci s hodnosťou PhD., medzi ktorých patrí aj jeho syn, absolvent štúdia arabistiky a histórie. Recenzovaná monografia pod názvom *Blízky východ v medzinárodnej politike (1971 – 1990)*, sa po prvý raz v slovenskej a českej historiografii v ucelenej forme venuje doteraz u nás málo spracovanému obdobiu politického a spoločenského vývoja arabského východu.

V uplynulom roku došlo k zvrhnutiu viacerých totalitných režimov na Blízkom východe a v severnej Afrike (Tunisko, Egypt, Líbya) spontánnymi výbuchmi ľudového hnevu. Tieto udalosti spoločne označované ako „arabská jar“ signalizujú, že rok 2011 sa stane novým historickým medzníkom v histórii arabského a islámskeho sveta. Je preto potešiteľné, že v tomto období vyšla nová vedecká monografia zaoberajúca sa politickým vývojom a medzinárodnopolitickými súvislosťami v tomto turbulentnom regióne sveta, ktorý zároveň leží v tesnej blízkosti zjednocujúcej sa Európy.

Periodizačné medzníky sa vždy spájajú s udalosťami, ktoré majú rozhodujúci vplyv na vývoj v dejinách národov, štátov alebo kontinentov. Historici vždy s obľubou polemizujú o tom, či je daný periodizačný medzník vo vývoji národov, štátov alebo regiónov zodpovedajúci a to sa týka aj skúmaného regiónu v období rokov 1971 až 1990. Obdobie po druhej svetovej vojne, t. j. päťdesiate a šesťdesiate roky 20. storočia bolo aj na Blízkom východe obdobím známym ako „boj za národné oslobodenie“. Bolo to obdobie revolučného rozmachu poznačené tak antikoloniálnym a emancipačným zápasom, ako aj budovania spoločností na základe sekulárneho nacionalizmu a „arabského“ socializmu. Tento vývoj nebol ani jednoduchý ani priamočiary, lebo prebiehal v štádiu vrcholiacej studenej vojny, v ktorej sa superveľmoci len vtedy priaznivo pozerali na vývoj na vedľajších bojiskách tohto globálneho zápasu, keď bol v súlade s ich záujmami.

Vo vývoji na Blízkom východe nastal na začiatku sedemdesiatych rokov zvrät, ktorý výrazne ovplyvnila jednak porážka revolučných arabských režimov v šesťdňovej vojne v roku 1967, ale rozhodujúcou udalosťou bola predčasná smrť len 52 ročného egyptského prezidenta Džamála [‘]Abd an-Násira (28. septembra 1970), najvýraznejšej osobnosti moderných arabských dejín a priekopníka zápasu arabskú jednotu. Prácu, ktorá približuje dvadsaťročné obdobie dejín tohto obrovského a turbulentného regiónu uzatvára ďalší dôležitý periodizačný medzník, ktorým je kríza v Perzskom zálive v roku 1990, po ktorej začiatkom roku 1991 vypukla vojna, kde mnohonárodná koalícia vedená USA porazila armádu irackého diktátora Saddáma Husajna. Keďže v tom období bol ZSSR v štádiu vnútorného rozkladu, bipolárny svet sa rúcal a na Blízkom východe tým nastúpil „pax americana“.

Jednotlivé kapitoly práce nám umožňujú sledovať vnútropolitický vývoj v krajinách Blízkeho východu kde permanentnú prítomnosť medzinárodných vzťahov zabezpečujú dva dôležité prvky: ropa a Izrael. Cez prizmu týchto prvkov treba analyzovať politický aj hospodársky vývoj regiónu v posledných dvoch dekádach studenej vojny medzi superveľmocami. Na ich pozadí sa odohrávajú aj regionálne, medziarabské konflikty, náboženské a sektárske konflikty a výrazne ich ovplyvňuje aj nerovnomerné rozloženie vplyvu spoločenských síl, keď páľčivé problémy doby majú riešiť režimy polofeudálne, ktoré ešte čakajú na buržoáznu revolúciu, s režimami „revolučnými“, ktoré sú v zásade tiež totalitné.

Autori v predkladanom rukopise zohľadňujú všetky zložité komponenty dvadsaťročného vývoja tohto turbulentného regiónu a skladajú ich do vyváženého celku.

V jednotlivých kapitolách sa zaoberajú vývojom v krajinách regiónu. V Egypte venujú pozornosť najmä turbulentnému obdobiu 70. rokov za vlády Anwara as-Sádáta, kam zapadá aj arabsko-izraelská vojna v roku 1973, uzavretie mierovej zmluvy s Izraelom, až do jeho zavraždenia v roku 1981 (s. 184). Sýrii, približujú mocenský vzostup generála Háfiza al-Asada, ktorý sa stal prezidentom, konsolidáciu jeho moci a po víťazstve revolúcie v Iráne, uzavretie strategického spojenectva Sýrie s Iránom (s. 85). Vývoj v Libanone v sledovanom období je poznamenaný občianskou vojnou v polovici 70. rokov a potom izraelským vpádom v roku 1982 (s. 107). Autori sa venujú aj politickému a spoločenskému vývoju v Jordánsku a Saudskej Arábii. Čo sa týka Iraku, približujú čoraz silnejšiu vnútropolitickú pozíciu Saddáma Husajna až kým v lete 1979 strhol na seba najvyššiu moc a hovoria o príčinách iracko-iránskej vojny v 80. rokoch (s. 140). Na tú nadväzuje posledná kapitola o príčinách krízy a vojny v Zálive v roku 1990. Navyše, pre lepšie pochopenie vplyvu náboženstva v spoločnostiach regiónu a koreňov náboženského radikalizmu autori pridali dve kapitoly, ktoré osvetľujú zástoj islámu v blízkovýchodnej spoločnosti. Jedna z nich, pod názvom „Islám a národný štát“, teoreticky zdôvodňuje vzťah medzi islámom a národným štátom, čo je nevyhnutné pre pochopenie rozdielov medzi Orientom a Západom a druhá pod názvom „Korene militantného islámu na Blízkom východe“ poukazuje na príčiny šírenia tohto fenoménu najmä v období po roku 1970.

Mnohé udalosti, ktorých svedkami sme dnes, majú svoje korene práve v období, ktoré je analyzované v tejto práci. Či už dianie v Palestíne, Iraku, alebo v Libanone a najnovšie v mnohých ďalších krajinách. Arabskí politici sa často odvolávajú na udalosti z tohto obdobia, a tak možno očakávať, že v monografii sa nájde dostatok materiálu na pochopenie mnohých procesov. Hojné využitie západných i arabských prameňov je zárukou plastickej a neskreslenej interpretácie udalostí. Autori práci zohľadňujú všetky zložité komponenty dvadsaťročného vývoja tohto turbulentného regiónu a zložené do vyváženého celku.

Záverom chcem poukázať na niekoľko zvlášť závažných skutočností, riešených v predkladanej monografii, bez ktorých nie je možné pochopiť všetky súvislosti diania na blízkovýchodnej politickej scéne. Predovšetkým je to dobre doložená analýza záujmov supervelmocí o získanie resp. udržanie si vplyvu v tomto geostrategicky významnom regióne. Nie menej dôležitý je kritický pohľad historika na dramatický vývoj arabsko-izraelských vzťahov, na pozadí dvoch arabsko-izraelských vojen (1967 a 1973) a napriek mnohým rezolúciám OSN dodnes uspokojuivo a spravodlivo nevyriešený problém palestínskych Arabov, ktorý v novej, ešte výbušnejšej podobe, pretrváva do našich dní.

Práca *Blízky východ v medzinárodnej politike (1971 – 1990)* spĺňa všetky požiadavky kladené na monografiu tohto charakteru: je relatívne stručná, ale zároveň osvetľuje všetky zásadné problémy charakterizujúce vývoj blízkovýchodnej arabskej spoločnosti v sledovanom období. To znamená, že pri zachovaní vysokých vedeckých nárokov, obaja autori približujú svojim čitateľom zrozumiteľnou formou zložité problémy Blízkeho východu. Monografia predstavuje kvalitatívne obohatenie našej historickej a politologickej literatúry a okrem vysokoškolských poslucháčov a záujemcov o danú oblasť určite zaujme aj širšie odborné i laické kruhy.

Informácie o autoroch

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
marton@euba.sk

doc. PhDr. Karol R. Sorby, DrSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
karol.sorby@euba.sk

PhDr. Souleimanov Emil, Ph.D.

Katedra ruských a východoevropských študií
Institút mezinárodných študií
Fakulta sociálnych vied
University Karlovy v Praze
arсланlik@yahoo.com

Ing. Silvia Draková

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
silvia.drakova@euba.sk

plukovník Ing. Radoslav Ivančík

náčelník Odbor rozpočtu a financovania
Generálny štáb Ozbrojených síl SR
Bratislava
radoslav.ivancik@gmail.com

Ing. Laura Meričková

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
luaura.merickova@euba.sk

Tomáš Michalák

Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky
Hlboká cesta 2, Bratislava
tomas.michalak@mzv.sk

Ing. Chalotorn Sinproh

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
chalotorn.sinproh@euba.sk

prof. Ing. Vítězslav Balhar, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
balhar@euba.sk

Ing. Vítězslav Balhar, PhD.

Obchodná fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
balhar@euba.sk

prof. PhDr. Ladislav Drozdík, CSc.

Ústav orientalistiky SAV
Bratislava

prof. PhDr. Jan Wanner, DrSc.

Historický ústav
Česká akademie věd
Praha

Pokyny pre prispievateľov

Názov príspevku
(14b. Times New Roman - hrubé)
Meno a priezvisko autora
(12b. Times New Roman – hrubé, kurzíva)

Abstrakt (12b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman, kurzíva) (maximum 200 slov)

Kľúčové slová: maximum šesť pojmov

1 Úvod (14b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman)

2 Jadro článku

Text článku (12b. Times New Roman) zarovnaný na pravý aj ľavý okraj, **nadpisy častí textu** (14b. Times New Roman, hrubé), **podnadpisy** (12b. Times New Roman, hrubé)

Číslovanie podnadpisov: 2.1, 2.2,...

Riadkovanie: 1,5

Veľkosť strany: B5 (18,2cm x 25,7cm)

Okraje: štandardné 2,5cm pre všetky strany

Bez hlavičiek a číslovania strán.

Dĺžka príspevku: minimálne 8 strán bez referencií a abstraktu

Označenie tabuliek, obrázkov a grafov:

Tab. 1 Názov (10b. Times New Roman, hrubé, zarovnanie na stred)

Obr. 1 Názov

Graf 1 Názov

Zarovnanie obrázkov a tabuliek na stred.

3 Záver (14b. Times New Roman, hrubé)**Použitá literatúra**

Podľa príslušnej normy. Riadkovanie jednoduché, zarovnanie na oba okraje (12b. Times New Roman)

Alfabetické zoradenie referencií.

Informácie o autorovi (12b. Times New Roman, Hrubé)

Text (12b. Times New Roman), jednoduché riadkovanie (Meno vrátane titulov, meno inštitúcie a jej adresa, kontaktné informácie, mail

ISSN 1337-0715